

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

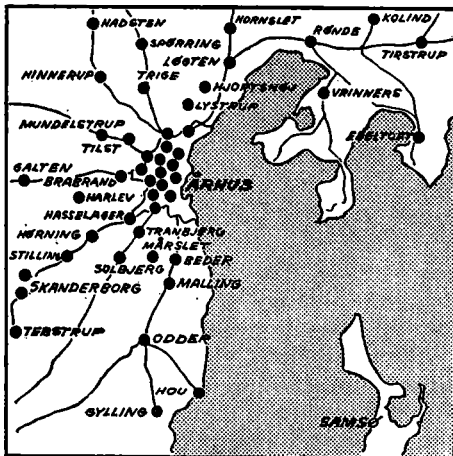
Østjysk Hjemstavn

34.

ÅRGANG

1969

UDGIVET AF ØSTJYSK
HJEMSTAVNSFORENING

Skulle De få brug
for et pengeinstitut,

– så står

47 sparekasser,

22 sparebusholdepladser

og

350 medarbejdere

til Deres disposition

**SPAREKASSEN
ØSTJYLLAND**

-altid i Deres nærhed

HANDELSBANKEN

- altid med i billedet

ØSTJYSK HJEMSTAVN

1969

ØSTJYSK HJEMSTAVN

REDIGERET AF

ÅGE BREDSTED, KJELD ELKJÆR
OG KNUD THORUP

34. ÅRGANG

UDGIVET AF ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

1969

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HARRY BRIX

HORNSLETKREDSEN

RANDERS AMTS 4. VALGKREDS

AF MAGNUS SØRENSEN

III. Kredsens historie 1945—1968.

Da tyskerne kapitulerede 5. maj 1945, dannedes en samlingsregering med socialdemokraten *Buhl* som statsminister og med deltagelse af politikerne og modstandsbevægelsen. *Christmas Møller* blev udenrigsminister og *Knud Kristensen* indenrigsminister. Det kneb for regeringspartnerne at enes om af-

Knud Kristensen. Foto fra 1949.

viklingen af de urolige, ikke forfatningsmæssige tilstande og at genoprette Danmarks økonomi. *Knud Kristensen* kom til at stå som det besindige element ved sin modstand mod »feriementaliteten« og de ulovlige strejker og med kravet om, at modstandsbevægelsen skulle træde tilbage og afløses af de normale lovlige organer. Venstre holdt igen på de sociale udgifter, medens kommunisterne førte en voldsom social agitation. Fra landbruget kom en stærk kritik af udenrigsminister *Christmas Møller* til orde. Under indtryk af den nødstilstand, England var kommet i, afsluttede han en efter landbrugets mening utilfredsstillende handelsoverenskomst og lod i tilgift landbruget vide, at dette erhverv var blevet begunstiget under krigen! Han forstod ikke, at landbruget havde måttet betale med en stor kapitalforringelse ved svækkelse af produktionsapparatet.

Folketingsvalg blev udskrevet til 30. oktober 1945. I Hornsletkredsen genopstilledes *Knud Kristensen*, *N. P. Nielsen* og *Magne Nøhr*. De konservative stillede

postkontrollør *Aage H. Marcher*, Århus, retsforbundet sygehuslæge *Holger Thomsen*, Hornslet, dansk samling sideordnet i amtet gårdejer *Kr. Juul Christensen*, Mosekær ved Uggelhuse, der som modstandsbevægelsens repræsentant var minister uden portefølje i ministeriet *Buhl*. Kommunisterne stillede undervisningsassistent *Niels Aage Nielsen*, Århus, senere bibliotekar ved Statsbiblioteket og nu professor i Odense. På venstres delegeretmøde i Hornslet 15. oktober udtalte *Knud Kristensen*, at han med de radikale ministres tilslutning havde været imod *Christmas Møllers* forslag om at jasje en grundlovsændring igennem for at kunne holde landstingsvalg. Det må være den ny regering, der skal klare dette spørgsmål. Han havde været imod ophævelse af loven om forbud mod strejker, idet han ikke ville tage ansvaret for at gøre strejke og lockout til lovlige kampmidler under landets genopbygning. Den særlige arbejdsløshedsunderstøttelse, der var indført for at undgå at tvinge danske arbejdere til at tage arbejde i Tyskland under krigen, ville han ikke have forlænget. Han havde afvist at lade kommunister indtræde i de kommunale råd uden valg. Hvad erhvervsøkonomiske foranstaltninger angår var han mod lønstigninger og foretrak at holde priserne på livsfornødenheder nede ved statstilskud. Han var utilfreds med *Christmas Møllers* holdning til det nordiske spørgsmål og var især — på baggrund af den stærke danske bevægelse i Sydslesvig — ængstelig for, at der ikke fra udenrigsministerens side blev gjort, hvad der kunne gøres for at støtte danskheden. »Hvis vi udelukkende holder os til defensiven og aldrig forsøger et fremstød på folkeligt og kulturelt grundlag, vil vi ikke kunne hævde vor sydgrænse. En fremgang for venstre betyder støtte til bestræbelserne for at dæmme op mod en gennemgribende socialisering af samfundet og bevarelse af friheden for erhvervsliv og åndsliv mod den kommunistiske fare. Det vil støtte de besindige inden for socialdemokraterne og de konservative, så der skabes mulighed for et samarbejde.«

På et møde i Ørsted udtalte han, at venstre ville kæmpe for, hvad partiet fandt rigtigt, og samtidig holde sammen om det fællesdanske. Fri konkurrence er den bedste spore til fremgang i erhvervslivet. Han beklagede, at andre partier oparbejdede en fjendtlig stemning mod landbruget hos byernes befolkning. Han anså *Christmas Møllers* politik for at være ravruskende gal. *Christmas Møller* har ønsket samarbejde med kommunisterne og har sagt: »Vi er alle socialister!« — »Der er blæst en strid vind over mod de røde partier, og *Christmas Møller* er blæst et godt stykke med, men vi landmænd ved jo, at det ikke er de vægtigste kærner, der blæser længst!« »Det afgørende er ikke, om man står i midten, til højre eller til venstre, det afgørende er, at man står på det rigtige sted. Hvis man vil bekæmpe den røde politik, er det sikrest at stemme på venstre.«

Knud Kristensen beherskede vælgermøderne. Socialdemokraterne var trykket af, at de under *Hedtofts* ledelse i sommerens løb havde inddelt sig i forhandlinger med kommunisterne om en fælles politik, der dog var endt uden resultat. Kommunisternes deltagelse i modstandskampen havde skabt sympati for partiet i vide kredse, men »folkefrontpolitikken«s spor i udlandet før krigen skræmte, og en afgørende erklæring om at respektere det demokratiske folkestyre ville kommunisterne ikke give. Socialdemokratiet havde i august vedtaget et program: »Fremtidens Danmark«, der gav de borgerlige modstandere lejlighed til at føre valgkamp på — som partiet mente — »socialistforskrækkelse«. Fra

modsat fløj blev de skarpt angrebet af kommunisterne, og *N. P. Nielsen* havde det ikke let under valgkampagnen.

I Hornsletkredsen blev udfaldet af valget 30. oktober 1945 en stor personlig sejr for *Knud Kristensen*, der i amtet fik 10.950 stemmer, heraf 4.736 i selve kredsen, og atter blev kredsens eneste personlige repræsentant. *N. P. Nielsen* fik 3.219, *Nøhr* 1.798, *Juul Christensen* 2.641, heraf 213 i kredsen, *Holger Thomsen* 184 og kommunisten *Niels Aage Nielsen* 331, heraf 285 i kredsen. Folketinget kom til at bestå af 48 socialdemokrater (\div 18), 38 venstre (+ 10), 26 konservative (\div 5), 11 radikale (\div 2), 3 retsforbundet (+ 1), 4 dansk samling (+ 1), og kommunisterne vandt de 18 tabte socialdemokratiske mandater. På grundlag af dette udfald dannede *Knud Kristensen* nu en venstre-regering, der kunne regne med støtte af konservative, radikale og retsforbundet, ialt 78 af de 149 medlemmer. Men det krævede hensyntagen til de radikale, og det blev regeringens svage punkt.

Regeringens liv kom straks i fare. De andre partier ønskede indført 21 års valgretsalder i en lov om afholdelse af kommunevalg i marts 1946 på betingelse af, at det godkendtes ved en folkeafstemning, men *Knud Kristensen* sagde nej med henvisning til, at spørgsmålet om valgretsalderen måtte behandles i den forfatningskommission, der ville blive nedsat. Under hensyn til faren for, at resultatet af vedtagelse af 21 års valgretsalder ved kommunevalg kunne føre til, at *Knud Kristensen* ville lade et nyt folketingsvalg udskrive, bøjede de andre partier sig, og kun socialdemokraterne undlod at stemme. Regeringen fik foreløbig arbejdsro, og trods stærk opposition fra socialdemokraterne og kommunisterne lykkedes det i samarbejde med konservative, radikale og retsforbundet at rette samfundsøkonomien op og føre landet tilbage til normale tilstande. Men Sydslesvigsspørgsmålet blev et problem takket være især statsministerens holdning. Han var blevet stærkt betaget af den danske bevægelse i Sydslesvig og ville — til trods for, at hans parti var forbeholdent — have lov til frit at udtale sig om sit ønske om en aktiv dansk indsats.

Landstingsvalget i april 1947 gav socialdemokraterne en stærk fremgang i stemmer over for kommunisterne, og da konservative og radikale gik tilbage, virkede det på de to partiers holdning over for venstre-regeringen. De konservative frygtede for at miste stemmer til venstre ved at komme nationalpolitisk i baggrunden, og de radikale havde jo tradition for en nøgtern indstilling over for stemninger i Sydslesvig. Resultatet blev en skarpere afstandtagen fra *Knud Kristensens* ret til at udtale sig for Sydslesvigs krav om national selvbestemmelsesret, idet man hævdede, at han ikke kunne sætte skel mellem, når han talte som statsminister, og når han talte »privat«. Den 3. oktober 1947 vedtoges et radikalt mistillidsvotum med 80 stemmer (socialdemokrater, radikale, kommunisterne, retsforbundet og *Christmas Møller*) mod 66 (venstre, konservative og dansk samling), og *Knud Kristensen* lod folketingsvalg udskrive til 28. oktober, efter at rigsdagen var åbnet tirsdag 7. oktober 1947.

I Hornsletkredsen stillede de konservative bogholder fru *Gunhild Jørgensen*, Allingåbro, retsforbundet genopstillede sygehuslæge *Holger Thomsen*, Hornslet, og kommunisterne stillede fabriksarbejder *C. Ingemann Sørensen*, Randers. *Knud Kristensen*, *N. P. Nielsen*, *Magne Nøhr* og *Kr. Juul Christensen* genopstilledes. Venstres valgopråb hævdede, at de radikale havde svigtet et løfte om, at det sydslesvigske spørgsmål skulle være hævet over partipolitisk taktik. Valgets spørgsmål var, om genopbygningen af Danmarks erhvervsliv skulle fort-

sættes efter liberale linjer, og om der fra dansk side skulle arbejdes for Sydslesvigs selvbestemmelsesret. *Knud Kristensen* måtte forsømme sin valgkreds, idet han talte ved store møder landet over, medens landstingsmand *Stegger Nielsen* tog møderne i hans kreds. Fra vælgernes side blev *Nøhr* angrebet på grund af de radikales holdning til *Knud Kristensen*. *N. P. Nielsen* kritiserede regeringens valutapolitik og det heraf følgende underskud, »valutapuklen«, og pegede på faren for en inflation. På et møde i Auning udtalte den konservative folketingsmand, direktør *Boeck-Hansen*, at venstre ikke af hensyn til de radikale burde slippe *Knud Kristensen*. Fra vælgernes side fremsattes ønsker om folkepension, om en større udstykning til husmandsbrug, om afrustning og om at engangsskatten måtte blive ført helt til bunds. *Nøhr* udtalte som svar på en vælgers henvendelse, at afskaffelse af restriktionerne ville føre til Danmarks fallit. *Knud Kristensen* talte selv på møder i Skødstrup, Hornslet og Mørke om sin stilling til Sydslesvig. »Spørgsmålet gælder danskheden i Sydslesvig og Danmarks fremtidsskæbne.«

Valgets udfald blev i Hornsletkredsen 28. oktober 1947 et overvældende personligt tillidsvotum til statsministeren, der fik 12.830 stemmer i amtet, heraf 5.240 i kredsen. De konservative fik 564, socialdemokraterne 3.480, de radikale 1.290, retsforbundet 400, kommunisterne 337 og dansk samling 340 stemmer. Stemmeprocenten i kredsen var 86,1, for hele landet 85,8.

Folketinget kom til at tælle 57 socialdemokrater (+ 9), 10 radikale (÷ 1), 49 venstre (+ 11), 17 konservative (÷ 9), 9 kommunister (÷ 9) og 6 retsforbundet (+ 3), medens dansk samling mistede sine 4 mandater og ikke senere er kommet i folketinget. *Knud Kristensen* havde ikke flertal for sin Sydslesvigspolitik og demissionerede, hvorefter *Hans Hedtoft* efter radikal opfordring dannede en socialdemokratisk mindretalsregering. Udenrigsminister *Gustav Rasmussen* gik ind i den nye regering som udenrigsminister til *Knud Kristensens* store forargelse. Under finanslovdebatten beskyldte han *Gustav Rasmussen* for upåidelighed og afsluttede, henvendt til *Hedtoft*: »A sejer walbekomm!« *Knud Kristensen* var også bitter over, at dele af venstre havde indtaget en valen holdning til Sydslesvig, og da forhandlinger med England på grundlag af den såkaldte »oktobernote« intet resultat gav, nedlagde *Knud Kristensen* uventet sit folketingsmandat 15. januar 1949. Rigsdagens flertal havde efter hans mening svigtet sydslesvigerne. Hornsletkredsens vælgere beklagede stærkt mandatnedlæggelsen og hyldede ham og hans hustru ved en afskedsfest i Hornslet den 25. juni 1949. En markant personlighed havde forladt rigsdagen, en mand af »sind« og stædig vilje, begrænset i sin viden og sit overblik, men en slider, der af al formåen søgte at trænge til bunds i sagerne, og som, når han var nået til et resultat efter meget slid, sjældent kunne overbevises om, at et andet synspunkt kunne være berettiget. Men hans stærke ansvarsfølelse tyngede ham.

Som hans stedfortræder indtrådte gårdejer *Anders John Pedersen*, Storrिंग ved Galten, der var opstillet i Mariagerkredsen. Han var gårdejersøn fra Storrिंग, havde været forvalter hos *Anders Nielsen*, Svejstrup Østergård, havde 1923—43 en gård i Stjær ved Harlev og overtog derefter sin fødegård, Koldkjærgård i Storrिंग, som han ejede til sin død, 64 år gammel, i marts 1961. Han var venstres kandidat i Mariagerkredsen 1947—53.

De økonomiske vanskeligheder fortsatte under *Hedtofts* regering, men i løbet af 1948 indtrådte en bedring, takket være Marshallhjælpen fra De Forenede Stater. Rigsdagen fejrede grundlovens 100 års jubilæum med store fester 5. juni

1949, men krisen meldte sig påny. Storbritannien kunne ikke komme på ret køl efter verdenskrigens ofre; den 17. september 1949 måtte det engelske pund nedskrives med 30 pct., og den danske krone fulgte med venstres tilslutning sterlingnedskrivningen, hvorimod de konservative gik imod og nu blev førende i oppositionen mod regeringen. Efter at *Hedtoft* forgæves havde arbejdet for oprettelse af et nordisk forsvarsforbund, sluttede Danmark sig 4. april 1950 til

Anders John Pedersen. 1949.

Atlantpagten. Den 25. juni 1950 udbrød krigen i Korea, og regeringen foreslog en række bevillinger til forsvaret dækket ved ekstra skattelove, samt foreslog en begrænsning af importen for at nedsætte forbruget. Da der ikke kunne opnås flertal for disse planer, udskrev *Hedtoft* folketingsvalg til 5. september 1950.

Valgkampagnen kom væsentligst til at dreje sig om regeringens økonomiske politik, som venstre og konservative kritiserede på grundlag af valutaunderskuddet. I Hornsletkredsen stillede venstre gårdejer *Albert Lie Thomsen*, Sofiesminde, Hvam, Retsforbundet stillede sideordnet i amtet højskoleforstander *Johs. Terkelsen*, Ry Højskole, kommunisterne snedker *Kurt Jensen*, Hornslet, og socialdemokraterne maskinsnedker *Vagn Kock*, Hornslet. Konservative og radikale genopstillede henholdsvis *Gunhild Jørgensen* og *Magne Nøhr*. Kampagnen fik et ret fredeligt forløb. *Vagn Kock* hævdede, at venstre og konservative ikke var enige om, hvilken politik der skulle føres, og bebrejdede retsforbundet dets holdning i rigsdagsarbejdet. *A. Lie Thomsen* hævdede, at regeringen løb fra ansvaret for den økonomiske politik, den havde ført. Venstres opgave er altid at træde til, når vanskelighederne melder sig! Regningen skal betales, og der må nok tages midler i brug, der ikke er venstres sædvanlige, men der må være mening med de foranstaltninger, der nu må træffes. Venstre har ikke ændret sin stilling til det sydslesvigske spørgsmål. *Gunhild Jørgensen* var modstander af kronenedskæringen. De konservative havde i stedet ønsket en kreditstramning. *Nøhr* erklærede, at de radikale ikke ville være med til en

borgerlig sammenrotning mod socialdemokraterne. De konservatives stilling til kronedenskskæringen var uholdbar. Hvis vi ikke havde devalueret, ville eksporten have tabt 800 mill. kr. Højskoleforstander *Terkelsen* kritiserede vittigt de andre partiers programmer og fik muntert bifald på møderne. På et amtsmøde i Randers udtalte venstres nye formand, den senere statsminister *Erik Eriksen*, at partiet ikke udstedte valgløfter om mindre byrder for befolkningen, men ville love, at ofrene ikke skulle være bragt forgæves. Der er slået meget i stykker, men socialdemokraternes forsømmelser kan rettes. Vi har levet over evne og må nu sætte tæring efter næring. Venstre vil ikke efter valget føre den politik, de konservative har foreslået.

I Hornsletkredsen blev resultatet af valget 5. september 1950, at venstre fik 3.892 stemmer, socialdemokratiet 3.127, radikale 911, konservative 893, retsforbundet 669 og kommunisterne 109 stemmer. Ingen af kandidaterne opnåede valg, og Hornsletkredsen fik således ikke nogen personlig repræsentant i folketinget i perioden 1950—53. Folketingets sammensætning blev 60 socialdemokrater (+ 2), 12 radikale (+ 2), 33 venstre (+ 16), 27 konservative (+ 10), 7 kommunister (+ 2) og 12 retsforbundet (+ 6). Regeringen *Hedtoft* fortsatte, men dens stilling var usikker, og da en af retsforbundet foranlediget dagsorden om ophævelse af smørrationeringen blev vedtaget i folketinget, ved at de radikale undlod at stemme (»Hedtoft gled i smørret«!), demissionerede den, og *Erik Eriksen* dannede en venstre-konservativ regering med *Ole Bjørn Kraft* som udenrigsminister. Det lykkedes at opnå samarbejde om den økonomiske politik, resulterende i et omfattende økonomisk forlig i marts 1952.

Knud Kristensen havde i 1946 nedsat en forfatningskommission, som skulle forberede en ny grundlov, og *Erik Eriksen* lod nu kommissionsarbejdet genoptage. Den 7. januar 1953 opnåedes forlig mellem de fem »gamle« partier om et grundlovsforslag med indførelse af etkammer og om en ny valglov. Efter grundlovsforslagets vedtagelse udkreves »bekræftelsesvalg« til folketinget 21. april 1953 og til landstinget 28. april på grundlag af valgmandsvalget 21. april.

I Hornsletkredsen stillede venstre gårdejer *Anders Andersen*, Sølyst ved Grenå, som havde været opstillet i Halvrimmenkredsen 1947 og 1950 uden at blive valgt, de radikale stillede dommerfuldmægtig *Knud Kjærholm*, Hornslet, retsforbundet statshusmand *Martin Laursen*, Klardam ved Ulstrup. Kommunisterne og dansk samling opstillede ikke i kredsen. Socialdemokraterne og de konservative genopstillede snedker *Vagn Kock* og fru *Gunhild Jørgensen*. Der var ikke større tilslutning til vælgermøderne, muligvis på grund af, at radioudsendelserne nu begyndte at spille en rolle i valgagitationen. Socialdemokratiet førte sin valgkampagne på en kritik af regeringens udenrigspolitik og krav om lovgivningsreformer. *Vagn Kock* ville stemme for grundloven, men regeringen beherskedes af storbønderne og storkapitalisterne, og et politisk sporskifte var påkrævet. Priserne på forbrugsvarer var steget, og skatterne var stigende. Han hævdede, at retsforbundets politik var uden hoved og hale. Han var tilhænger af Danmarks tilslutning til Atlantpagten. *Anders Andersen* fandt, at det ville være lykkeligt, om det udmærkede grundlovsforslag kunne gennemføres. *Hedtofts* regering havde opbrugt hele Danmarks valuta beholdning og havde ingen udsigt haft til at skaffe yderligere udenlandsk kredit, men regeringen *Eriksen-Kraft* havde forvandlet valutaunderskuddets 655 mill. til et overskud på 436 mill., en fremgang på 1,1 milliard kr. I økonomisk vanskelige tider havde socialdemokratiet altid overladt roret til venstre, og befolkningen havde ikke forgæves

båret de byrder, regeringen måtte pålægge den. Han var mod en forøget formueskat, der ville hæmme lysten til at spare. *Gunhild Jørgensen* var betænkelig ved byggestøttelovgivningen, der i det lange løb ville være uholdbar. *Kjærholm* var tilhænger af den nye grundlov, men de radikale var betænkelige ved Atlantpagten. Danmark burde være varsom med at påtage sig militære forpligtelser. Renter og skatter var steget under det venstre-konservative styre. Han gjorde

Anders Andersen. 1964.

rede for et forslag, han havde udarbejdet om indførelse af en almindelig folkepension. *Hans Martin Laursen* pegede på, at siden skatterne var flyttet fra jorden, var landbrugets gæld steget år for år. I vælgernes indlæg kritiseredes særlig forskellen i aldersrenten i by og på land.

I Hornsletkredsen blev resultatet af valget den 21. april 1953, at kredsen atter fik en folketingsmand, idet *Anders Andersen* med 4.064 stemmer opnåede et tillægsmandat, medens *Simon From*, Grenåkredsen, fik kredsmandatet. *Vagn Kock* fik 3.163 stemmer, *Kjærholm* 917, *Gunhild Jørgensen* 957, *Martin Laursen* 362, dansk samling 379 og kommunisterne 119 stemmer. I landet som helhed opnåede socialdemokraterne et bedre valgresultat, end det var ventet. I folketinget fik partiet 62 mandater (+ 2), venstre 34 (+ 1), konservative 26 (÷ 1), radikale 13 (+ 1), kommunisterne uforandret 7 og retsforbundet 9 (÷ 3). Ved landstingsvalget 28. april afløstes en kommunist af en konservativ. Statsminister *Erik Eriksen* indgav sin demissionsbegæring, men de radikale og retsforbundet opfordrede ham til at fortsætte, til grundloven var bjerget i havn, og det gik han med til.

Grundloven og afgørelsen om nedsættelse af valgretsaldere blev nu efter på ny at være vedtaget i begge ting sendt til folkeafstemning den 28. maj. Kommunisterne rejste en voldsom agitation mod grundlovsforslagets § 20, hvorefter Danmark under visse betingelser kan give afkald på sin suverænitet til en overstatslig myndighed. *Knud Kristensen* meldte sig ud af venstre i et brev til

Erik Eriksen, som denne modtog på selve den dag, den nye grundlov blev stadfæstet, den 5. juni 1953. Forinden havde han taget skarpt til orde mod den nye grundlov i artikler i »Frederiksborg Amtstidende« og ønsket tokammerssystemet bevaret. Uanset denne agitation og det forhold, at mange socialdemokrater, særlig blandt de ældre, ikke var synderlig begejstrede for at afskaffe det landsting, hvori partiet sammen med de radikale kunne regne med flertal i en længere årrække, blev grundloven dog bekræftet ved folkeafstemningen med de nødvendige 45,76 pct. ja-stemmer, kun lidt over de krævede 45 pct. Med 54,6 pct. af stemmerne fastsattes valgretsaldern samtidig til 23 år, medens 45,4 pct. stemte for 21 år.

I det nye folketing skulle 179 medlemmer have sæde, heraf 2 færingere og 2 grønlandere. Valget blev udskrevet til 22. september 1953. Foruden de gamle partier opstillede partiet »de uafhængige«, der var stiftet af *Knud Kristensen* med bl. a. genindførelse af tokammerrigsdagen på programmet, kandidater i mange kredse. I Hornsletkredsen stillede de uafhængige gårdejer *Christian Nielsen*, Vester Alling, medens *Knud Kristensen* stillede sig i alle kredse i Ringkøbing amt, hvor han opnåede 4.472 stemmer uden at blive valgt. *Anders Andersen*, *Vagn Kock*, fru *Gunhild Jørgensen* og *Kjærholm* blev genopstillet. Retsforbundet stillede regnskabsfører *Hans Michelsen*, Århus, og kommunisterne atter snedker *Kurt Jensen*, Hornslet. Socialdemokraterne førte valgkampagnen under parolen: »en ny politik — en ny regering«! Fra regeringspartiernes side toges der skarpt afstand fra socialdemokraternes forslag om en skattereform med afskaffelse af skattefradragetsretten. I Randers holdt statsminister *Erik Eriksen* et møde den 16. september med ca. 800 deltagere, medens *Knud Kristensen* samme dag kun havde ca. 300 deltagere til sit møde i Randers. *Anders Andersen* advarede på møderne mod splittelse i venstre på grund af den nye grundlov og krævede skattefradragetsretten bevaret. På et møde i Hornslet 11. september udtalte han, at man bør sikre den regerings fortsættelse, som har skabt økonomisk fremgang. Socialdemokraternes løftepolitik vil medføre højere skatter; venstre vil en reformpolitik i takt med den økonomiske bæreevne. *Gunhild Jørgensen* tog til orde for sikring gennem Atlantpagten, medens *Kjærholm* var tilhænger af bevægelsen Een Verden, der ikke vil krig, men forsoning. Han ønskede et bredt politisk samarbejde. Der var ikke stor tilslutning til vælgermøderne, og *Knud Kristensens* politik blev ikke drøftet, selv om landstingsmands *Stensballes* angreb på *Knud Kristensen*, der ved sin holdning ved landstingsvalget i 1936 efter hans mening selv havde ødelagt det tokammerssystem, han nu gik ind for, blev nævnt. På et møde i Århus 17. september hævdede *Knud Kristensen* med henblik på, at der var opnået et bredt forlig om grundlovsforslaget, at det vigtigste ikke var, at der nåedes et forlig, men forligets indhold. Han tog stærkt afstand fra påstanden fra regeringspartiernes side om, at hans partistiftelse medførte stemmepild. Hans tilhængere ville undlade at stemme, hvis de ikke havde et parti, de kunne stemme på!

Udfaldet af valget i Hornsletkredsen, *Knud Kristensens* gamle kreds, blev imødeset med interesse. De uafhængiges kandidat, *Christian Nielsen*, opnåede 741 stemmer, heraf 690 i kredsen, og i hele Randers amt fik partiet i alt 4.435 stemmer. *Anders Andersen* holdt sit kredsmandat med 4.180 stemmer. *Kjærholm* fik 881, *Gunhild Jørgensen* 984, *Vagn Kock* 3.392, *Hans Michelsen* 236 og *Kurt Jensen* 74 stemmer. Sættningen af det nye folketing med det forøgede mandattal 179 — eller 175 for de egentlige danske kredse — blev 74 social-

demokrater + 1 færøsk socialdemokrat, 14 radikale, 30 konservative, 42 venstre, 6 retsforbundet og 8 kommunister samt en repræsentant for det tyske mindretal i Sønderjylland. *Hedtoft* krævede, at ministeriet *Eriksen-Kraft* skulle træde tilbage, og da de radikale kun ville støtte en ren venstregøring, demissionerede ministeriet 30. september 1953, idet *Erik Eriksen* ikke ville være afhængig af de radikale. *Hedtoft* dannede derefter sit 2. ministerium, som han

Otto Mørch. 1962.

ledede, til han pludselig døde under Nordisk Råds møde i Stockholm 29. januar 1955, hvorefter finansminister *H. C. Hansen* blev statsminister. Den socialdemokratiske regering mødte forskellige vanskeligheder. En slagteristrejke måtte standses ved lov i foråret 1954. Forskellige skattereformplaner og forslag til ny boliglov blev fremsat, men handelsbalancen var usikker, valutareserven svandt, og i efteråret 1954 nåede valutaunderskuddet 250 mill. kr. Der arbejdedes videre med skattereformforslagene, men de radikale ville ikke gå med til afskaffelse af skattefradragets retten. *H. C. Hansen* lod derefter folketingsvalg udskrive til 14. maj 1957, nogle måneder før valgperiodens udløb.

I Hornsletkredsens genopstilledes *Anders Andersen*, medens alle andre partier mødte med nye kandidater. Socialdemokratiet stillede politibetjent *Otto Mørch*, Århus, der i 1958 flyttede til Hornslet som overpolitibetjent. Han var medlem af sognerådet 1962—66. I 1962—63 blev han midlertidigt medlem af folketinget som stedfortræder for højskoleforstander *Poul Hansen*, Grenå, under dennes sygeorlov. I 1963 flyttede han som kandidat til Mariagerkredsens, hvor han afløste folketingets formand *Gustav Pedersen* og er valgt siden 1964. De radikale stillede lærer *Børge B. Lillelund*, Århus, de konservative realskolelærer *Johs. Thomsen*, Århus, kommunisterne snedker *Bruno Bølker*, Århus, retsforbundet medhjælper *Lars Herluf Andersen*, Arden, og endelig de uafhængige godsejer *Arne U. Juhl*, Bjørnholm ved Trustrup, der var formand for Landbrugets Arbejdsgiverforeninger og næstformand for Tolvmandsforeningerne, og som i 1939

var kandidat i kredsen for nationalt samvirke. Vælgermøderne fik ikke stor tilslutning. *Anders Andersen* udtalte sin glæde over, at de radikale nu bevilgede penge til forsvaret og dermed anerkendte Atlantpagten. Han hævdede, at arbejdsløsheden stiger, hver gang socialdemokraterne regerer! Kommunelærer *Børge B. Lillelund* erklærede, at de radikale ikke efter valget ville støtte en venstre-konservativ regering, de var mod konservativ deltagelse i regeringen. Han ønskede indført tvungen voldgift i arbejdsstridigheder. *Johs. Thomsen* mente, at det var nødvendigt at gennemføre besparelser som foreslået af de konservative. *Otto Mørch* ville ikke bejle til venstre som landbrugsparti, men opfordrede partiet til at trække i arbejdstøjet uden at skele til de konservative. Han opfordrede vælgerne til at vise de kommunistiske marionetter vintervejen til Moskva! *Anders Andersen* svarede, at socialdemokraterne som sædvanligt hævdede, at »her gik det godt«, men alligevel opfordrede de oppositionen til at løse kriseproblemerne. *Mørch* svarede, at venstre som et erhvervsparti burde trække i arbejdstøjet og høre op med at føre en gold oppositionspolitik. »Jeg havde arbejdstøj og træsko på, da jeg stod og skulle til mødet,« sagde *Anders Andersen*, »men jeg skiftede. Man skal helst have flip på, når man er sammen med socialdemokrater nu om dage!«

Valgets udfald 14. maj 1957 blev i Hornsletkredsen, at *Anders Andersen* med 4.943 stemmer holdt venstres 2. amtsmandat. *Otto Mørch* fik 3.488 stemmer, *Børge B. Lillelund* 736, *Johs. Thomsen* 694, *Lars Herluf Andersen* 521, *Bruno Bøtker* 64 og *Arne U. Juhl* 2.072 stemmer, heraf 594 i selve kredsen. Folketingets sammensætning blev 70 socialdemokrater (\div 4), 14 radikale og 30 konservative (uændret), 45 venstre (+ 3), 9 retsforbundet (+ 3) og 6 kommunister (\div 2). *H. C. Hansen* var sindet at demissionere, men *Bertel Dahlgaard* overtalte ham til at beholde initiativet, indtil alle forhandlingsmuligheder var udtømt. Resultatet blev, at han fik dannet en »trekantregering« bestående af socialdemokrater, radikale og retsforbundet — uanset at han og retsforbundets formand, dr. *Starcke* i den foregående folketingssamling havde udvekslet indbyrdes karakteristik i folketingssalen og kaldt hinanden henholdsvis »en kedelig karl« og »en munter fyr«! Det »tværpolitiske« samarbejdes nødvendighed kom første gang til udtryk i dansk politik. Det lykkedes »trekantregeringen« på basis af flertallets 93 stemmer at gennemføre en reformpolitik og nå mange lovgivningsresultater. *H. C. Hansen* døde 19. februar 1960 og afløstes som statsminister af finansminister *Viggo Kampmann*. Denne udskrev folketingsvalg til 15. november 1960 for at give vælgerne lejlighed til at tage stilling til trekantregeringens politik.

I Hornsletkredsen genopstilledes *Anders Andersen*, *Otto Mørch*, *Johs. Thomsen* og *Bruno Bøtker*. De radikale opstillede sideordnet i amtet. Retsforbundet stillede boelsmand *Marius Schou Sørensen*, Malling, og de uafhængige proprietær *Jacob Højlund*, Allingåbro. *Aksel Larsens* nye parti, socialistisk folkeparti, opstillede ikke i kredsen, men fik 185 partistemmer, medens kommunisten *Bruno Bøtker* kun fik 36 mod 64 i 1957. Socialdemokratiet førte valgkampagnen under mottoet: »Gør gode tider bedre!«, medens venstre og konservative i fællesskab havde udarbejdet en VK-plan for en fælles politik, der bl. a. gik ud på skattelettelser. *Otto Mørch* gjorde rede for trekantregeringens politik og dens resultater og betegnede VK-planens forslag om skattelettelser som en ansvarsløs stemmekøbspolitik. *Anders Andersen* hævdede, at de tre regeringspartier ikke i længden havde nogen fælles politik. Han ankede over, at regeringen ikke havde

laget afstand fra de ulovlige tjenestemandsstrejker, der var forekommet. De offentlige udgifter lagde beslag på 30 pct. af nationalindtægten, og derfor foresloges skattelettelser i VK-planen og ønskedes en begrænsning af de offentlige udgifter. Lærer *Ejnar Grønbæk* udtalte på et møde, at de radikale stod i midten, lige langt fra socialdemokraterne og de konservative. Kommunalærer *Johs. Thomsen* mente ud fra retsforbundets synspunkt, at vi var på vej til topartisytemet, ved at de politiske partier samledes i to grupper. Der var ikke stor deltagelse i vælgermøderne. Fra vælgerside stilledes spørgsmål om indførelse af kildeskat og om en bedre medhjælperlov.

Udfaldet af valget 15. november 1960 blev i Hornsletkredsen, at *Anders Andersen* fik 5.571 stemmer og vandt venstres 1. kredsmandat, medens *Verner Sinnbeck*, der havde afløst *Simon From* i Grenåkredsen, fik 2. kredsmandat. *Otto Mørch* fik 3.927 stemmer, de radikale 904, *Johs. Thomsen* 748, *Marius Schou Sørensen* 211 og *J. Højlund*, de uafhængige, 1.332 stemmer. De uafhængige kom nu ind i folketinget med 6 mandater, heraf fra Randers amt plantageejer *Axel Grøndahl*, Kvistgård, der var opstillet i Mariager-, Randers- og Borupkredsene og fik ialt 1.813 stemmer. Kommunisterne mistede samtlige 6 mandater, medens *Aksel Larsens* socialistiske folkeparti fik 11 valgt. For retsforbundet blev valget en katastrofe: partiet mistede samtlige 9 mandater, det måtte betale for de indrømmelser, regeringssamarbejdet havde krævet, og dets vælgere kunne ikke se, at deltagelsen i regeringssamarbejdet havde fremmet partiets ideer! Partiet har ikke senere kunnet opnå folketingsmandater.

Folketingets sammensætning blev 77 socialdemokrater (+ 7), 11 radikale ($\div 3$), 32 konservative (+ 2), 38 venstre ($\div 7$), 11 socialistisk folkeparti og 6 uafhængige, der nu kom ind i folketinget, samt 1 af det tyske mindretal. *Kampmann* dannede en socialdemokratisk-radikal regering på grundlag af 88 stemmer og sikker formodning om, at socialistisk folkeparti ikke ville styrte en »arbejderregering«. Regeringen opnåede mange lovgivningsresultater. Den 3. september 1962 måtte *Kampmann* træde tilbage af helbredshensyn og afløstes som statsminister af *Jens Otto Krag*, der siden 1947 var valgt i Randerskredsen.

Folketingsvalg blev udskrevet til 22. september 1964 særlig på grundlag af spørgsmålet om gennemførelse af en skattereform med afskaffelse af skattefradragretten og indførelse af kildeskat, som socialdemokraterne ønskede. I Hornsletkredsen nyopstillede socialdemokraterne vicevært *Chr. Madsen*, Randers, i stedet for *Otto Mørch*, der flyttede til den sikre Mariagerkreds. De konservative stillede grosserer *Knud Kildsgaard*, Århus, retsforbundet lærer *Niels Frandsen*, Ebeltoft, og socialistisk folkeparti syerske *Irma Pedersen*, Århus, medens *Anders Andersen*, *Bruno Bøker* og *J. Højlund* genopstilledes. På vælgermøderne i kredsen drøftedes især skattereformplanerne og den økonomiske politik. *Chr. Madsen* opfordrede venstre til at samarbejde med socialdemokratiet. Vælgerne ønsker, at kildeskat indføres! *Anders Andersens* ønsker med hensyn til en skattereform gik i retning af større skat på forbruget, en ophævelse af sambeskatningen af ægtefæller og en forhøjelse af proportionalskattegrænsen. Ved det sidste valg var socialdemokratiets program: de billige penges politik — nu har renten nået rekordhøjde i Danmark! Penge, der er lånt i udlandet, har regeringen ladet gå til forbruget, ikke til investeringer. Som svar på en udtalelse af provst *Asmund*, Ørsted, sagde han, at han personligt kunne ønske, at der noget oftere blev stemt efter tværpolitiske hensyn. *Chr. Madsen* tog afstand fra venstres og konservatives forslag om adgang til, at lejere kan

overtage »ejerlejligheder«. Den radikale landmand *K. Thode Karlsen*, Herning, der var stillet sideordnet i amtskredsen, gik mod sammenlægning af de små landbrug. Han var stadig betænkelig ved Danmarks medlemsskab i NATO — de radikale ville aldrig blive militarister! *Kildsgaard* kritiserede socialdemokratiets principielle politik, der går i retning af at lade fagbevægelsen dirigere samfundslivet. En del vælgere tog til orde for tilslutning til kampagnen mod atomvåben.

Udfaldet af valget i kredsen 22. september 1964 blev, at *Anders Andersen* holdt 1. kredsmandat med 7.121 stemmer, mens redaktør *Per Møller*, Grenå-kredsen, fik et tillægsmandat med 5.094 stemmer. Socialdemokraten *Chr. Madsen* fik 3.536 stemmer, *Knud Kildsgaard* 1.503, *Niels Frandsen* 170, *Irma Pedersen* 299, de radikale 688, *Bruno Bølker* 63, dansk samling 44, det af en udbryder fra socialistisk folkeparti stiftede »fredspolitisk folkeparti«, der ikke opstillede i kredsen, fik 55 partistemmer, og de uafhængiges kandidat, proprietær *J. Højlund*, 1.053 stemmer. I hele amtet fik de uafhængige 3.654 stemmer, altså en fremgang i kreds og amt. *Knud Kristensen*, der ikke stillede sig ved valget i 1960, var død 28. september 1962. I 1955 var han blevet afløst som partiets landsformand af den energiske dyrlæge *Iver Poulsen*, Kjellerup. Der var stadig sympati for *Knud Kristensen* hos hans meningsfæller i Randers amt, trofaste vælgere holder længe ved.

Folketingets sammensætning blev uforandret 76 socialdemokrater, 10 radikale ($\div 1$), 36 konservative (+ 4), uforandret 38 venstre, 10 socialistisk folkeparti ($\div 1$) og 5 uafhængige ($\div 1$). De to gamle radikale fra *Staining*-tiden, *Jørgen Jørgensen* og *Bertel Dahlgaard*, var gået ud af folketinget ved valget 1960, og den nye partiformand, landbrugsminister *Karl Skytte*, var betænkelig ved, at de radikale nu fortsatte som deltagere i en socialdemokratisk ledet regering, hvorefter *Jens Otto Krag* dannede en socialdemokratisk mindretalsregering, idet han regnede med fortsat radikal støtte og loyalitet fra socialistisk folkeparti over for en arbejderregering. Han fik vanskelige kår: stigende underskud på handelsbalancen, stigende priser og lønninger og stigende rente med trusel om en inflation, der kunne tage overhånd. En forbrugsbegrænsning blev nødvendig og søgtes bl. a. opnået ved »kasseoverskud« på finansloven, men faren var, at overskuddet ikke blev bundet, men brugtes til investeringer, der krævede udenlandsk import. I maj 1965 fremsatte *Erik Eriksen* forslag om en sammenslutning af venstre og konservative, men dette afvistes af partiets presse og vælgerorganisationer, hvorefter han 11. september trådte tilbage som formand og afløstes af *Poul Hartling*. I en tale i Svanninge bakker 4. august havde *Hartling* opfordret de radikale til samarbejde med venstre og forhandlede senere med *Skytte* om formen og muligheden for at danne en liberal regering. Et regeringsforslag om kildeskat og meroms kunne ikke gennemføres. I foråret 1965 forhandlede der om en samlet skattereform, og 10. maj 1965 enedes partierne principielt om indførelse af en merværtdioms, men videre forhandlinger om indførelse af kildeskat strandede, idet venstre og konservative stillede betingelser, som socialdemokraterne ikke ville gå ind på. Der gennemførtes derimod en ny huslejelov med udligning af huslejerne ved årlige forhøjelser af lejerne i ældre boligejendomme i 8 år, det såkaldte boligforlig.

To af venstres folketingsmænd, valgt i hovedstaden, brød med venstre og stiftede 10. oktober 1965 partiet liberalt centrum, der gik ind på et vist sam-

arbejde med regeringen *Krag*. De var påvirket af fhv. finansminister *Thorkil Kristensens* tanker.

Med henvisning til, at han fandt det nyttigt, at vælgerne tog stilling til de betydningsfulde opgaver, der forelå: skattereformen, skattefradragsrettens afskaffelse og kildeskattens indførelse, udskrev statsminister *Jens Otto Krag* derefter valg til 22. november 1966. I Hornsletkredsen genopstilledes *Anders Andersen*, *Chr. Madsen*, *Knud Kildsgaard*, *Irma Pedersen* og *Bruno Bølker*, medens de radikale stillede stud. polit. *Bjørn Bennike*, Risskov, retsforbundet fabrikant *Knud Græbild*, Randers, og de uafhængige skovridere *A. Dybbroe*, Hornslet. Valgkampen fik et roligt forløb, til dels præget af, at fjernsynsudsendelserne svækkede interessen for de egentlige vælgermøder. *Anders Andersen* pegede på, at kildeskattens indførelse ikke var en skattereform, men kun en ændret måde at opkræve skatten på, der ville give erhvervslivet øget administration, ligesom momsens havde gjort. I Hornsletkredsen blev valgets udfald, at *Anders Andersen* med 8.413 stemmer fastholdt venstres kredsmandat, medens sekretær *Evan Jensen* med 3.984 stemmer fastholdt tillægsmandatet for Grenå-kredsen. *Chr. Madsen* fik 3.384 socialdemokratiske stemmer, *Bjørn Bennike* 1.090 radikale, *Knud Kildsgaard* 1.938 konservative, *Knud Græbild* 107 retsforbundet, *Irma Pedersen* 727 socialistisk folkeparti og *Bruno Bølker* 58 kommunistiske stemmer, medens *A. Dybbroe* måtte nøjes med 386 uafhængige, der i hele amtet fik 2.420, altså en stærk tilbagegang. De uafhængige mistede deres 5 folketingsmandater og er ikke siden blevet repræsenteret i tinget. Liberalt centrum opstillede sideordnet i amtet i Randers-, Borup- og Hornsletkredsen, fik 2.007 stemmer i amtet, heraf 286 i Hornsletkredsen.

Efter valget 22. november 1966 fik folketinget følgende sammensætning: 69 socialdemokrater ($\div 7$), 13 radikale ($+ 3$), 34 konservative ($\div 2$), 35 venstre ($\div 3$), 20 socialistisk folkeparti ($+ 10$) og 4 liberalt centrum. De uafhængige mistede alle 5 mandater. Der var således, som *Aksel Larsen*, SF, betonedede, for første gang skabt et arbejderflertal i folketinget på 89 socialdemokrater og SF, og *Krag* udtalte, at mandatforskydningerne skabte en ny, uventet situation. Før valget havde han udtalt, at han ville regere efter valget, hvis udfaldet blev flertal for S og SF, men der ville ikke blive truffet aftaler med SF om regeringsdannelsen. Dette fraveg *Krag* nu efter valget, idet han med de samvirkende fagforbunds billigelse forhandlede med SF om dannelse af en flertalsregering, men da parterne ikke kunne enes om en nedskæring af militærudgifterne, fortsatte ministeriet *Krag* som mindretalsregering i sikker forventning om, at SF ikke ville styrte en arbejderregering. *Aksel Larsen* erklærede, at de firkantede forligsperiode nu var forbi, arbejderflertallet skulle bruges, hvis det blev nødvendigt! Den 13. marts 1967 blev der truffet en politisk aftale mellem socialdemokratiet og socialistisk folkeparti om en omfattende skattereform, efter at forhandlinger med oppositionspartierne var endt uden resultat, og et kontaktudvalg blev nedsat. Samarbejdet medførte, at SF for første gang måtte stemme for finansloven med de militære bevillinger af frygt for, at regeringen skulle komme i mindretal, hvis partiet, som det plejede, undlod at stemme.

Samarbejdet voldte dog vanskeligheder, idet en fløj af SF fandt, at partiet måtte give for store indrømmelser på samarbejdets alter, og i efteråret 1967 brast det, da et regeringsforslag om forbrugsbegrænsning ved nedfrysning af en dyrtidsportion til imødegåelse af virkningerne af den kronenedskrivning, regeringen havde foretaget som følge af devalueringen af det engelske pund,

blev forkastet, idet 6 udbrydere af SF stemte mod forslaget. Lovforslaget faldt med 92 stemmer mod 85, hvorefter folketingsvalg blev udskrevet til 23. januar 1968. Udbryderne fra socialistisk folkeparti stiftede 17. december 1967 partiet venstresocialisterne og opstillede ved valget, hvor ialt 11 partier anmeldte kandidater.

I Hornsletkredsen genopstilledes *Anders Andersen, Chr. Madsen, Knud Græbild, Bruno Bølker* og *A. Dybbroe*, medens liberalt centrum stillede lærer *Jens Thøgersen*, Hadsten, de konservative stillede indkøbschef *Bjarne Verner Jensen*, Hornslet, de radikale opstillede sideordnet i amtet, socialistisk folkeparti stillede montør *Henning Philipsen*, Ålborg, der i 1966 var opstillet i Halvrimmenkredsen, og endelig stillede venstresocialisterne *Jenny Andersen*. Januarvalg havde sidst fundet sted i 1887, i provisorietiden, hvor *Estrups* håb var, at vintervejret ville mindske venstrebøndernes fremmøde på valgstederne — nu om dage med afstemningssted i hver kommune spiller vejret ingen rolle i den henseende, men en valgkamp er strabadserende for de deltagende politikere og bliver det ikke mindre i strengt vintervejr. Det første møde i Hornsletkredsen holdtes 10. januar i Hadbjerg i bidende kulde og havde kun 50 deltagere. Socialdemokratiets valgkampagne førtes med det motto, at partiet ene kunne sikre beskæftigelsen, men talerne fra venstre, konservative og radikale var enige om at kritisere partiets samarbejde med SF og regeringens »majorisering« af oppositionen i stedet for forhandling, og *Chr. Madsen* måtte forsvare sig til alle sider. *Anders Andersen* hævdede, at regeringen kun havde haft kildeskat og Vietnamkrig i hovedet og havde forsømt at løse andre problemer. Venstre var ikke modstandere af kildeskat, men ønskede et skatteloft på 65 pct. af indkomsten, og at der blev ført en erhvervs politik, der tog mere hensyn til erhvervene, end regeringen havde vist ved forringelsen af afskrivningsloven. Den radikale ejendomshandler *Chr. Husum*, Grenå, erklærede, at de radikale ikke ville støtte en socialdemokratisk regering efter valget. Han ønskede billige lån til landbrug og fiskeri og besparelser på forsvarsudgifterne. Den konservative *Bjarne Verner Jensen* fandt, at S-SF samarbejdet havde været en fiasko og havde givet den forløbne periode et politisk uværdigt forløb. Socialdemokraterne lovede ved 1966-valget øget beskæftigelse — resultatet var 60.000 arbejdsløse og 17.000 færre arbejdspladser i løbet af et år! *Chr. Madsen* hævdede, at oppositionspartierne var indbyrdes uenige og ikke kunne enes om en fælles politik. De havde aldrig kunnet fremsætte alternative forslag til den politik, regeringen havde ført. Han imødeså trygt den dom, vælgerne ville fælde over socialdemokratiets politik, der betyder tryghed og tillid. På et møde i Auning 12. januar meddelte *Anders Andersen*, at en dansk landmand gennemsnitlig betaler 15—20.000 kr. mere i skat end hans kollega i fællesmarkedet. Den radikale overjagt konsulent *Egon Sørensen*, Skærvad Møllegård, der var kandidat i amtet, udtalte, at han ville virke for dannelse af en venstre-radikal-konservativ samlingsregering. I Ørsted, hvor der 15. januar var 70 mødedeltagere, udtalte den radikale kandidat, overlærer *Ejnar Grønbæk*, Randers, at der ikke var grund til panik med henblik på den økonomiske krise og underskuddet på handelsbalancen. Ved saglig forhandling må der nås en holdbar fordeling af opsparring og forbrug mellem det private erhvervsliv og det offentlige. *Anders Andersen* mente, at socialdemokratiets sædvanlige fejl var: først forbruge, derefter søge dækning for forbruget. Kronenedskæringen skete ikke af hensyn til landbruget, men til eksportindustrien. Det var et almindeligt vælgerønske, mente

han, at de gunstige afskrivningsregler genindførtes til gavn for investeringerne. I Egå mødte 150 tilhørere den 17. januar. *B. Verner Jensen* ville have 700 mill. kr. sparet på finansloven. *Egon Sørensen* tog atter til orde for dannelse af en trekantregering, hvilket bekymrede *Chr. Madsen*, der sagde: »De radikale har dog tidligere haft et godt samarbejde med socialdemokraterne!« På et afsluttende møde i Hornslet den 19. januar med 400 tilhørere mente *Anders Andersen*, at et politisk »sabbatsår« for lovgivningen, i hvert faldt hvad angår forøgelse af skattebyrden, burde indføres.

Det var karakteristisk for valgkampagnen 1968, at vælgerne prægede den ved at få politikerne til at forenkle valgets spørgsmål til et: for eller imod regeringen *Krag!* De radikales ledere var længe forbeholdne med at udtale sig, om de ville være med i en regering mod socialdemokratiet, men valgets udfald levede dem ikke tvivl: 14 mandaters gevinst! Resultatet blev en trekantregering under *Hilmar Baunsgaards* ledelse.

I Hornsletkredsen blev valgets udfald 23. januar 1968 en stemmeprocent på 91,2 (for hele landet 89,3). *Anders Andersen* valgtes atter som kredsens eneste personlige repræsentant med 5.547 stemmer (i kredsen 4.686, en fremgang på 224 kredsstemmer fra 1966). *Chr. Madsen* fik 4.938, *B. Verner Jensen* 1.545, de radikale 2.182 partistemmer (i 1966 1.095). *A. Dybbroe* fik kun 181 stemmer (i 1966 430), de uafhængige synes at have udspillet deres rolle, selv i *Knud Kristensens* gamle kreds. *Bruno Bølker* fik 68 kommuniststemmer, *Henning Philipsen*, socialistisk folkeparti, fik 593, *Jenny Andersen*, venstresocialisterne, 141, *Jens Thøgersen*, liberalt centrum, 176, og *Knud Græbild*, retsforbundet, 118 stemmer.

Valget blev et nederlag for regeringen *Krag* og en sejr for det radikale venstre. Socialdemokraterne fik 62 folketingsmandater ($\div 7$), socialistisk folkeparti 11 ($\div 9$), og venstresocialisterne fik med nød og næppe 4 mandater. De konservative fik 37 (+ 3), venstre 34 ($\div 1$) og de radikale 27, en gevinst på 14. Liberalt centrum tabte de 4 mandater, partiet havde. *Krag* fremhævede, at radikale og socialdemokraterne med tilsammen 89 mandater havde mulighed for at danne regering, men de radikale var ikke i tvivl om vælgernes mening: *Baunsgaard* dannede en radikal-konservativ-venstre trekantregering med et flertal på 98 af de 175 mandater.

For en opstillingskreds er det vigtigt, at den opnår personlig repræsentation i folketinget. Kredsens folketingsmand er nemlig i sin virksomhed i tinget repræsentant for alle kredsens vælgere, også for sine politiske modstandere, når det gælder om at være mellemmand til regeringen for kredsens ønsker, også når det gælder den enkelte vælgers personlige anliggender i forbindelse med regeringen og centraladministrationen. En folketingsmand har direkte adgang til den pågældende minister, under hvem sagen hører, og kan ofte foranledige en hurtigere behandling af det pågældende anliggende, selv om det drejer sig om et rent personligt. Det er altid en æræssag for vedkommende folketingsmand at tage sig af sådanne anliggender, også når det gælder hans politiske modstandere i kredsen. I denne henseende har Hornsletkredsen været begunstiget, idet den — bortset fra perioden 1950—53 — altid har kunnet sende betydende politikere på tinge, mænd med indflydelse. *Anders Andersen*, der har været kredsens folketingsmand siden 1953, hører som formand for De samvirkende danske Landboforeninger siden 1960 og ledende præsident for landbrugsrådet fra samme år til de politikere, hvis ord har vægt i tinget.

Hvornår dette jæger- og fiskerfolk forsvandt, og folket med den ældre stenalderkultur kom til landet, vides ikke, men fra omkring 2500 år før vor tidsregning dyrkedes korn her på Kollerup, som kornaftrykkene i lerskålene bekræfter. Fra denne tid har vi også fundet en mængde »brandpletter«, rester af bål i et hul i jorden, enkelte med lerskår. Dolke- og dyssefolket har også været

Frugtbarhedsalter.

her. Enkelte dolke findes i Kollerupsamlingen. Af de tre stendysser er kun en tilbage i genrejst tilstand, men vi har mange stenredskaber fra alle stenalderperioderne.

Men omkring år 1500 f. K. kommer der gotiske stammer op i Jylland. De kørte i vogne, forspændt med heste og kvæg og var et folk med en høj kultur, med gode bronzealdervåben, og de gjorde den befolkning, som de traf her i Jylland, til trælle. Det er dette folk, som byggede på øen øst for møllen, hvor fem veje mødes (billede).

Borgkærnen er opført af kildekalk og ler, og på det har der ligget et »sals«, antagelig et træhus i to etager. Resten af øen var optaget af 2 eller 3 store huse, antagelig til kvæg og heste, og så var der stolpehuller af ca. 10 trælleboliger på ca. 3 × 4 m.

Dette folk var Nertusdyrkere og har efterladt sig en offersten, som står ved Kollerup Skovlandshus, samt et frugtbarhedsalter, som er i Kollerup-samlingen (billede).

Deres døde begravde de i den nuværende Kollerup Overmark, hvor der har været over 30 gravhøje, som endnu kan skelnes. Det var patriarkalske familiesamfund, og sogneinddelingen stammer antagelig fra dette folk, idet den engelske historieskriver Beda (672—735 e. K.) beretter om, at omkring år 200 e. K.

kom et folk over havet fra nord og slog sig ned på halvøen, som nu hedder Norfolk. De levede i små bysamfund, som regeredes af »sognemænd«, og byggede sig huse af træ og ler, tækket med strå, og de dyrkede jorden ved hjælp af trælle.

I folkevandringstiden omkring år 300 e. K. kom et folk, kaldet spyddanerne, op ad de russiske floder og slog sig ned på øerne i Østersøen og på begge sider af Botnehavet, hvor å- og bynavne er præget af dette folk den dag i dag. De var de omkringboende folk langt overlegne med hensyn til skibe og sejlføring, og i løbet af forbavsende kort tid erobrede de Østersøen og kysterne heromkring, og adskillige danske navne fra Riga til Egernførde har overlevet både den vendiske og den tyske invasion, medens russerne har omdøbt de fleste af de gamle danske navne. Hvilke kampe det har kostet, kan vi kun gisne om, men at Danerne sejlede op langs den jyske kyst og over Skagerak til Sigridsdal og hele Sørlandet, viser deres grave.

Om kampene i Jylland vidner nogle »Dandiger« fra Frisland til Purhus, nord for Randers, og våbenfundene ved Illerup, nord for Skanderborg. Men da der ikke er fundet befæstningsanlæg af denne type længere mod nord, er det min teori, at danerne og jyderne har sluttet fred på en eller anden måde, hvilket det enkønnede sprog mod vest og det tokønnede sprog i sydlige Vendsyssel, Himmerland og Ommersyssel måske også er et vidne på, og i alle tilfælde er høvdingnavne i disse egne forskellige fra det øvrige Norden; indtil Saxos krønike, ja helt op til vore dage træffer man oppe nordpå navne som Øvle og Visti, som man ellers ikke finder i Danevældet.

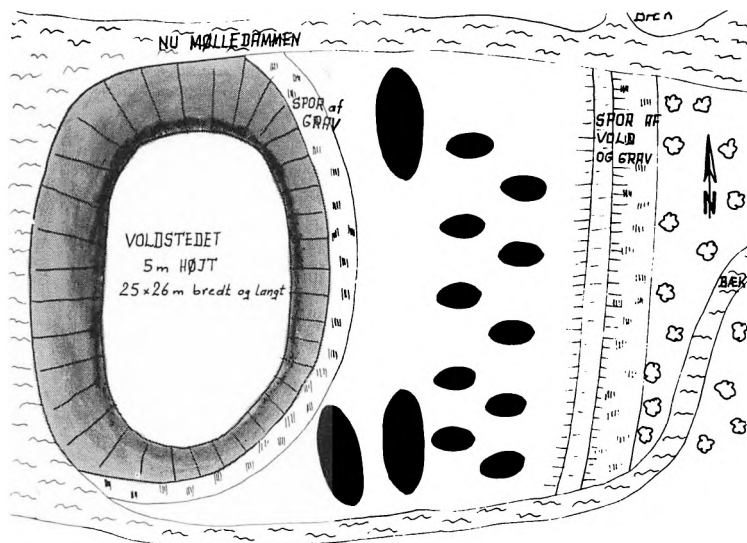
Det er atter den gamle englænder Beda, som oplyser, at år 442 kom to jyske høvdinge til Ramsgate og tog land, såede, høstede og overvintrede. Det er jo en fantastisk bedrift, at disse spyddaner, højst 1000 familier, på 100 år oversvømmer hele Norden og Nordtyskland, og år 442 tager de agerland i England. Der har været andet end gode våben og sejlføring, nemlig eventyrlyst og organisationstalent samt nøjsomme vaner og stærk vilje til at tage land i besiddelse. At danernes fredelige indvandring lykkedes, beviser den kendsgerning, at næsten samtlige landbrugsnavne i England er gamle danske: horse, cow, calf, corn, acre, plough-land, grass osv. samt den store kendsgerning, at Danalovene gjaldt i hele Midtengland fra Themsen og til fjordene Clyde og Forth, idet det nuværende skotske lavland først blev afstået til skotterne i 1014 af Svend Tveskæg, for at disse skulle hjælpe ham mod sakserne i de tre saksiske kongedømmer syd for Themsen, som havde slået sig sammen og besatte Dane-lagen i 40 år, inden der kom hjælp fra resten af Danevældet.

Selv om danernes besættelse af Skandinavien gik hurtigt, skete det dog ikke fra den ene dag til den anden, men kendsgerningerne er, at næsten hele Skandinavien omkring år 500 e. K. er delt op i herreder, som overalt fulgte de gamle sognegrænser. Herred kommer af her-i-red. Det første er det samme som hær, og det sidste er det samme ord, som vi endnu har i reden (f. eks. Københavns red) — altså en hær, som kan sejle, og alle herrederne var placeret således, at man kunne trække snekkerne ned ad åerne til havet.

Hvorledes landet var delt socialt, giver Eddaen en klar beskrivelse af ved sagnet om guden Rigs besøg på jorden. Først besøger han den sorthårede træl, der spiser og sover hos svinene (altså i jordhuler). Dernæst besøger han den rødhårede bonde, hvor konen sidder ved arnens ild og spinder. Til sidst besøger han hersen (høvdingen), hvor husfruen sidder i højenloftssal og baldyrer

sammen med sine terner. Dette er et klart tredelt samfund, men når høvdingen fører forsædet på tinge for de tolv domsmænd, så gælder høvdingens stemme kun, hvis bøndernes stemmer står lige.

På herredstinget, som normalt kun holdtes for- og efterår, stod to lovsigmænd frem og fremsagde de sædvanebestemmelser, som omhandlede det fore-

Goterborgen ved møllen.

liggende stridsspørgsmål. De ældste danelove skelner mellem »sognemænd« og »danemænd«, hvilket klart viser to klasser under loven, medens trællene var uden for loven som fæ og vildt.

Trællene måtte ikke bære våben, kun en kort kniv, medens bønderne bar samme våben som høvdingeklassen.

Høvdingen var foruden lovens vogter også gode ved viet (præst), og hans foged opkrævede afgifterne til hou og vi »hou-ær-vi«, og udskrev mandskab og fetalje, når herredsskibet skulle i leding.

Sagnet fortæller, at alle på øen øst for møllen blev ihjelslået og indebrændte, hvorfor det spøger ved Ellehøjen. Der foreligger intet historisk herom — ej heller hvad borgen eller byen hed, som lå deroppe ved Galgebakken i mere end 1000 år.

Men fundamenterne af borgen, som afløste denne omkring år 450, hvad potteskårene fortæller om, ligger endnu på den kullede bakke ud i ådalen langs med den jyske højderyg. Pudsigt nok findes der i Danelagen i England en landsby, der hedder »New Coltorpe«, skønt den ikke ligger på nogen colle. Om en høvdingesøn fra Kollerup har opdyrket og bygget den by, var nok værd at vide.

Videnskabsmænd har stredes, om det var høvdingen, der ejede herredet, eller om det var herredet, der ejede høvdingen. Faktum er, at høvdingen blev hyldet på tinge, og som regel var den af høvdingesønnerne, som bønderne mente var bedst til at værgе herredet mod overfald fra naboer og andre

fjender, som herredet havde noget udestående med. Men efter kristendommens sejr i England og Irland opstod der en spaltning i Danevældet, idet man her ikke længere fulgte de gamle love og skikke, f. eks. at »farman kunne gå i land og tage vand og kød samt bage brød«, hvad klosterfogeden på Lindesfarne nægtede folkene fra Viken i år 723, som gav stødet til det, man i dag kalder vikingernes hærgen.

Selv om hvert herred oprindeligt var et land for sig med egne love og bestemmelser, er man på et eller andet tidspunkt gået over til sysselinddeling. Om det udelukkende har været af militære grunde, eller der også har været juridiske grunde, er man ikke enig om, men at der nogle steder har været holdt sysselting, er fastslået, og det må formodes, at man har haft sysselskonger, hvis eneste funktion antagelig har været at organisere samlede togter af de herreder, som lå under hans syssel. Det må formodes, at kong Gorm var den første landsdelskonge, eller i hvert tilfælde en af de første. Landstingene her i Jylland var i Viborg og på Urnehoved i Sønderjylland, og da disse landsting blev ved at bestå praktisk taget op til enevældens indførelse, kender man en del til landstingets funktion, om end man ikke bestemt kan placere de mange sagnkonger, som Saxo omtaler, og de fleste af dem var sikkert kun sysselskonger.

Men går vi tilbage til de første sysler, finder vi her i Åbosyssel sagnet om Amlet (dramatiseret af Shakespeare i »Hamlet, Prince of Denmark«), som også klart beviser samhørigheden mellem befolkningen i Jylland og i England. Amlet ligger begravet på Ammel-hede, lidt øst for landevejen Randers-Ebeltoft.

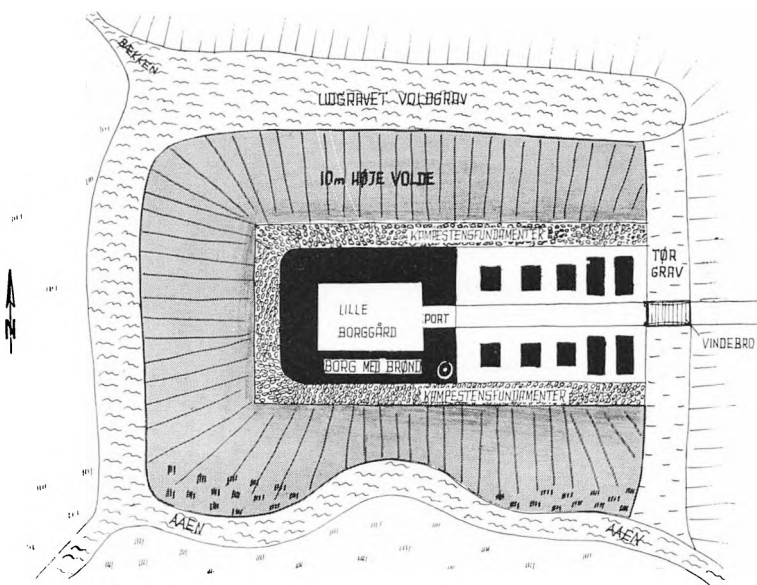
Grundet på de større og større krav, der stilledes til de danske ledingsflåder, når de drog ud for at søge nyt land, f. eks. øen Man i det irske hav, Normandiet, de såkaldte britiske kanaler samt Irland, slog man syslerne sammen i landsdele, men de valgte konger var faktisk kun hærførere og havde intet med rettertingene at gøre, ligesom der heller ikke blev opkrævet landsdelskat før omkring år 1100 e. K. Derimod er de store krigerborge: Aggersborg, Fyrkat og en tredie i Jylland, som vi endnu ikke har fundet, et sikkert resultat af landsdelskongernes virke. Det ligger uden for dette skrifs område at omtale Danernes store krigstogter til Frankrig, Spanien, Italien, Sicilien og Nordafrika, som f. eks. bevirkede, at Sicilien i 200 år regeredes af en dansk overklasse med en dansk fyrste. Når jeg skriver »dansk«, mener jeg dansksproget, idet både svensk, norsk og islandsk er den danske tunge, jfr. de norske kongesagaer, som begynder: »Nu skal jeg berette om høvdinges færd, som har talt den danske tunge«.

At der var landsdelskonger i Norge, Gøtalandene, Svealandene samt i Finland, er en kendsgerning, så meget mere som det oprindelige fællesnordiske herredsrige — eller danevælde — senere udskilte sig i de tre nordiske lande, men f. eks. Østfold og Vestfold i Norge var under danekongerne lige til år 1036 e. K., da Hardeknud overdrog Viken til Magnus den Gode som forstbrodergave. Derfor er de to store skibe, fundet ved Oseberg og Gokstad, ikke norske, men danske, idet højsætningen har fundet sted omkring år 850.

Det har forbavset mange, at Danevældet år efter år har kunnet udsende tusinder af krigere, hvoraf mange faldt i slag eller forliste på havet, men dette skyldtes, at høvdingene foruden husfruen havde friller og medhustruer, med hvem de fik en utrolig mængde børn, hvorfor der var givet bestemte love for, hvorledes disse børn skulle arve — eller at de slet intet skulle arve, hvis høvdingen nægtede at »knæsætte« dem. Den største af alle danekongerne, som var kristen, Knud den Store, havde en dronning i Danmark foruden 10 medhustruer,

da han giftede sig med sakserkongen Ethelreds enke, Emma af Normandiet, med hvem han fik sønnen Hardeknud.

Hvorledes kristendommen kom til egnen her, kender vi intet til. Et lille fingerpeg får man måske ved en lille by, som hedder Vivild, idet »ville« er det franske ord for by. Det er måske en hærtagen munk fra Normandiet, som har

Kollerup før branden 1534.

fået lov til at bygge et lille kapel ved Viet, men dette er selvfølgelig kun gisninger.

Som det fremgår af billedet af det gamle voldsted på Kollerup, bestod borgen af en firfløjet bygning omkring en ganske lille borggård, hvorfra der førte en vej gennem en port mod øst. På begge sider af vejen boede trællene i hytter på 3×4 m med stensat gulv og ca. 1 m høj stensætning omkring (konstateret af rigsantikvar Glob i 1961). Oprindeligt har borgen antagelig været opført af tømmerstokke oven på sydsten, og gulvbelægningen har været piggede sten. Hele borgen var omgivet af 10 m høje volde, som yderligere var skærmet af tre våde og en tør grav. Der blev ikke drevet landbrug på herredsborgen, idet tre landsbyer: Vinterslev, Erslev og Årslev leverede levned- og fodermidler til den lille besætning på borgen.

Da Knud den Store sendte ledingsflåderne hjem og forbød strandhugst, blev man tvunget til at rydde skovene og opdyrke disse. Det skete på to måder, delvis at de gamle odelsbyer: Haslum, Værum, Ørum, Vissing, Hinge, Galten, Selling, Ødum, Voldum, Halling og Ølst opdyrkede dale og bakkefald i fællesskab, således at den nyopdyrkede jord blev fordelt til gårdene i forhold til den andel af arbejdskraft, de havde stillet dertil, men da høvdingen ejede jorden, måtte de betale en afgift (landgilde) på den nyindtagne jord, hvorimod »tofterne« og fællesjord inde i byerne var skattefri.

Fra herredsborgen blev der også udsendt »bryder«, som fældede skove og dyrkede jorden op og lavede »torper«, som er blevet til »strup«, som regel med navn efter den »bryde«, som brød landet. Tåstrup, Amdrup, Astrup, Drostrup, Alstrup, Bramstrup, Borup, Nielstrup og Tebbestrup vidner om denne form for opdyrkning, som blev til byer, medens f. eks. Ebbestrup, Torndrup, Løgstrup, Klausholm og Brusgård vidner om en opdyrkning, som blev til en »enestegård«, en gård, som ligger i enemærke, d. v. s. som er uden for landsbyfællesskabet. Mange af disse gårde blev »frigårde«, idet de var fri for landgilde, antagelig på grund af, at høvdingen havde overladt denne gård som arv enten til søn eller datter, som var gift med fribåren mand med ret til at bære våben.

I opdyrkningstiden samlede en utrolig bunke sten op af markerne. Om vinteren, når trællene ikke havde andet at lave, tilhuggede de kvadersten, som blev brugt til stenkister og broer over små vandløb, men navnlig til at ombygge de da allerede gamle træ- og bindingsværkskirker.

Den ældst bevarede kirkebygning her i herredet er hovedfløjen i Galten kirke, som er opført af ris med kildekalk og æltet ler. Ødum kirke er først bygget af frådsten. Disse to store kirker ligger på hver sin side af Kollerup, hvorfor høvdingen selvfølgelig har ofret mest på disse, også efter opdyrknings-tiden, medens Haslund, Ølst, Værum, Ørum, Laurbjerg, Lerbjerg, Vissing, Rud, Hadbjerg og Halling kirker alle er bygget af kampesten i opdyrkningstiden og altså er 900 år gamle. Der har også været kampestenskirker i Borup, Vorup, Hinge og Erslev, men de to første blev nedbrudt til fordel for Dronningborg slot i Randers, og de to sidste blev nedrevet og ført til Kollerup i 1536—40, da grunden til den nuværende borg blev lagt.

Den gamle høvdingeslægt på Kollerup førte en stige i våbnet på trods af, at slægten var efterkommere af Ulf Jarl og Knud den Stores søster Estrid. Stigen skulle stamme fra ledingstoget mod Rygen 1168. Den sidste gang den gamle ledingsordning blev brugt, var i toget til Estland 1219, hvor Galten herred stillede to ledingsskibe, og ved byttets deling fik herredshøvdingen to gårde i Estland, Varbola og Leitze. Derforuden blev han sammen med 50 andre slået til korsridder (se » Die Estlandsliste«). --- Listen findes den dag i dag i Vatikanet med høvdingens latiniserede navn »Nicolas Tuvi Collæ«. Læser man Roskildekrøniken, Rydårbogen og Saxos krønike, får man et levende indtryk af de mange stridigheder mellem kongen og herredshøvdingene og mellem herredshøvdingene indbyrdes, og det er forståeligt, at Valdemarerne forsøgte at skabe et stærkt centralstyre i forbindelse med kirken via biskopperne. Af Kong Valdemars korrespondance med Vatikanet fra 1212 til 1219 fremgår det bl. a., at kongen ønskede at airunde sine Østersøbesiddelser med landene fra Rygen til Finland. Her kom han i modsætning til de tyske ridderordner, som lå inde med f. eks. Pommern. Kongen fremfører, at landene omkring den finske bugt og øerne her var danernes hjemsted i Norden, men at danerne nu var ved at blive fortrængt af hedenske folk som finner og estlændere. Resultatet blev, at paven gav sin velsignelse til et korstog mod esterne, således at den tyske sværd-ridderordens styrker skulle angribe fra landsiden og danskerne ad søvejen. Den danske ledingsflåde, som mødtes i Smålandshavet, kom imidlertid hurtigere til Estland end korsridderne, som dog i sidste øjeblik, før danskerne tabte slaget, nåede at komme til hjælp under det røde banner med det hvide kors, hvorefter sagnet om Dannebrog nedfald fra himlen opstod.

Hele Kong Valdemars storpolitik med de mange lensfyrster faldt sammen ved hans tilfangetagelse i 1223, hvor Grev Henrik førte både den gamle Kong Valdemar og hans søn bort i lænker i to år. Paven holdt imidlertid med Kong Valdemar, så han blev løst af sine lænker og fra sine løfter, men i slaget ved Bornhoved 1227 tabte Danmark alle de nordtyske besiddelser. Dog beholdt vi Estland, Dagø og Øsel.

Dagskole fra katolsk tid ved voldgraven, opført af kildekalk og kampesten, tækket med rør. Erik Nielsen skriver 1537: Vi har bygget hus, og broder Jens har som tilforn hørt børnene i havehuset ved åen. Foto 1969.

Medens lovene på Sjælland og i Skåne var samlet i landskabslove uden helt at berøve herredshøvdingene deres magt, begyndte Biskop Gunnar af Viborg nu på at samle alle de jyske love. I største hemmelighed besluttede man at fratage høvdingene den direkte magt ved at lægge herrederne sammen to og to under en kongelig ombudsmand. At man i første omgang udnævnte den ene af de to høvdinge i de sammenlagte herreder til ombudsmand, bevirkede, at jyske lov blev vedtaget som hele landets lov på rigsmødet i Vordingborg i marts 1241, og hermed begyndte et helt nyt samfund at opstå uden trælle og med lighed for loven, med den landsvalgte konge som førstemand for den jordejende adel og kirke.

Medens stormændene i England med Magna Charta i 1215 fik kongemagtens bekræftelse på deres privilegier, skete det modsatte i Danmark, da jyske lov satte punktum for de enkelte herreders selvstyre.

Dette udtrykkes klart i fortalen til jyske lov, hvorfra følgende citater bringes:

»Med Lov skal Landet bygges. Men vilde hver Mand især nøjes med sit eget og lade andre Mænd nyde lige Ret, da trængte man ikke til Lov. Men ingen Lov

er saa god at følge som Sandheden; hvor man er i Tvivl om Sandheden, der skal Lov finde, hvad Ret er.

Var ej Lov i Lande, da havde den mest, som mest kunde gribe. Thi skal Lov gøres efter alle Mænds Tarv, at retsindige, fredelige og sagesløse Mænd maa nyde deres Retsind og Fredelighed, og onde, uretfærdige Mænd ræddes for det, der i Loven er skrevet, og derfor ej tør fuldbyrde den Ondskab, som de have i Hu.

Loven skal være ærlig, retfærdig, taalelig, efter Landets Sædvane, bekvem og nødvendig og tydelig, saa alle Mænd kan vide og forstaa, hvad Loven siger.

Loven skal ikke være gjort eller skrevet til nogen Mands særlige Gunst, men efter alle Mænds Tarv, der i Landet bor.

Den Lov, som Kongen giver, og hele Landet vedtager, den kan han ej heller opheve eller ændre . . .

Det er Kongens Embede og Høvdingenes, som i Landet er, at overvaage Dom og gøre Ret og frelse dem, som med Vold tvinges . . .

Det skal og alle verdslige Høvdinge vide, at med den Magt, Gud gav dem i Hænde i denne Verden, da overholder han dem ogsaa at værges sin hellige Kirke mod alle uretmæssige Krav . . . Men bliver de forsømmelige og partiske og vaager ikke som Ret er, da skal de stævnes derfor paa Dommedag, hvis Kirkens Frihed og Landets Fred mindskes for deres Skyld i deres Tid«.

Ved jyske lovs indførelse tabte herredshøvdingene lovgivnings- og skatteudskrivningsretten, som overgik til centralstyret, medens den lokale domsret bibeholdtes, og herrederne blev slået sammen to og to. Galten-herred var først sammen med Sabro-herred, senere med Houbjerg-herred. Skatteopkrævningen blev pålagt herregårdene fra 24 td. hartkorn og opefter, således at 48 td. hartkorn gav pligt til at stille en pansret rytter, altså 24 td. hartkorn $\frac{1}{2}$ pansret sammen med en anden herregård, sat til $\frac{1}{2}$ rytter. Hvilke der skulle sammen, bestemte herredshøvdingen eller fogeden, som han senere kaldtes, ligesom det var herredshøvdingen, der havde kommandoen over de 100 spydmænd, som bønderne skulle stille for hvert herred. Hvis disse kæmpede indenherreds, skulle de selv holde sig med fetalje — kæmpede de udenherreds, måtte de fouragere på stedet, hvilket tit afstedkom plyndring, hvis mandstugten ikke var stærk nok.

Ved kong Valdemars død den 28. marts 1241 begyndte stridighederne om kronens skatteopkrævningsret, ikke alene over for lensmændene, men også over for kirken, idet kong Erik hævdede, at under krigstilstand havde bisperne ledingspligt for kirkens jordegods, som ellers var skattefrit over for kongen. Danehoffet, som var rigsdag, holdt med kongen i første omgang, men krig og ufred hærgede landene, og kongerne måtte stadig udskrive flere skatter til værnning af riget, og da disse ikke strakte til, begyndte kong Erik Glipping at slå underlødige sølvmønt mod løfte til rigsdagen, hvorefter nogle herremænd sammensvor sig om at dræbe kongen, hvilket skete Sct. Cæcilie-nat, den 22. nov. 1286.

Året efter ved danehoffet i Nyborg blev 9 herremænd udlagt som skyldige i kongemordet. Blandt disse var Rane Jonsøn og Peder Porse. På den tid ejedes Kollerup af væbneren Anders Pedersen (Udson), som på en eller anden måde var i familie med Cecilie Ranisdatter, i slægt med Rane Jonsøn. Da Peder Porse døde, søgte hans søn af samme navn forlig med kongen for at få noget af sin faders jordegods tilbage. Forliget blev indgået i Odense den 10. okt.

1313, og Anders Pedersøn, væbner af »Koldrup« medsegler som garant for, at forliget bliver overholdt.

Efter sagnet blev Anders Pedersøns datter, Karen, bruderøvet fra Galten kirke. Johs. Therkelsen har skrevet fortællingen »Jomfrurovet« herom.

Jens Madsen (Munk) til Visborg († 1501) og hans hustru Anne Jensdatter (Seefeld). Ligsten i Mariager kirke.

Den næste kendte ejer af Kollerup er Jens Lagesen (kaldet »Sorte Jens Lagesen«), der var gift med Anne Ranisdatter fra Rygård i Nørager sogn. Jens Lagesen tilhørte også slægten Udson, som dengang var meget udbredt og fostrede adskillige stormænd lige fra Bisp Svend i Aarhus, som døde i 1191 på Bispeborgen Østrup (Albæk sogn) ved Gudenåen, til rigshofmester Corfitz Ulfeldt, hvis historie er velkendt.

Jens Lagesen nævnes sammen med flere gårde foruden Kollerup: Holbækgård, Rugård og Sostrup. Sidstnævnte solgte han 20. jan. 1388 til en slægtning, hr. Svend Udsøn, og skødet omfattede »Soestrup« og »Vibekjær« i Gjerrild sogn.

Jens Lagesen var med de 100 herremænd på Hald, som nægtede Grev Gert ret til skatteudskrivning i 1339. Desuagtet indgik han forlig med Grev Gert

sidst på vinteren 1340 — han var i familie med Niels Ebbesen på nabo-herregården Nørreriis (Foldby sogn).

Vejen fra Nørreriis til Randers gik over Kollerup og Ølstvad, og man kan sikkert gå ud fra, at de fleste af de svende, som fulgte med Niels Ebbesen, var fra Kollerup og Clausholm.

Niels Ebbesen gjorde holdt i »Frøerlund« i Romalt, som ligger noget øst for den gamle Randers bro. Det er naturligt, at han beder i »Frøerlund«, når han har redet omvejen som beskrevet.

Jens Lagesen og Niels Bugge på Hald klarede sig uden at komme i strid med »Jernhenrik«, Grev Gerts søn, som tog en blodig hævn over Niels Ebbesen den 2. nov. 1340 på Nissumgårds marker syd for Skanderborg sø.

Som ejer af Kollerup nævnes den 5. april 1421 på Gram herredsting Lawe Jenssøn (Udsøn), som samme år optrådte som tingmand for Galten herreds ting. Om Lawe Jenssøns hele levemåde får man et fingerpeg ved at læse følgende: »Den 10. april 1452 får beskeden mand, Ingvar Bassy, foged på Bjørns-holm, et tingvidne på Helle herreds ting om, at fra den bæk, der løber af Nør-ager og indtil Nybrovad, alt det . . ., som hr. Otto Nyelsen, ridder, vandt fra Lawe Jenssøn i Koldrup . . .«. Det har åbenbart ikke været småpenge, hr. Lawe har spillet og doblet om, og det berettes iøvrigt, at han døde »gammel og ugift« og ikke efterlod sig arvinger. Kollerup arvedes af søsteren Karen, gift med Mads Jensen (Munk) til Visborggård i Histed herred, men dokumenterne fortæller intet om, at de har boet på Kollerup.

Deres søn, Jens Madsen (Munk) til Visborg, Havnøe, Kollerup og Rudgård, nævnes allerede som ridder 7. april 1455 som vidne i en lejekontrakt om Skjærvad på Djursland. Den 28. okt. 1455 medsegler »Jens Matssen«, ridder af Kollerup, et brev, hvorved Niels Munk, ridder af Brusegårde, erkender at have oppebåret arv efter herr Swen Uthsen på sin husfrues vegne.

Den 25. juli 1456 medsegler han et skøde fra Jeppe Esbensen i Hægi (Hinge) til Niels Munk af Brusgårde, ridder, på eng i Hesengh.

Den 13. okt. 1457 er han voldgiftsmand imellem Biskop Ib af Børglum og hans svende på den ene side og hr. Axel Laugesen af Klaxholm (Clausholm) og Anders Thamessens venner og frænder på den anden side i anledning af, at biskop Ibs svende har ihjelslået Anders Thamessen.

I 1481 indhverver han de under Kollerup hørende jorder. I 1484 arver han Toftum gård og mølle i Thy. I 1495 skænker han med sin hustrus, Anne Jensdatters (Seefeld fra Dalsgård), samtykke flere gårde til Mariager Kloster til oprettelse af et kapel i kirken, hvor de begge ligger begravet under en smuk ligsten (billede).

Deres eneste søn, kaldet Munk Jensen, faldt i Sverige i 1497.

Et par år efter må faderen være død, idet der afholdtes skifte efter ham i 1501 i Mariager. Hvem der ved dette skifte fik Kollerup, er ikke klart. En af døtrene, Julien Jensdatter, var gift med væbneren Lars Lunow, som fra 1477 til 1481 var hovedsmand på Ålborghus, og havde antagelig som medgift fået Kollerup eller en del af denne, for den 8. marts 1485 medsegler han et forlig med Biskop Eyler i Århus, og den 3. juli 1486 udsteder »Lars Loonow af Koldrup, væbner« et brev om, at han har været »på Aystrup Mark«, tilskikket af Biskop Eyler i Års. Angående granskning om tilliggendet til Jyren Krum-pens gård i Aystrup den 9. okt. 1487 skriver han sig til Kollerup, og i 1488 giver han Mariager Kloster skøde på en gård i Bendstrup og et »boel udi Galten

herrit och bye«. Den 10. febr. 1489 udsteder bl. a. Lars Lueno af Kollerup et brev om fiskeret i gråbrødstuen i Randers.

I 1490 tilskøder han »Worchloster en Gaard væj Ydingh«.

Den 4. okt. 1492 medsegler Lars Luno til Kollerup et brev angående arv til Biorn Andersen.

Erik Nielsen Tornekrans († 1561) og hans to hustruer Ingeborg Juel († 1536) og Ellen Kaas († 1559). Ligsten i Galtens kirke.

På omtalte skifte i Mariager mødte fru Julien alene og var da enke.

Siden vides, at hun gav en gård til klosteret i Mariager for sit lejersted i kirken.

En anden af Jens Madsens (Munk) døtre, Benedikte, bragte som sin arvepart Kollerup til sin ægtefælle, Niels Christiernsøn (Tornekrands) i Kyø. Ved skiftet var herr Niels til stede »på min og min hustrus vegne, Bendith Jensdatter«. Dokumentet, som blev oprettet i denne anledning, findes endnu med hr. Niels's segl under. Vi har ikke noget dokument, hvor han skriver sig til Kollerup, og allerede i 1510 nævnes »fru Bendit i Kyø« som enke.

Fru Benedikte havde 3 sønner, abbeden i Soer, Henrik, samt Mikkel og Erik.

Mikkel Nielsen af »Kollstrup« blev i 1535 stævnet af lensmanden på Randers slot, Hans Stygge, for at have taget noget gods fra ham »thin stund han war i riigets forfald«.

Blandt ridderskabet i Jylland nævnes i 1536 Mikkel Nielsen i Kollerup og Erik Nielsen i Kyø. Samme år må disse brødre have byttet gårde, for i 1536 begraves hr. Eriks første hustru i Galten kirke. I 1541 udgår der befaling til Erik Nielsen i Kollerup og Niels Marqvardsen i Mejlgård om at hjælpe fru Anne Kaasdatter i Skovsgård at give lavhævd på hendes gods.

Under Skipper Clement-fejden brændte Kollerup i 1534 næsten totalt, og ved genopførelsen spejlvendtes borggården mod syd, så den kom til at ligge på sin nuværende plads med hvælvede kældre og to stokværk med et trappetårn for nordre fløj, alt i røde munkesten samt sokkelsten fra den nedrevne kirke i Erslev.

Kollerup 1692. Efter kalkmaleri på Kollerup.

TRIGE-ØLSTED SOGNEFORSTANDERSKAB OG SOGNERÅD 1842—1946

AF R. N. RASMUSSEN

Trige-Ølsted kommune har ikke noget ældre arkiv. Det hele blev tilintetgjort ved en ildebrand i 1926. Her foreligger nu optegnelser om nogle af de vigtigste begivenheder, der er foregået i den tid, kommunalstyret har bestået, samt over de mænd, der har været medlemmer af forstanderskabet og senere af sognerådet, endvidere over præster og lærere, der har virket i sognene i samme tidsrum.

Det bemærkes, at jeg intet har haft at skrive efter, det hele er taget »efter hukommelsen« og hidrører fra, hvad ældre folk i min barndom har fortalt om den periode, da det kommunale selvstyre blev indført, fra hvad jeg tidligere har læst i gamle protokoller, og fra hvad jeg selv har levet med i.

I henhold til lov af 13. august 1841 blev det ved kongelig resolution bestemt, at der fra 1. januar 1842 skulle indføres kommunalt selvstyre under amtets kontrol, det skulle for amtets vedkommende bestå af et amtsråd, for sognekommunerne af et sogneforstanderskab.

Der blev af amtet nedsat et udvalg på 3 medlemmer, der skulle foranstalte valg af 8 medlemmer til forstanderskabet for Trige-Ølsted kommune. Stemmeret havde alle hartkornsejere med 1 td. hartkorn, det såkaldte gårdmandsbrug. Ørsted havde under § 3 indført den bemærkning, at på steder, hvor hartkornsejernes antal var så ringe, at det ikke oversteg det antal medlemmer, der skulle vælges, 4 gange, kunne de nærmest følgende hartkornsejere rykke op, indtil tallet var nået. Her på østkysten, særlig i Århus opland, fik det ingen betydning, men derimod i Midt- og Vestjylland.

Udvalget kom til at bestå af proprietær C. F. Olsen, Thomasminde, proprietær H. R. Schmidt, Petersminde, og gårdejer Rasmus Jensen, matr. nr. 10 a Ølsted. Olsen havde nogle år i forvejen købt den største gård i Herst af en mand, der hed Thomas Grim, efter hvem Thomasminde fik navn. Han købte 3 gårde til og fik således samlet en ejendom på 33 td. hartkorn.

I de gamle fattigkommissioner var en ejer af 32 td. hartkorn selvskreven som medlem. Olsen var altså født medlem af fattigkommissionen og ligeledes af det nye forstanderskab, idet de samme bestemmelser gjaldt her.

Til medlem af forstanderskabet valgtes gårdejer Poul Holme, matr. nr. 5 a Trige, valgt med 40 stemmer, gårdejer Jens Gertsen, matr. nr. 11 a Trige, valgt med 40 stemmer, gårdejer Niels Jensen, matr. nr. 12 a Trige, valgt med 37 stemmer, gårdejer Rasmus Jensen, matr. nr. 1 a Ølsted, valgt med 37 stemmer, gårdejer Chr. Sørensen, matr. nr. 3 a Pannerup, valgt med 33 stemmer, gårdejer Jørgen Rasmussen, Herst, matr. nr. 6 a, valgt med 27 stemmer, gårdejer Anders

Andersen, matr. nr. 2 a Pannerup, valgt med 23 stemmer, sognefoged Niels Nielsen, matr. nr. 4 a Ølsted, valgt med 21 stemmer. Sognefogden for Trige sogn, gårdejer Niels Kaae, matr. nr. 8 a Herst, fik 23 stemmer, men nægtede at modtage valg, da han var en ældre mand. I stedet for indtrådte sognefoged Niels Nielsen, Ølsted. Foruden de valgte indtrådte sognepræsten, pastor C. H. Grove, samt Olsen, Thomasminde, som selvskrevne medlemmer af forstander-

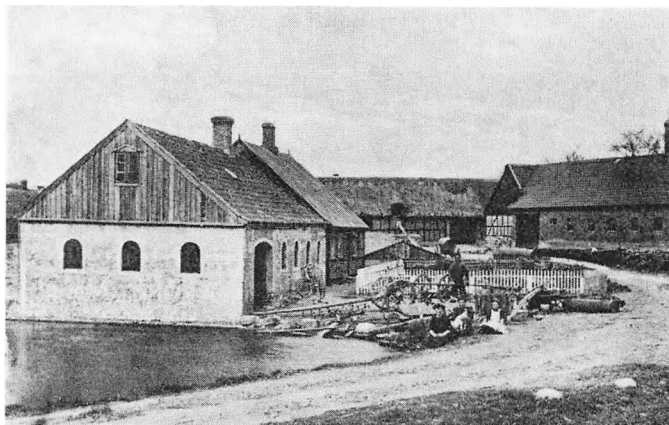
Parti fra Trige. Postkort fra o. 1910.

skabet. Gårdejer Anders Andersen, Pannerup, var ældste medlem, og det blev pålagt ham at sammenkalde forstanderskabet for at vælge formand. Dertil valgtes gårdejer Poul Holme, Trige, der blev første formand og var formand i årene fra 1842 til 1848. Han var byens mest velstående mand, havde i flere år været medlem af fattigkommissionen, var tillige en dygtig landmand, så han var en fører for byen, men som den tids bønder, der ingen skoleundervisning havde fået, kunne han dårligt skrive. Forhandlingsbogen synes hele tiden at være ført af sognepræsten, pastor Grove, der blev hans efterfølger som formand for forstanderskabet.

Fra den første periode foreligger der meget lidt, det var mest skatteligningen samt fattigvæsenet, der optog forstanderskabet. Fattigkommissionen var blevet opløst, men inden for forstanderskabet blev der nedsat et fattigudvalg, der skulle tage sig af fattigvæsenet. Der fandtes dengang ingen anden form for hjælp — udover den frie fattigkasse — end fattighjælp. Den frie fattigkasses midler hidrørte fra kirkebøsserne, fra enkelte bøder til fattigkassen samt fra legater. Her i kommunen har vi et legat, kaldet det Lytzovske Legat, der var givet til den frie fattigkasse. Til at forvalte fattigkassen blev der valgt et udvalg, der skulle uddele det beløb, som stod til rådighed til særlige trængende.

Den 1. januar 1845 skulle der vælges nyt forstanderskab, idet halvdelen af de valgte skulle afgå efter 3 års forløb. Valget skulle gælde for 6 år, men halvdelen skulle vælges hvert tredje år. Ved valget, der afholdtes i december 1844 af 4 medlemmer til forstanderskabet for perioden 1845 til 1851 afgik følgende:

Gdr. Jens Gertsen, Trige, Jørgen Rasmussen, Herst, Anders Andersen, Pannerup, og sognefoged Niels Nielsen, Ølsted. Nyvalgt blev gårdejer Jens Pedersen, matr. nr. 17 a Trige, gdr. Søren Rasmussen Koch, matr. nr. 15 a Trige, Søren Frandsen, Herst, og gdr. Niels Mikkelsen, Kalmusgård, Ølsted. Adskillige af den nuværende slægt vil kunne mindes de 2 mænd Søren Rasmussen Koch, der levede helt til århundredskiftet, og Niels Mikkelsen, der levede til 1892. Sidst-

Parti fra Ølsted. Postkort fra o. 1910.

nævnte blev senere sognefoged og var gennem en længere årrække den førende mand i Ølsted sogn.

I december 1847 skulle der afholdes nyt valg til forstanderskabet for perioden 1848 til 1854, og følgende skulle afgå: sognerådsformand Poul Holme, Trige, Niels Jensen, Trige, Chr. Sørensen, Pannerup, og Rasmus Jensen, Ølsted. Nyvalgt blev gårdejer Jens Gertsen, Trige, der tidligere havde været medlem af forstanderskabet, endvidere gårdejer Peder Rasmussen, matr. nr. 18 a Trige, gårdejer Søren Hansen, Pannerupgård, og gårdejer Niels Jensen, matr. nr. 11 a Ølsted. Til formand for det ny forstanderskab valgtes pastor Grove, Trige. Poul Holme var i begyndelsen af fyrrerne beskikket til sognefoged for Trige sogn.

I 1848 til 1850 indtraf krigen med Tyskland og Holsten, og skønt der kæmpedes i Danmark, blev der ikke indført den rationering, vi senere har kendt.

I året 1850 døde gårdejer Jens Gertsen, Trige, og der skulle foretages suppleringsvalg til forstanderskabet. Valget kom til at stå mellem gårdejer Niels Skovby, matr. nr. 6 a Trige, og gårdejer Anders Simonsen, matr. nr. 8 a Trige. Gårdejer Niels Skovby, Trige, valgtes.

I december 1850 blev der afholdt ordinært valg til forstanderskabet for 1851 til 1857, og følgende skulle afgå: Jens Pedersen, Trige, Søren Rasmussen Koch, Trige, Søren Frandsen, Herst, og Niels Mikkelsen, Kalmusgård, Ølsted. Nyvalgt blev gårdejer Anders Simonsen, matr. nr. 8 a Trige, gårdejer Peder Pedersen, matr. nr. 14 a Trige, gårdejer Jens Andersen Filt, matr. nr. 7 a Herst, og gårdejer Peder Nielsen, matr. nr. 3 a Ølsted. Til formand for det ny forstanderskab valgtes pastor Grove, men da han rejste fra kommunen i 1852, valgtes til ny formand proprietær J. Budtz, Thomasminde, der var formand året ud. 1. januar 1853 valgtes den nye sognepræst, pastor H. F. F. Kieler, til formand.

I december 1853 skulle der afholdes nyt valg til forstanderskabet for perioden 1854 til 1860, og følgende skulle afgå: gårdejer Anders Simonsen, Trige, der havde solgt gården og var rejst fra kommunen, endvidere Peder Rasmussen, Trige, Niels Skovby, Trige, Søren Hansen, Pannerupgård, og Niels Jensen, Ølsted. Nyvalgt blev gårdejer Laurs Gertsen, matr. nr. 11 a Trige, gårdejer Jens Pedersen Holm, matr. nr. 9 a Trige, gårdejer Chr. Rasmussen, matr. nr. 16 a

Pastor C. H. Grove, Trige.

Trige, og gårdejer Jens Nielsen, matr. nr. 3 a Pannerup. Til formand for det ny forstanderskab genvalgtes pastor Kieler, Trige. Perioden varede kun kort, nemlig til 1. januar 1856, idet der blev indført en ny valglov i 1855. Ved den ny valglov afgik de selvskevne medlemmer, ingen skulle mere være selvskevne medlemmer af forstanderskabet, men alle skulle vælges, og samtidig gik hartkornsbestemmelserne ud, i stedet for indførtes nu den privilegerede valglov. Den gik ud på, at forstanderskabet skulle bestå af et ulige antal medlemmer. Før kunne formandens stemme afgøre udfaldet i tilfælde af, at stemmerne stod lige. Ved den privilegerede valglovs indførelse blev det bestemt, at flertallet af de afgivne stemmer skulle afgøre udfaldet, og for at skabe et flertal skulle forstanderskabet bestå af et ulige antal medlemmer, det kunne være 7 eller 9 alt efter kommunens størrelse. For Trige-Ølsted kommune blev det fastsat til 9, deraf skulle flertallet — altså de 5 — vælges af de højst beskattede, det vil sige den femtedel af kommunens vælgere, der betalte mest i skat, medens den mindre del — altså 4 — skulle vælges ved almindeligt valg, hvorunder alle, der havde deres borgerlige rettigheder, havde stemmeret. Der blev først afholdt almindeligt valg, herved valgtes bmd. Niels Mortensen, Trige mark, Erik Mortensen, matr. nr. 8 b Trige, gårdejer Hektor Sørensen, matr. nr. 4 a Trige, og Mikkel Christensen, Trige. Alle de valgte var fra Trige sogn, ingen blev valgt fra Ølsted sogn. Ved de højst beskattedes valg, der fandt sted kort tid efter, valgtes pastor Kieler, Trige, gårdejer Jens Nielsen Bech, matr. nr. 5 a Trige,

proprietær J. Budtz, Thomasminde, gårdejer Peder Sommer, matr. nr. 7 a Ølsted, og gårdejer Rasmus Nielsen Madsen, matr. nr. 13 a Ølsted. Til formand for det ny sogneråd genvalgte pastor Kieler, Trige.

I 1856 lod forstanderskabet bygge en ny skole i Trige by. Lærer Skriver var i 1855 afgået ved døden, og lærer Christiansen blev kaldet til lærer ved Trige skole og kirkesanger ved Trige kirke. Sognerådsmedlem Budtz solgte Thomas-

Niels Mikkelsen, Kalmusgård.

minde i 1857 og købte Resengård i Spørring sogn, men tog ca. 30 tdr. land af Thomasmindes jorder og lagde under Resengård, som således fik jord i Trige sogn. Som nyt medlem af forstanderskabet valgte gårdejer Anders Andersen, Pannerup.

I 1858 blev Pannerup udskilt fra Trige skoledistrikt og lagt under det nyoprettede skoledistrikt i Elev.

Sognerådsformanden i Trige, pastor Kieler, var i efteråret 1857 blevet konstitueret som provst over Framlev m. fl. herreders provsti.

I december måned 1858 skulle der afholdes valg til forstanderskabet for perioden 1859 til 1865. Valget skulle som hidtil gælde for 6 år, men halvdelen skulle afgå efter 3 års forløb. Det blev de 4 medlemmer, der var valgt ved det almindelige valg, der skulle afgå, nemlig Niels Mortensen, Erik Mortensen, Hektor Sørensen og Mikkil Christensen, Trige. Nyvalgt blev bmd. Jørgen Balter- sen, Trige, bmd. Peder Hørslev, matr. nr. 9 d Herst, sognefoged Laurs Gertsen, matr. nr. 11 a Trige, og bmd. Henrik Jensen, matr. nr. 14 b Trige. Alle de valgte var fra Trige sogn. Gårdejer Laurs Gertsen var i midten af halvtredserne beskikket til sognefoged for Trige sogn i stedet for Poul Holme. I 1861 døde Henrik Jensen, Trige. Ved suppleringsvalg, der afholdtes i sommeren 1861, valgtes bmd. Niels Mortensen, der tidligere havde været medlem af forstanderskabet.

I december 1861 skulle der afholdes »de højst beskattedes valg« til forstanderskabet for perioden 1862 til 1868, og følgende skulle afgå: provst Kieler,

Trige, Jens Nielsen Bech, Trige, Anders Andersen, Pannerup, Peder Sommer og Rasmus Nielsen Madsen, Ølsted. Nyvalgt blev B. G. Koch, Thomasminde, gårdejer Søren Jensen, matr. nr. 3 b Pannerup, sognefoged Niels Mikkelsen, Kalmusgård, Ølsted — der tidligere havde været medlem af forstanderskabet — og gårdejer Peder Hansen Kjeldsen, matr. nr. 8 a Ølsted. Gårdejer Rasmus Nielsen, Trige, gårdejer Anders Jensen, Trige, og proprietær L. Nyeland, Peters-

Jens Nielsen Bech, Trige.

Provst H. F. F. Kieler, Trige.

minde, havde hver 4 stemmer, ved lodtrækning indtrådte proprietær Nyeland, Petersminde. Til formand for det ny forstanderskab valgtes proprietær Nyeland, Petersminde. Niels Mikkelsen, Kalmusgård, var blevet beskikket til sognefoged i Ølsted efter Niels Nielsen. 1. januar 1863 valgtes B. G. Koch, Thomasminde, til formand for forstanderskabet. Nyeland, Petersminde, rejste fra kommunen 1863, ved suppleringsvalg valgtes gårdejer Jens Nielsen Bech, Trige, der tidligere havde været medlem af forstanderskabet.

I denne periode indtraf krigen 1864, men skønt der kæmpedes på dansk jord, synes det dog, at Danmark hurtigt forvandt følgerne af krigen.

I december måned 1864 skulle der afholdes almindeligt valg til forstanderskabet for perioden 1865 til 1871, og følgende skulle afgå: Jørgen Baltersen, Trige, Peter Hørslev, Herst, Laurs Gertsen, Trige, og Niels Mortensen, Trige mark. Nyvalgt blev tømrer Jens Rasmussen, Trige, gårdejer Anders Christensen, matr. nr. 10 a Trige, bmd. Anders Brandt, matr. nr. 24 Trige, og gårdejer Peder Nielsen den yngre, Ølsted.

I tresserne begyndte det politiske liv at spille en fremtrædende rolle inden for kommunen. Det kom særlig frem, da de nationalliberale, der hidtil havde været de førende i dansk politik, blev bange for den almindelige valgret og gik sammen med godsejerne og dannede partiet højre.

Efter krigen 1864 skulle Danmark have en ny forfatning, idet der tidligere havde været 2 forfatninger, en for kongeriget og en for hertugdømmerne. Nu

da hertugdømmerne var gået tabt, skulle der kun være en forfatning. Danmark fik så i 1866 en ny forfatning, hvorved der blev indskrænket valgret til lands-tinget, medens folkettinget beholdt den almindelige valgret. Herved blev det politiske forhold særlig spændt, og her i kommunen var befolkningen meget interesseret i det politiske liv. Sognerådsformanden var på det tidspunkt Koch, Thomasminde, der efter den tid var en meget dygtig kommunalmand, men da

Rasmus Nielsen Madsen, Ølsted.

B. G. Koch, Thomasminde.

han var en ivrig højremand, stod han i modsætning til sine sogneboere, hvoraf flertallet var ivrige venstremænd. I denne forbindelse må nævnes gårdejer Jens Nielsen Bech, Trige, der var ivrig venstremand og gik meget op i politik og således var en modstander af Kochs højrepolitik. I flere år havde han været medlem af forstanderskabet, og han var en fører i Trige sogn. Ligeledes må nævnes gårdejer Rasmus Nielsen Madsen, Ølsted, der var en velbeværet mand og en meget politisk interesseret venstremand. Han var en fører i Ølsted sogn. I denne forbindelse må også nævnes gårdejer Anders Andersen, Pannerup, og tømrer Jens Rasmussen, Trige, der begge havde betydelig indflydelse. Da kommunen i de tider skulle vælge valgmænd til landstinget i 9. landstingskreds, Randers, blev det altid en venstremand, der blev valgt.

I 1866 tog lærer Christiansen sin afsked som lærer i Trige, og lærer Jensen blev derefter kaldet til lærer ved Trige skole og kirkesanger ved Trige kirke.

Provst Kieler, Trige, blev i 1865 kaldet til sognepræst for Søften-Foldby pastorat. Som sognepræst for Trige-Ølsted pastorat blev pastor J. F. Jørgensen kaldet.

I 1867 blev der indført en ny landkommunallov. Navnet sogneforstanderskab udgik, og benævnelsen blev for fremtiden sognerådet.

I december 1867 skulle der afholdes de højst beskattedes valg til sognerådet for perioden 1868 til 1874, og følgende skulle afgå: Sognerådsformand Koch, Thomasminde, Jens Nielsen Bech, Trige, Søren Jensen, Pannerup, Niels Mikk-

sen og Peder Hansen Kjeldsen, Ølsted. Koch, Thomasmind, og Jens Nielsen Bech, Trige, genvalgte, endvidere valgtes gårdejer Anders Andersen, Pannerup, gårdejer Rasmus Nielsen Madsen og gårdejer Peder Sommer, Ølsted, der alle tidligere havde været medlemmer af sognerådet. De 4 af dem blev formænd i den kommende periode. Til formand for det ny sogneråd genvalgte Koch, Thomasmind, men i foråret 1868 blev han af de højstbeskattede indvalgt i Aarhus amtsråd, hvorefter han fra 1. marts 1869 nedlagde sit mandat som medlem af sognerådet. Som sognerådsformand i hans sted valgtes gårdejer Jens Nielsen Bech, Trige, og som nyt medlem valgtes ved suppleringsvalg gårdejer Rasmus Nielsen, matr. nr. 12 a Trige.

I december 1870 skulle der afholdes almindeligt valg til sognerådet for 1871 til 1877, og følgende skulle afgå: tømrer Jens Rasmussen, Trige, Anders Christiansen, Trige, Anders Brandt, Trige, og Peder Nielsen, Ølsted. Tømrer Jens Rasmussen, Trige, genvalgte, og nyvalgt blev gårdejer Jens Rasmussen, matr. nr. 6 c Trige, Mikkel Sørensen, Trige, og bmd. Niels Mortensen, Trige mark, der tidligere havde været medlem af sognerådet. Til formand for det nye sogneråd genvalgte Jens Nielsen Bech, Trige, men fra 1. januar 1872 blev gårdejer Rasmus Nielsen Madsen, Ølsted, valgt til formand, og fra 1. januar 1873 valgtes gårdejer Anders Andersen, Pannerup, til formand.

I december 1873 skulle der afholdes de højtbeskattedes valg til sognerådet for perioden 1874 til 1880, og følgende skulle afgå: Jens Nielsen Bech, Trige, sognefoged Rasmus Nielsen, Trige, sognerådsformand Anders Andersen, Pannerup, Rasmus Nielsen Madsen, Ølsted, og gårdejer Peder Sommer, Ølsted. Nyvalgt blev gårdejer Chr. Jensen Skovby, Trige, matr. nr. 6 a, gårdejer Anders Jensen, matr. nr. 13 a Trige, gårdejer Henrik Holm, matr. nr. 2 a Pannerup, gårdejer Rasmus Jensen Skibby, matr. nr. 14 a Ølsted, og gårdejer Christen Jensen, matr. nr. 17 Ølsted. Til formand for det ny sogneråd valgtes Chr. Jensen Skovby, Trige. Den 2. maj 1873 afgik sognefoged Laurs Gertsen, Trige, ved døden, og den 4. juli 1873 blev sognerådsmedlem Rasmus Nielsen, Trige, beskikket til sognefoged for Trige sogn. Gårdejer Jens Nielsen Bech, Trige, havde i mellemtiden været konstitueret. I efteråret 1874 rejste gårdejer Henrik Holm, Pannerup, fra kommunen, og ved suppleringsvalg til sognerådet valgtes gårdejer Jens Nielsen Bech, Trige, der tidligere havde været medlem af sognerådet. Samtidig udgik bmd. Niels Mortensen, Trige mark, af sognerådet, og i hans sted valgtes ved suppleringsvalg gårdejer Rasmus Nielsen Madsen, Ølsted, der tidligere havde været medlem af sognerådet.

I 1876, den 28. marts, udbrød der en stor brand i Trige. Skolen samt 2 gårde, matr. nr. 14 a og 16 a Trige, og en mængde huse nedbrændte. I alt blev 23 familier husvilde, og deres ejendomme gik op i lucre. Der blev i sommeren 1876 bygget en ny skole i Trige; medens der før kun var et klasseværelse, blev der nu bygget to klasseværelser og ansat en lærerinde. Før havde der kun været en lærer i Trige, nu blev der en lærer og en lærerinde, men undervisningen blev lagt sådan til rette, at lærerinden fik alle pigerne og læreren alle drengene. Denne skoleordning vedblev til 1887. De 2 gårde, der nedbrændte, blev flyttet ud på marken øst for landevejen. Samme år fik Trige kirke et tårn, så det var et stort byggeår for Trige, og mange håndværkere opholdt sig i sommeren 1876 i byen.

I december 1876 skulle der afholdes almindeligt valg til sognerådet for perioden 1877 til 1883, og følgende skulle afgå: tømrer Jens Rasmussen, Trige,

gårdejer Jens Rasmussen, Trige, Mikkel Sørensen, Trige, og Rasmus Nielsen Madsen, Ølsted. Gårdejer Jens Rasmussen, Trige, genvalgtes, og nyvalgt blev bmd. Jens Pedersen, matr. nr. 3 d Herst, bmd. Peder Andersen, Pannerup, og bmd. Søren Rasmussen, Ølsted Knolde.

I 1874 tog lærer Jensen sin afsked som lærer i Trige, og fra 1. november 1874 blev lærer Damgaard kaldet til lærer ved Trige skole og kirkesanger ved Trige kirke. Efter at den ny skole var bygget i 1876, blev den senere fru Damgaard ansat som lærerinde.

I december 1879 skulle der afholdes de højstbeskattedes valg til sognerådet for perioden 1880 til 1886, og følgende skulle afgå: sognerådsformand Jens Nielsen Bech, Trige, Chr. Jensen Skovby, Trige, gårdejer Anders Jensen, Trige, Rasmus Jensen Skibby og Chr. Jensen, Ølsted. Sognerådsformand Jens Nielsen Bech genvalgtes. Nyvalgt blev gårdejer Jens Rasmussen, matr. nr. 8 a Trige, gårdejer Rasmus Christensen, matr. nr. 16 a Trige, gårdejer Jens Nielsen Poulsen, matr. nr. 16 a Ølsted, og gårdejer Peder Jensen Skibby, matr. nr. 6 c Ølsted. Til formand for det ny sogneråd valgtes Jens Nielsen Bech, Trige.

I denne periode blev der bygget en fattiggård i Trige, hvilket gav anledning til stridigheder angående køb af en gård. Gårdejer Jens Holm, Trige, bød sin gård til salg, og gårdejer Anton Peter Christensen, Trige, tilbød 38 tdr. land af sin gård til salg, nemlig den del af marken, der lå østen for landevejen. Inden for sognerådet samt et udvalg på 3 mand, der blev nedsat til sammen med sognerådet at forestå købet af en gård, stod stemmerne lige. Der blev så foretaget afstemning blandt kommunens beboere, hvilket gav til resultat, at Jens Holms gård blev købt til fattiggård. Afgørelsen skyldtes særlig, at der til den købte gård hørte en mose, som kunne forsyne skolerne og fattiggården med tørv, der var det mest anvendelige brændsel i de dage. Der blev opstillet en vandpumpe og ofret ikke så lidt på at få vandet ud af mosen, men tørveproduktionen fik aldrig nogen betydning, da tørvene var af meget dårlig kvalitet.

Der blev i sommeren 1881 bygget en stor hovedbygning, der skulle anvendes som bolig for en bestyrer og til ophold for lemmer. Bygningerne står endnu, men bruges ikke mere som fattiggård. Igennem en lang årrække, omtrent en menneskealder, var den godt belagt, der var til tider 20 lemmer på gården, og de, der var arbejdsdygtige, skulle gøre nytte ved at arbejde på gården. Jens Nielsen Dam var første bestyrer, nemlig fra 1. april 1881 til 1. november 1889. Før købet af fattiggården var der 2 huse i Trige by, der anvendtes til fattighuse. De blev efter nogle års forløb nedrevet.

I december 1882 skulle der afholdes almindeligt valg til sognerådet for perioden 1883 til 1889, og følgende skulle afgå: Jens Rasmussen, Trige, Jens Pedersen, Herst, Peder Andersen, Pannerup, og Søren Rasmussen, Ølsted. Nyvalgt blev gårdejer Christen Østergaard, matr. nr. 11 b Herst, bmd. Søren Rasmussen, Trige Bærmosen, gårdejer Niels Peter Nielsen, matr. nr. 11 c Ølsted, og tømmer Peder Jensen Mogensen, Ølsted. Ølsted sogn fik ved dette valg 2 mand ind i sognerådet, en lidt rigelig repræsentation. Til formand for det nye sogneråd genvalgtes Jens Nielsen Bech, som i foråret 1883 valgtes til medlem af amtsrådet.

I 1883 blev lærerinden i Trige gift med lærer Damgaard, og som ny lærerinde ansattes frøken Olsen.

Pastor J. F. Jørgensen, der i 1865 var kaldet til sognepræst for Trige-Ølsted, afgik ved døden i 1876, og som ny sognepræst kaldtes pastor L. J. N. Krogh

fra Mygind, der var sognepræst til sin død i 1884. Som ny sognepræst kaldtes derefter pastor H. P. Jørgensen.

Som sognefoged for Ølsted sogn blev gårdejer Peder Hansen Kjeldsen beskikket efter Niels Mikkelsen, Kalmusgård.

I december 1885 skulle der afholdes de højst beskattedes valg til sognerådet for perioden 1886 til 1892, og følgende skulle afgå: sognerådsformand Jens Nielsen Bech, Trige, Jens Rasmussen, Trige, Rasmus Christensen, Trige, Jens Nielsen Poulsen og Peder Jensen Skibby, Ølsted. Nyvalgt blev gårdejer Niels Nielsen Bech, matr. nr. 5 a Trige, gårdejer Rasmus Pedersen, matr. nr. 14 a Trige, gårdejer Niels Jakobsen, matr. nr. 2 a Pannerup, gårdejer Karl Sommer, matr. nr. 10 a Ølsted, og gårdejer Jens Laursen, matr. nr. 14 a Ølsted. Til formand for det nye sogneråd valgtes gårdejer Niels Nielsen Bech, Trige. I foråret 1886 solgte Rasmus Pedersen sin gård i Trige og overtog sin hustrus fødegård i Ølsted. Derved skete det ejendommelige, at Ølsted sogn, der er et lille sogn, fik 5 sognerådsmedlemmer og således flertallet i sognerådet. 1. januar 1888 blev gårdejer Niels Peter Nielsen, Ølsted, formand for sognerådet, hvilken stilling han beklædte til 1889.

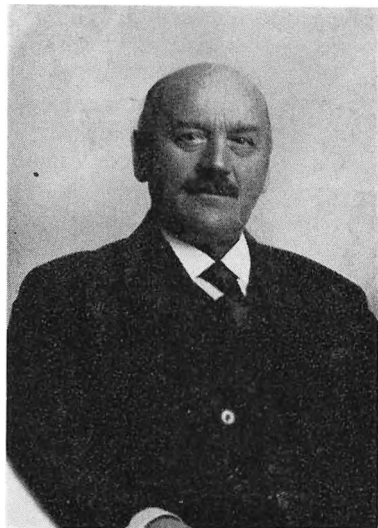
I foråret 1887 tog lærerinde frøken Olsen sin afsked. Som ny lærerinde ansattes frøken Hansen.

I Ølsted skoledistrikt var lærer Rasmussen lærer til midten af firserne, hvorefter lærer Andersen blev kaldet til skolelærer og kirkesanger ved Ølsted kirke.

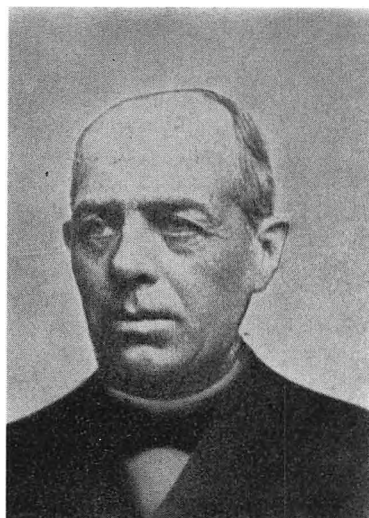
I slutningen af firserne skete der en omvæltning i det politiske liv inden for kommunen. Medens beboerne tidligere så godt som alle havde stået samlede imod den siddende regering, fremkom der nu en spaltning inden for regeringsmodstanderne, en følge af, at socialdemokratiet var opstået. Den 25. juni 1884 satte socialdemokratiet for første gang 2 mand ind i folketinget, og samtidig begyndte i Århus Harald Jensen og Marott at udgive bladet »Demokraten«, hvilket skabte vældig røre i store dele af befolkningen i Århus og omegn. Samtidig kom der en spaltning inden for venstre. De såkaldte Bjørnbakkere, der tidligere havde hørt til de mest radikale, tog nu en kursændring og sluttede sig til det forhandlende venstre, det var det parti, der havde begyndt at forhandle med regeringen. Endog Lars Bjørnbaks søn — valgt i Odderkredsen fra 1884 til sin død i efteråret 1892 — sluttede sig til det forhandlende venstre. Årsagen var vel navnlig, at der indtraf en hård landbrugskrise, hvilket medførte, at mange blev kede af visnepolitikken, idet de syntes, den ingenting førte til. Den over hele landet så kendte folketingsmand Chr. Berg, valgt i Koldingkredsen fra 1865 til sin død i efteråret 1891, havde som formand for folketinget udstedt parolen: »Landets ve og vel kræver, at vi lader alting visne i hænderne på den regering, der modsætter sig den almindelige valgret«, hvilket medførte, at rigsdagsarbejdet så at sige gik i stå. Da landbrugs krisen rigtig for alvor satte ind, begyndte mange inden for landbruget at kræve landbrugsreformer indført. I stedet for visnepolitikken begyndte de nu at forhandle med den siddende regering om at gennemføre landboreformer, og der oprettedes de såkaldte agrarforeninger, hvor igennem landboerne kunne fremsætte krav. Disse foreninger var mindre godt lidt af socialdemokratiet.

I 1894 gik det forhandlende venstre i forlig med højre om at vedtage finansloven, og derved blev spændingen særlig stor inden for venstre. Forligstilhængerne blev nu kaldt det moderate venstre, de lededes af Frede Bojsen og Neergaard. Forligsmodstanderne, herunder en del af dem, der tidligere havde

sluttet sig til det forhandlende venstre, sluttede sig nu sammen med de radikale og dannede venstrereformpartiet, og ved valgene gik disse nu sammen med socialdemokratiet for at bekæmpe de moderate. Ved valgmandsvalget til landstingsvalget i 9. landstingskreds, Randers, blev det nu fra midten af halvfemserne, og så længe denne valglov bestod, en socialdemokrat, der fra herværende kommune blev sendt til landstingsvalget i 9. landstingskreds.

Niels Nielsen Bech, Trige

Søren Møller (Lauritzen), Trige skov.

Den 30. november 1885 skulle der afholdes suppleringsvalg til sognerådet i anledning af, at Søren Rasmussen, Trige Bærmose, var fraflyttet kommunen. I hans sted valgtes skovfoged Søren Møller, Trige skov. Herved valgtes den mand ind, der har haft den længste periode, nogen har haft i Trige-Ølsted sogneråd, idet han var medlem af sognerådet uafbrudt fra den 30. november 1885 til januar 1919. Samtidig blev der afholdt suppleringsvalg til sognerådet, hvorved i stedet for Chr. Østergaard, Herst, valgtes bager Niels Peter Jensen, Trige.

I marts 1885 blev sognerådsformand Jens Nielsen Bech valgt til medlem af Århus amtsråd, en stilling, han beholdt til sin død i 1901. Jens N. Bech har ofret hele sin manddomstid på det kommunale og politiske liv. Som ganske ung, 26 år gammel, blev han indvalgt i forstanderskabet og fortsatte her med en kort afbrydelse i 30 år. I 14 år var han sognerådsformand, i 18 år amtsrådsmedlem, og mange andre hverv (hesteforsikring, brandforsikring) var lagt på ham. Desværre døde han som en i økonomisk henseende dårligt stillet mand. Til formand fra 1. januar 1886 valgtes gdr. Niels Nielsen Bech, Trige, men fra 1. januar 1888 valgtes gdr. Niels Peter Nielsen, Ølsted.

Angående sognefogedstillingen i Trige må bemærkes, at gdr. Laurs Gertsen, Trige, der blev sognefoged i midten af halvtredserne, afgik ved døden 2. maj 1873, og fra 4. juli blev daværende sognerådsmedlem, gdr. Rasmus Nielsen, Trige, sognefoged for Trige sogn.

Ved almindeligt valg til sognerådet i december 1888 skulle følgende afgå: Søren Møller, Trige Skov, bager Niels Peter Jensen, Trige, gdr. Niels Peter Nielsen, Ølsted, og tømrer Peder Jensen Mogensen, Ølsted. Skovfoged Søren Møller genvalgte. Nyvalgt blev gdr. Hans L. Sørensen, matr. nr. 22 a Trige, slagter Frederik Nielsen, Trige, og bmd. Søren Pedersen, matr. nr. 31 a Ølsted. Til formand for det ny sogneråd valgtes Søren Møller.

1887 tog lærerinde frk. Olsen sin afsked, og frk. Hansen kaldtes til lærerinde ved Trige skole. I Ølsted skoledistrikt virkede lærer Rasmussen til midten af firserne, hvorefter A. Andersen kaldtes til lærer ved Ølsted skole og kirkesanger ved Ølsted kirke.

Angående sognefogedstillingen i Ølsted sogn: Niels Nielsen, der var sognefoged, da kommunaloven blev gennemført, blev afløst af Niels Mikkelsen, Kalmusgård, og derefter blev Peder Hansen Kjeldsen sognefoged til sin død i 1891. Hvornår de to første afgik, vides ikke.

I 1891 skete der en omvæltning i den kommunale lovgivning. I 50 år havde der nu været kommunalt styre i Danmark, men endnu var der intet sket for at afværge den overhængende fattigdom, der greb mere og mere om sig. Men i 1891 vedtoges den første af de humane forsorgslove, loven om alderdomsunderstøttelse, og samtidig vedtoges en ny fattiglov, der var noget forskellig fra den gamle, idet der blev indført flere nye bestemmelser, blandt andet om sygehjælp uden fattighjælps virkning. Det var en betingelse for at opnå alderdomsunderstøttelse, at den pågældende gennem de sidste 10 år havde klaret sig uden fattighjælp. Alderdomsunderstøttelse skulle bevilges af sognerådet, og kun den, sognerådet anså for trængende, kunne tilstedes understøttelse. Afslag på begæring om alderdomsunderstøttelse kunne indankes for amtet. Halvdelen af understøttelsen blev refunderet af staten. Loven om alderdomsunderstøttelse samt den nye fattiglov trådte i kraft den 1. januar 1892, halvtredsårsdagen for kommunalt selvstyre i Danmark.

I december 1891 skulle der afholdes de højst beskattedes valg for perioden 1892 til 1898, og følgende skulle afgå: Niels Nielsen Bech, Trige, Niels Jakobsen, Pannerup, sognefoged Karl Sommer, Ølsted, Rasmus Pedersen, Ølsted, Jens Laursen, Ølsted. Niels Jakobsen, Pannerup, genvalgte, og nyvalgt blev møller K. Kaalund, Trige Vestermølle, gårdejer Søren Rasmussen, Kalmusgård, Ølsted, gårdejer Peder Jensen Skibby og gårdejer Jens Nielsen Poulsen, Ølsted. De 3 sidstnævnte havde tidligere været medlemmer af sognerådet. Ølsted sogn havde som nævnt i tidligere periode haft rigelig repræsentation i sognerådet i anledning af, at Rasmus Pedersen var flyttet fra Trige til Ølsted, og det lykkedes også denne gang ved et mindre fint valgtrick at opnå lidt rigelig repræsentation i sognerådet. Til formand for det nye sogneråd genvalgte Søren Møller, Trige Skov. Sognefoged Karl Sommer var i efteråret 1891 beskikket til sognefoged for Ølsted i stedet for Peder Hansen Kjeldsen, der var afgået ved døden.

I foråret 1893 døde Søren Rasmussen, Ølsted. Som sognerådsmedlem i hans sted valgtes ved suppleringsvalg gårdejer Erik Kjær, Trige Østergård, matr. nr. 17 a Trige. Derved mistede Ølsted sogn et mandat og kom ned på 3 mand. Sognet har heller ikke senere haft mere end 3 mænd i sognerådet.

I december 1894 skulle der afholdes almindeligt valg til sognerådet for perioden 1895 til 1901, og følgende skulle afgå: sognerådsformand Søren Møller, Hans Sørensen, Trige, Frederik Nielsen, Trige, og Søren Pedersen, Ølsted. Søren Møller og Hans Sørensen genvalgte, og nyvalgt blev bmd. Visti Jørgensen,

Trige, samt tømrer Peder Jensen Mogensen, Ølsted, der tidligere havde været medlem af sognerådet. Til formand for det ny sogneråd genvalgte Søren Møller. I sommeren 1895 solgte sognerådsmedlem Niels Jakobsen, Pannerup, gården og rejste fra kommunen, og ved suppleringsvalg til sognerådet i oktober 1895 valgtes Jens Koch, Trige. Derved fik Trige rigelig repræsentation i sognerådet.

Søren Møller (Lauritzen) og hustru foran skovfogedboligen i Trige skov. Foto fra o. 1900.

I december 1897 skulle der afholdes de højstbeskattedes valg til sognerådet for perioden 1898 til 1904, og følgende skulle afgå: Erik Kjær, Trige, Jens Koch, Trige, møller K. Kaalund, Trige, Peder Jensen Skibby og Jens Nielsen Poulsen, Ølsted. Nyvalgt blev gårdejer Laurs Eberhard, matr. nr. 10 a Trige, gårdejer Jens Rasmussen, matr. nr. 13 a Trige, gårdejer Jens Poulsen Jørgensen, matr. nr. 3 a Pannerup, gårdejer Niels P. Nielsen og sognefoged Karl Sommer, Ølsted, der tidligere havde været medlem af sognerådet. Til formand for det nye sogneråd genvalgte Søren Møller.

Pastor Jørgensen, Trige, tog sin afsked i sommeren 1894, og som ny sognepræst kaldtes pastor H. P. Traustedt fra Kragelund-Funder pastorat.

I januar 1899 døde sognefoged Rasmus Nielsen, Trige, og 11. februar 1899 blev sognerådsmedlem Laurs Eberhard, Trige, beskikket til sognefoged for Trige sogn.

Søren Johansen, der i 1899 var blevet bestyrer på Trige fattiggård, købte i sommeren 1899 en ejendom i Ølsted Knolde, hvorefter arbejdsmand Jens Simonssen, Trige, fra 1. november 1899 blev antaget som bestyrer på fattiggården.

I december 1900 skulle der afholdes almindeligt valg til sognerådet for perioden 1901 til 1907, og følgende skulle afgå: Sognerådsformand Søren Møller, Hans Sørensen, Trige, Visti Jørgensen, Trige, og Peder Jensen Mogensen, Ølsted. Valget, der blev afholdt i december 1900, fik stærkere politisk karakter end tidligere sognerådsvalg. Sognerådsformand Søren Møller og gård ejer Hans Sørensen, der begge i politisk henseende sluttede sig til det forhandlende venstre, blev ved valget i 1894 valgt med stemmer såvel fra venstre som fra socialdemokratiet. Af de samlede 120 stemmer, der blev afgivet, fik Søren Møller 119 stemmer — alle stemmer undtagen sin egen. Hans Sørensen fik 113 stemmer, medens de to socialdemokrater, Visti Jørgensen og tømrer Peder Jensen Mogensen, Ølsted, fik henholdsvis 75 stemmer og 63 stemmer. Ved valget i december 1900 stemte socialdemokratiet på egne kandidater, men alligevel blev sognerådsformand Søren Møller valgt med et fint resultat, nyvalgt blev gårdejer Hans Peter Pedersen, matr. nr. 11 a Trige, hmd. Søren Johansen, matr. nr. 8 b Ølsted. Bmd. Albert Roluf, Herst, og arbejdsmand Jens Thøgersen, Trige, opnåede lige mange stemmer, og ved lodtrækning indtrådte Albert Roluf, Herst. Til formand for det nye sogneråd genvalgtes Søren Møller, til kasserer valgtes gårdejer Hans Peter Pedersen, Trige. I efteråret 1901 solgte Søren Johansen sin ejendom i Ølsted og flyttede fra kommunen. I hans sted valgtes ved suppleringsvalg slagter Christen Hansen, Ølsted Knolde. Omtrent samtidig i efteråret 1901 rejste sognefoged Karl Sommer fra kommunen, og i hans sted valgtes ved suppleringsvalg gårdejer Niels Holm, matr. nr. 4 a Ølsted. Som sognefoged for Ølsted sogn beskikkedes gårdejer Jens Laursen, Ølsted.

Indtil århundredskiftet havde det kun været ret beskedne beløb efter nutids målestok, der blev udskrevet i kommunale skatter. Så sent som i 1897 var hele skatteligningen for Trige-Ølsted kommune kun mellem 10 og 11.000 kr., men fra nu af begyndte udgifterne at stige kolossalt.

I 1892 blev alderdomsunderstøttelsen indført samt en ny fattiglov, men alligevel var udgifterne gennem flere år ret beskedne. Alderdomsunderstøttelsen i halvfemserne beløb sig ikke til mere end mellem 2 og 3.000 kr. årligt, hvoraf halvdelen blev refunderet af staten. Det, der lagde størst beslag på sognerådet i de tider, var fattigvæsenet, — det var på dette område, det skulle vise sig, om sognerådsformanden var sin opgave voksen, nemlig ved at forhindre, at flere faldt kommunen til byrde, end den kunne tilkomme. Sognerådsformand Søren Møller må siges at have været særlig dygtig til at varetage kommunens tarv. Fattigvæsenet i Trige-Ølsted kommune var dengang ret omfattende, ingen kommune i Århus amt havde forholdsvis så stort et fattigvæsen. At udrede, hvor de fattigunderstøttede havde deres hjemsted, var det vanskeligste arbejde for sognerådsformanden. Efter en særlig vanskelig sag i begyndelsen af halvfemserne, der sparede kommunen for et betydeligt beløb, fik Søren Møller i julegave 1893 et skrivebord som tak for sit store arbejde. Når fattigvæsenet blev så stor en byrde, skyldtes det flere årsager. På herregården Thomasminde fødtes mange børn, der senere hen faldt kommunen til byrde, idet de jo blev hjemmehørende her. Herregården Skårupgård, der ganske vist lå i Todbjerg-Mejlby kommune med bygningerne lige ved grænsen af herværende kommune, havde et lille jordstykke i Trige-Ølsted kommune. Jordstykket androg ikke over 2 skp. land, men på dette var bygget 2 huse, og deri boede ikke mindre end 5 familier, hvilket vedblev til den forrige verdenskrig. Det var jo ret almindeligt i de tider, at herremændene anbragte deres arbejdshuse i en anden kommune

for ikke at påføre deres egen kommune udgifter, et mindre fint træk. Den vestlige del af sognet, der kaldtes Trige Bærmose, var, når vi gå et stykke tilbage i forrige århundrede, ret berygtet. Her lå omkring 20 huse uden jord, og husene var i faldefærdig tilstand. Det var ikke de bedste menneskers børn, som boede der, de ernærede sig navnlig ved at slå sten, og konerne gik med tiggerposen. I midten af forrige århundrede var det ret almindeligt, at folk rejste til Århus

Laurs Eberhard, Trige.

Lærer P. Demstrup, Ølsted.

til fods, og tit kunne man have held til at komme op at køre, men Bærmosefolkene havde på grund af deres rygte vanskeligt ved at skaffe sig kørelejlighed, de kørende frygtede overfald. Nu er alle de faldefærdige huse nedrevet, og de, der bor i Bærmosen, er hæderlige og velsituerede folk, og Bærmosen er blevet en frugtbar plet. Børnene, der fødtes nede i Bærmosen i hine tider, blev som regel hjemhørende i kommunen, idet det var sjældent, at de opholdt sig i en anden kommune i 5 år uden hjælp, således at de kunne vinde forsørgelsesret andetsteds.

Ved århundredskiftet begyndte lønningerne at stige (i halvfemserne havde de holdt sig omtrent uforandret), hvilket bevirkede, at udgifterne blev større til vejrøsenet og til vedligeholdelse af kommunens bygninger, men også understøttelserne gik samtidig lidt i vejret.

I 1900 tog lærer Andersen sin afsked som lærer ved Ølsted skole, og lærer P. Demstrup fra Resen blev kaldet til lærer ved Ølsted skole og kirkesanger ved Ølsted kirke.

I december 1903 skulle der afholdes de højst beskattedes valg til sognerådet for perioden 1904 til 1910. Det blev sidste gang, der blev afholdt højst beskattedes valg i herværende kommune, og følgende skulle afgå: sognefoged Laurs Eberhard, Trige, Jens Rasmussen, Trige, Jens P. Jørgensen, Pannerup, Niels P. Nielsen og Niels Holm, Ølsted. Gårdejer Niels Holm, Ølsted, genvalgtes, endvidere valgtes sognefoged Jens Laursen, Ølsted, og gårdejer Erik M. Kjær, Trige,

der tidligere havde været medlem af sognerådet. Endvidere valgtes gårdejer Anton Jensen, matr. nr. 3 b Pannerup, og gårdejer Frederik Baatrup, matr. nr. 6 a Trige. Frederik Baatrup er den yngste, der har været indvalgt i sognerådet, idet han lige var fyldt 25 år, da han blev valgt som sognerådsmedlem. Til formand for det ny sogneråd genvalgtes Søren Møller, og som kasserer genvalgtes Hans Peter Pedersen, Trige.

I sommeren 1905 blev sognerådsformand Søren Møller valgt til medlem af Århus amtsråd.

I december 1906 skulle der afholdes almindeligt valg til sognerådet — det blev forøvrigt sidste gang, der blev afholdt ordinært valg efter valgloven af 1855 — og følgende skulle afgå: sognerådsformand Søren Møller og Hans Peter Pedersen, Trige, Albert Roluf, Herst, og slagter Christen Hansen, Ølsted. Søren Møller og Hans Peter Pedersen genvalgtes, og nyvalgt blev smed A. Mogensen og bmd. Karl Kjeldsen, Ølsted. Til formand for det nye sogneråd genvalgtes Søren Møller og til kasserer genvalgtes Hans Peter Pedersen.

I foråret 1907 rejste Hans Peter Pedersen fra kommunen, og ved suppleringsvalg til sognerådet valgtes i hans sted bmd. Ole Kirk, Trige skov, hvorhos som kasserer valgtes gårdejer Anton Jensen, Pannerup. Denne periode varede kun til den 1. april 1909, da vi fik en ny valglov, og alle kom på valg.

I 1907 blev der vedtaget en ny lov, nemlig loven om oprettelse af hjælpe-kasser, der afløste den frie fattigkasse. Medlens den frie fattigkasse kun havde de midler at uddele, der blev lagt i kirkebøsserne eller kom ind ved bøder, kunne hjælpe-kasserne henvende sig til sognerådet om at få anvist beløb til uddeling blandt folk, der var kommet i midlertidig trang på grund af sygdom og lignende. Hjælpekasserne kunne kun uddele det beløb, der blev bevilget af sognerådet. Men i al den tid, hjælpe-kasserne bestod, har de altid fået de penge, de har forlangt, og det må siges, at det var ikke særlig store beløb, det drejede sig om — et par tusinde kroner om året kunne som regel gøre det. Loven om hjælpe-kasserne trådte i kraft den 1. april 1908 og ophørte den 1. oktober 1933, da socialreformen blev indført. Der skulle i marts måned 1908 afholdes valg såvel til hjælpe-kassebestyrelsen som til sognerådet, og valget skulle gælde for 4 år, men i de første tre perioder var der altid fredsvalg. Tømmer Rasmus Nielsen (Staal) valgtes til formand for hjælpe-kassebestyrelsen, en stilling han beholdt til 1921, de øvrige medlemmer kendes ikke.

Den 1. maj 1904 tog lærerinden sin afsked, i hendes sted ansattes lærer Kjeldsen som andenlærer ved Trige skole, en stilling han beholdt til 1. november 1905, da han fik nyt embede. Som ny lærer ansattes da lærer Hansen som andenlærer ved Trige skole, og fra foråret 1908 blev han tillige organist ved Trige kirke.

I marts måned 1909 skulle der afholdes valg til sognerådet efter den nye valglov. Hele sognerådet skulle nu på valg, og valgperioden skulle gælde for 4 år. Valget skulle foregå efter forholdstalsvalgmanen, hvilket hidtil var ukendt her i landet. Kandidater, der blev opstillet til valget, blev opstillet på lister; hvis der kun blev opstillet en liste, erklæredes denne for valgt uden afstemning, men blev der opstillet flere lister, skulle afstemning foretages. Der skulle som hidtil vælges 9 sognerådsmedlemmer, og listerne kunne så få kandidater valgt i forhold til det antal stemmer, der blev afgivet. Der blev først forsøgt valg efter en fælles liste, hvor vælgerne enedes om 9 kandidater til sognerådet, men i sidste øjeblik blev det slået i stykker, og der blev derefter opstillet 3 lister, 2

venstreliste og 1 socialdemokratisk liste for hele kommunen. Socialdemokratiet fik valgt 5 mand: sognerådsformand Søren Møller, Trige, lærer Demstrup, Ølsted, bmd. Ole Kirk, Trige skov, smed A. Mogensen, Trige, og tømrer Rasmus Nielsen (Staal), Trige. Liste B, venstre, Trige, fik valgt sognefoged Laurs Eberhard, Trige, og gårdejer Jens P. Jørgensen, Pannerup. Liste D, venstre, Ølsted, fik valgt gårdejer Jens P. Jensen, Kalmusgård, og gårdejer Niels Peter Jensen,

Jens P. Jensen, Kalmusgård.

Ølsted, matr. nr. 5 a Ølsted. Af de valgte var Søren Møller, Ole Kirk og smed A. Mogensen medlemmer af det gamle sogneråd. Laurs Eberhard og Jens P. Jørgensen havde tidligere været medlemmer af sognerådet. Socialdemokratiet fik valgt fem mand, hvilket skyldtes, at sognerådsformand Søren Møller var opstillet både på venstres og socialdemokratiets liste. Til formand for det nye sogneråd genvalgte Søren Møller, og til kasserer valgtes gårdejer Jens P. Jensen, Kalmusgård, Ølsted.

I denne periode kom sindene ret stærkt i bevægelse i anledning af en påtænkt elektrisk bane. Sognerådsformanden for Todbjerg-Mejlby kommune, S. A. Poulsen, Mejlby, havde ført ingeniørkorpset fra Århus til Randers og afsat en plan for banens retning. Banen skulle gå østen om Ølsted by og derefter i Trige sogn gå østen for landevejen $\frac{1}{2}$ km syd for Trige kirke i retning efter Hårup. Flertallet inden for sognerådet var stemt for denne plan, men da planen blev opgivet, og det blev en anden retning, banen skulle gå, nemlig lige østen for Trige by, blev der særlig strid. Flertallet af sognerådet gik imod og angav som grund, at de ikke kunne gå med til den store garantisum. Kommunen skulle garantere for 225.000 kr., hvilket efter den tid var et ret stort beløb. Sognerådsformand Søren Møller var imod banen, og ved møder, der blev afholdt i Trige forsamlingshus, hvor kommunens beboere var indbudt, talte han stærkt imod projektet. For den elektriske bane mødte udvalgets formand, landstingsmand P. Nielsen, Lisbjerg Terp, samt ingeniør Bork, der var udvalgets sekretær. I for-

handlingen, der var meget livlig, deltog Jens P. Jørgensen, Pannerup, der var imod banen, som talsmand for beboerne i Pannerup under hensyn til, at banen skulle føres tæt forbi Trige by. Lærer Demstrup, Ølsted, var ivrig talsmand for banen, og mellem ham og Jens Poulsen Jørgensen kom det til et ret skarpt replikskifte. Sognerådsformand Søren Møller var som nævnt samtidig medlem af amtsrådet. Da sagen var til behandling ved amtsrådsmødet i november 1909, gik han stærkt imod, og amtet var meget betænkeligt ved en garanti på 225.000 kr. for Trige-Ølsted kommunes vedkommende. I oktober 1910 blev der foretaget en afstemning i Trige forsamlingshus, ligesom der blev foretaget afstemning i alle de kommuner, der skulle garantere til banen. Afstemningen gav flertal i så godt som alle kommuner. Todbjerg-Mejlby kommune gik imod, da banen ikke berørte denne kommune.

I 1900 blev pastor Traustedt kaldet til sognepræst for Gauerslev pastorat i Vejle amt, og den 27. maj 1900 blev pastor A. V. Bülow indsat som sognepræst for Trige-Ølsted pastorat.

I 1909 rejste lærer Hansen, Trige, fra kommunen, og lærer Pedersen blev kaldet til lærer ved Trige skole og organist ved Trige kirke fra 1. nov. 1909.

I 1911 blev der foretaget regulering af Pannerup og Todbjerg mose. Vandløbet blev optaget som mindre offentlige vandløb, og det blev herefter kommunerne Trige-Ølsted og Todbjerg-Mejlby, der måtte forestå arbejdet, i hvilken anledning der afholdtes et fælles møde. Vandstanden blev sænket, og på en del af vandløbet, hvor der var særlig dybt, blev der nedlagt rør. Der udfærdigedes et regulativ, hvorefter vandløbet skulle renses 2 gange årlig, hvorhos det blev overladt til Trige-Ølsted kommune, der havde den største part, at forestå arbejdet. Der blev til arbejdets udførelse optaget et lån, der skulle forrentes og afdrages på 10 år.

I vintren 1911 blev der afholdt et fælles møde mellem Trige-Ølsted og Elev sogneråd angående skoleforholdene for Pannerup, der hørte under Elev skole-distrikt. Det blev vedtaget at bygge en ny skole i Elev. Trige-Ølsted kommune skulle betale 30 % af udgiften. Foruden Pannerup skulle 5 beboere i Trige skov have adgang til Elev skole. Skolen kom til at koste 28.000 kr., hvilket på den tid blev kaldt et ret stort beløb — siden hen har vi lært noget andet at kende.

Den 1. februar 1911 rejste lærer Pedersen, Trige, fra kommunen til et nyt embede, og efter en periode med vikar blev lærer Jespersen i sommeren 1911 kaldet til lærer ved Trige skole og organist ved Trige kirke.

I marts 1913 skulle der afholdes valg til sognerådet for perioden 1913 til 1917, alle stod jo på valg. Den elektriske bane var endnu et stridens tegn i befolkningen, og til at begynde med var vælgerne mest stemt for at vælge sognerådsmedlemmer, der var velvilligt indstillede for banen, men da der først havde været afholdt fællesmøde, uden at der var opnået enighed, kom det politiske mere i forgrunden. Resultatet blev, at der blev opstillet 2 venstrelistes, — en for Trige sogn og en for Ølsted sogn — samt en socialdemokratisk liste for hele kommunen. Ved valget fik venstre for Trige sogn valgt 3 mænd: sognerådsformand Søren Møller, gårdejer Jens Rasmussen, Trige, og gårdejer Frands Frandsen, matr. nr. 5 a Trige. Venstre for Ølsted sogn fik valgt 2 mænd: gårdejer Niels Peter Jensen og gårdejer Anders Sørensen, matr. nr. 6 c Ølsted. Socialdemokratiet fik valgt 4 mænd: tømrer R. Nielsen (Staal), bmd. Jens P. O. Jensen, matr. nr. 37 Trige, slagter Mikael Sørensen, Pannerup, og bmd. Mikkil Peter Mikkelsen, Ølsted. Søren Møller, tømrer R. Nielsen (Staal), Trige,

og Niels Peter Jensen, Ølsted, var medlemmer af det gamle sogneråd. Jens Rasmussen, Trige, havde tidligere været medlem af sognerådet, de øvrige valg var nyvalg. Til formand for det nye sogneråd genvalgte Søren Møller, og til kasserer valgtes gårdejer Niels Peter Jensen, Ølsted.

Den elektriske bane optog endnu befolkningen, og i sommeren 1914 blev banen afsat. Den skulle gå lige østen for Ølsted by og derefter fortsætte mod

Niels Peter Jensen, Ølsted.

nord, lige østen for Trige by, men en måned efter kom krigen, der — så vidt skønnes — satte endeligt punktum for banen.

I 1914 rejste Anders Sørensen, Ølsted, fra kommunen. I hans sted indtrådte gårdejer Frederik Baatrup, Trige, der tidligere havde været medlem af sognerådet.

I forbindelse med banen, der skulle drives ved elektrisk kraft, skulle egnen langs banen have elektrisk lys og kraft, men nu da baneprojektet var henlagt, blev der sat ind på at få oprettet en kraftstation med højspænding, hvorved et større område kunne forsynes med lys og kraft. Noget lignende havde fundet sted i den vestlige del af Århus amt, idet der var oprettet et elektricitetsværk i Galten. I 1916 blev tegning foretaget, og installationen blev påbegyndt. Værket kom i gang i efteråret 1917 — på et ret heldigt tidspunkt, da det blev småt med petroleum.

I marts måned 1917 skulle der afholdes valg til sognerådet for perioden 1917 til 1921. Det var midt under krigen, og inde på rigsdagen var der forslag om at udskyde valget et år, men dette blev ikke vedtaget. Ved valget i marts måned 1917 blev venstre fra Trige og Ølgod enige om en liste og fik valgt: sognerådsformand Søren Møller, gårdejer Andreas Jensen, matr. nr. 16 a Ølsted, gårdejer R. N. Rasmussen, matr. nr. 8 a Trige, gårdejer Olaf Sørensen, matr. nr. 11 a Trige, og bmd. Mikkel Peter Mikkelsen, Ølsted. Socialdemokratiet fik valgt 4 mænd: tømrer R. Nielsen (Staal), Trige, bmd. Jens Peter O. Jensen, Trige, slagter Chr. Jensen, Ølsted, og bmd. Martin Holst, Pannerup. Søren Møller, R.

Nielsen (Staal), Jens P. O. Jensen, Trige, og Mikkel P. Mikkelsen, Ølsted, var medlemmer af det gamle sogneråd, de øvrige var nyvalgte. Valget, der blev afholdt den 9. marts 1917, foregik under et frygteligt snevejr, og valgdeltagelsen blev meget lille. Der blev ialt afgivet 124 stemmer. Venstres liste fik 72 stemmer, socialdemokratiet fik 52 stemmer. Til formand for det nye sogneråd genvalgtes Søren Møller, og til kasserer R. N. Rasmussen, Trige. Det var under verdenskrigen, og rationeringen var begyndt. I januar kvartal 1917 blev der for første gang uddelt sukkerkort og i april 1917 for første gang brødkort, senere kom smørkort og flæskekort. Petroleumskort blev indført i september 1917. Rationeringen blev ophævet den 1. juli 1921.

Krigen forvoldte en vældig stigning af kommunens udgifter, så budgettet helt sprængtes. I 1917—18 var kommunens ligning på 26.000 kr., men det forslog ikke så nær, der måtte opkræves et ekstra kvartal i de følgende 3 år. Sognerådet var utilbøjeligt til at sætte skatteligningen op, idet man håbede at komme tilbage til tiden før 1914. Det ekstra kvartal forslog imidlertid heller ikke. I 1920 havde kommunen ved midlertidigt lån pådraget sig en gæld på 40.000 kr. Nu måtte der gøres noget. Der blev så optaget et fast lån, der skulle afdrages over 5 år, og samtidig blev skatteligningen sat så stærkt i vejret, at kommunen i 1921 var oppe på en ligning af 61.000 kr. I efteråret 1917 indførtes for første gang kornordning med afleveringspligt. Der blev nedsat et udvalg på 3 mand, nemlig bmd. Jens P. O. Jensen, Trige Bærmose, gårdejer Søren Hjortshøj, Trige, og gårdejer Laurs Gertsen Pedersen, Ølsted. Sognerådsmedlem Jens P. O. Jensen valgtes til formand. Der blev også indført en brændselsordning, hvorefter beboerne fik tildelt træbrændsel. Til formand for brændselsnævnet valgtes tømrer Rasmus Nielsen (Staal), Trige.

I 1916 blev loven om arbejdsløsheds-kasser vedtaget, og dermed blev grunden lagt til oprettelse af fagforeninger på landet. Hidtil havde der kun været fagforeninger i byerne. Også derved blev der lagt en byrde på kommunen, idet den måtte erlægge bidrag til arbejdsløsheds-kasserne. Forholdet var således: medlemmerne skulle betale $\frac{1}{3}$, staten $\frac{1}{3}$ og kommunen $\frac{1}{3}$.

Den 1. april 1909 blev Trige fattiggård forpagtet ud til forpagter Niels Skovby, Trige, for et tidsrum af 8 år, og den 1. april 1917 blev gården igen forpagtet ud til samme for et tidsrum af 8 år. Under den første forpagtning skulle der kun betales en afgift på 800 kr. årligt, under den anden forpagtning var beløbet forhøjet til 1200 kr. årligt.

I 1914 blev lærer Jespersen, Trige, kaldet til lærer ved Bendstrup skole i Todbjerg sogn, og lærer Jensen blev kaldet til lærer ved Trige skole og kirkesanger ved Trige kirke. Den 1. august 1914 blev lærer Jensen indkaldt til militærtjeneste, og lærer Skovby blev indsat og fungerede som vikar, indtil lærer Jensen blev hjemsendt i 1915 om efteråret.

I januar 1919 afgik Søren Møller som sognerådsformand på grund af sygdom, og samtidig trådte han ud af sognerådet. Han havde da været medlem af sognerådet i godt 33 år og deraf i 30 år været rådets formand. I amtsrådet havde han haft sæde i 5 år. Som tidligere nævnt var han en dygtig kommunalmand, der gik op i alt, hvad der vedrørte kommunens vel, og som varetog kommunens interesser med lige så stor omhu som sit personlige eje.

Til formand nyvalgtes nu gårdejer R. N. Rasmussen den 27. januar 1919. Som nyt medlem valgtes gårdejer Søren P. Hjortshøj, Trige.

Krigen sluttede med våbenhvile i november 1918, medens den endelige fredslutning først fandt sted i sommeren 1919.

Vi havde højkonjunktur til 1920, derefter kom prisfaldet, som vi senere så føleligt fik at mærke igennem flere år.

I marts 1921 skulle der afholdes valg til sognerådet for perioden 1921 til 1925. Der blev opstillet 3 lister, en venstreliste, en socialdemokratisk liste og en

R. N. Rasmussen, Trige.

upolitisk, kaldet mellemliste. På venstres liste valgtes R. N. Rasmussen, Trige, gårdejer Andreas Jensen, Ølsted, sognefoged Laurs Eberhard, Trige, og gårdcjer Søren P. Poulsen, matr. nr. 4 a. Pannerup. På mellemlisten valgtes tømrer R. Nielsen (Staal), Trige, hmd. Mikkel P. Mikkelsen, Ølsted, og hmd. Martin Holst, Pannerup. På socialdemokratiets liste valgtes slagter Chr. Jensen, Ølsted, og gårdejer R. P. Jørgensen, Trige. R. N. Rasmussen, Andreas Jensen, R. Nielsen (Staal), M. P. Mikkelsen, Martin Holst og Chr. Jensen var medlemmer af det gamle sogneråd, og Laurs Eberhard havde før været medlem af sognerådet — de øvrige var nye. Der blev denne gang afholdt valg til hjælpe-kassebestyrelsen. Der skulle vælges 7 medlemmer, venstre fik valgt 5, socialdemokratiet 2. Gårdejer Chr. Jensen Christensen, Trige, valgtes til formand.

Deflationen var begyndt. Pengene flød ikke så rigeligt som før, og udgifterne var større, da lønningerne ikke gik ned. Dette mærkedes særlig på kommunens budget for vejvæsenets vedkommende. Under krigen var vejvæsenets konto nede på et meget lille beløb, mellem 3 og 4.000 kr. årligt. Nu, da bilerne rigtig begyndte at komme i gang, forvoldtes der et stort slid på kommunens veje, og der skulle bruges flere materialer. Udgiften til vejvæsenet steg således stærkt. Medens kommunens veje tidligere kun var blevet tilført skærver, der blev udlagt på en tid af året, hvor vejene var så bløde, at skærverne kunne køres ned, blev det nu nødvendigt at belægge skærverne med grus, da vejene ellers ikke kunne tåle trafikken af bilerne. På kommunens fattiggård fandtes en grusgrav,

som nu blev sat i drift, og i de følgende år blev der kørt mange kubikmeter grus på kommunens veje fra denne grusgrav. Chr. Jakobsen, Trige, fik kontrakt med kommunen om at udgrave alt det grus, der skulle anvendes, til en fast pris pr. kubikmeter. Der fremkom ved harpning en del sten, der blev slået i skærver på pladsen.

Ved sognerådsvalet i 1921 genvalgte R. N. Rasmussen til formand og tillige til kasserer.

Den 1. juni 1920 tog lærer Damgaard, Trige, sin afsked som lærer. Han havde været en ualmindelig dygtig lærer, der med særlig energi gik op i sin gerning. Han forstod at vække elevernes interesse, og mange af de elever, der er gået ud fra hans skole, har senere opnået betydelige stillinger. Den 1. september 1920 blev lærer Jensby fra Kattrup skole kaldet til lærer ved Trige skole og kirkesanger ved Trige kirke. Lærer Jensby blev tillige formand for Trige-Ølsted pastorats sparekasse, et hverv lærer Damgaard havde beklædt siden 1877.

Den 1. juni 1921 blev lærer Jensen, Trige, kaldet til lærer ved Hedegård skole i Glæsborg sogn, og lærer Plouborg fra Ormslev blev fra 1. september 1921 kaldet til lærer ved Trige skole og organist ved Trige kirke.

Den 1. august 1921 blev pastor Bülow kaldet til sognepræst for Nørre Ørslev pastorat på Falster. Den 13. november 1921 blev pastor Siersted indsat som sognepræst for Trige-Ølsted pastorat.

I 1922 begyndte arbejdsløsheden at indfinde sig, noget man ikke tidligere havde kendt. Dette medførte store udgifter for hjælpekasernerne. Der var oprettet en fagforening under navn af landarbejderforbundet, men det var kun et begrænset antal dage, fagforeningen ydede understøttelse, nemlig 75 dage årlig. Hjælpekasserne måtte således til tider træde til.

I 1923 blev der på rigsdagen vedtaget en betydningsfuld lov. Loven om aldersunderstøttelse ophørte nemlig, men afløstes af loven om aldersrente. Også loven om invaliderente blev gennemført. Aldersrenteloven medførte navnlig en fordel frem for de tidligere bestemmelser. Medens aldersunderstøttelse skulle bevilges af sognerådet i hver enkelt tilfælde og således kun kunne anvises dem, sognerådet anså for trængende dertil, blev det nu efter loven om aldersrente en retssag at opnå understøttelsen. Folk, der havde opnået en alder af 65 år og ikke havde større indtægter og formue, end de efter loven måtte have, kunne — når de havde indgivet begæring derom — ikke af sognerådet nægtes aldersrente. Samtidig med indførelsen af den højere alderstermin blev det vedtaget, at de, der tidligere havde oppebåret aldersunderstøttelse — for så vidt de økonomiske omstændigheder tillod det — under den nye lov også skulle vedblive at oppebære aldersrente, selvom de kun var 60 år gamle. Bestemmelserne om invaliderente gik ud på, at såfremt invalideretten i henhold til lægeerklæring og erklæring fra sognerådet fandt, at arbejdsevnen var nedsat til under en trediedel af det normale, kunne den pågældende tilstås invaliderente efter invaliderettens afgørelse.

I 1924 blev der optaget et mindre offentligt vandløb kaldet Holmkærgrøften. Det vedrørte 3 kommuner, nemlig Trige-Ølsted, Grundfør-Spørring og Søften-Foldby kommuner. Der blev foretaget en vandstandssænkning og nedlagt 18 tommer rør den største del af strækningen. Der blev i den anledning optaget et lån på 7.300 kr., som kommunen skulle administrere, medens beboerne, hvem vandsænkningen kom tilgode, skulle forrente og afdrage lånet. Kommunen skulle foretage udregningen og opkræve beløbet hos beboerne. Trige-Ølsted

kommune havde den største part, og det blev derfor pålagt denne kommune at administrere foretagendet.

I marts måned 1925 skulle der afholdes valg til sognerådet for perioden 1925 til 1929. Det indskydes, at i 1921 — kort efter valget — var sognerådsmedlem Mikkil Peter Mikkelsen rejst fra kommunen, i hans sted var indtrådt i sognerådet gårdejer Laurs Gertsen Pedersen, matr. nr. 22 Ølsted. I sommeren 1923

Lærer A. Jensby, Trige.

rejste sognerådsmedlem Martin Holst fra kommunen, i hans sted indtrådte gårdejer Rasmus Hjortshøj, matr. nr. 24 Trige. Ved valget i 1925 var der opstillet 3 lister, en venstreliste, — hvorpå valgtes R. N. Rasmussen, Trige, gårdejer Niels Peter Jensen, Ølsted, gårdejer Søren P. Poulsen, Pannerup, og gårdejer Jens Jensen, Trige Mosegård; en socialdemokratisk liste, hvorpå valgtes gårdejer R. P. Jørgensen, Trige, og slagter Chr. Jensen, Ølsted; en upolitisk »mellemliste«, hvorpå valgtes gårdejer Hans Hansen, matr. nr. 4 b Trige, og gårdejer Laurs Gertsen Pedersen, Ølsted. R. N. Rasmussen, Søren P. Poulsen, R. P. Jørgensen, Chr. Jensen og Laurs Gertsen Pedersen var medlemmer af det gamle sogneråd. Gårdejer Niels Peter Jensen, Ølsted, havde tidligere været medlem af sognerådet. De øvrige var nye i sognerådet. Til formand og kasserer for det nye sogneråd genvalgtes R. N. Rasmussen. Ved dette valg var der indført en ny valglov, hvorefter der kunne stemmes på personer, der var opstillet på listen. Ved optælling af stemmer regnedes disse listen til gode, men stemmerne gjaldt for den person, der var stemt på. Derved blev det muligt, at personer, der stod længere nede på listen, kunne rykke op.

I maj 1925 afgik sognefoged Jens Laursen, Ølsted, ved døden, og sognerådsmedlem Niels Peter Jensen blev beskikket til sognefoged for Ølsted sogn.

I vinteren 1926 blev der foretaget en vejregulering af tredje klasses vejen, Herst-Pannerupvejen. Præstegårdsmarken blev udstykket, og der blev bygget 6 ejendomme på den nederste (østligste) del af marken. De 2 øverste (vestligste) blev placeret ved den omtalte vej, de øvrige 4 længere nede. Vejen, der som nævnt var en tredje klasses vej, var i en meget dårlig forfatning, da der aldrig var blevet kostet noget på den. Nu blev der anlagt en ny vej fra Pannerupvejen

til præstegårdsmarken, en vej, der fulgte Rasmus Hjortshøjs private vej til hans gård og derefter gik i lige retning til præstegårdsmarken.

Trige fattiggård blev i 1925 påny forpagtet ud til Niels Skovby for et tidsrum af 8 år for en sum af 2.100 kr. årlig. Kommunen skulle holde bygningerne ved lige. Den nordlige del af marken, ca. 10 td. land, blev drænet, ligesom hele jorden blev merglet. Grusgraven skulle kommunen have fri ret over.

Den 10. august 1926 blev kommunens arkiv, der beroede hos sognerådsformanden, tilintetgjort ved en ildebrand.

Ved hjælpekassevalget i 1925 blev gårdejer Olaf Sørensen, Trige, valgt til formand for hjælpekassen, en stilling, han beholdt, så længe hjælpekassen bestod, til oktober 1933.

I sommeren 1927 blev der af Trige-Ølsted og Grundfør-Spørring kommuner i fællesskab købt en vejtrømler. Biltrafikken var nu blevet så stor, at kommunevejene ikke kunne holdes i forsvarlig stand uden maskinkraft. Der var i 1927 vedtaget en lov om, at »vejmillionerne« hidrørende fra afgiften, der indgik fra bilerne og benzinafgiften, skulle uddeles til amterne og kommunerne. Det blev amterne, der fik det store beløb til istandsættelse af landevejene, men ved at få andel i »vejmillionerne« fik kommunerne en del støtte til istandsættelse af vejene. Det første år kommunen havde tromlen, blev den mest brugt til oprivning og tromling af de oprevne veje. I Trige-Ølsted kommune var der for det meste ikke ret godt stenunderlag i vejene, men de var lidt bare og hårde at køre på. En oprivning og efterfølgende tromling kunne hjælpe foreløbig. Trige-Ølsted kommune byggede et tromlehus oppe ved lergraven, og Ingemann Pedersen, Ølsted, blev antaget som tromlefører. Dette hverv havde han dog ikke længe, idet han i 1929 overtog en statsejendom på Thomasmindemark.

I 1926 blev der foretaget en ombygning ved Ølsted skole. Den tidligere skolebygning bibeholdtes, men blev forlænget ca. 6 alen mod vest, hvorved klasseværelset blev større. Skolen fik endvidere fast tag. Udgiften blev godt 5.000 kr.

I 1928 blev der optaget et nyt mindre offentligt vandløb, nemlig afløbet fra Høgmosen. Vandstanden blev sænket, og der blev nedlagt rør på omtrent hele strækningen, således at oprensning for fremtiden kun skulle bestå i at oprense brøndene. Der blev i anledning af arbejdet optaget et lån, der skulle forrentes og afdrages. Hele strækningen befandt sig i Trige-Ølsted kommune.

I marts måned 1929 skulle der afholdes valg til sognerådet for perioden 1929 til 1933. Der blev opstillet tre lister: en venstreliste — hvorpå valgtes R. N. Rasmussen, Trige, gårdejer Anders Overgaard, matr. nr. 6 c Ølsted, gårdejer Jens Jensen, Trige Mosegård, og gårdejer Thyge Jensen, matr. nr. 2 a Pannerup; en socialdemokratisk liste — hvorpå valgtes gårdejer R. P. Jørgensen, Trige, gårdejer Niels Peter Jensen, matr. nr. 19 a Ølsted, og vært Marinus Jensen; en upolitisk »mellemliste«, hvorpå valgtes Hans Hansen og lærer Jensby, Trige. R. N. Rasmussen, Jens Jensen, R. P. Jørgensen og Hans Hansen var medlemmer af det gamle sogneråd, de øvrige var nyvalgte. Til formand for det nye sogneråd genvalgtes R. N. Rasmussen, til kasserer valgtes lærer Jensby, Trige. Ølsted sogn fik ved dette valg kun 2 mand i sognerådet. Det første, det nye sogneråd skulle arbejde med, var opførelsen af en ny skolebygning i Trige. Allerede i efteråret 1928 begyndte det gamle sogneråd med forberedelsen. Der blev foretaget en rejse til forskellige skoler, og arkitekt Skødt, Hobro, blev antaget til at forestå arbejdet. Den 31. marts 1929, den sidste dag det gamle sogneråd var samlet til afsluttende møde, blev der afholdt licitation over det nye skolebyg-

geri. Ved licitationen blev murerarbejdet overdraget murermester Martin Larsen, Hobro, tømrerarbejdet: Chr. Overgaard, Søften, snedkerarbejdet: snedkermester Bomholt, Lisbjerg, malerarbejdet: malermester Demstrup, Lystrup, terrazzoarbejdet: Jørgensen, Århus. I efteråret 1928 var der købt en hektar land af Trige præstegårdsmark til opførelse af en skolebygning. Skolen blev flyttet fra Trige by til Århus-Randers-landevejen og blev placeret øst for landevejen. I 1928 og 1929 blev der bygget 33 statshusmandsbrug på Thomasminde marker, hvilket var medvirkende til, at skolen blev flyttet, idet beboerne af de fjernest liggende statshusmandsbrug havde lovlig langt til Trige by. Der blev samtidig anlagt en skolesti til Petersminde mark, hvorved vejen forkortedes med 800 meter. Den nye skolebygning kostede 76.800 kr. Der blev til bestridelse af udgifterne optaget et lån i Landbosparekassen i Århus på 70.000 kr. Resten blev afholdt af kommunens kassebeholdning. Beplantning ved skolebygningen blev foretaget i efteråret 1929. Den gamle skolebygning i Trige by blev solgt til handelsmand Marius Pedersen, Skejby, for 4.000 kr. med den klausul, at en del af bygningerne skulle nedrives, og at udleje ikke måtte finde sted.

I foråret 1931 blev vejen fra Trige by, den såkaldte kirkevej, reguleret. Vejen gik forhen nord om skolebygningen. I forbindelse med vejreguleringen måtte et gammelt hus nedrives og en mindre omlægning af præstegårdsjorden foretages.

I efteråret 1931 tog lærer Demstrup, Ølsted, sin afsked som lærer ved Ølsted skole. Han var en meget arbejdsivrig mand, der gik stærkt op i det, han havde med at gøre. Ikke alene emner inden for skolens område, men også andre samfundsspørgsmål optog ham meget. Lærer Lund fra Harritslev blev derefter ansat som lærer ved Ølsted skole og kirkesanger ved Ølsted kirke. Det var sidste gang, sognerådet havde til opgave at foretage indstilling af lærer, en opgave, der nu er overgået til menighedsrådet og skolekommissionen.

I vinteren 1933, to måneder før det ordinære valg, rejste sognerådsmedlem Hans Hansen, Trige, fra kommunen. Som suppleant indtrådte skovfoged Thomas Jensen, Trige skov, og denne deltog således i skatteligningen i februar og marts måned 1933.

I maj 1930 indgav sognefoged Laurs Eberhard, Trige, begæring om at blive fritaget for hvervet som sognefoged for Trige sogn, en stilling han havde beklædt siden 1899. L. Eberhard var blevet udnævnt til Dannebrogsmænd i 1929. Gårdejer Ejnar Sørensen, Trige Østergård, blev beskikket til sognefoged for Trige sogn fra 1. maj 1930.

I marts måned 1933 skulle der afholdes valg til sognerådet for perioden 1933 til 1937, og der blev opstillet tre lister: en venstreliste, hvorpå valgtes gårdejer R. N. Rasmussen, Trige, gårdejer Søren Chr. Sørensen, matr. nr. 6 c Trige, gårdejer Jens Thomas Jensen, matr. nr. 9 a Ølsted; en upolitisk »mellemliste«, der fik valgt lærer Jensby, Trige, skovfoged Thomas Jensen, Trige skov, og statsmand Theodor Nielsen, Thomasminde mark. Der var tillige for Ølsted opstillet en upolitisk liste i listeforbund med den tilsvarende liste fra Trige, men ingen fra listen opnåede valg. Socialdemokratiet fik valgt husmand Frederik Mejer, Trige mark, vært Marinus Jensen, Trige forsamlingshus, og bmd. Jens P. Jensen, Herst. R. N. Rasmussen, lærer Jensby, Th. Jensen og Marinus Jensen var medlemmer af det gamle sogneråd, og Jens P. Jensen, Herst, havde tidligere været medlem af sognerådet. De øvrige havde ikke tidligere været medlemmer af sognerådet. Til formand genvalgte R. N. Rasmussen, til kasserer genvalgte

lærer Jensby og til næstformand valgtes skovejer Thomas Jensen, Trige skov.

Fra 1. april 1933 blev der indført en ny landkommunallov, hvorved formandsposten og kassererposten blev to selvstændige stillinger. Ifølge landkommunalloven af 1867 var det formanden, der skulle aflægge regnskabet. Ifølge den nye landkommunallov skulle der endvidere vælges næstformand.

I sommeren 1930 blev der foretaget ombygning af udhusene til Trige fattiggård. Tømrer R. Nielsen Staal, Trige, fik overdraget tømrerarbejdet og en murer fra Hadsten murerarbejdet. Hele arbejdet beløb sig til godt 12.000 kr.

I 1933 blev gården påny forpagtet til Niels Skovby. Forpagtningsafgiften blev den samme som fastsat i 1925, men forpagtningstiden blev begrænset til 5 år.

I denne periode blev skolelodden i Ølsted, der i mange år havde været forpagtet ud til gårdejer Karl Laursen, solgt til bmd. Peder Jensen, Ølsted, for en pris af 4.000 kr. Læreren i Ølsted havde oppebåret forpagtningsafgiften af lodden og i den anledning fået afkortet 270 kr. i lønnen. Et lille jordstykke på knap ½ td. land, der lå lige op til skolen, vedblev at høre til embedet. For indtægter fra dette jordstykke blev der afkortet 35 kr. i lønnen.

I oktober 1933 blev socialreformen indført. Det var formentlig den største omvæltning, der er sket på det sociale område. Fattigvæsenet blev nu så godt som helt afskaffet, og den store strøm af vagabonder, der ønskede logi på fattiggården, ophørte. Hjælpekasserne blev afskaffede, og socialudvalget måtte påtage sig de opgaver, der tidligere havde påhvilet hjælpekasserne. Da arbejdsløsheden tilmed i trediverne var meget stor, måtte sognerådet de følgende år holde møde 2 gange om måneden på grund af andragender om socialhjælp. Tidligere var der et fattigudvalg, der bestod af tre medlemmer, men socialudvalget kom til at bestå af det samlede sogneråd.

I marts måned 1937 skulle der afholdes valg til sognerådet for perioden 1937 til 1941. Der blev opstillet ialt fire lister: to venstrelister, nemlig en for Trige sogn og en for Ølsted sogn, en socialdemokratisk liste og en upolitisk mellem- og husmandsliste. På venstres liste for Trige sogn valgtes R. N. Rasmussen, godsejer Rasmussen, Thomasminde, og sognefoged Ejnar Sørensen, matr. nr. 17 a Trige Østergård. For Ølsted sogn valgtes gårdejer Anders Overgaard, Ølsted. På socialdemokratiets liste valgtes cykelhandler Julius Laursen, Trige, statshusmand Karl Nielsen, Trige præstegårdsmark, og arbejdsmand Jens P. Jensen Borg, Ølsted. På mellem- og husmandslisten valgtes statshusmændene Theodor Nielsen, Thomasminde mark, og Marius Hjortshøj, Pannerup. R. N. Rasmussen og Theodor Nielsen var medlemmer af det gamle sogneråd, de øvrige nyvalgte. Til formand for det nye sogneråd genvalgtes R. N. Rasmussen, til næstformand valgtes cykelhandler Julius Laursen, til kasserer valgtes sognefoged Ejnar Sørensen, Trige.

I efteråret 1937 blev der sluttet kontrakt med Korsør Stenforretning om ret for denne til gravning af sten på fattiggårdens jorder. Også flere private lods ejere var med i kontrakten. Korsør Stenforretning skulle stå frit, men kommunen skulle være bundet, indtil undersøgelserne havde fundet sted. Efter at der var foretaget flere prøvegravninger, besluttede stenforretningen sig i 1938 til at iværksætte foretagendet, og i sommeren 1938 blev der sluttet kontrakt mellem kommunen og stenforretningen om anlæg af en fabrik på fattiggårdens jorder. Kontrakten skulle godkendes af amtsrådet. Da amtet forlangte nogle vilkår indført i kontrakten, havde sognerådet et møde med amtets decisionsudvalg. Senere holdtes et nyt møde, hvori deltog amtets decisionsudvalg, sogne-

rådet og to mænd fra Korsør Stenforretning, og her blev der efter lang forhandling enighed om anlæg af en fabrik på fattiggårdsmarken. Stenforretningen lejede et areal på ca. 7 td. land til anlæg af en fabrik og til lager af stenmaterialer. Stenforretningen skulle betale årligt 150 kr. pr. td. land. For udgravning af sten på marken skulle der betales 40 øre pr. kubikmeter for sten på 30 m/m og derover, dog undtaget fra sorteret flint. Skærvefabrikken fik ret til at anvende en mose på 2½ td. land til udskylning af jord og sand uden vederlag. Det afgravede areal måtte ikke betales med mindre end 2.000 kr. pr. td. land. Fabrikken blev opført i vinteren 1939 og kom i gang i begyndelsen af maj 1939. Kontrakten gælder til 1. januar 1979.

Fattiggården blev fra 1. april 1938 bortforpagtet igen til Niels Skovby, men denne forpagtning ophørte igen 1. april 1939, på hvilket tidspunkt skærvefabrikken var opført. Fattiggården blev fra 1. april 1939 forpagtet ud til Peter Elgaard for 75 kr. pr. td. land. Det er kun ca. 16 td. land af gården, der nu drives som landbrugsejendom. På samme tid blev der anlagt en asfaltfabrik på privat jord i nærheden af den nævnte fabrik. Ved disse anlæg blev der beskæftigelse for en stor arbejdsstyrke, 40—50 mand om sommeren, og undertiden — når der blev arbejdet i to skift — mange flere. Der blev straks opgravet 7 til 8 td. land af fattiggårdens mark, hvilket ikke gav mere end 2.000 kr. pr. td. land.

I efteråret 1934 blev der foretaget en vejregulering gennem Trige Skov fra Elevvejen til Pannerupvejen. En ny vej blev afstukket i lige retning fra den private vej, der løber til matr. nr. 45 a i Trige skov, og til Trige-Pannerupvejen. Arbejdet blev udført som nødhjælpsarbejde med tilskud fra staten. Der blev købt jord fra tre lodsejere.

I efteråret 1938 blev der foretaget regulering af Trige-Søften-vejen vedrørende den yderste del af vejen ved Søften markskel. Der blev anlagt en ny vej på en strækning af 400 meter, og denne vej blev tæppebelagt. Til anlæg af den nye vej blev der købt jord af møller Chr. Petersen, Trige, for 1.750 kr. pr. td. land og af R. N. Rasmussen, Trige, for 1.400 kr. pr. td. land. Arbejdet ved istandsættelse af vejen blev udført som nødhjælpsarbejde. Staten betalte hele arbejdslønnen, men der måtte kun arbejdes 36 timer om ugen. Der blev samtidig købt en ny vejtromle af Odder kommune. Det var en brugt tromle, men den var ikke så lidt bedre end den, kommunen havde i fællesskab med Grundfør-Spørring kommune. Grundfør-Spørring kommune fik eneret over den gamle tromle ved køb af den halvdel af tromlen, der tilhørte Trige-Ølsted kommune.

Kommunen købte også et hus i Pannerup med et tilliggende af ca. 2½ td. land. Købesummen var 3.500 kr., men huset, som kommunen skulle istandsætte, var i dårlig forfatning. Grunden til købet var, at der i huset boede en familie, som kommunen havde sat ind. Kreditforeningen havde overtaget ejendommen, og kommunen så da sin fordel ved at overtage ejendommen, idet familien ellers ville blive husvild. Størstedelen af jorden blev forpagtet ud til Marius Hjortshøj for et beløb af 60 kr. årlig.

I sommeren 1940 blev der foretaget regulering af Trige-Søften-vejen fra det sted, hvor den nye vej udmunder i den gamle vej, og til indkørselen til fattiggården. Da vejen blev udvidet til større bredde end den gamle, måtte der indkøbes jord fra de tilstødende lodsejere. Prisen herfor var 20 øre pr. kvadratalen. Arbejdet blev udført som nødhjælpsarbejde, således at staten betalte arbejdslønnen. Der måtte kun arbejdes 36 timer ugentlig. Da arbejderne inden for

kommunen havde været beskæftiget det antal dage, der tillodes som maksimum for at opnå nødhjælpsarbejde, måtte arbejderne hentes udefra.

I marts måned 1941 skulle der have været afholdt valg for perioden 1941 til 1945, men valget blev ikke afholdt. Lige før opstillingen fremkom der meddelelse om, at valget var udsat et år på grund af krigen. I vinteren 1942 kom der påny meddelelse om, at valget var udsat et år.

I foråret 1943 skulle der være valg såvel til rigsdagen som til sogneråd og amtsråd. Lidt før valget skulle afholdes, blev det meddelt, at valget var udsat på ubestemt tid, således at spørgsmålet kunne tages op når som helst i årets løb. Den 23. marts blev der afholdt valg til rigsdagen, og efter at den nye rigsdag var trådt sammen, blev der udskrevet sogneråds- og amtsrådsvalg til den 5. maj 1943. Det var første gang, sogneråds- og amtsrådsvalg fandt sted samtidig. Amtsrådet var sidste gang valgt i 1935, dets funktionstid blev sat til 6 år i første omgang, men således at amtsrådsvalg derefter fremtidig skulle falde sammen med sognerådsvalg. Ved valget i 1943 var der opstillet fire lister: to venstrelister, en socialdemokratisk liste og en mellem- og husmandsliste. På venstres liste, Trige, valgtes: R. N. Rasmussen, sognefoged Ejnar Sørensen, Trige, gårdejer Jens Jensen, Trige Mosegård. På venstres liste, Ølsted, valgtes gårdejer Anders Overgaard og gartner Johs. Kirkegaard, Ølsted Knolde. På socialdemokratiets liste valgtes statshusmand Karl Nielsen, arbejdsmand Bendix Rasmussen, Trige, og arbejdsmand Arnold Jensen, Ølsted. På mellem- og husmandslisten valgtes statshusmand Ingemann Pedersen, Thomasmindemark. R. N. Rasmussen, Ejnar Sørensen, Anders Overgaard og Karl Nielsen var medlemmer af det gamle sogneråd, og Jens Jensen havde tidligere været medlem af sognerådet, de øvrige var nye i sognerådet. Til formand for det nye sogneråd genvalgtes R. N. Rasmussen, til kasserer genvalgtes Anders Overgaard, til næstformand valgtes sognefoged Ejnar Sørensen. Til formand for vejudvalget valgtes Jens Jensen, Trige Mosegård, til formand for kornnævnet genvalgtes sognefoged Ejnar Sørensen, og til formand for brændselsnævnet valgtes arbejdsmand Bendix Rasmussen. Perioden varede kun til 1946. Med henblik på anlæg af en sportsplads i Trige blev der i efteråret 1943 af R. N. Rasmussen, Trige, købt godt tre td. land for 20 øre pr. kvadratalen. Arbejdet med anlæg af en fodboldbane, der skulle udføres som nødhjælpsarbejde med tilskud fra staten, blev på grund af ringe arbejdsløshed udsat til 1945 om efteråret — og blev derefter udført i løbet af vinteren 1946.

I efteråret 1944 blev der til en sportsplads i Ølsted af gårdejer R. J. Rasmussen, Ølsted, købt et jordstykke på godt 1 td. land for 45 øre pr. kvadratalen. Kommunen skulle betale jorden, men beboerne i Ølsted skulle vederlagsfrit udføre arbejdet med planering af pladsen. Der blev i sommeren 1945—46 i aftentimerne arbejdet på pladsen, men planeringen er endnu (1946) ikke færdig.

Allerede i den forrige samling var der truffet aftale med arkitekt Vedel, Skåde, om at udføre en plan for skolebyggeri i Trige og Ølsted efter den nye skolelov, men på grund af materiale-mangel blev planen stillet i bero. I 1945 blev sagen taget op påny, planen blev udarbejdet og leveret af arkitekten samt vedtaget af sognerådet og skolekommissionerne. Der blev købt et jordstykke på ca. ½ td. land af Trige præstegårdsmark til byggegrund og have for en lærerbolig samt til have for en lærerinde. Prisen for jorden blev 30 øre pr. kvadratalen. Ifølge den nye skoleordning skulle der være tre lærere samt en lærerinde ved Trige skole og en lærer samt en lærerinde ved Ølsted skole. Beboerne i

Pannerup skulle vedblivende høre til Elev skoledistrikt og modtage gratis undervisning der. Trige skole skulle til gengæld modtage de store børn fra Elev skoledistrikt til undervisning i fagene sløjd og skolekøkken.

Lergraven ved landevejen — godt 10.000 kvadratalen stor — der gennem en lang årrække havde været udlejet af kommunen, blev, da ingen ejer meldte sig efter indkaldelse i Statstidende, overtaget af kommunen og derefter solgt til R. N. Rasmussen, Trige, for 2.750 kr. Det vedtoges, at lergraven skulle drænes, men at kommunen dertil kun skulle udrede 100 kr.

Der blev i 1945 optaget et mindre offentligt vandløb, Bærmosegrøften. Vandløbet gennemløber Trige og Grundfør sogne og vedrører således to kommuner. Et regulativ over vandløbet blev udfærdiget.

I marts måned 1946 skulle der afholdes valg til sognerådet for perioden 1946 til 1950. Der blev opstillet fire lister, nemlig to venstrelistes, en socialdemokratisk liste og en mellem- og husmandsliste. På venstres liste for Trige valgtes: R. N. Rasmussen, godsejer J. P. Rasmussen, Thomasminde, gårdejer Thyge Jensen, Pannerup, og gårdejer Jens P. Vinther, matr. nr. 6 a Trige. På venstres liste for Ølsted valgtes Anders Overgaard, Ølsted. På socialdemokratiets liste valgtes husmand Frederik Mejer, statshusmand Karl Nielsen, Trige præstegårdsmark, og arbejdsmand Søren Nielsen, Trige. På mellem- og husmandslisten valgtes lærer Jensby, Trige. R. N. Rasmussen, Anders Overgaard og Karl Nielsen var medlemmer af det gamle sogneråd. J. P. Rasmussen, Thyge Jensen, lærer Jensby og Frederik Mejer havde tidligere været medlemmer af sognerådet. De øvrige valgte havde ikke tidligere haft sæde i sognerådet. Til formand for sognerådet genvalgtes R. N. Rasmussen, til næstformand valgtes lærer Jensby, til kasserer genvalgtes Anders Overgaard. Til formand for vejudvalget valgtes J. P. Rasmussen, Thomasminde, til formand for kornnævnet genvalgtes Ejnar Sørensen, Trige Østergård, til formand for brændselsnævnet valgtes Søren Nielsen og til formand for beskæftigelsesudvalget valgtes præstegårdsforpagter Hans Nielsen, Trige.

De sidste tre år havde vejtrømlen ikke været i brug. Asfalt kunne nemlig ikke skaffes, trafikken var blevet mindre, og skærvefabrikken havde i næsten to år stået stille. Det blev på det første sognerådsmøde besluttet at pålægge nogle af de asfalterede veje: Kirkevejen, vejene i Trige by, en del af Thomasminde-Todbjergvejen samt en del af Ølsted-Kastedvejen nyt tæppeflag, eftersom asfalt nu igen kunne købes. Vejtrømlen måtte inden brugen have en hovedreparation.

I maj måned 1946 blev der af købmand Stenholt Jensen købt et hus i Trige by for en pris af 29.250 kr. Huset skulle anvendes til kommunekontor og som bolig for en kæmner.

Fra 1. oktober 1946 blev assistent ved Odder kæmnerkontor G. Bandholdz-Madsen ansat som kæmner i Trige-Ølsted kommune. Kommunekontoret blev — skønt ikke fuldt færdigt — taget i brug den 22. november 1946. Istandsættelse af huset, herunder indkøb af materiale, har kostet omtrent 10.000 kr., således at huset står i en pris af omtrent 40.000 kr.

Kommunens kassebeholdning, som der iøvrigt var hårdt brug for til skolebyggeri, blev derved opbrugt.

DEN SIDSTE HENRETTELSE I TYRSTING HERRED

AF JOHS. LÆGDSMAND

Det begyndte i en vejgrøft for godt 30 år siden. — En gammel vejmand nævnte i samtalens løb den rædsel, han følte, da hans far skulle henrettes. At den 4—5 årige dreng misforstod situationen, gjorde ikke glæden mindre, da faderen, alvorlig, men med hovedet i behold, vendte hjem om aftenen. Han var tilsagt at danne ring for at hindre hysteriske kvinder i at samle den henrettedes blod i krukker og kar. Noget sådant var hændt andre steder, fordi man mente, blodet skulle have særlig helbredende kraft.

Mere vidste vejmanden ikke om den sag. Andre havde det ligeså. Et par vage hentydninger, men ingen realiteter.

En vidste dog noget. Navne og data forsvandt i den dramatiske fortælling, der på visse punkter minder stærkt om Carit Etlar, Steen Blicher, Thyregod og hvad de nu hed, der skrev om den slags i forrige århundrede.

Kan hænde fortællingen var for dramatisk. Der var ingen modbeviser, og før sådanne indløber, må ordene stå til troende.

Denne mands far havde været medvirkende til de eftersøgte pågribelse. Her er hans skildring, lidt afkortet.

Tilfangetagelsen

En nat i første halvdel af oktober 1855 blev kromanden i den forlængst nedlagte Knob kro, Frederik Olsen, vækket ved hestetramp i gården.

Det var herredsfoged Købkes karl fra Brædstrup, der bad kromanden om hurtigst muligt at komme til herredskontoret, hvor man ønskede at tale med ham. Det var ikke første gang, han udførte »kommissioner« for kontoret, men han var klar over, det måtte være noget usædvanligt, når man sendte bud efter ham midt om natten.

Ved morgengry nåede han Brædstrup og gik straks op på herredskontoret, hvor prokurator Warthoe ventede ham.

Kort meddelte denne, at han eftersøgte to mand, sigtet for mord, røveri, bedrageri og tyveri samt løsgænger. Visse oplysninger tydede på, de var at finde i enen omkring Vrads, hvorfor man bad ham om at holde øje med, hvor de muligt kunne findes. Eftersøgningen måtte foregå i al stilfærdighed, idet man formodede, de to i desperation kunne foretage andre mord, hvis de opdagede, man var på sporet efter dem. Hvis han selv kunne fange dem, ville det selvfølgelig lette arbejdet, men man gjorde ham opmærksom på, de kunne være farlige.

Navnene på de eftersøgte var Claus Frederik Christiansen, kaldet Claus Hesselund, og Rasmus Mikkelsen.

Samtalen var dermed forbi, og Frederik Olsen kunne ride hjem igen.

Undervejs funderede han lidt over det hørte. Den ene af de eftersøgte, Rasmus Mikkelsen, kendte han særdeles godt, idet han som dreng havde tjent på kroen. Visse rygter, der også var nået til krostuen, fortalte, de to var slemme til at bruge kniven, så sagen kunne være særdeles alvorlig.

I al stilfærdighed foretog kromanden undersøgelser i omegnen. Fortalte intet om sit forehavende, og fik heller ikke meget at vide. Men visse tegn tydede dog på, han skulle søge i egnen omkring kroen, der dengang lå ret ensomt.

En aftenstund, kort før det blev mørkt, gik han hen for at flytte nogle får i nærheden af en grantykning og blev klar over, noget måtte være på færde mellem granerne.

Da han undervejs hjemad så Rasmus Mikkelsen, råbte han ham an og spurgte, hvad han gik der og luskede efter. Fik kun en mumlen til svar, men omsider kom den meget forkomne og snavsede Rasmus frem.

De stod lidt og talte, og kromanden spurgte ham, om han var sulten.

Det var han og havde ikke spor imod at gå med hjem til kroens kødgryder, som han af egen erfaring vidste var særdeles gode.

Men han ville gerne, hans »sluf« måtte komme med. Kromanden havde intet herimod.

Efter en kort palaver kom en lige så forkommen og snavset Claus frem, og sammen gik de til kroen.

Mens de ventede på maden, fik man dem placerede ved det solide egebord op mod ydervæggen. Frederik Olsen gjorde sig et ærinde ud, fik fat i en dreng, der tjente på kroen, og beordrede ham til øjeblikkelig, men uset, at gå ud på marken og der tage en hest, hvorefter han så hurtigt, som hesten kunne løbe, skulle opsøge den kraftige sognefoged i Vrads, Frederik Søby, fortælle ham, som sagen lå, og bede ham hurtigst muligt sammen med et par andre mænd komme til kroen.

Drengen forsvandt, og Frederik Olsen gik atter ind til de to, der nu var i færd med at sætte den gode mad til livs. Det gik stærkt, og samtalen var meget kortfattet.

Efter spisningen blev de to lidt døsig. Varmen, den gode mad og mangel på søvn gjorde, at de blev lidt mindre årvågne i blikket.

Men de blev det, da Frederik Olsen og hans karl kom ind med et par solide egekniver, såmænd kun et par plejlslagler, men yderst effektive ved rigtig brug. De to eftersøgte forsøgte at komme ud, men hurtigt fik kromanden bordet klemt ind mod dem. På den anden side var en hårdtpumpe væg. Fælden var klemt i. At man yderligere lovede dem et par »gok« i nødden, hvis de rørte sig mere end højst nødvendigt, skabte en vis ro. Men det ulmede i øjnene hos Claus Hesselund, og det var klart, han kun lurede på en lejlighed til atter at fange den nu pludselig så attråværdige frihed.

Man lurede på hinanden. Uret tikkede i kroen, forbistret langsomt for to, men vel sagtens også forbistret hurtigt for andre to.

Pludselig bad Rasmus Mikkelsen om at måtte komme ud i et nødvendigt ærinde. Spændingen og muligvis også »klemselen« samt den gode mad gjorde maven urolig, hvilket tydeligt lod sig høre.

Og mens karlen klemte Claus endnu hårdere ind mod væggen, gik kromanden og hans tidligere tjenestedreng ud i gården. Pludselig glimtede det i luften. Kromanden var lille og spinkel, men lynende »gesvindt«, og han nåede først at få slaglen stukket ud, så Rasmus trimlede rundt på gårdspladsen. Et par drøn til hjælp betydeligt, og han var klar til at indtage sin plads ved bordskiven.

Og uret tikkede videre. Luften dirrede af spænding, og det var med letelse, de to vogtere hørte Frederik Søby og et par andre kraftige mænd skramle ind i forstuen.

Stillet over for denne overmagt var der intet at gøre. De to eftersøgte lod sig roligt binde. Blev derefter lagt op i bunden af en stiv arbejdsvogn, hvor man dog af rent menneskelige hensyn havde lagt lidt halm i bunden. Lige før de skulle køre, kom krokonen med et par gamle dækkener, der blev lagt over de to. Det kunne godt være lidt koldt en sådan morgen.

Den 19. oktober 1855 blev de eftersøgte indsat i Brædstrup arrest, hvor arrestforvarer Enevold Jensen, i daglig tale kaldet »Jenwold«, tog sig af deres videre behandling.

Forhør

Man lod dem i fred et par dage. Men derefter tog herredsfoged Købke fat. Først det rent formelle. Løsladt fra Viborg straffeanstalt 17. juli 1855 efter udståelse af 3 års straffearbejde for løsgængeri, tyveri og bedrageri. Samt tidligere straffe, der for Claus Hesselunds vedkommende begyndte ved 17 års alderen med 16 slag rotting på Horsens rådhus og fortsatte til nu, hvor han var 22 år, idet han var født 1833 i Hesselballe ved Uldum.

Det anerkendte de, men var straks mere afvisende, da herredsfogeden gik over til det mere saglige.

Man forespurgte dem, om de havde kendskab til nogle tyverier, især et i Bygholm mølle ved Horsens, hvor resultatet havde været magert, nemlig en skoletaske med nogle bøger, men dog måtte være at betragte som tyveri. De benægtede. En karl var en dag blevet standset af to stratenrøvere på landevejen nær Oens, syd for Horsens. Med trukne knive truede de ham til at udlevere en sølvbeslagen pipe og et godt sølvur. Mere havde han ikke, og da de ville undersøge det lidt nærmere, klarede han sig ved et vældigt spring over en bred grøft og mente derved simpelthen at have reddet livet.

De to kendte heller intet hertil.

Nogle tyverier i enen omkring Vrads var de lige så uvidende om.

Det værste kom til sidst.

Tværs over et dige, der dannede skel mellem Århus købstad og Hads-Ning herreder, fandt man en af de første dage i oktober husmanden Christian Nielsen fra Stavtrup ved Århus med overskåren strube. Mordet fremkaldte nogle juridiske spidsfindigheder, idet man ikke kunne klare, hvilken jurisdiktion der skulle tage sig af sagen, men enedes dog tilsidst om, at der, hvor hovedet lå, måtte drabet regnes at henhøre. Det blev Hads-Ning herreder.

Også dette benægtede de to, meget kategorisk endda, idet de påstod, de ikke havde været på de kanter.

Det synes, som det hele ville ende i en hårdknude, og skønt herredsfogeden daglig hersede med de to, kom han ikke et skridt videre.

Den 2. november 1855 fandt man i en lille skov på Bygholm forte ved Horsens det næsten afklædte og opløste lig af sømanden Alfred Seidelin med overskåret strube. I nærheden af liget fandt man ligeledes den stjalne skoletaske fra Bygholm mølle.

Også dette nægtede de at kende spor til, men det var tydeligt, at Rasmus Mikelsen var begyndt at få »kolde fødder«.

Den 11. november 1855 kunne herredsfogeden endelig meddele, at de to havde tilstået mordet på sømanden, de påståede tyverier og bedragerier samt løsgængeri, mens de nægtede at kende noget til mordet på husmanden fra Stavtrup.

Men ét mord var også nok.

Alle ugerninger var foretaget i tiden 24.—29. september.

Og igen lod man dem i ro.

Den 19. november 1855 fandt arrestforvareren Rasmus Mikkelsen hængende i sit halstørklæde, som han havde bundet fast i de »svenske« gardiner.

Så var der kun én tilbage, og Rasmus Mikkelsen blev i al stilfærdighed gravet i jorden lige uden for det østre kirkegårdsdige ved den nu nedlagte Ring kirke

Datids psykoanalyse

Den 26. februar 1856 afholdtes ved Thyrsting-Vrads herreder en ekstraret, hvor kammerråd Hansen var aktor mod og prokurator Warthoe defensor for den anklagede Claus Frederik Christiansen.

Dommen blev, han skulle have sit liv forbrudt, og miste livet »ved sin hals«.

Før 1866 krævede loven »liv for liv«. Kun i ganske særlige tilfælde kunne regnes med benådning til livsvarigt fængsel, og hertil regnede sygelige tilstande som sindssyge, nedsatte åndsevner på grund af sygdom o. l.

Derfor har vel defensor i forbindelse med sin klient søgt at henvise til, at sigtede led af ligfald, og at disse havde gjort, han ikke vidste, hvad han foretog sig i gerningsøjeblikkene.

Sagen blev appelleret til Viborg overret, hvor prokurator Holm var aktor og prokurator Morville defensor. Afslutning den 28. juni 1856.

Tyrsting-Vrads herreders dom stadfæstedes, således at den sigtede stadig skulle miste livet »ved sin hals«.

Men det var et menneskeliv. Derfor blev dommen appelleret til højesteret, hvor højesteretsadvokat Gustav Broch fik kgl. befaling til at overtage aktoriet, mens defensoratet blev overdraget til etatsråd Salicath.

For at danne sig et billede af sagen ønskede de to advokater udtalelser fra forskellige sider til belysning af den sigtedes forhold.

Inspektør Rosenfalk, straffeanstalten i Viborg, oplyste 13. juli 1856 følgende: Den sigtede havde tidligere været indsat i straffeanstalten og var sidst idømt straffearbejde for tyveri, bedrageri og løsgængeri. Løsladt 17. juli 1855 efter udstået straf.

Det var inspektørens indtryk, at arrestanten var at betragte som en uregerlig og fiffig mand, der forsøgte at klare sig for de mange sager, der forelå mod ham for uorden, spektakler og lignende, ved løgnehistorier.

Han havde ofte haft epileptiske anfald, men det måtte anses for klart, at disse ingen som helst indflydelse havde haft på hans åndsevner.

Opsynet mente det samme.

Lægen ved straffeanstalten, B. Berg, meddelte i sin erklæring følgende: I de tre år Claus Frederik Christiansen havde opholdt sig på straffeanstalten, havde han jævnligt haft anfald af ligfald (epilepsi), og han fik sædvanligvis disse om natten. Han førtes da til sygehuset og forblev der, til han atter kunne føres til sin arbejdsplads.

Lægen havde ikke haft lejlighed til at se disse anfald og havde aldrig haft ham til behandling herfor. Derimod havde arrestanten ofte opsøgt ham for kolik, forkølelse, gulsot o. l. Det var hans indtryk, at anfaldene ikke kunne virke kendetligt på hans mentale tilstand eller svække hans åndsevner i den grad, at han kunne anses for utilregnelig.

Opsynspersonalet havde fortalt, at arrestanten havde haft et heftigt, uregerligt sind, og at anfaldene ofte kom, når hans lidenskaber havde bragt ham i stærk bevægelse.

Ved at undersøge og tale med ham, før han den 17. juli forlod straffeanstalten efter udstået straf, bemærkede lægen intet sygeligt. I den dertil indrettede protokol var derfor noteret, at den løsladte intet fejlede.

Distriktslæge Fibiger, Them, der ofte havde tilset den dømte i arresten i Brædstrup og på forlangende undersøgt hans mentale tilstand, erklærede den 8. juli 1856, at arrestanten ikke bar præg af sygdommen, og at den ej heller skulle have svækket hans åndsevner i nogen grad.

Hans svar var korte og distinkte, og blikket bar ikke præg af en sådan sygdom, hvilket ofte var tilfældet. Patienter med den nævnte sygdom blev ofte irritable, bizarre og opfarende og kunne gribes af mania eller synke hen i fuldstændig sløvhed.

Distriktslægen mente ikke, sygdommen kunne have haft nogen indflydelse på hans åndsevner, da han begik sine forbrydelser, og måtte anse ham for normal i gerningsøjeblikket.

Sjælesørgeren blev ikke glemt.

Pastor Tage Schack, Ring-Føvling pastorat, indgav på forlangende følgende erklæring 12. juli 1856.

Han havde ofte opsøgt arrestanten, og det kunne synes, som om hans samtaler med ham havde virket. Arrestanten havde været opmærksom, lærvillig, ydmyg og græd ofte sine modige tårer over sit forspildte liv. Han var bange for sin sjæls frelse, sagde han.

Men præsten troede ikke rigtig på ham. Angeren syntes ikke at være ærlig. Tværtimod måtte han mene, at den unge mand langt fra var oprigtig, og det syntes, som om han ikke helt havde forstået omfanget af sine forbrydelser. Han forsøgte at besmykke sig selv og kaste skylden for det skete på Rasmus Mikkel-sen, der ved døden var afgået.

At ligfaldene skulle have svækket hans åndsevner, måtte betvivles, idet hans svar faldt hurtigt og kvikt.

Hans religionskundskab var ved ankomsten endog ret god.

På et tidligere tidspunkt var fremlagt en udskrift af Horsens købstads justits-protokol:

Sommeren 1849 tog Claus Frederik Christiansen læreplads hos en sadelmager i Horsens, men forlod tjenesten i september og tog til sit hjem i Hesselballe, hvorfra han igen i januar 1850 rejste til Horsens og indlogerede sig hos daglejer Simon Eriksen. Han var straks begyndt at indkøbe varer i sin tidligere læremesters navn hos forskellige handlende, men blev ret hurtigt pågrebet.

På grund af sin unge alder, 16¼ år, og da det var første gang, han var straffet, blev han ikke indsat, men tildelt 16 slag rotting på rådhuset, samt idømt erstatninger til de bedragne, købmændene Pontoppidan, Finelly og flere.

Herredsfoged Købke sendte disse skrivelser sammen med sin egen til amtet, der videresendte dem til højesteret.

Herredsfogedens erklæring var følgende:

Han havde fået et ret godt kendskab til arrestanten i de ca. 9 måneder, han havde opholdt sig i arresten i Brædstrup. Her havde han haft et par anfald af epilepsi og var derfor undersøgt af distriktslægen.

Blev dømt til døden ved Tyrsting-Vrads herreders ekstraret, hvilken dom var tiltrådt ved Viborg overret.

Kunne ikke tro, de epileptiske anfald havde nogen som helst indflydelse på den dømtes åndsevner, og måtte derfor formene, han måtte være fuldt ansvarlig for sine gerninger.

Forstanden var der ikke noget i vejen med. Men han var desværre forfængelig, meget løgnagtig og meget demoraliseret.

I arresten havde han fortalt opdagede historier, der satte hans mor i forbindelse med en højstående personlighed, og at han skulle være frugten af denne forbindelse.

Han havde ved sin sygdom forsøgt at skaffe sig fordele i arresten. Men når dødstanken dukkede op, blev han bange og håbede på livsstraf.

Højesteret stadfæster.

Og med disse udtalelser gik Claus Hesselunds sag til højesteret. Intet formildende ræsonnement fandtes til den 23-åriges hjælp. Alle fordømte.

Muligt en anden tid ville have set lidt anderledes herpå.

Sagens akter blev nøje gennemgået hos landets højeste domstol, men man fandt intet, der kunne ændre dommene.

Den 4. november 1856 »konfirmerede« man Viborg overrets dom, og Claus Frederik Christiansen skulle have sit liv forbrudt og miste livet »ved sin hals«. Der blev ikke påført dommen noget om, at hans hovede skulle sættes på en stage, hvilket man ved dommen over voldtægtsforbryderen og morderen Søren Bundgaard fra Bjerre den 18. oktober 1856 udtrykkelig havde påført. Claus Hesselunds forbrydelse har formentlig været betragtet som mindre grov end Søren Bundgaards.

Samtidig nedsatte højesteret Claus Frederiks søster, Kirstine Marie Christiansens straf for hæleri til 5 dages vand og brød. Det samme fik murer Rasmus Bendsen fra Vonge.

Salærer til alle prokuratorer skulle betales af den dødsdømte.

Henrettelsen på Brædstrup mark

Sagen var afsluttet. Men visse formaliteter måtte ordnes, og først den 15. december 1856 fik herredsfoged Købke officielt overrakt den »konfirmerede« dødsdom. Formaliteterne var forbi. Realiteterne trådte i stedet.

Man nærmede sig jul og ville helst havde det hele overstået inden den »skønne« tid.

Men skarpretteren, Andreas Christensen fra Horsens, der havde Fyn og Jylland som arbejdsområde, var en travl optaget mand. Den 16. december 1856 henrettede han den før omtalte Søren Bundgaard på Bjerrelide, og først den 22. december 1856 kunne han afse tid til henrettelsen i Brædstrup.

Og på en skrænt syd for Brædstrup by med udsigt over Ring sø rejste han blokken tidligt om morgenen denne dag.

Kraftige mænd var tilsagt at danne ring om henrettelsespladsen for at forhindre nogen i at trænge frem til blokken.

Dagen var begyndt med stiv blæst, der steg til storm, og det var en frysende skare, der samledes for at overvære den tids »gyser«. Det var en stor skare. Mange kvinder var mødt op, og der sås ikke få børn imellem. Myndighederne havde intet herimod. Man mente, et sådant syn ville virke afskrækkende.

Man frøs, og man ventede. En lille dreng fra en nærliggende gård nåede ikke at komme med og græd sine modige tårer.

Klædt i sit fineste puds gik han over gårdspladsen på vej til pladsen, hvor det spændende skulle forgå, blæsten tog fat i den fine stråhat og sendte den i

møddingpølen. Under forsøget på at redde den trimlede hele personen i samme pøl — og måtte til rensning.

Og mens man ventede, frøs og skutede sig, gik snakken. Lidt lavmælt, men ikke mindre intensivt. Var det mon sandt, at græsset groede stærkere, hvor blodet af en henrettet faldt, og var der mon noget om, at samme blod havde en helbredende kraft?

Man fortalte videre, den dødsdømte i den seneste tid havde vist sig meget angergiven.

Men han lod vente på sig.

Endelig kom sluffen, omgivet af kraftige mænd. Den dødsdømtes hænder var bagbundne, og han stod slingrende og dinglende efter sluffens bevægelser.

Han førtes op til blokken, hvor skarpretteren og medhjælpere foretog det sidste eftersyn. Skarpretteren undersøgte under mængdens gys sin økses skarphe-
hed ved at lade fingrene glide langs dens æg, og så meget uberørt ud.

Dette med at føle øksens æg var noget hjemmevant, men her havde det en anden betydning.

Pastor Schack, der havde fulgt den dødsdømte under hele turen, bad en kort bøn, spurgte, om han angrede sine synder, og bad igen for hans sjæls frelse, hvorefter han beredte ham til døden og forespurgte, om han havde noget at tilføje.

Det havde han.

I en kort tale mindede han tilskuerne om sit forspildte liv og anbefalede dem at tage ved lære heraf.

Man syntes, talen virkede så underlig udenadlært, og mumlede om, at det skulle han nok sige efter ordre.

Derefter førtes han til blokken, knælede ned, og skarpretterens medhjælpere foretog de nødvendige fastbindinger.

Skarpretteren trådte derefter hen på siden af ham, flyttede lidt på benene, vurderede, og i et lynende hug for øksen gennem luften.

Mange besvimele, og endnu værre blev det, da medhjælperen løftede det afhuggede hoved ved hårtoppen, så alle kunne se, retten var sket fyldest.

Det var »gyset«, man havde ventet på.

Der var ingen tegn til uro ud over den, der opstod, da man måtte samle de besvimele op.

Og man begyndte så småt at belave sig på at tage hjem, da pastor Schack tog ordet. I korte, fyndige ord meddelte han dem, at det, de her havde set, burde tale mere til dem, end han formåede. I kirken glimrede de fleste af dem ved deres fravær, men her glimrede de ved deres nærvær. Det burde være omvendt, hvis de ønskede deres sjæl frelst.

Man dukkede hovedet og tog mod skyllen. Sådan skulle en præst jo nu engang sige. Og man tog hjem. Nogle fik et chock, de aldrig glemte, andre tog det for en kærkommen afveksling fra hverdagens trædemølle.

I hjemmene blev der tilsyneladende ikke talt ret meget herom, især ikke, når børnene var til stede. Derfor gik den celebre begivenhed ret hurtigt i glemmebogen.

Claus Frederik Christiansens jordiske rester blev lagt i jorden ved siden af Rasmus Mikkelsens, øst for kirkegårdsdiget ved den nu nedlagte Ring kirke, men uden for kirkegården.

Retten var sket fyldest.

Noter

Claus Christian Christiansen var født i Hesselballe ved Uldum 1833 og blev således kun 23 år gammel. Rasmus Mikkelsen stammede fra Velling ved Bryrup. Claus var måske ikke nogen »god« dreng, men ejendommeligt er det at se præsten i sin erklæring noget pikeret sige, at hans religionskundskaber endog var gode. Måske var det ikke så underligt endda. Han stammede fra de »stærke« jydere, og muligt har hans hjem været præget af denne trosretning. Om han af natur var, som det påstås, ved man ikke; om det kan skyldes ydre påvirkning, er lige så uklart.

Før revisionen af retsplejeloven 1866 krævedes »liv for liv«, og kun ganske enkelte ting som sindssyge, formindskede åndsevner o. l. kunne ændre straffen til livsstraf.

Det er vel det, forsvareren, prokurator Warthoe, har forsøgt at påvise, men ifølge de indsendte erklæringer ikke fik held til.

Samme Warthoe blev iøvrigt en hel institution i Brædstrupegnen, og forfatteren Anders Thuborg har givet en skildring af ham i en bog om tre mennesketyper. Til Warthoe gik man med alt. Blev skældt huden fuld — og bagefter hjulpet i al gedulghed. Han yndede ikke taknemlighed.

Han var medvirkende til oprettelse af et sygehus i Brædstrup, og taknemlige rejste ham en mindestøtte nær herredskontoret lige over for Brædstrup kro.

Arrestforvareren »Jenwald« var veteran fra treårskrigen. Det siges, hans daglige drift af arresten og dens »beboere« ikke var præget af strenghed.

Hans datter, Stine »Jenwold«, oprettede senere et pensionat i Brædstrup og blev en slags biperson i den humoristiske roman »På farten«, skrevet af Carl Møller, som en kort tid var fuldmægtig på herredskontoret.

»På farten« foregår i Brædstrup, og mange af bogens typer var let genkendelige.

De, der fortalte

Den gamle vejmand, der dannede optakten til jagten efter stof til forannævnte artikel, hed Chresten Rasmussen og boede i Gammelstrup, Tønning sogn. Han var en af de fortællere, man aldrig glemmer. Kort og koncist ramte han altid kernen, det væsentlige. Skriveren af dette skylder ham tak for mange timer, hvor han fortalte om gamle dage, om glemte overleveringer, om gamle borge og opløjede murrester og meget andet. Chresten Rasmussen er forlængst død.

Det samme er skomager Nørskov i Brædstrup, der, da han sprælsk og levende berettede om faderens tilfangetagelse af de eftersøgte, var omkring de 90 år om ikke over, men levende i tanke og sind og ikke mindst bevægelser.

Om hovedbegivenheden, henrettelsen, har daværende politiassistent, nu pensionist, H. Damgaard, Brædstrup, berettet. Af ren professionel interesse havde han af fortalte iagttagelser dannet sig et klart billede heraf.

Andre oplysninger er hentet dels i Landsarkivet i Viborg og Rigsarkivet i København, dels i »Horsens Avis«.

Det synes, som om henrettelser i Thyrsding og Vrads herreder har været ret sjældne. Men i »Horsens Avis« ofrede man kun fire linjer på henrettelsen. Det var dengang ikke det store stof.

UTH HOSPITAL

AF AAGE DYRKJØB

Ordet hospital er i sin latinske oprindelse nøje tilknyttet begrebet gæst og gæstfrihed og kan endnu på andre sprog henføres til en lignende betydning. Herhjemme er det i vore dage ensbetydende med sygehus, dog bortset fra enkelte gamle stiftelser, der har bevaret det middelalderlige navn, og som nu er boliger eller plejehjem for ældre.

Af disse stiftelser fandtes større, men også ganske små. For nogle år siden blev jeg gennem mine slægtsstudier opmærksom på et sådant lille »hospital«. I Boller og Møgelkær godsers skifteprotokol er anført, at en af mine stamfædre, Hans Nielsen Dyrkjøb (f. ca. 1733, d. 18/4 1826), havde oppebåret understøttelse af Uth Hospital, hvilket hænger sammen med, at han boede i et fæstehus i Stouby sogn, tilhørende Boller gods.

I det bekendte værk Hofmans Foundationer (bd. II, 1756, s. 264—265) oplyses følgende:

»Ved Udt Kirke, som er Boller Gaards Sogne-Kirke, findes et grundmuret Huus paa 13 Fag, indrettet i den ene Ende til et Hospital for 6 fattige Lemmer, og i den anden Ende, nemlig de 5 Fag deraf, til en Skole. Herfor findes ingen Fundation, men alleneste haves mundtlig Tradition, at Indretningen er skeed af Fru Kirstine Munk, i den Tid hun eyede Boller. Bygningens Vedligeholdelse, saa vel som fornævnte 6 fattige Lemmers Underholdning er bestandig besørget af Boller Gaards Herskab, saa denne priselige Anstalt endnu holdes i god Agt.«

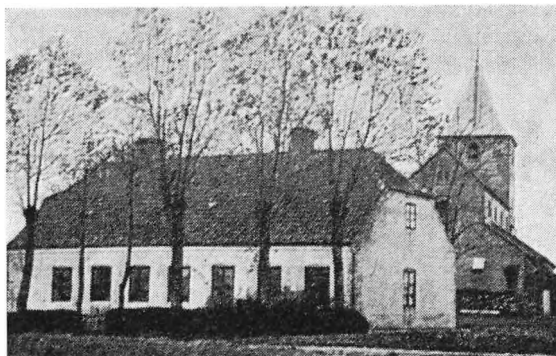
Og om Kirstine Munk gøres følgende tilføjelse: »Frue Kirstine Munk eyede Boller i Kong Christian IVs Tid, som af Historien er bekiendt. Hun var Datter af Ludvig Munk og Frue Ellen Marsvin til Ellensborg (nu Holkenhavn), fød paa Nørlund den 6 Julii 1598 og døde paa Boller den 19 Apr. 1658, blev vied til Kong Christian IV Aar 1615 den 31 Dec. . . .«

I Tyrsted og Uth sognes kirkebog 1793—1823 står på bindet et notat om Uth Hospital:

En Portion i Uth Hospital

udgjør aarlig Rug 10 Skp. Byg 3 Tdr. Penge 10 Rdl. 24 Sk. Stiftelsen er for 6 Lemmer af Boller gods. Siges oprettet af Frue Kirstine Munc Kg. C. 4des Gemahlinde. Fundatzen skal være brændt sammen med Forvalter-Værelserne. Dog siden opdaget blant gl. Documenter paa Boller og frelst at (af) Stiftelsens Fornyer Grevinde Sophie Amalia Friis, som var givt Juell-Wind fød Kragh. Forvalter Christens. anseer Uth Hospital for en privat Stiftelse som er Stiftsøvrigheden uvedcommende?

Kirkebøgerne for Uth sogn er bevaret fra 1684, og en gennemgang af dem giver i hvert fald så megen oplysning, at man kan skønne, at Uth Hospital blev anvendt på samme måde som datidens større hospitaler, nemlig først og fremmest som »fattiggård« for gamle, men også som asyl for invalider og kronisk syge, idet der jo ikke på den tid fandtes egentlige sygehuse.

Uth Højskole og Børnehjem. Opført 1853, nedrevet 1958.

Af Uth sogns kirkebøger kan følgende oplysninger udledes om *dødsfald på hospitalet i perioden 1684—1763*:

Alder ved død	Mænd	Kvinder	Ialt
0— 9	1	1	2
10—19		1	1
20—29			0
30—39			0
40—49		2	2
50—59	1	2	3
60—69	2	3	5
70—79	4	4	8
80—89	4	3	7
90—99		2	2
Usikker eller manglende aldersangivelse		3	3
	12	21	33

Enkelte mere oplysende indførelser i kirkebogen skal anføres:

- 1) 1702. Dnca. Qvinqvages. blev en Vanfør af Hospitalet nafnlig sl. Johanne Christensdaatter af Bierre ao. æt. 17 begrafvit.
- 2) 1736 Dom. 1 Trinit. Maren Krøbbels af hospitalet ao. æt. 48.
- 3) 1755 d. 17 Martij begrafven den Sengeliggende Anna Pedersdatter fra Hospital gl. 43 (tallet rettet, måske 53).
- 4) 1762 d. 24. Octbr. begr. Niels Hansens Datter i Hospit. — gl. 5 aar.
- 5) 1763 12 p. Trinit begrafv. Niels Hansøns Søn i Hospt. gl. 1½.
- 6) 1763 d. 9 post Trinitatis begrafven Lamme Peder i Hospit. gl. 54.

I den ældste folketællingsliste fra 1/7 1787 ses Uth Hospital ikke anført. Derimod er der i folketællingslisten fra 18/2 1834 indskrevet:

Uth Bye:

Nr. 13, et Hospital:

Søren Marcussen, 78 Aar, Enkemand, Hospitalslem.

Maren Sørensdatte, 40 Aar, hans Datter og Opvarterske.

Karen Rasmusdatte, 61 Aar, Enke

Ane Marie Nielsdatte, 30 Aar, ugift

Birthe Rasmusdatte, 69 Aar, Enke

} Almissemlemmer.

I folketællingslisten 1/2 1840 er under Uth Hospital opført 3 familier, men kun 1 person — en enkemand på 86 år — benævnes som hospitalslem.

Forøvrigt lakkede det nu mod slutningen af Uth Hospitals hidtidige virksomhed. 1853 lod komtesse Emmy Frijs nogenlunde på samme sted opføre et hus, der med Morten Eskesen som forstander skulle være folkehøjskole, men den ophørte allerede året efter på grund af manglende tilslutning. I nogle år rummede bygningen derefter et børnehjem for 12 vanskeligt stillede piger, indrettet af den socialt interesserede komtesse Frijs. Bestyrerinde af børnehjemmet var Mette Marie Madsen fra Ørbæk. Det blev nedlagt 1867, og højskolen genoprettedes med cand. theol. C. E. Otterstrøm som forstander, men nedlagdes igen 1870 og anvendtes i en årrække som asyl for ældre kvinder.

Bygningen fra 1853 lå ved vejen, i retningen nord-syd. Den blev nedrevet 1958. Den gamle hospitalsbygning lå derimod i retningen øst-vest. Der findes endnu en murrest tilbage af den i kirkegårdsdiget, formentlig af vestgavlen. Det vides ikke, hvornår Kirstine Munks hospitalsbygning er nedrevet, om det er før eller efter, at højskolen blev rejst.

Så sparsomme kilderne er til Uth Hospitals historie, er det dog interessant at følge den gamle stiftelse, så vidt det lader sig gøre. Det er ikke vanskeligt at forestille sig, at den har haft en ikke ringe betydning for beboerne af Boller gods igennem det lange tidsrum, den har eksisteret, navnlig da der iøvrigt ikke fandtes socialforsorg i nutidig forstand.

K I L D E R:

Tyrsted-Uth sognes kirkebøger 1684—1814 (Landsarkivet, Viborg).

Boller og Møgelkær godsers skifteprotokol 1822—1832 (Landsarkivet, Viborg).

Folketællingslister for Uth sogn 1787, 1834, 1840 (Rigsarkivet).

Hofmans Fundationer, bd. II, s. 264—265.

Nielsine Bie. En mindebog. 1935. Side 28 flg.

Oplysninger om beliggenheden af hospitals- og højskolebygningerne er velvilligst meddelt af sognepræst E. Østergaard, Tyrsted-Uth.

SIGURD ELKJÆR

Den 7. december 1968 døde forfatteren Sigurd Elkjær, 83 år gammel. Han var født i Havrum, Hornborg sogn, som søn af lærer Søren Peder Elkjær. Efter almindelig forberedelseksamen fra Horsens Statsskole kom han på Den Danske Realskoles Seminarium i København, tog lærereksamen 1910 og virkede som lærer i Århus 1911—25 og i Hillerød 1925—49, de sidste år som overlærer. Efter sin afsked fra skolen boede han i Vanløse.

Samtidig med lærergerningen har han udfoldet et omfattende og påskønnet folkeligt forfatterskab. Blandt hans kendteste romaner kan nævnes middelaldertrilogien »Landet i våde« (1923—28) og en række skildringer fra Horsens vesteregns i fortiden: »Niels Tambours datter« (1940), »Jens Rytter« (1941), »Min ungdoms labyrint« (1943), »Nyt liv« (1945) og »Sidst, men bedst« (1956). Nærmere nutiden ligger »Jakob og Hagar« (1935), trilogien »Et muldskud i havet« (1936—38) og »Strømhvirvler« (1949). Hertil slutter sig digtsamlingen »Bysens horn« (1925) og adskillige novellesamlinger.

Hans egentlige historiske arbejder omfatter »En jysk skolemester fortæller« (1948), en erindringsbog om faderen S. P. Elkjær, endvidere en biografi af svogeren, landbrugsminister Kristen Bording (1951) og et større antal afhandlinger i Århus Stifts Arbøger og Jyske Samlinger. En særlig værdi har hans på grundige arkivstudier byggende undersøgelser over Nim herreds præster (Årh. St. Arb. 1925 og 1936). Til Østjysk Hjemstavn har han bidraget med vægtige artikler om sin hjemegn. Man kan fremhæve »Af skolevæsenets historie i Hvirring-Hornborg sogne« fra 1959 og »Degnen Herlov Dalhoff« fra 1963.

Et spørgsmål, der i særlig grad interesserede Sigurd Elkjær, var den folkelige tradition og dens historiske holdbarhed. Ved sin død efterlod han i manuskript nedenstående afhandling, der giver eksempler på den mundtlige traditions sejhed i Østjylland.

MUNDTLIG TRADITION OG SKRIFTLIGE KILDER

AF SIGURD ELKJÆR

Håndbog for dansk lokalhistorikere, redigeret af Johan Hvidtfeldt, er en kyndig vejledning for mindre kyndige historieforskere. Blandt de emner, der bliver berørt, er spørgsmålet om traditionens eller overleveringens værdi som kildestof. Det påpeges, at Kr. Erslev og hans kreds af historikere havde en meget ringe mening om sagn og anden tradition. Håndbogen lægger større vægt på mundtlige kilder, men nævner, at der i den danske litteratur ikke findes nogen virkelig undersøgelse om forholdet mellem historisk sandhed og tradition. En sådan undersøgelse skal jeg af gode grunde ikke indlade mig på, men vil kun meddele, hvordan jeg selv har fået mundtlig overlevering bekræftet af gamle optegnelser, ubestridelige kilder. Nu om dage er den folkelige fortælleevne, den mundtlige, vel omtrent afgået ved en blid og rolig død. For en menneskealder siden blomstrede den endnu. Som dreng har jeg tit siddet og lyttet til gamle fortællere på landet, og det anser jeg for en rig oplevelse. Jeg ikke alene lyttede, men skrev også noget op. Her skal meddeles enkelte ting, jeg har hørt fortælle omkring året 1900, og som jeg siden har fået bekræftet i optegnelser fra 1700-tallet. Det viser, hvor værdifuld den mundtlige tradition kunne være hos bønderne, hvor trofast den kunne bevares gennem et par hundrede år.

Lad mig begynde med et såkaldt sagn. Stanislaw Rosznecki, i sin tid professor i slavisk filologi ved Københavns universitet, slutter sit interessante værk »Polakkerne i Danmark 1659« med et afsnit om de sagn og overleveringer, vi har om polakernes vold og grusomhed mod den danske befolkning. Han kommer til det resultat, at der overhovedet ikke findes sandfærdige sagn. Som eks. gengiver han fra »Thieles Folkesagn« en udførlig beretning om, hvordan præsten i Åle, vest for Horsens, blev pint ihjel af polakkerne, fordi de ikke kunne finde hans sølvtøj. Det er opspind, konstaterer professoren og henviser til en kirkebogsoptegnelse, der kort og godt meddeler, at præsten blev mishandlet af polakkerne den 12. juni 1659, men først døde den 14. oktober, altså fire måneder efter. Man kan naturligvis sige, det var en formildende omstændighed, hvis præsten ikke havde lidt alt for meget efter mishandlingen, men det fremgår dog tydeligt, at den var skyld i hans død.

I Hvirring, nabosagnet til Åle, gik polakkerne ikke så lemfældigt til værks, men det er professoren uvidende om. Overleveringen meddeler, at polakkerne brød ind i Hornborg kirke, anneks til Hvirring, slæbte præsten fra alteret ud på marken ned til Hornborg bæk, hvor de smed ham i vandet efter at have pint ham ihjel. Broen over bækken, hvor voldshandlingen fandt sted, kaldes den dag i dag Præstebroen.

Denne knappe beretning bliver bekræftet i kirkebogen ca. 1720 af præsten Ove Guldberg i Hvirring. Han skriver, at de polakker, da de under den anden svenske krig drog ud af landet, gik under tjenestens forretning ind i Hornborg

kirke og tog magister Søren, som han stod for alteret, ud af kirken med sig og bandt ham mellem deres heste og siden med mange torturer pinte ham til døde og lod ham så ligge på marken. Det ved mange endnu at fortælle.

At ældre folk på egnen kunne huske, hvad der fandt sted i deres barndom, er ikke underligt. Ved midten af 1700-tallet har vi en lidt udførligere optegnelse af degnen Herlov Dalhoff i Hvirring: »Magister Søren Pedersen Sommer blev år 1659 af polakkerne slæbt ud af Hornborg kirke, som han stod for alteret, og først pryglet til at udvise dem en sølvkande, som var udspejdet, siden bundet imellem to af deres heste og ført ned til Hornborg bæk, hvor han druknede. Degnen Morten, som var løbet her til præstegården efter kanden for at redde præsten, kom for sildig med den.«

Det er let forståeligt, at en så voldsom begivenhed blev husket ned gennem tiderne. Det er mere påfaldende, at nogle ganske vist tidsprægede, men jævne præstehistorier ikke gik af minde i over to hundrede år. Her skal meddeles nogle eksempler, som jeg i min drengetid har optegnet efter en gammel bondefortæller, Peder Svane i Honum, Hvirring sogn. De findes bekræftet fra et manuskript, som degnen i Hvirring, Herlov Dalhoff, sad og syslede med ved midten af 1700-tallet. Ingen bønder på egnen har nogen sinde haft kendskab til degnens skriftlige arbejde, der blev opbevaret hos hans søn, en præst på Falster, og siden har været gemt og næstendels glemt hos hans efterslægt, til jeg fik manuskriptet fremdraget og offentliggjort. Man ser, at bondefortælleren i alle hovedtræk stemmer overens med degnen, der var over 150 år ældre og gengiver, hvad han dels selv har oplevet, dels hørt af øjenvidner til begivenhederne.

Peder Svane fortæller: I Hvirring var der engang en præst, der røg tobak både tidlig og sent. Han røg i kirken, når han læste med sine konfirmander. Drengene, ikke pigerne, lånte hver en pibe af ham og stoppede af hans tobakstønde, så de også kunne ryge under overhøringen. De var nok ældre dengang, når de gik til præst, end det er skik og brug nu. Når præsten fik et nyt hold konfirmander, spurgte han altid, om de røg tobak hjemme. Det kunne ske, at en dreng syntes, det var mest passende at sige nej, men det skulle præsten nok huske, så knægten kom til at sidde med en tør mund under hele sin præstegang. I præstens vogn var der seks lommer eller remme indvendig på hver sidefjæl til hans piber, så han kunne sidde og ryge på vejen til og fra annekskirkerne i Hornborg og Tamdrup. Den første pibe blev tændt, når han kørte hjemmefra, den sidste var røget ud, når han kom hjem igen ved aftenstid. En dag tabte han nogle gløder, og de stak ild i den halm, der lå i vognbunden og skulle varme ham om fødderne. Det var en vinterdag i blæsevejr. Så gik der ild i vognen, og kusken måtte køre ud i gadedammen ved Molgjer for at slukke ilden. Præsten selv hoppede først ud af vognen. Kusken hed Anders og var nok bibelfast, for han sagde siden: Mon andre end profeten Elias og så vor præst har kørt i ildvogn? A ved ikke, hvem der kørte for Elias, men a kørte missel for vor præst.

Herlov Dalhoff skriver blandt meget andet om den ansete præst Ove Hansen Guldberg, der døde 1732: Når vor guddommelige Hr. Ove, før konfirmationen blev indført, havde sognenes ungdom for sig 6 a 8 dage, førend de ville til Guds bord, da forsamledes de i Hvirring kirke, og så gav han drengene lov til at smøge 1 à 2 piber tobak i kirken under katekisationen, ligesom han og selv smøgte. Han læste for dem fra kl. 9 til 12 og fra 2 til 4, og de tog deres mid-

dagsmad i hans køkken, af hans mad. Hans gudsdyrkelse var da ikke så mekanisk som vores, men vistnok mere alvorlig og gudbehagelig, thi for de rene er alting rent. Dersom en dreng af undseelse sagde, at han ikke smøgte tobak, og Hr. Ove fik det modsatte at vide, da blev drengen straffet dermed, at han ikke måtte smøge med de andre. — Videre skriver Dalhoff: Denne store kristen var dog et menneske, vid da, min læser, at Hr. Ove til hver prædikens dag lod sig stoppe 12 korte tobaks piber. Disse var sat i remme, hver i sit hul, 6 på hver vognside for ved ham. Vid og, at alle disse piber var udsмоgede, når han havde fået ende på de tre tjenester. Hans fyrtønde, som kunne indtage en pægl, stod i en kasse med stål og sten ved hans fødder. Engang på vejen fra Tamdrup kirke til Hvirring måtte han i hast stige af vognen ved Molgjer og lade kusken køre ud i byens gadedam under lukt låg for at slukke ilden, som for en stor del havde fortæret hans rejsetøj.

Den skriftlige beretning giver os navnet på den tobaksglade præst, og det er naturligvis en vinding. Til gengæld har overleveringen sat en slutprik over i'et ved at henvise til bibelens ildvogn. Jeg kunne tænke mig, det skyldes en senere fortællers fantasi, ellers havde Dalhoff nok taget den gode mundfuld med.

Peder Svane fortæller: En langfredag prædikede den Hvirring præst i sine tre kirker og endte i Tamdrup. Han kørte derfra over til præsten i Lundum og tog sin degn med. De to præster og degnen satte sig til at spille kort, drikke punch og ryge tobak hele langfredag nat, påskelørdag og natten derefter. Uden at have været i seng to nætter i træk kørte præst og degn ad Tamdrup til igen påskemorgen, holdt gudstjeneste der, kørte så til Hornborg ved middagstid, holdt gudstjeneste igen, og endelig gik turen hjem til Hvirring, hvor de holdt sidstetjeneste den påskedag. Og ingen skulle sige præsten noget på for hans prædikener eller degnen for hans sang. Der må have været gode krummer i dem.

Herlov Dalhoff skriver om præsten Ole Severin Krefting, der døde 1742: Foruden den hastige opfindelseskraft var uden tvivl en meget hukommelse Hr. Oles største sjæleevne. Dette tror jeg deraf: En langfredag, da det var sidstetjeneste i Tamdrup kirke, får den selskabelige Hr. Ole i sinde at rejse derfra til Lundum for at besøge Hr. Anders Kragh, og degnen Mons. Brangstrup skal følges med, uagtet han forestillede tidens ubekvemhed. Påskelørdag over middag minder Hr. Kragh ham, at i morgen var det påskedag, og at hvo som skulle prædike i morgen burde nu rejse. — NB De var specielle gode venner. — Herpå svarer Hr. Ole: Nu ville jeg have rejst, men siden du viser mig døren, så skal du straffes med at låne mig hus til i morgen, da der er første tjeneste i Tamdrup, og du skal låne mig en af dine gamle prædikener! — Hr. Kragh, som kender den andens tone, siger: Broder! Fordi du har fået 5 pund, må du ikke bebrejde mig mit eneste pund! Hvorpå Hr. Ole med ed forsikrer, at vil Hr. Kragh låne ham en habuist (må her betyde en brugt prædiken), da vil han betjene sig af den og takke til. Han får den, just som han påskemorgen skal rejse til Tamdrup kirke. Han igennemblader denne fremmede prædiken for alteret under sangen, og da han gik forbi degnen op på prædikestolen, leverer han salig Brangstrup Hr. Kraghs prædiken med de ord: Se efter, om jeg kan min lektie! Og han kunne den fra ord til ord. I hver af de andre 2 kirker havde han forskellige materier. Historien er fortalt mig (Dalhoff) af min svigerfar (Brangstrup), daværende degn.

Her står overleveringen mere tilbage for den gamle optegnelse, der ikke alene giver os de to medspilleres navne, men også den gode historie om Ole Kreftings

begede hukommelse og hans lån af en andens gamle prædiken. Disse enkeltheder, som degnen var vidne til, kom rimeligvis ikke bønderne for øre.

Peder Svane fortæller: Præsten og degnen i Hvirring var engang til bryllupsgilde ned i Flemming. Præsten red, og degnen gik. Lidt over midnat ville de tage hjem. Da de kom uden for gården, lod præsten degnen kravle op bag på hesten. Det var jo mørkt, så ingen kunne se, de var to på en hest, ligesom folk somme tider rider fastelavn. Da de havde redet en tid, mærkede præsten, at de var kommet bort fra vejen. Så flakkede de omkring ude på markerne, til de endelig fik øje på et lysskær. De red efter lyset, nåede derhen og opdagede, de var kommet tilbage til bryllupsgården i Flemming. Det var en flov historie, men præsten fandt endda på råd. De gik til gilde igen og fortalte, at de havde været hjemme, men kunne ikke nænne at forstyrre deres koner, der lå og sov så rart. De ville hellere vente, til det blev dag, og så spillede de kort og drak med de andre gæster den nat ud.

Herlov Dalhoff skriver videre om Ole Krefting: Hr. Ole var engang til bryllup i Flemming, der er nærmeste by ved Hvirring i Hornborg sogn. Her opholdt han sig ved selskabet, indtil det blev kulmørkt. Han siger til degnen (Dalhoffs svigerfar Brangstrup) i stilhed: Vil Han sidde bag på hesten hos mig? Det sker. Der de kommer ud af byen, bliver de forvildede og rider et par timer hist og her uden at vide, hvor de var. Endelig ser de lys og tænker, det er i præstegården. De søger lyset. De hører violinerne og mærker, at de er ved gildegården i Flemming. Degnen, som skammer sig ved at komme ind igen til gildet, siger: Lad os ride hjem! Nu skal jeg nok finde vejen. — Hr. Ole protesterer der imod. De står af og kommer ind i forsamlingen kl. 2 over midnat. Her siger præsten: Forundrer Eder ikke, at vi kommer så hastig igen! Thi både degnens og min kone knurrede, fordi vi kom så sildig hjem, og derfor drog vi til Eder igen, da vi vidste, at I ville tage bedre imod os. — Man troede præsten, man glædede sig ved hans morsomme selskab, og præst og degn blev der til lys dag. Lad de præster, som uden publici nytte begraver sig i deres bogsamling, laste denne lærerige selskabelighed! Jeg roser for så vidt min Krefting og hans sindrige indfald.

Nu følger den sidste præstehistorie, jeg kan jævnføre med degnens optegnelser. Peder Svane fortæller: Stafen Kapellan var så fordrunken, at præsten i Hvirring ikke kunne stole på ham og næsten aldrig turde betro ham prædikestolen, for gik det galt, kunne det nok svide til dem begge to. En søndag blev præsten noget syg og kunne ikke køre til Hornborg for at prædike der. Han måtte sende Stafen, der godt nok lovede, han hverken skulle drikke sig halvt eller helt fuld, inden han var færdig med kirketjenesten. Han fik præstens tykke pels på, det var en vinterdag, og præstens kusk skulle naturligvis køre for ham. »Hør, Anders!« sagde præsten til kusk. »Du må ikke lade kapellanen gå indenfor nogen steder i Hornborg, før han har været på prædikestolen. Det må du love mig!« Jo, Anders skulle nok sørge for, det hele gik redeligt til. Da de kørte ind i Hornborg, kom der en mand ud på vejen og ville have kapellanen med sig hjem, hans kone lå for døden og tiggede om at blive taget til alters. Stafen var straks villig. Han tænkte vel, der kunne vanke en dram til gengæld. Anders strittede imod. Manden spurgte, om han ikke havde hjerte i livet, om han ville tage den skyld på sig, at en stakkels kone ikke fik lov at dø i fred, folkene i kirken kunne da sagtens vente, mens hun blev taget til alters, de syge gik vel frem for de raske. Stafen holdt med manden og sagde, han vidste

nok, hvad han måtte gøre som præst, og det skulle en kusk ikke stikke sin næse i. Anders måtte give efter. Han kørte ind i anneksgården, spændte hestene fra, fik dem staldet ind og fodret. Så ventede han lidt, han kunne jo ikke så godt forstyrre en altergang. Til sidste måtte han alligevel taget det overtværs. Da var konen død uden altergang, manden græd, og Stafen trøstede ham ved at tulle brændevin i dem begge to. Hvad skulle Anders gøre? Stafen var allerede fuld. Nu havde de en rigtig god degn dengang. Anders lod kapellanen sidde, rendte om til kirken og sagde degnen besked. Jo, degnen kunne både synge og læse en prædiken op, så fik kirkefolkene da lidt ud af deres søndag. Der skulle også have været altergang, men det kunne degnen ikke tage sig af. Da han sang udgangssalmen, kom Stafen ind i kirken, dinglede op til alteret og tog kanden med vin i. »Nå, børn, nu skal jeg drikke for jer allesammen,« brægede han og drak til bunds. Så galt bar han sig ad. Det var gudsbespottelse. Det gik da også sådan, at Stafen fik sin afsked efter den redelighed. Så kunne han drikke sig ihjel, hvis han havde lyst, det blev hans sag. Præsten slap med at blive sat i rette af provst eller biskop, eller hvem det var, men han var da uden skyld i den skammelige historie, skulle en anden en tro.

Det er ingen ringe tidsskildring, overleveringen her giver os. Præstens navn er glemt, men hr. Stafen har slået sit navn fast ved hjælp af brændevinsflasken. Han var for resten ikke den eneste præst, der drak sig sanseløs på den tid. Præsten Johannes Højer i Rye ved Himmelbjerget drak rask væk af alterkalken, tømte den selv flere gange, så der ikke blev noget til altergæsterne. Det og andre udskjelser kostede ham da også kjole og krave. At præstegårdskusken i Hvirring hed Hans, ikke Anders, er uvæsentligt. Des større interesse har beretningen om kapellanens skammelige optræden i Hornborg kirke. Skønt Dalhoff selv var øjenvidne og skriver udførligt om turen til Hornborg, får han ikke den voldsomme afslutning med. Døden har åbenbart afbrudt hans arbejde med pennen.

Før Dalhoff blev degn i Hvirring 1749, var han i to år huslærer eller hovmester hos præsten Peder Holst, der også i en snæver vending overlod den unge, velbegavede studiosus prædikestolen. En gammel kapellan, Stephen Sunds, en forargelig dranker, boede ganske vist også i præstegården, men hidtil havde Peder Holst ikke turdet betro ham en kirkelig forretning. Som uordineret måtte Dalhoff nok prædike, men til altergang, vielser, barnedåb og begravelser i kirken var en ordineret præst påkrævet.

Da traf det sig, fortæller Dalhoff, at præsten den 20. september 1747 blev forhindret i at tage til Hornborg og holde gudstjeneste der. Han fik da det uheldige indfald at skikke bud efter Hr. Stephen, som sad i sit kammer, og som den dag var ædru, siden der intet brændevin var at få i byen. Den gamle kommer ind, til hvilken Holst siger: Hr. Stephen! Nu har jeg i 5 år givet Jer 130 rigsdaler foruden kost og kammer, og I har aldrig bestilt det allermindste for mig. Vil I nu i morgen følges med mine børns skolemester (Dalhoff), som prædiker, hvorefter I tager 4 sæt til Guds bord samt døber Anders Terkelsens barn af Kalhave og ikke smager brændevin, førend I kommer hjem, da skal jeg i morgen aften forære Jer en hel pot aqvavit! — Hr. Stephen tager med glæde, ja taksigelse imod dette tilbud og får straks et stort glas aqvavit. Ved aftenstid siger Hr. Stephen: Hr. Peer! I kan aldrig tro, hvor stor fornøjelse I har gjort mig, at jeg efter 5 års forløb atter må lade mig høre i offentlig gudstjeneste. — Ja! siger præsten. Men lad mig nu se, at I og fornøjer mig, og da skal jeg oftere

give Jer lejlighed til sådan fornøjelse. — Hr. Stephen, overilet af en uventet glæde, kan ikke sove til dag, men er i sin fulde præstelige habit, da jeg kom af sengen kl. 6½, og møder mig i forstuen med disse ord: I dag er det mig en højtid. — Ongefær kl. 8 kom et ridende bud fra en gammel syg mand i Hornborg, som lod begære, at præsten ville tage kalk og disk med sig for at betjene ham. Hr. Holst bliver bekymret, thi han ved, at vedkommende efter sædvane vil skænke præsten. Han minder derfor atter Hr. Stephen om sit gjorte afholdenheds løfte, og han befaler kusken alvorlig, at han af yderste evne skal afværge, at Hr. Stephen ej får en brændevinsdråbe, førend kirketjenesten har ende. Kusken lover det. Vejrets ubchagelighed med regn og modvind, i hvilket vi kom ud, gav Hr. Stephen, som dog var udforet med Hr. Holsts hele rejsetøj, anledning til dette andægtige ønske: Gid Djævelen slide den tykke hund, som ville drive en gammel mand ud i sådant ondt vejr! — Derpå tog han stiltiende imod den mig aftvungne bebrejdelse, som varede til Flemming. Da vi var kommen til Hornborg kirkegårds mur, siger jeg: Hr. Stephen! Nu er det bedst, at I drager op at berette den syge, så vil jeg begynde tjeneste, og I kan da til pas komme ind i kirken under min prædiken. Han bejaer dette, og jeg står af, men førend jeg gik fra vognen, siger jeg til kusken: Hans! I husker vel, hvad præsten befalede Jer! — Hvorpå kusken svarer: Det skal have gode veje. — Vi begynder tjenesten . . .

Så brat slutter Dalhoffs manuskript. Som ældre mand har han siddet og skrevet om oplevelser fra sin ungdom. Skriften er fast og god, til pennen slår et par sære sving og gør de tre sidste ord næsten ulæselige. Om det skyldtes et slagtilfælde, vides ikke.

MELLEM SØNDERBORG OG DEN HULE BÆK

Gamle stednavne i Skødstrup sogn.

AF NIELSINE MIKKELSEN

Udnereden tidens strøm, der på flere punkter ligner en springflod, men som sandsynligvis om nogle år vil blive kaldt en idyllisk bæk, går en voksende strøm den anden vej, tilbage til forbindelsen med fortiden. Det viser sig blandt andet i, at folk gerne vil give deres huse og ejendomme gamle stednavne, hvis de findes. Rutebilpassagerer undrer sig, når chaufføren bliver bedt om at standse ved Tålfør uden for Skæring. Hvad betyder Tålfør? Det samme kan gentage sig, når der skal gøres holdt uden for Skødstrup ved Topel.

Det første af de nævnte mærkelige navne er anført i Villads Villadsens Egå-bog. På udskiftningskort fra 1770erne hedder stedet Toelfald, og så kan de kyndige forske efter, hvad det betyder. Topel kommer af, at der — hvad ældre beboere i Skødstrup endnu mindes — var en bevoksning af elletrær, hvor der nu er huse.

Lærer A. C. Andersen, Skødstrup (død 1931), samlede i sin tid gamle stednavne fra sognet. For en del år siden fik dr. phil. Kristian Hald, født i Todbjerg, en vistnok sparsom efterhøst på den samme ager. Hele materialet opbevares i Stednavneudvalgets gemmer, men der er de vel næppe tilgængelige for folk i almindelighed. I Østjysk Hjemstavnsforenings årsskrift er der nemmere adgang til dem, og derfor indbydes læserne til en lille rundgang i sognet. Det er naturligt at begynde med byerne, og da at tage kirkebyen Skødstrup først. Den nævnes i Traps Danmark med den anselige alder af 725 år. På samme tid, omkring 1245, fandtes også Vorre, Segalt, Hjelmager og Studstrup. Åstrup og Svindbo er kommet til sidenhen. Vorre hed i 1245 Wortu, Segalt hedder den dag i dag i dialekt Sæggelt med en mindelse om det oprindelige navn Sægholt. Lilleputbyen Svindbo eller Svinbo kan ikke fragå, at dens navn, der i meget gamle dage var Svinebode, har sin oprindelse i, at den begyndte sin tilværelse som opholdssted for en flok svin, antagelig fra Skæring Munkgård, som det formodes, at den har hørt under. Den dag i dag går skellet mellem Skødstrup og Hjortshøj-Egå kommuner gennem byens marker. Sønderborg, med tryk på sidste stavelse, er ingen by, men en samling ejendomme opkaldt efter en gård, der blev købt fra Skæring Munkgård og opdelt i mindre ejendomme. Sognets yngste by, Løgten, har arvet sit navn fra sin forgænger, det nuværende Gammel Løgten, som for øvrigt ligger i nabosognet Hornslet. I en kirkebog fra 1700-tallet nævnes nogle gange Lygten og Lygthuset. Sognepræst Rud. Glarman, der har fundet disse navne i Landsarkivet i Viborg, har sikkert ret, når han mener, at navnet Løgten er afledt af, at en lygte blev sat i et vindue i et hus til vejledning for folk, der søgte ind fra Kalø Vig til udskibningsstedet ved Vosnæs.

Vorre og Segalt hedder fra gammel tid de øvre byer (di owwe bøje) til forskel fra de nedre byer (di næjje bøje) Hjelmager, Studstrup, Åstrup og Svindbo.

Ejendommeligt nok har ingen af byerne haft nogen Nørre-, Vester-, Sønder- eller Østergård, og det lader til, at ingen ejendom før udskiftningen har haft et særligt navn, og heller ikke har nogen opkaldt deres ejendom efter sig selv før den tid. Et af de ældste gårdnavne er Bondegården.

Omkring Skødstrup går gamle stednavne igen i gårdnavne som Myrebjerggård, Møgelhøj, Holmgård og Mohøj. Vejen langs kirkegården hedder nu Kirkebakken, før var det Kjaldhavsbakken efter en gammel have nedenfor, hvor der var et væld, der nu er tørret ind, vel sagtens på grund af dræning et sted i nærheden. I en lavning mellem Skødstrup og Åstrup kan vi besøge Hedeliskær eller Helleskær. I en meget fjern fortid har der været skov, som siden er forvandlet til tørvemoser. Et vidnesbyrd om skov af anseligt format fik man, da ejeren af en mindre ejendom fra sin næsten afvandede mose fremdrog en mægtig egestamme. Ved Helleskær har engang stået et slag, mellem hvem og om hvad vides ikke, men en samling våben og våbendele blev omkring århundredskiftet fundet ved tørvegravning og gemmes nu i Nationalmuseet. Jeg har set fundet for nogle år siden. Det lå i magasin, og i tankerne flyttede jeg det til Forhistorisk Museum i Århus.

Det eneste nye stednavn, der er dannet i årtier, er knyttet til lavningen. Børnene bruger at stå på ski og køre på kælk her om vinteren, og de siger, at de skal ned i Dalen.

Et godt stykke fra alfarvej ligger Lørishøj eller Lurishøj omgivet af hegn og tilgroet med tjørn og træer i et vildnis. Højen er fredet, fordi den er en kæmpehøj, men engang var den rettersted, og i Skødstrups kirkebog (Landsarkivet i Viborg), kan man læse om to henrettelser, der fandt sted på højen, den ene i 1674, den anden i 1679. I det sidste tilfælde var det en dreng på fjorten år, der måtte bøde, fordi han sammen med sin far havde skudt en mand i Kankbølle.

Smedesigen, Barremose, Birkemose, Tagmose, Bøgehøj og Kirkebjerg er navne, der bruges endnu. I Vorre har man navnene Søhøj, Trøldemose (det lyder af eventyr), Dues — eller Duskær og Rødhøj. I nærheden af Bondegården ligger Klepperne, Bullikeshøj, Embjerg eller Embjørre, Kokgraven og Knolden. Fra Løgten går vi op til Segalt og Monnesbakken og finder efterhånden Teppelsig, Elbakken, Oksehøj og Okseeng Trekær (nu navn på en gård), Bojegyden og Bojøgården, Ilderbjerg, Hovvejen og Gårdstederne. Et pudsigt navn, Gasehalsen, er knyttet til nogle langagtige agre. Gården Kirkeholt har taget navn efter en adelsgård, der har ligget på stedet. Lomberengen er en tidligere mose. Indrupgård ligger, hvor landsbyen Indrup lå, indtil den i 1600-tallet blev lagt ind under Vosnæs ligesom landsbyen Vosnæs.

På godset Vosnæs er stednavne i fuldt levende brug, og der er mange af dem: Granbakken, Storkevangelen, Savmølleskoven, Hørshaven, Indelukket, Gedehaven, Havskoven, Dyløkkemarken, Pyntskoven, Smedemarken, Indrupmarken, Holkevangelen, Bøllemosemarken, Løgtenmarken, Vekselvangelen, Guldhoved, Brinkesig, Teglgårdsvangelen, Støvbakken, Møllemarken, Skalbjerget, Hørshaven, Nordpolen eller, som egnens folk kalder den, Nordpøld. En enlig høj kaldes Prædikestolen.

Fra Hjelmager, hvor ingen gamle navne er overleveret, går turen ned mod stranden ad Kassibakken. Vi passerer Grevelundsgårdene. Oprindeligt var der

kun en, men da den blev delt mellem to brødre, blev fællesnavnet stående. Det oprindelige navn var Grøvløkken. Så er der den enligt beliggende gård Uglehøj, der sandsynligvis i en fjern fortid har båret det knap så fredelige navn Ulvehøj. Bakken Ravnholet eller Ravnholt falder stejlt af mod Studstrup, mod Runkenstald, Mørkhøj, Fiskerhøjene, Skoven Hjørre, Ønsbækgård. Ved Åstrupgården løber den lille Bubæk. Nybodsrenden danner skel mellem Studstrups og Åstrups jorder. Den er, som navnet tyder på, kun en rende, men pas på: De, der har øjne til det, ser ved midnatstide en hovedløs hest stå ved renden.

Mange af de gamle stednavne har klang af poesi. I nærheden af stranden ligger en høj med det smukke navn Fuglehøj, og en bæk hedder Fuglebæk. Men man har en lille anelse om, at navnene oprindeligt har været Folehøj og Folebæk. Det røde Kær har vel sagtens før heddet Rødkær. Nabelslund er fællesnavn af ukendt oprindelse for to ejendomme. Ved Svindbo fandtes før udtørringen Vibesig, og navnet siger noget om vibeskrig om foråret. Marknavne fra Svindbo er Det trinde Fald, Padroksigen, Rudebæk, Poteng og Store Eng. Ved grænsen til Hornslet kommune løber en bæk, der kaldes Den hule Bæk, formodentlig en omskrivning af Hulbæk. Da der engang boede en urmager ved bækken, fik han sin part af navnet og blev kaldt den huel urmager.

De gamle stednavne har den særlige fortryllelse, at deres oprindelse for de fleste vedkommende ligger i et fortidigt halvlys. Det kan ikke tænkes, at nutidens forjagede mennesker danner nye navne. En undtagelse er det, børnene har givet lavningen ved Helleskær. Det vil nok blive ved at leve, så længe der er børn, som står på ski og kælker i Dalen.

De anførte stednavne er stavet på rigsmål. I dialekt hedder en bakke et bak, mose hedder mues og høj høv.

ELEV I HORSENS STATSSKOLE 1906—1910

AF N. C. SPANDET

I året 1906 blev jeg optaget i Horsens Statsskole eller latinskolen, som den dengang endnu hed i daglig omtale, selv om dens officielle navn efter almen-skoleloven af 1903 blev Horsens Statsskole.

Jeg, som var opvokset på en bondegård og var eneste søn, var egentlig bestemt til at blive landmand på slægtgården, men min hu stod til bogen, selv om jeg endnu ikke var klar over, hvad jeg ville være. Da jeg hverken havde anlæg for eller lyst til landbruget, gav mine forældre mig lov til at forsøge at tage en eksamen.

Gennem en mand fra Horsens, der kom meget i mit hjem, kom jeg i forbindelse med nu afdøde lektor Ottosen, Haderslev, der dengang var adjunkt, siden overlærer, ved statsskolen i Horsens. Da jeg var forholdsvis gammel, 13—14 år, mente han, at jeg helst skulle begynde i 2. mellemskoleklasse, og han lovede at forberede mig til optagelsesprøven. Da der kun var ca. 14 dage, til skolen skulle begynde, måtte jeg hver søgnedag tage med dampbåden fra mit hjem på Alrø til Horsens, hvor Ottosen så læste med mig 3—4 timer daglig. Det blev selvfølgelig kun en nødtørftig gennemgang af 1. mellemskoleklassens pensum, og da jeg, bortset fra fagene dansk og regning samt geografi og danmarkshistorie, ingen forkundskaber havde, var jeg egentlig dårligt udrustet til at gå ind i en 2. mellemskoleklasse. I landsbyskolen havde jeg ikke fået nogen som helst undervisning i engelsk, verdenshistorie, fysik og naturhistorie, så det første år i statsskolen ville blive et svært år for mig.

Jeg mødte til optagelsesprøven den 19. august om formiddagen og blev prøvet i forskellige fag, dog ikke i engelsk, hvor jeg slet ikke kunne præstere noget. Jeg tror nok, prøven var meget lempelig. At jeg blev optaget og kunne begynde i 2. mb kl. 12 samme dag, skyldtes sikkert Ottosens anbefaling, og at han sagde god for mine evner. I det hele taget fulgte han mig med interesse og holdt hånden over mig i det første vanskelige år, hvor især engelskundervisningen voldte mig mange kvaler, idet jeg kun havde fået undervisning i sproget ca. en time daglig i 14 dage af Ottosens datter, der gik i 4. mb.

Fra min fødeø var der dengang dampskibsforbindelse med Horsens alle hverdage. Men da jeg først kunne være i byen kl. 10, måtte jeg i hele min skoletid bo i Horsens og logerede hos en familie, hvor manden var fisker. Hos denne familie boede jeg i de 4 år, jeg opholdt mig i byen. I de første år boede vi i Ågade, nu Åboulevarden, men flyttede senere til Havneallé nr. 25.

I de forløbne 60 år er meget ændret. På alle områder er der sket stor udvikling, som er foregået med rivende fart, så man næppe nogen sinde har kendt en tilsvarende udvikling i så kort et åremål.

Tiden, jeg tilbragte i Horsens Statsskole, var en brydningstid på skolens område. Den gamle skoleordning var afløst af alment skoleloven af 1903, og siden er der gennem et par generationer sket en stor udvikling. Det kan måske gøre det berettiget, at jeg fremdrager nogle minder fra denne overgangstid.

Det blev den i 1902 udnævnte rektor Otto Lund, der fik den opgave at indføre nyordningen ved skolen i Horsens. Nyordningen gav rektor og lærerne meget ekstraarbejde og bød vel også på visse vanskeligheder, som vi, der var elever i overgangstiden, dog ikke mærkede synderligt til.

Ved en bestemt lejlighed udtalte en af skolens lærere: »Der var tider, da det regnede med ministerielle bekendtgørelser og haglede med lærermøder. Jeg husker lyse forårsdage, da vi gik til møde, mens solen stod højt på himlen, og der sad vi, og solen sank, og vi sad og blev gamle mænd; den eneste, som gik forynget fra mødet, var rektor.«

Et af de spørgsmål, der greb dybt ind i skolens dagligliv, var optagelsen af piger i skolen. Af forskellige grunde, bl. a. pladsmangel, blev de første piger først optaget ved begyndelsen af skoleåret 1904—05, hvor der i 1. m. optoges 35 drenge og 9 piger.

Af de 2 parallelklasser 2. ma og 2. mb var den ene fælles for drenge og piger, mens den anden var en ren drengeklasse. I den klasse, jeg optoges i, var der således kun drenge. Det var for resten den sidste rene drengeklasse, der oprettedes. Først i realklassen blev den slået sammen med fællesklassen, så i det sidste år af min skoletid var min klasse også en blandet klasse.

I tiden 1906—10 fandtes intet forældreråd ved skolen. I begyndelsen, efter at forældrerådene kunne oprettes, var der hverken blandt flertallet af lærere eller forældre interesse for et sådant råd eller nævn. Først så sent som 1918 oprettedes det første forældreråd ved skolen, og til at begynde med var der ikke megen interesse for valgene, som fandt sted uden større tilslutning.

Som sagt var lokaliteterne ved skolen trange, således måtte min klasse det første år have klasseværelse på forberedelsesskolen i Hulvejen. Først med opførelsen af en nybygning (nuværende ingeniørskole) i 1907 blev pladsforholdene ret gode. Nybygningen kom til at indeholde en gymnastiksal, 3 klasseværelser, en sløjdsal og et tegnelokale. Samtidig kunne man flytte sløjdundervisningen fra et loftsrum i den gamle bygning over i den ny, og på loftet, hvor hidtil sløjd- og naturhistorielokalerne havde ligget, blev nu indrettet fysiklokale og laboratorium, mens det tidligere ret rummelige fysiklokale på 1. sal blev lokale for naturhistorieundervisningen.

Statsskolen lå i min skoletid på hjørnet af Havneallé og Amaliegade og benyttedes som skole, til den 1940 flyttede ud i en stor, moderne nybygning, der blev opført på jord, som var erhvervet fra herregården Bygholm. Nu anvendes den gamle skolebygning fra 1857 af Horsens kommune som administrationsbygning.

Over hovedindgangsdøren i den gamle latinskolebygning stod: Ut discat juvenis sapere et fari (for at ungdommen kan lære at tænke og tale). Undertiden henviste lærerne til disse ord for at påminde os om den gode regel at tænke, før vi talte. Om denne indskrift fortaltes der, at i ældre tid, da latinundervisningen var skolens hovedfag, var der en discipel, der var uheldig med sin oversættelse af en latinsk tekst. Læreren spurgte da vedkommende: »Ved du, hvad der står over skolens indgangsdør?« Det vidste eleven, men læreren fortsatte: »Der er imidlertid en trykfejl i Teksten. Der skulle i stedet for juven-

tus (ungdom) have stået juvenus (kvæg), så oversættelsen ville have været, for at kvajet kan lære at tænke og tale.«

Hovedindgangen var forbeholdt lærerne, og det var nærmest helligbrøde, hvis en discipel, som eleverne kaldtes lige til 1907, vovede at gå ind ad hovedindgangsdøren, noget jeg selv engang erfarede. Mens vi havde klasseværelse på

Horsens Statsskoles tidligere bygning.

skolen i Hulvejen, fik jeg en dag ordre af vor geografilærer til at bringe et lånt vægkort ned på den gamle skole. Kortene stod i et stativ i vestibulen lige inden for hovedindgangsdøren. Jeg mente på grund af mit ærinde at være i min lovlige ret til at gå ind ad hovedindgangen, da det var den nærmeste og mest praktiske vej. Til alt uheld mødte jeg adjunkt Østerberg lige inden for døren, han jog mig uden nogen som helst forklaring eller forhandling ud ad døren, så jeg måtte gå den lange vej gennem porten i Amaliegade, igennem skolegården og den lange korridor til forhallen, hvor kortene stod, og efter afleveringen af kortet samme vej tilbage. Dengang var der ikke noget, der hed »demokrati på arbejdspladsen«, som man i dag taler så meget om.

Den gamle latinskolebygning var vel nok for en landsbydreng imponerende, men just ikke særlig køn. De grå med vedbend dækkede mure gjorde den store bygning ret trist og dyster.

Skolens klasseværelser var ikke særlig store eller lyse og må vel, sammenlignet med vor tids moderne skolelokaler, siges at have været ret beskedne. Vi sad ved sortlakerede tomandsborde med fast bæk anbragt i 3 rækker. Der var indlagt centralvarme, men belysningen i klasseværelserne og de mørke gange var gasblus, og de nøgne vægge var uden billeder. Kun i det tidligere sanglokale, der i min tid benyttedes som almindeligt klasseværelse, og hvor vi sam-

ledes til lovsang, og i den lange, mørke korridor i stueetagen hang en lang række gamle malerier, men ingen fortalte os nogen sinde, hvem de gamle paryklædte og med pibekraver forsynede herrer forestillede.

Udenomsbekvemmelighederne var de mindst mulige og, sammenlignet med vore dages, lidet hygiejniske. WC'erne var tørklosetter uden håndvask og anbragt i en lang række i skolegården ud mod Amaliegade. Havde man brug for toilettet, måtte man for at få adgang til det benytte en nøgle, fastgjort til et mægtigt træskilt med klassens nummer, der hang i gangen ud for det respektive klasseværelse.

I det store frikvarter, der også var spisepause, måtte man spise sin medbragte mad i skolegården, hvis man ikke kunne nå at gå hjem i den halve time, frikvarteret varede, hvad de fleste gjorde. Kun i den uge, man var ordensduks, måtte man spise sin mad i klassen, som man ikke måtte forlade. Man kunne hos pedel Simonsen, der residerede i kælderen, købe et glas hvidtøl til 2 øre; for øvrigt stod vandhanen i gården til fri rådighed.

Det var gennemgående meget dygtige lærere, vi havde, selv om nogle af dem i vore øjne var nogle mærkelige størrelser. De var med undtagelse af et par stykker for os utilnærmelige og ophøjede væsener, som vi ikke havde noget at gøre med uden for timerne. En absolut undtagelse var pastor Olesen (siden biskop i Ribe). Han kunne godt, hvis en elev mødte ham på gaden, tage vedkommende under armen og snakke jævnt og ligefrem med ham. Også Ottosen og Thorup dannede en undtagelse. Begge var gode pædagoger og havde forståelse for børn og unge mennesker, og de omgikkes os uden den alvor og højtidelighed, som de fleste af lærerne omgav sig med, så deres timer var både lærerige og fornøjelige.

Skolen var en streng skole. Vi blev ikke indsvøbt i vat, og der herskede ingen blødsødenhed, hvilket sikkert kun var godt for os. Vi lærte at blive selvhjulpne og stå på egne ben, og jeg tror nok, man må sige, at når vi gik ud fra skolen, var vi vel rustede. Non scholae, sed vitae (ikke for skolen, men for livet), som der stod i Charles Gandrups kantate, der blev sunget hvert år ved translokationen, var ikke tomme ord. Det, vi lærte og oplevede i den gamle skole, fik betydning for os på vor livsvandring.

Skolens ordensregler var strenge, men blev næppe overholdt i fuldt omfang, især ikke de regler, der angik vor færden uden for skolen. Det var forbudt at medbringe morskabsbøger på skolen. Det overholdtes dog ikke. Den tids kulørte hefter som f. eks. Nick Carter, Buffalo Bill, Texas Jack og andre cirkulerede blandt eleverne, uden at lærerne opdagede det. Ingen måtte besøge restaurationer uden sammen med forældre, offentlig tobaksrygning var forbudt, selv for elever i 3. g, som dog ofte kunne være 18—20 år gamle, og ingen elev måtte være medlem af nogen forening uden rektors tilladelse. Denne bestemmelse blev næppe strengt overholdt. Jeg, der allerede dengang var stærkt politisk interesseret, overværede flere gange politiske møder i ridehuset i Kildegade, hvor som regel den vordende socialdemokratiske borgmester Aksel Sørensen ledede møderne, der kunne være noget urolige, men tit morsomme at overvære. Ved disse møder tog den konservative dr. Fraenkel og socialdemokraten Hans Nielsen ofte en dyst med hinanden og stredes om, hvem der skulle repræsentere Horsens på tinge. På den tid var højre og socialdemokraterne omtrent lige stærke i byen, men det varede dog ikke længe, før Hans Nielsen gik af med sejren.

Til afveksling fra de mange indendørs timer med stillesiddende arbejde havde vi 3—4 ugentlige timer, som i vintertiden anvendtes til gymnastik og om sommeren til badning eller sport af forskellig art. Fra vinteren 1907—08 kunne gymnastikken finde sted i den ny og velindrettede gymnastiksal, hvor der nu var ordentligt omklædningsrum med brusebad. Boldspillet foregik det første år af min skoletid nede på havnepladsen ud for Odderbanens trinbræt, men da den ny toldbod blev bygget, blev havnepladsen for trang, og boldspillet henlagtes til en mark lige nord for Lunden. På havnepladsen spillede vi cricket, mens vi spillede fodbold på marken nord for Caroline-Amalielund. Sportsfolk var vi dog ikke. Badningen foregik fra den offentlige badeanstalt, der dengang lå ved indsejlingen til havnen, hvor »øen« nu ligger; nogen ideel badeplads var det ikke, idet vandet var snavset og grumset. Den blev også inden længe flyttet over på sydsiden af havneindløbet, men forholdene var ikke stort bedre der. I min tid havde de 2 ældste klasser riffelskydning på Lunden, hvor skydningen lededes af den joviale gymnastik- og danselærer Jensen, en forhenværende underofficer. Resultaterne af skydningen kommenteredes af Jensen. Var det en forbier, der blev afleveret, lød bemærkningen: »Det var sgu skidt skodt.« Da den ny gymnastiksal var taget i brug, fik nogle af os om aftenen mod betaling frivillig gymnastikundervisning af Jensen. Holdet bestod af elever fra skolens forskellige klasser. Vi var også nogle stykker, der fik undervisning i fleuret-fægtning. Det må dog siges, at i den ædle fægtekunst drev vi det ikke vidt, men vi havde i vor fritid nogle fornøjelige aftener.

Frihed i skoletiden gaves der ikke meget af, jeg husker, at jeg i anledning af min konfirmation, som fandt sted på Alrø, kun fik 2 timer fri den følgende dag. Det var, så vidt jeg mindes, den eneste fridag, jeg havde i de 4 år, jeg var elev i skolen.

Legemlig straf fandt i min tid sjældent sted, jeg har således aldrig set eller hørt om anvendelse af spanskrør, men eftersiddende lørdag eftermiddag var ikke ukendt. Der kunne dog nok vanke lussinger, men de hørte til sjældenhederne. Derimod kunne man godt risikere at få et stilehefte smidt lige i ansigtet, hvis besvarelsen i heftet ikke var tilfredsstillende; visse lærere kunne nok blive mere hidsige, end lærere burde blive.

Kammeratskabet i skolen var godt. Min klasse 2. mb begyndte med 18 elever, hvoraf flere hurtigt faldt fra, så vi i 4. mb kun var 12 tilbage af det oprindelige antal, mens 2 var kommet til udefra. Af de 14 var de 6 eller knap halvdelen fra oplandet, mens resten var fra Horsens by. Vi landsbydrengene kom godt ud af det med vore kammerater fra byen, som ikke så ned på os, fordi vi var fra landet. På den tid var det ellers ikke ualmindeligt, at drengene i købstæderne så ned på bønderdrengene, når de kom til staden, men det mærkede vi ikke i Horsens Statsskole, hvor vi, der kom fra omegnen, var en betydelig del af skolens samlede elevtal. Derimod kunne det nok hændes, at enkelte af lærerne gjorde nar af os, hvis naturen gik over optugtelsen, så vi kom for skade at bruge et dialektord, som efter deres mening ikke hørte hjemme på den ærværdige skole.

Elevtallet i skolen var lille i forhold til elevtallet i dag. Vi var ialt omkring 200 elever, hvoraf som sagt mange var fra omegnen. Klasserne var derfor ikke overfyldte. Det år, jeg forlod skolen, dimitteredes 19 studenter (nu over 100) og 24 realister. Ved skolen virkede 20 lærerkræfter. Af skolens elever gik 48 i gymnasiet og 177 i mellemskolen og realklassen.

Skolebøgerne gav mig ikke næring nok for min læselyst. Derfor var det heldigt, at der gaves andre veje, hvor jeg kunne få min læsetrang tilfredsstillet. Skolens store, værdifulde bibliotek var så godt som lukket for eleverne, kun de 2 øverste gymnasieklassers elever kunne låne bøger der. Vi fik dog i min tid oprettet et lille klassebibliotek i hver klasse, afpasset efter elevernes alder og udvikling. Der kunne vi låne 2 bøger om ugen. Klassebibliotekerne indeholdt fra 40 til 116 bind. Jeg husker, at i klasse 3b stod der 61 bind, deriblandt enkelte bøger på engelsk, f. eks. Robin Hood og H. C. Andersens »The ugly duckling« og enkelte andre. Disse klassebiblioteker var oprettet på initiativ af Andr. Schack Steenberg, den senere professor og biblioteksmand. De små klassebiblioteker kunne dog ikke helt tilfredsstille mig, og jeg fandt hurtigt ud af, at i Horsens Folkebibliotek kunne jeg låne alt, hvad jeg begærede. Det havde dengang til huse i en kælder i Teknisk Skole i Stjernholmegade, hvor kommune-lærer Langkjær forestod udlånet i nogle aftentimer.

Det skal dog lige nævnes, at vi til ferierne kunne låne en pakke bøger fra »Horsens lærde Skoles Discipelbibliotek«, når vi inden ferien afleverede en bestillingsliste til adjunkt Østerberg, der var skolens bibliotekar. Discipelbiblioteket var en lille afdeling af det store righoldige bibliotek, som desværre var en lukket verden for de fleste af os.

Der var ikke megen afveksling i skoletiden. Et lyspunkt var den årlige sommerudflugt, som altid gik til den nærmeste omegn, enten med jernbane eller pr. hestevogn. I min skoletid gik sommerturen til følgende steder i omegnen: Vejle, Bryrup, Himmelbjerget og Fakkegrav. Til de 3 førstnævnte steder benyttede vi tog. Fra Vejle spadserede vi så til Grejsdalen, og fra Bryrup til Velling Koller. Til Himmelbjerget kom vi med tog til Laven station, hvorfra vi sejlede over Juul sø til foden af Himmelbjerget, som derpå besteges. Det år turen gik til Fakkegrav ved Vejle fjord, måtte vi benytte vogne, idet der blev lejet ca. 20 charabancer til at befordre os og en landauer til rektor.

Dagen for den årlige udflugt eller skovtur samlede vi i skolegården i den tidlige morgenstund, hvorefter vi med skolens fane i spidsen marcherede til banegården til tonerne af Marquards orkester, hvis turen skulle foregå med tog. Disse skovture var festdage, hvor lærerne var mere tilnærmelige end til daglig, et par af de yngre lærere kunne endog være med, når vi legede »røvere og soldater«.

Jeg husker, at vi altid var spændt på, hvem af lærerne vi skulle have med på vognen eller i kupeen. Helst ville vi have adjunkt Dybdal med. Mens der til daglig var et svælg mellem ham og os, kom vi ham nærmere på skovturen end ellers. Han, der var en ypperlig fortæller og også vidste, hvad der interesserede drenge, fortalte ved en sådan lejlighed spændende historier for os under kørselen, og vi lærte ham at kende fra en helt ny side.

Flere dages udflugter eller lejrskole var noget ganske ukendt for datidens ungdom, og en udenlandsrejse med skolen kunne ingen i sin vildeste fantasi forestille sig.

Endvidere skal her nævnes det årlige skolebal, der fandt sted i Håndværkerforeningen. Forud for ballet opførte nogle lærere og elever fra 2. g. en komedie, hvorefter der dansedes, men den sidste del af festen deltog vi landsbydrenge ikke i.

I det følgende skal der berettes lidt om mine lærere i statsskolen, som de står for mig i erindringerne, og som en mellemskoledreng så på dem. Vi havde

både gode og mindre gode lærere, flest af de første. De er nu alle forlængst døde, men jeg mindes dem med glæde og uden bitterhed, selv om en ganske enkelt af dem beredte mig mange sure timer, mest vel fordi vi ikke forstod hinanden. Alle har de sikkert — mere eller mindre — haft betydning for mig.

Horsens Statsskoles skovtur til Fakkegrav 1909.

De fleste af dem var på den tid, jeg fortæller om, ældre herrer og var alle med få undtagelser akademikere.

Rektor Lund med tilnavnet Zeus kom fra Århus Katedralskole til Horsens 1902 og afløste gamle rektor Neergaard, der i min skoletid endnu levede i byen, og hvem vi så på skolen ved den årlige translokation. Otto Lund var en betydelig pædagog og dygtig lærer. Desværre fik jeg ham aldrig som lærer. Vi havde stor respekt for ham, og hver gang vi mødte ham i skolens korridorer, bukkede vi dybt for ham, selv om det skete mange gange om dagen.

I det første af mine skoleår i Horsens var rektor borte fra skolen på grund af sygdom, og i den tid var overlærer Schack Steenberg konstitueret som rektor. Han var en lille trivelig mand, som bar tilnavnet »Lille-Schack«. Næsten alle lærerne havde et tilnavn eller øgenavn, som de måtte bære fra elevhold til elevhold. Ham havde jeg heller ikke som lærer. 1909 blev han udnævnt til professor og forlod skolen for at hellige sig biblioteksvæsenet.

Min historielærer var Ludvig Schmidt, som sammen med Johan Ottosen var forfatter til meget anvendte lærebøger i historie, bøger, der i sin tid betød et stort fremskridt. For mange af eleverne var hans timer efter deres eget udsagn rene lidelsesstunder. For mig var de nogle af de bedste. Trods hans uligevægt, særheder og nervøsitet var hans timer i historie interessante og fængslende.

Han har uden tvivl været med til at vække min sans og interesse for historie, og jeg mindes ham med taknemmelighed.

Ludvig Schmidt var bror til tegneren Alfred Schmidt, men de to brødre havde tilsyneladende ikke noget til fælles. Der fortaltes, at rektor ved latin-skolen i Horsens, hvor Alfred en kort tid var elev sammen med broderen, ofte sagde til ham: »Du leger og fjaser for meget. Bliv som din bror Ludvig. Han gør sine forældre glæde. Du gør dem idel sorg.« Ludvig Schmidt var studerekammermenneske, han kunne virke noget tør og var ganske blottet for lune. Han mødte altid sirlig og moderne påklædt, og i begyndelsen af timen kunne der være noget åndsfraværende over ham, men pludselig vendte han sig mod eleverne, idet han stillede sig foran katederet, og med et nervøst kast med hovedet begyndte han så undervisningen. Fik han under eksaminationen et mindre godt svar, tog han sig irriteret til hovedet, men fik han et særlig godt svar, for han hen til katederet, hvor han havde liggende en liste med elevernes navne, og forhøjede vedkommendes karakter. Vi fik nemlig karakterer, hver gang vi blev eksamineret, og den kunne forhøjes eller formindskes, alt efter som præstationen var, men vi blev først bekendt med vor karakter, når vi hvert kvartal fik karakterbogen med hjem.

Den ranke og dystre Dybdal havde vi til tysk og geografi i mellemskolen. Han gik altid med lang skødefrakke, mens de fleste af lærerne efterhånden havde anskaffet sig almindeligt jakkesæt. Han var respekteret af sine elever og anset for at være meget retfærdig, og vi kunne godt lide ham. Jeg husker, at jeg nogle dage før min konfirmation fik en anmærkning af ham på grund af dårlig forberedelse i tysk. Nogle af mine kammerater syntes, at det var synd, at jeg skulle have anmærkningsbogen med hjem netop til min konfirmationsdag, og de gik derfor i forbøn for mig og bad Dybdal slette anmærkningen eller udsætte den, men han var ubønhørlig, kun en svag ansigtstrækning røbede, at henvendelsen rørte hans vistnok følsomme sind, så det egentlig gjorde ham ondt at afslå den, men det ville stride mod hans retfærdighedssans at gå på akkord med det, han mente var ret og velfortjent, og jeg måtte have anmærkningsbogen med hjem som en lidet kærkommen konfirmationsgave. Hr. Dybdal havde undertiden for skik at spørge en synder: »Vil Niels S. have en anmærkning eller en lussing?« Dybdal benævnte os altid Niels S., Aksel G., Vilhelm B. o. s. v. De fleste foretrak lussingen, men dette valg fik jeg altså ikke. Dybdal havde øgenavnet »Gobi«. Hvordan og når han havde fået det, vidste vi ikke, men det var gået i arv fra hold til hold. Langt senere har jeg læst Sigurd Elkjærs lille fortælling »Storken«, hvor han, der også havde haft Dybdal som lærer, fortæller om navnets oprindelse.

I realklassen overtog Niebenlunglied-oversætteren, den rare og hyggelige Fledelius, tyskundervisningen, mens den strenge og noget skrappe frøken Branner fik geografitimerne.

Adjunkt Hansen, »Franske Hansen«, havde jeg til dansk og fransk. Han var meget streng og noget tør og almindelig kendt for terperi af den franske grammatik. Man kan vel ikke sige, at han var afholdt af os, men vi respekterede ham og lærte meget i hans timer. Hos ham skulle man nok sørge for at få lektierne godt lært, hvilket ikke altid var tilfældet hos de andre lærere.

Ottosen, som blandt eleverne blev kaldt »Marius«, var vel nok den mest afholdte af statsskolens lærere og den, der havde mest forståelse for børn og ganske unge mennesker. Han var den myndige inspektør i skolegården og den

elskelige lærer i klassen. Vi havde ham som lærer i naturhistorie i hele mellem-skolen og i realklassen.

Som religionslærer havde vi pastor Olesen. Hans timer var festlige, og hans tit sjove og vittige bemærkninger var noget, der faldt i god jord hos drenge i vor alder. I hans timer var vi fri for karakterer, noget vi satte stor pris på. Bag det livlige i hans undervisning lå der megen alvor, der lyste ud af hans milde,

Lærere ved Horsens Statsskole 1910. Siddende fra venstre: adjunkt Willemsen, rektor Lund, frk. Bruun, fru Lund, overlærer Ottosen. Stående adjunkterne Bjerre, Dybdal, Thorup og Sørensen.

tungsindige øjne. Sit tunge sind skjulte han for os under munterhedens maske.

Adjunkt Petersen eller »Lar«, som hans øgenavn var, havde jeg i 4. mb til fysik. Øgenavnet havde han fået, fordi han, efter hvad der fortæltes blandt eleverne, på en polarekspedition havde mistet nogle tæer ved forfrysninger, hvilket havde medført, at hans lille firskårne skikkelse havde fået en vraltende gang. Han var vist en dygtig matematiklærer, men han var umulig til at holde disciplin. Når han blev vred, hvad han tit blev, og sikkert ikke uden grund, virkede han komisk, og hele hans adfærd indbød til løjer. For ham selv må timerne have været et rent helvede.

I realklassen fik vi den unge adjunkt Holt til fysik. Han blev kaldt »Nah«, ham satte jeg ikke pris på, men lærte ham heller ikke rigtig at kende.

Den længste tid havde vi heldigvis adjunkt Thorup til fysik. Han var en helt anden type. Han var seminarist og var en frisk og fængslende lærer, som vist var meget afholdt af sine elever, i det mindste i de lavere klasser. Jeg mindes især Thorups interessante og fornøjelige timer i kemi. Ved talrige kemiske forsøg blev vor interesse vakt, så vi i vor fritid selv eksperimenterede med faget. I en skønlitterær bog (Duft af vilde roser) tegner forfatterinden Grethe Heltberg nogle portrætter af lærerne i Horsens statsskole. I 2 fine og vellignende billeder genkender man rektor og Østerberg, mens et billede af Thorup synes mig helt fortegnet, det er nærmest blevet en karikatur, således har jeg i det mindste ikke kendt ham. Foruden til fysik havde vi også Thorup til sløjd. Som sløjd- og fysiklærer blev han foregangsmand og landskendt ved at indføre fysiksløjd i skolen. I min skoletid i Horsens eksperimenterede han allerede med den form for sløjd, idet han lod dygtige og håndsnilde elever arbejde med fysik-

sløjd som ekstraarbejde. Det var dog først senere, at hans ideer og eksperimenter blev kendt i skoleverdenen landet over.

Gymnastik-, skyde- og danselærer Jensen havde vi til skrivning. Skriveundervisningen var lidet bevendt, for nogen egentlig undervisning fik vi ikke. Vi sad og skrev af efter overintendant Jørgensens skrivesystem med den sirlige skønskrift, som vi ikke tilnærmelsesvis kunne eftergøre. Hr. Jensen var en gemytlig herre. Han læste tit for os, mens vi skrev. Jeg husker, han læste Peter Mostbøgerne, som netop udkom i de år. Dem var drenge optaget af. Den syndflod af børnebøger, som i de senere år er spyet ud på bogmarkedet, var vi i min tid heldigvis forskånet for.

Overlærer Buchwald, der også var seminarieforsstander ved Horsens kvindeseminarium, var, da jeg havde ham i matematik, allerede en gammel mand. Vi kunne godt lide ham, men han var alt for god, så vi lærte for lidt i hans timer. Det var vel nærmest vor egen skyld. Han kørte os ikke i stramme tøjler, og megen tid gik til spilde med ting, der var faget uvedkommende. Således fortalte han ofte for os om alt muligt mellem himmel og jord, blot vi gav ham den mindste anledning dertil.

Jeg husker, vi engang i hans timer lavede en ferle (et strafferedskab, brugt i tidligere tiders latinskoler), som han så skulle prøve på os, hvad vi syntes var morsomt. En tid lang lå denne ferle i katederskuffen i 3. mb. Vi skrev også i fællesskab breve i hans timer til en kammerat, der var rejst til Amerika. Den slags ting gik ud over undervisningen. Det viste sig ved realeksamen, hvor 13 af klassens elever fik karakteren 2 (d. v. s. den meget ringe præstation) i skriftlig regning og matematik. Den tids karakterer var 2, 4, 6 og helt undtagelsesvis 0 og 8. De, der klarede sig igennem prøven med et hæderligt resultat, var vel de mest intelligente, som under alle forhold, uanset den lærer, de havde, ville kunne klare sig. Af b-klassens 13 elever var der kun 3, der klarede sig pænt.

Østerberg havde jeg som lærer i engelsk i hele mellemskolen til skade for mig -- og næppe til glæde for ham. Han var nok den mest betydelige af skolens lærere. Han var en kendt Shakespeare-oversætter, stor som forsker og videnskabsmand og udadtil den mest kendte af alle lærerne. Han skal have været en fremragende engelsklærer og moderne indstillet med hensyn til engelskundervisningens metode, men vi var ikke på bølgelængde med hinanden og kom det heller aldrig, selv om vi på en måde, om end langt ude, var i slægt med hinanden, hvad jeg dengang ikke vidste. Han var forgudet af mange af sine elever, især gymnasieeleverne, og frygtet af de yngre elever, for hvem han var indesluttet og barsk. Han stod dem for fjernt, og det var, som om der var lagt kold luft mellem ham og hans elever. Når han kom ind i klassen, styrede han straks hen til katederet, hvor han efter at have kastet et hvast blik ud over klassen straks begyndte undervisningen; her var aldrig tale om nogen unødvendig snak, og disciplinære vanskeligheder kendte den mand overhovedet ikke.

Hans undervisning var moderne i den forstand, at hele undervisningen foregik på engelsk, og jeg, der kom ind i 2. mb efter kun at have haft ganske få timers engelskundervisning, var nærmest helt blank i faget. Når hele undervisningen skulle foregå på engelsk, kunne jeg selvfølgelig ikke straks få noget ud af den, idet mine klassekammerater, der i 1. klasse havde gennemgået hele Jespersen og Sarauws begynderbog og var langt inde i begynderbog 2, var fortrolige med undervisningsformen og allerede kunne en hel del. Jeg sad i lang tid i hans timer nærmest som en døvstum, idet jeg ikke forstod, hvad han og

mine kammerater talte om, og stillede han en ganske enkelt gang et spørgsmål til mig, forstod jeg det ikke og kunne selvfølgelig heller ikke svare på det. Ret hurtigt lod han mig sidde, da jeg næppe har interesseret ham; han nærmest frøs mig ud. Kun enkelte gange rettede han — på dansk — bidske og krænkende bemærkninger til mig. Alt dette gjorde, at timerne blev en plage for mig, og jeg følte mig bitter over den behandling, jeg fik. Engang var jeg lige ved at

Realklassen 1910. Stående øverst fra venstre Lundberg, Nørbæk, C. Simon-
sen, A. Graversen, Høe Andersen, Jac. Petersen og Mortensen. 2. række :
Edv. Jensen, Paludan Nielsen, Astrid Rechendorff, Aase Svendsen, Herdis
Sejersen, Niels Spandet, V. Blaunfeldt og V. Andersen. Siddende : Elisabeth
Saugmann, Johanne Lund, Anna Christensen, Ebba Svendsen, Anna Møller,
Gertrude Wegge og Ingeborg Søderberg. Foran sidder K. Dahl og C. Nielsen.

rende fra det hele af lutter lede, men opgav det vel nærmest, fordi jeg ikke ville, at der skulle overgå mig den skam, at jeg måtte give op. Men jeg fik ingen interesse for faget og gjorde vel også af den grund for lidt ved det. Lidt efter lidt tilegnede jeg mig dog så meget engelsk, at jeg til mellemskoleeksamen fik karakteren 6 (den meget gode præstation). Hos Østerberg opnåede jeg kun engang at få et 6-tal, nemlig i den sidste termin før eksamen.

I realklassen fik jeg heldigvis en anden engelsklærer, adjunkt Bjerre, en rund bebrillet mand med et stort skæg, der næsten dækkede hele ansigtet. Han kunne være noget lunefuldt. Ham stod jeg på en god fod med, hans undervisningsform passede mig, og jeg fik nu også lyst til faget. Adjunkt Bjerre blev siden overlærer ved Metropolitanskolen.

Ser jeg nu efter de mange års forløb tilbage på min skoletid i Horsens Statsskole, mindes jeg mine lærere med tak, også den lærer, der var min plageånd. Nogen modgang, når den overvindes, er næppe til skade for ens udvikling, og jeg er ikke i tvivl om, at de 4 år har betydet meget for min udvikling og hele fremtid.

Til slut lidt om hvad jeg var optaget af uden for skolens mure, idet skolen kun var halvdelen af min tilværelse. Når jeg skal skrive lidt om en statsskole-elevs liv og færden uden for skoletiden, siger jeg ikke med Shakespeare: »There is no world without Verona.« Tværtimod! Selv om skolen var min halve verden, var der også en verden uden for skolens mure, som interesserede mig og fan-

gede mig ind. Det var ikke altid til gavn for studierne, men de blev trods alt passet jævnt godt, så slutresultatet blev hæderligt.

Jeg skal kort omtale, hvad der i Horsens optog mig, når jeg kom hjem fra skolen. Selv om det, jeg i fritiden var optaget af, ikke havde nogen forbindelse med skolen, fik det dog betydning for mig, idet det var med til at præge og forme mig.

Først vil jeg nævne det gamle, hyggelige teater i Graven, hvor der vinteren igennem opførtes mange gode teaterstykker af de dengang talrige omrejsende teaterselskaber. Jeg overværede i regelen 3—4 forskellige forestillinger hver vinter i de 4 år, jeg opholdt mig i Horsens; mere strakte mine lommepege ikke til, selv om jeg altid sad på de billigste pladser. I byen var der dengang 2 biografteatre. Også til enkelte besøg i dem blev der råd, men jeg foretrak absolut teatret.

Jeg må også nævne »Foreningen til undervisning af arbejdere i Horsens«, der var blevet stiftet efter initiativ af et par af latinskolens lærere i 1884. Den skal have haft stor betydning, og møderne søndag eftermiddag eksisterede endnu i min skoletid. Da min vært var med til disse møder, kom jeg også med og havde berigende og fornøjeligt udbytte af dem. Flere af skolens lærere medvirkede som foredragsholdere og oplæsere sammen med enkelte af byens borgere. Af dem husker jeg boghandler Henriksen og redaktør Jørgen Andersen.

Meget af min fritid tilbragte jeg på havnen. Der lå til tider mange dampskibe ved holværkerne; ofte lå de i havnen 4—5 dage, da løsningen den gang tog længere tid end nu. Sammen med et par kammerater, der også boede i havnekvarteret, var jeg undertiden om bord i skibene, hvor vi talte med søfolkene. På den tid var der endnu mange større sejlskibe; nogle var svenske eller finske, der sejlede med trælast. Ofte lå de oplagt i havnen vinteren over, mens besætningerne var rejst hjem. Disse skibe var en interessant tumleplads for os drenge.

Ofte tog jeg med min vært ud på fjorden, når han skulle røgte ruser og bundgarn. Min interesse for havnen og fjorden var ikke altid fremmede for læsningen.

Noget andet, der stjal en del af min tid fra skolearbejdet, var min deltagelse i selskabelighed; f. eks. var jeg ofte med mine værtsfolk, når de var på besøg hos venner og bekendte, og dem havde de mange af. Mange af de forskellige mennesker, som kom i deres gæstfrie hjem, lærte jeg at kende. De mennesker, jeg på den måde kom i berøring med, var hovedsagelig fiskere, arbejdsmænd og småhåndværkere samt en del landboer; derved lærte jeg et udsnit af byens befolkning at kende, som ikke var uden betydning for mig og medvirkede til min udvikling. Derimod lærte jeg ikke de kredse nærmere at kende, hvortil de fleste af mine kammerater hørte. Kom jeg en enkelt gang i en kammerats hjem, var jeg kun på vedkommendes værelse; hjemmets øvrige beboere så jeg ikke noget til. Med selskabeligheden var forbundet en del kortspil, som jeg må indrømme, at jeg var for meget optaget af. Kortspil fandt også sted på de værelser, som elever fra omegnen, der som jeg ikke kunne bo hjemme, boede.

I 4. m. deltog jeg i latinundervisningen hos adjunkt Willemsen, men jeg opdagede snart, at dette nye fag krævede lige så lang forberedelsestid som alle de øvrige fag tilsammen, som jeg i regelen havde klaret på 1—2 timer daglig. Det var blandt andet medvirkende til, at jeg ved juletid, da vi var et stykke inde i »De bellis Punicis liber«, sprang fra og bestemte mig til at gå ind i realklassen

efter bestået mellemskoleeksamen. En anden medvirkende årsag var, at jeg var blevet træt af skolegangen og længtes efter at komme ud i det pulserende liv og selv tjene penge.

Det skridt, jeg tog, da jeg forlod latinundervisningen og valgte realklassen i stedet for gymnasiet, fik betydning for min fremtid.

Jeg havde besluttet at søge om at komme ind til postvæsenet, men på grund af det store antal ansøgere, og vel også fordi jeg havde en meget lille karakter i regning og matematik, blev jeg, skønt jeg ellers havde en pæn eksamen, ikke antaget.

Jeg måtte så til at bestemme mig for noget andet. Jeg var klar over, at jeg ikke ville tilbage til landbruget, og da jeg snart havde fortrudt, at jeg havde opgivet læsningen, men på grund af min alder ikke ville tilbage til statsskolen eller anden tilsvarende uddannelsesanstalt, valgte jeg at blive optaget på Jelling seminarium, hvorfra jeg dimitteredes som lærer 1914.

Min livsvej var nu fastlagt, og selv om det var gået helt anderledes, end jeg oprindeligt havde tænkt mig det, så var det dog gået sådan, at jeg havde fundet min rette plads her i livet, idet jeg på den vej, jeg havde valgt, fik en påskønnet, interessant og omfattende livsgerning, såvel inden for som uden for skolen, en gerning, der gav min tilværelse indhold.

Kilder:

Ud over fra egne erindringer er enkelte oplysninger hentet fra følgende steder:

Cl. Clausen: Horsens Statsskole 1532—1932.

Indbydelsesskrift til afgangs- og årsprøverne i Horsens Statsskole i årene 1906—1910.

EN VEJ, DER BLEV OMLAGT, OG EN BY, DER FORSVANDT

AF P. C. TRUST

En af Danmarks længste og stejleste bakkeveje, nemlig landevejen ved Søbyvad mellem Århus og Viborg, blev for et par år siden omlagt og nivelleret, således at stejlheden til dels blev bortelimineret, og vejen fik »den lige linie« i flugt med den øvrige landevej.

Men derved forsvandt den lille by Søbyvads idyl. De vigtigste bygninger, eller rettere sagt de bygninger, der engang havde været de vigtigste, måtte falde for arbejdernes udgravninger og planeringer, og landevejen, der før havde snoet sig så eventyrlig stejl ned mod dalen, fik et stereotypet udseende, og der var ikke mere hverken huse eller haver, der kransede dens løb. Den gamle kornmølle, kroen med købmandsforretningen, smedjen og missionshuset blev »en saga blott«. Møllen blev ganske vist sparet for nedbrydning, mens de andre bygninger måtte falde. Men for møllens vedkommende var det vel omtrent ligegyldigt, enten den stod eller faldt, for den er i dag nærmest kun at betragte som en ruin. Møllehjulene er for længst standsede. Det tilhørende bageri er for længst ophørt at eksistere, og det lille landbrug, som oprindeligt hørte til møllen, blev for mange år siden solgt fra. Kun stuehuset er nu til nytte som beboelseslejlighed.

Men i gamle dage — fra umindelige tider og helt op til årene efter den første verdenskrig — var mølleriet i Søbyvad en frugtbar og uundværlig virksomhed. Her kom de omboende bønder og fik deres korn malet til mel, grut og klid til føde for mennesker og dyr; her kunne de købe majs og foderkager til dyrene, og her kunne de købe brød til husholdningen. Men for øvrigt kørte brødkusken ud hver dag i ugen og forsynede oplandet i vidt omkreds. Somme tider — særlig efter høst — kom bøndervogne med korn i så stort tal, at de dannede en lang kø foran møllen. Så var mølleren i humør, og så havde møllersvendene travlt. Det gav også bonus til kromanden, som boede ved siden af; for folk skulle ind og ha' en øl eller en kaffepunch, og en købmandspakke skulle de ha' med hjem.

Det store møllehjul blev drevet af et vandløb, der kom fra Søbygård sø. En bæk, der kom østerfra, udmundede i vandløbet og gjorde det til en forholdsvis bred å. Men netop på grund af bredden var vandstanden i åen ikke altid så høj, at møllehjulet var tilfreds. Dog kan der rådes bod på alting: greven på Frijsenborg havde fra gammel tid prioritet i de fleste ejendomme i Søbyvad, også i møllen, og det var vistnok på hans foranledning, at møllen i længst forsvunden tid fik et appendiks i form af en vindmølle, der knejsede på bakken oven for vandmøllen. Så kunne de to møller supplere hinanden. Manglede der vand, var der måske vind — og omvendt. Det kunne dog hænde, at vand og vind strejkede på samme tid, og det var jo ikke så godt. Men også det blev der rådet bod på. Der blev bygget en sluse tværs over åen. Så dannede der sig en mølledam med høj vandstand, og så var der altid vand nok. Så »slusede« vandet ned og drev møllehjulet, og endvidere »slusede« det ned med ål i et ålefang neden for dæmningen, således at ålefangsten somme tider gav op til 50 pund ål i døgnet — et godt supplement til brødkuskens daglige brødtur.

Men så var vindmøllen på bakken i virkeligheden overflødiggjort. Dens vinger standsede deres omdrejninger, og i slutningen af forrige århundrede stod den kun som en ruin på bakkeskråningen, indtil den omsider blev helt nedrevet. Et par årtier senere blev der installeret motorkraft i den gamle vandmølle, og det store møllehjul holdt op med at fungere. Nye tider, nye foranstaltninger.

Under den første verdenskrig arbejdede møllen i døgn drift. Landbrugets produktivitet var stigende og dermed også mølleriets. Det så ud til, at en gylden tid lå foran os. Men desværre viste dette sig at være et luftkastel. Den gyldne tid udeblev, og en dårlig tid kom i stedet for. Bønderne, som nu selv havde fået motorkraft installeret, var ikke mere møllens kunder i så høj grad som før; men hvad der var værre, var, at det kneb dem med at betale deres regninger for brød og foderkager. De havde fået for megen gæld på deres ejendomme. Renterne skulle betales, men priserne var faldende, og det gik altsammen i høj grad ud over møllen. Omkring år 1930 var den færdig både med mølleri og bageri og blev solgt ved offentlig tvangsauktion, hvorved den delte skæbne med så mange andre møller rundt om i landet, som altså ikke mere var eksistensberettigede.

For de huses vedkommende, som blev nedrevne for at give plads til vejreguleringen, var deres beboeres eksistensmuligheder heller ikke så gode som tidligere. I kroen var købmandsforretningen stagneret på grund af en nærliggende brugsforenings opførelse allerede omkring år 1908. Selve krolokalerne var heller ikke så godt besøgte som tidligere, fordi der ikke mere kom så mange mennesker til Søbyvad, og det har sikkert ikke været nogen lukrativ forretning at være kromand der i de sidste år før vejens omlægning.

Og den gamle smedie — ja, den havde også for lang tid siden set sine bedste år. Hesteskoningen, som havde været en af smedens bedste indtægtskilder, var i det store og hele for længst hørt op. Bønderne, som efter depressionen i 20'erne og 30'erne igen var kommet på fode, havde fået traktorer og biler i stedet for heste. Der skulle ikke mere laves hestesko, undtagen i enkelte tilfælde, og smedens hammerslag klang ikke mere så hyppigt og vedvarende som i gamle dage.

Og så var der endelig missionshuset deroppe på bakken. Heller ikke det var af så stor betydning, som det før havde været. Det var blevet opført i sidste halvdel af forrige århundrede på et tidspunkt, da Indre Mission for alvor satte ind for at vinde menneskesjæle, idet missionsfolkene ikke anså Grundtvigianere og andre retninger for at være nidkære nok i forkyndelsen til frelse. Men nu var retningerne ligesom kommet hinanden lidt nærmere. Nu kunne de godt mødes hos samme præst og i samme kirke, og desuden var der bygget et missionshus i Gjærn et par kilometer borte, så missionshuset på bakken var egentlig blevet så temmelig overflødig.

Men når man nu tænker på det, der faldt, og på det, der skabtes, så kan man sige til sig selv: det gamle må falde, og det ny må frem — det er livets lov. Alligevel er der sikkert mange gamle mennesker, der vil sige som så: Søbyvad var ligegodt mere idyllisk og mere samfundsnyttig i gamle dage, end den er nu, hvor man ikke mere kan kalde den en by. Men de unge tænker ikke på det. De tager tiden, som den er, og ser først og fremmest på nutiden, på deres egen tids begivenheder og formål, og det er vel egentlig også sådan, det skal være.

UDDRAG AF BEFORDRINGSPROTOKOL FRA FILLERUP FOGDERI, ODDER SOGN, 1809-1864

AF EJNAR JØRGENSEN

I Odder Egnshistoriske Arkiv findes en gammel gotiskskrevet befodringsprotokol for Fillerup fogderi, Odder sogn — den kom senere til at omfatte Fillerup, Snærild og Balle byer.

Hvad er da et fogderi?

Ja, vi ved jo alle, hvad udtrykkene sognefoged og brandfoged dækker.

Kort besvaret er et fogderi et område, der hører under en fogeds embedsmyndighed. Protokollen viser, at denne embedsmyndighed er gået på omgang mellem de tre byer.

Hvad opgave havde et sådant fogderi?

Igen kort besvaret: befodrning af forskellig art med hestekøretøjer fra gårde, der havde heste og vogne, til husmænd, boelsmænd og indsiddere, der ikke selv havde befodringsmidler. Til eksempel kan nævnes kørsel efter f. eks. læge, jordemoder (giordemoder kaldet i protokollen), Niels Blichers rejser til og fra vaccinationer. Ikke mindst i krigstiderne 1807—14 (Napoleonskrigen), 1848—50 (treårskrigen) og krigen 1864 havde fogderiet megen kørsel med soldater, fødevarer og materiel.

Det kan have en vis interesse at se, hvordan man klarede de forskellige opgaver i en tid, hvor biler, fragtbiler og lastbiler var ukendte køretøjer.

Protokollen er udformet efter et bestemt mønster. Sideregistreringen udfyldes efter følgende overskrifter:

1. Årstal og datum, når befodrning er forrettet.
2. Fra hvilken lægd (by) befodrning er afgivet.
3. Af hvilken beboer udredet.
4. Af hvem befodrningen er forlangt.
5. Passets eller anvisningens udstæder.
6. Til hvad brug befodrningen er afgiven.
7. Befodrret fra — til.
8. Disse stæders afstand i miletal.
9. Befodrningernes antal af: Vogne, forspandsheste og ridende expresser.
10. Summa miile.

Derimod er der ingen kolonne til betalingen. Kun få steder er den angiven, f. eks. et sted tværs over de tre sidste overskrifter (8, 9 og 10).

Den lyder:

30 rigsdaler (D. C. d. v. s. daler curant) og 30 skilling er betalt til tolv læg (der var i alt 12 lægder i de tre byer). Heraf til Snærild og Balle udbetalt 17 rigsdaler (D. C.) til Laurits Andersen, Snærild, 25. dec. 1811.

Et særligt blad fortæller, hvem der har været foged og ført protokollen. Af det ser man, at denne har cirkuleret mellem de tre byer fra 1831.

Fortegnelsen lyder:

Modtaget af Jørgen Mortensen, Balle, 1. februar 1831.

Dernæst af Søren Sørensen, Fillerup (tid ikke anført).

Siden af Møller Andersen, Fillerup (tid ikke anført).

Af Ole Bendixen i Snærild januar 1841.

Af Ole Nielsen i Fillerup 10. december 1853.

Modtaget 1. juli 1865 af Erik Rasmussen (sted ikke anført).

Modtaget 1. oktober 1869 af Rasmus Jensen, Fillerup.

Modtaget 1. januar 1886 af Chr. Eriksen, Fillerup.

Modtaget 1. januar 1894 af S. Sørensen, Vesterskov (ved Snærild).

Modtaget 1. januar 1909 af A. Sørensen, Vesterskov (ved Snærild).

Modtaget til Odder Museum af R. Christensen Aalykke 30. maj 1930.

I 1945 herfra til det egnshistoriske arkiv i Odder.

Og efter denne orienterende indledning vil vi tage prøver af de forskellige slags kørsler eller rejser, som de også kaldtes.

Kørsler under krigen 1807—14

Undr Napoleonskrigene, hvori Danmark særlig blev impliceret 1807—14, var der stort behov for fogderiets kørsler. De syv år blev en streng tid for vort land. Vi holdt jo på den »gale hest« Frankrig — egentlig mod vor vilje — og selv om Napoleon sendte os hjælpetropper, de såkaldte spanioler, fordi de fleste var lejetropper fra Spanien, gjorde de nu ingen gavn her — tværtimod. Foruden at brænde Koldinghus af kostede de landet en uhyre sum penge, så mange, at staten gik fallit 1813, og vi måtte afstå Norge 1814.

Første kørsel er forlangt af Skanderborg amtstue og udstedt af amtsforvalter Lund 4. oktober 1809. Den angår befordring af munderingssager fra Hou til Horsens. Afstanden mellem de to steder angives til to mil, og kørslen foretages af alle tolv lægder.

20. marts 1810 er befordring forlangt og anvisning udstedt af Skanderborg amtstue. Det drejer sig om en transport fra Skanderborg til Århus.

8. marts og 18. marts forlanges og anvises befordring fra Hou til Horsens med ammunition — to mil. Seks forspændsheste og seks vogne besørger kørslen.

28. marts forlanges og udstedes anvisning fra amtsforvalter Lund, Skanderborg amtstue, på befordring af magasin-korn fra Rold by til Århus — 3 mil — udførtes af alle tolv lægder.

5. juni forlanger general Amstad befordring af Sjællandske Ingeniør-Corps fra Odder til Århus — 3 mil. Udførtes af tre vogne og tre forspændsheste.

21. november forlanger og udsteder amtsforvalter Lund i Skanderborg første jyske regiments fjerde batalion befordret fra Kithuset til Århus — 2¼ mil. Udførtes af forspændsheste og tolv vogne.

29. december 1812 forlanges af samme overført tredje jyske regiment fra Hou til Horsens — 2 mil — det klarede med seks forspændsheste.

1. januar 1813 kørsel med soldater fra Svinsager til Horsens — 2 mil.

8. januar 1813 kørsel med soldater fra Svinsager til Horsens — 2 mil.

Begge gange udført af tolv lægder med tolv vogne.

1813 gik staten så fallit. Vi fik statsbankerotten. Når vi både skulle skaffe føde og køre med egne soldater, vore soldatervenner spaniolerne samt vore fjender preusserne, skulle det jo gå galt.

Dyrtid, stigende priser m. v. var fulgt i krigens kølvand. Regeringen havde ingen penge, og penge skulle jo skaffes. Ulykke på ulykke fulgte. I september 1807 blev København bombarderet og lagt i aske. Overgivelsesforhandlingerne endte med, at vi måtte gå ind på Englands forlangende: aflevering af hele den danske flåde. Der måtte skaffes penge til Københavns genopbygning, hurtig hjælp.

Så trykkede regeringen pengesedler i stor stil; men hvad var de værd? Mindre og mindre. Til sidst måtte man betale ti gange så meget for en tønde brødkorn som før krigen.

Til sidst blev alle de gamle pengesedler indkaldt som værdiløse, og folk fik nye sedler, som kun gjaldt en tiendedel af de gamle — altså en tikroneseddel for en hundredekroneseddel!

Men krigen fortsatte:

1. og 8. januar 1814 køres efter ordre med soldater fra Svinsager til Horsens — 3 mil — først fra lægd 11—12 og sidst fra lægd 1—12.

11. februar 1814 kørtes med tøj fra Moesgård til et fartøj (sted ikke angivet — antagelig Århus) — 1 mil. Tolv lægder deltog med vogne nr. 1.

7. marts forlangtes befordring af magasin-korn fra Norsminde til Århus — 3 mils kørsler.

9. juni 1814 befordring af 4. bataljon af 1. jyske infanteri-regiment fra Rathlousdal til Wilhelmsborg — 2 mils kørsler — udført af lægderne 11 og 12 og 1 og 5 — vogne nr. 1.

15. juni 1814 er der befordring af brød fra Århus til Torrild — 3 mils kørsler.

19. juni 1814 af artilleri fra 22. kompagni fra Torrild til Solbjerg — 1½ mil. Tolv lægder med forspændsheste deltog.

21. december 1815 fortsættes med afvikling af soldaterne, bl. a. fra Rantzausgave til Århus — 3 mil — fire forspændsheste og syv vogne var i brug.

Med disse uddrag fra krigen 1807—14 vil vi nu vende os til en mere fredelig, men nødvendig kørsel, nemlig:

Jordemoder-kørsler

»Mens graven kastes, vuggen gynger,
og liv udsletter dødens spor«

Dette citat af »Udrundne er de gamle dage« gælder den dag i dag, men gjaldt også i forrige århundrede. Men nu som før krævede barnets fødsel en jordemoder (giordemoder). Både nu og da er forretningen den samme: en god hjælper for moder og barn, den fødende og det fødte.

I vore dage skaffes denne hjælp let gennem telefon og bilernes hurtige hestekræfter. Anderledes i fortiden. Da tog det tid. Blev fogden anmodet om kørsel efter »madammen«, skulle han først se efter, hvis tur det nu var at køre, for efter tur gik det. Hvis vedkommende nu var i marken med hestene, gik der ilbud til ham om straks at spænde fra og køre efter giordemoderen, og det gjorde han, selv om han måtte efterlade ploven midt på marken. Selvfølgelig

havde gårdmænd ikke brug for fogderiets hjælp til den slags kørsel. De havde jo selv heste og vogne og kunne køre, når tiden var inde. Anderledes påkrævet stod det til med husmænd, boelsmænd og indsiddere, der hverken havde dit eller dat. De måtte anmode fogderiet om hjælp, og de fik den. Denne kørsel var pligtkørsel — fri reise kaldes den i protokollen.

Og her er nogle uddrag af den:

22. maj 1842 blev Peder Jensen i Balle beordret at hente giordemoder til indsidder Christen Jensens datter, og efter endt forretning at køre giordemoderen hjem.

14. september 1842 blev gårdmand I. I. S. i Snærild beordret at hente giordemoderen til Skonder Jørgensens datter, og efter endt forretning at køre giordemoderen hjem.

18. september 1842 beordres at hente giordemoderen til Jens Henriksens kone, og efter . . .

7. maj 1843 blev Søren Sørensen beordret at hente giordemoderen til husmand Anders Jensens kone på kongens skifte, og efter . . .

4. september 1843 hentede Peder Andersen giordemoderen til Juul Pedersens kone, og efter . . .

13. marts 1844 blev Anders Sørensens enke i Balle beordret at hente giordemoder til husmand Jens Niensens kone på Balle mark, og efter . . .

18. november 1844 blev Søren Fransen beordret at gøre en giordemoderrejse til husmand Jørgen Jensens kone på kongens skifte, og efter . . .

6. april 1845 blev Anders Andersen beordret at hente giordemoder til bud Johansens datter, og efter . . .

26. april 1847 blev Rasmus Jørgensen, Snærild, beordret at gøre giordemoderrejse til Holm Jensens datter på kongens skifte, og efter . . .

8. august 1847 blev gårdmand Jens Andersen, Balle, beordret at forrette giordemoder-rejse til et fruentimmer hos husmand Jens Pedersen på Balle mark.

29. september blev Anders Andersen beordret til at forrette giordemoder-rejse for Anders Jensens kone på kongens skifte, og efter . . .

NB: Kongens skifter er afsat på et udskiftningskort for Snærild fra 1780. Det var jordskifter, som kongen ejede. De var engang inddraget under kronen, antagelig fordi der ikke var betalt ledingsafgift af jorden. Kongens skifter lå i Findalen ved Odder, som dengang var udmark til Snærild.

Til de mere specielle kørsler hører:

Pastor Niels Blichers kørsler til og fra vaccination

Pastor Niels Blicher — far til St. St. Blicher — var først præst i Vium 1779—95. 1795 flyttede præstefamilien til Randlev-Bjerager-embedet i Hads herred, og her virkede han indtil 1823, da han tog sin afsked og flyttede til sin søn i Spentrup, hvor han døde 1839 godt 90 år gammel.

Niels Blicher var en »god patriot«, en mand med mange evner. Han fulgte tidens bevægelser, også på det landøkonomiske område.

Her i Randlev blev han bl. a. kendt som en mand, der kunne vaccinere, og protokollen fortæller om kørsel med Niels Blicher til og fra vaccination.

Nogle uddrag herom gengives her:

29. august 1818 til Odder efter hr. Blicher fra vaccination.
 29. august 1818 fra Fillerup med hr. Blicher fra vaccinationsforretning.
 6. august 1821 til Randlev med pastor Blicher fra vaccinationer.
 14. august 1821 Blicher til vaccination, men kørte tilbage samme dag.
 24. august 1823 til Randlev efter pastor Blicher til vaccination.

Kørsler, indkvarteringer m. v. 1848—50

I 1848 kommer en ny rejse-inddeling for beboerne i Fillerup. Der angives tretten navne. Og samme år er det igen krigsåret i Danmark. Treårskrigen 1848—50 præger igen protokollens rejser og kørsler.

Særlig 1849 er der gang i kørsler og indkvarteringer af fjendtlige tropper.

16. marts 1849 er afgivet fjorten vogne til befordring fra Århus til arméen forskellige steder med havre og mel.

23. marts 1849 kører Møller Andersen for fjenden.

Protokolføreren afgiver følgende rapport om tilstanden i fogderiet:

Under de fjendtlige troppers ophold her i fogderiet og herværende kvarterer en måned, var hver by på fogderiet overladt til sit inkvarterede militær og kan altså indføres her. Men ved deres bortrejse har følgende beboere i resten af dem været borte i fire til seks dage:

Rathlousdal en vogn, i Fillerup Frans Rasmussen en vogn.

I Snærild: Anders Andersen en vogn, Rasmus Jørgensen en vogn og Peder Andersen en vogn.

I Balle: Søren Pedersen en vogn, hr. Skaubo en vogn.

Disse rejser blev formedelst deres vedvarende i flere dage angående lige med de senere påbudne lange rejser, at møde ved ridehuset ved Århus, og ligesledes blive borte i flere dage, og ved første omgang blev de beboere, som havde udredet de første rejser, forbigået, som følger:

Stamhuset Rathlousdal en vogn.	
Fillerup:	12 navne = 12 vogne
Balle:	3 navne = 3 vogne
Snærild:	4 navne = 4 vogne
i alt	20 navne = 20 vogne

9. juli 1849 tilsagt at møde ved ridehuset uden for Århus følgende beboere med en vogn til at blive borte i flere dage:

Af Snærild: Søren Sørensen.

Af Balle: Søren Pedersen. Poul Sørensen. Mikkel Jensen.

Af Stamhuset Rathlousdal.

Af Fillerup: Rasmus Rasmussen. Frans Rasmussen. Jens Christensen. Jens Sørensen i byen. Jens Knudsens enke. Søren Nielsen. Søren Sørensen. Ole Nielsen. Jens Sørensen i skoven. Niels Rasmussen. — I alt femten vogne.

15. juli 1849 blev tilsagt at møde ved ridehuset uden for Århus:

Fra Balle: fire vogne. Fra Snærild: en vogn. Fra Stamhuset Rathlousdal: en vogn. Fra Fillerup: fire vogne. — I alt ti vogne.

Samme dag, 15. juli 1849, måtte otte vogne fra Balle og en vogn fra Snærild køre med de fremmede tropper fra Snærild til Serritslev.

9. august 1849 blev femten vogne fra hele fogderiet beordret at møde ved Minde-Port i Århus for at befordre fourage derfra til den danske armé i Skanderborg.

De seks beboere i Fillerup er forbigået, fordi de 16. maj 1849 havde befordret fourage til den danske armé.

20. september 1850 kørte Søren Frandsen til Århus med en arrestant. Husmand Hans Peter Nielsen fulgte med til bevogtning.

Derefter følger en fortegnelse over, hvad beboerne efter deres egne angivelser kan tilkomme for de rejser, de har kørt med de danske tropper i krigsårene:

Af Fillerup by:	Rasmus Rasmussen	3 rigsdaler
	Ole Nielsen	3 rigsdaler
	Jens Sørensen	3 rigsdaler
	Søren Sørensen	3 rigsdaler
	Frans Rasmussen	5 rigsdaler
	Jens Knudsen	3 rigsdaler
	Peder Andersen	3 rigsdaler
	Jens Sørensen i skoven	1 rigsdaler
	Søren Nielsen	3 rigsdaler
	Niels Rasmussen	2 rigsdaler
	Hans Olesen	2 rigsdaler
	Jens Skaumager	2 rigsdaler
	Jens Christensen	2 rigsdaler
Af Snærild by:	Søren Fransen	3 rigsdaler
	Anders Andersen	3 rigsdaler
	Christian Pedersen	3 rigsdaler
	Peder Andersen	4 rigsdaler
	Søren Sørensen	5 rigsdaler
	Rasmus Jørgensen	4 rigsdaler
	Rasmus Hansen	2 rigsdaler, 3 mark
	Ole Bendixen	2 rigsdaler
	Jens Fransen	2 rigsdaler
Af Balle by:	Poul Sørensen	4 rigsdaler
	Skousbo	3 rigsdaler
	Jens Andersen	3 rigsdaler
	Jens Mikkelsen	4 rigsdaler
	Søren Pedersen	4 rigsdaler
	Mikkel Jørgensen	4 rigsdaler
	Niels Andersen	2 rigsdaler

Opgørelse over kørsler for den danske og prøjsiske armé under krigen 1864

Fra 2. marts til 22. april 1864 er der en fortegnelse over rejserne for de danske tropper. Den gælder vogne og ridende expresser. Sammenlagt 207½ dagsrejser. Fra 2. til 10. marts 79½ dagsrejser og fra 4. til 22. april 128 dagsrejser.

Derefter følger en fortegnelse over rejserne for den prøjsiske armé:

Tilsigelse af prøjsiske armé fra 11. maj til 4. oktober 1864 med vogne fra Fillerup, Snærild og Balle til i tre dage at holde på vognparken i Århus (store

kørsler kaldes de). Modsætningen hertil er små på en dag eller et døgn. Der er mange vogne og ridende expresser med. Jeg har optalt i alt 254 vogne og 394 ridende expresser.

I en lignende protokol for Odder sogn side 222 den 27. september 1864 er udstedt en formaning til sognets medlemmer hver i sin kreds at bede sine gårdbeboere og formane dem til snarlig at udrede den sum, de endnu ikke have besvaret. Og til den fjendtlige armés forplejning at holde et kreatur parat, som er således, at det kan antages til slagtning, for at det kan afgives til forplejningsregimentet.

Skatteopkrævningen for Odder sogn til den preussiske feltkrigskasse skulle finde sted torsdag den 29. september 1864 om eftermiddagen kl. 1.

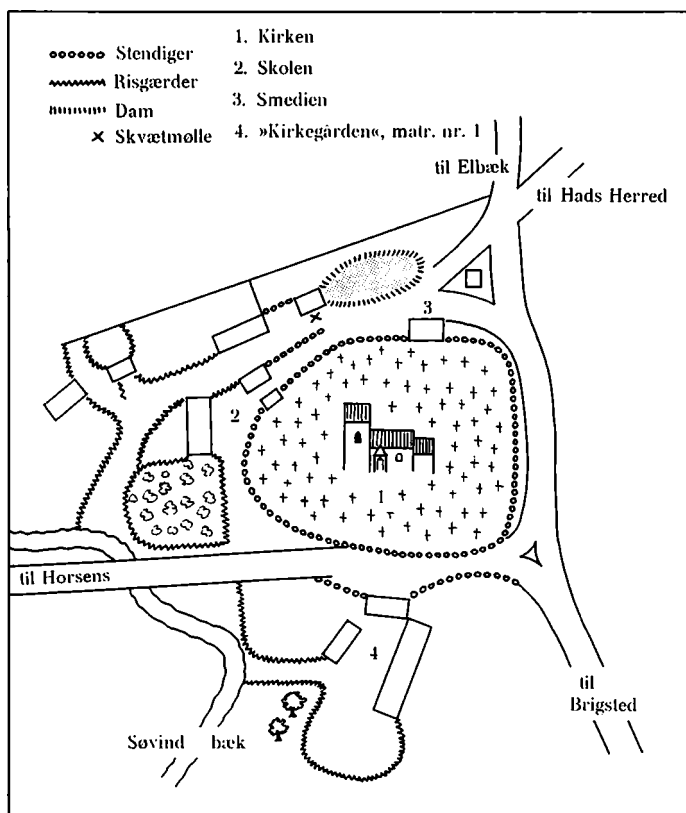
Dette skete, og pengene blev afgivet til amtstuen i Århus.

Med disse træk slutter jeg da befodringsprotokollen for Odder sogn.

HAR DER LIGGET EN SKVÆTMØLLE VED SØVIND KIRKE?

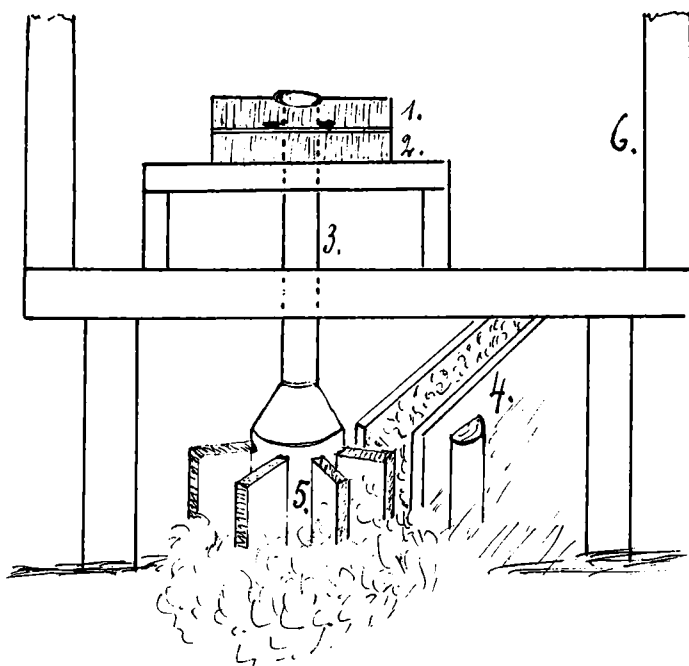
AF M. R. MIKKELSEN

Ved udgravning til en større kloakledning blev der for nogle år siden umiddelbart nord for Søvind kirke fundet en smuk velbevaret møllesten — kværnsten. Tidligere er der i gulvet i smedemester Harry Nielsens udhus fundet en lignende, og sidste sommer blev der i sparekassedirektør P. Jørgensens have fremdraget en tredje møllekværn, noget større end de andre. Fundet af tre kværnsten i umiddelbar nærhed af hinanden med kun ca. 15 meters indbyrdes afstand bringer uvilkårligt spørgsmålet frem: Har her ligget en mølle?

Søvind kirkes omgivelser. Efter Groulef 1788.

Langs Søvind bæk har der ligget flere vandmøller, som man har oplysninger om, men pladsen, hvor kværnstenene er fundet, kan ikke sættes i direkte forbindelse med bækken, og om en vindmølle på dette lavtliggende sted kan der ikke være tale. Desuden findes der hverken mundtlige eller skriftlige overleveringer om en mølle her.

Skitsetegning af en skvætmølle.

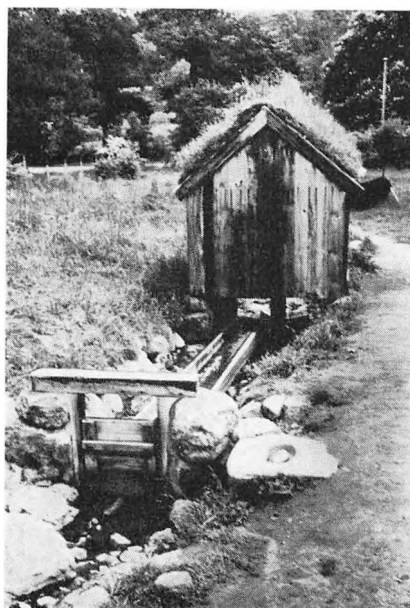
1. Løber. 2. Ligger. 3. Aksel. 4. Vandrende. 5. Vandhjul. 6. Møllehus.

Et grundigt studium af det gamle udskiftningskort over Søvind by fra 1788 synes imidlertid at kunne give et bidrag til sagens opklaring. På dette kort findes umiddelbart nord for kirken aftegnet en ejendommelig plet, der hidtil er betragtet som en samlingsplads — bystævne eller lignende, men hvis signatur ved nøje eftersyn og forstørrelse viser, at det er en stor dam. Ved den vestligste ende af dammen er aftegnet en lille firkantet bygning. Fundet af kværnstenene og stedets karakter giver en berettiget formodning om, at det er en skvætmølle med mølledam.

På kortet findes langs kirkegårdens norddige en bred vej, der fører ned til et vadested over Søvind bæk, som ses endnu i nærheden af den gamle bro. Det var den gamle Hads herreds landevej, Horsens-Odder. Hele vejstrækningen var »fast vej«, enkelte steder endog brøløgt. Her var tillige vandløb, idet vandet fra en lavtliggende del af Søvind mark — Langsig — havde afløb her til Søvind bæk. Vejstrækningen kaldtes af ældre folk »Boelen«. Indtil for få år siden fandtes endnu en vandrig grøft langs vejen. Nu er der nedlagt store rørledninger, og vejen er opfyldt og asfalteret, men her har altså tidligere været rigeligt med vand.

En skvætmølle

En skvætmølle eller en skvatmølle var en lille vandmølle, der kunne trækkes af en ringe vandmængde. Møllen bestod af en lodret aksel. Dens nederste ende var forsynet med en jernpig, der gik ned i et hul i en underliggende sten. Umiddelbart herover var skovlene indtappet lodret i akselen, således at hjulet

Skvætmølle fra Sand på Sandø, Færøerne, nu i Frilandsmuseet.

Til venstre stemmeværk og vandrende, til højre vandret roterende vandhjul, som har drevet en lille kværn til kornmaling. M. R. M. fot.

drejede sig vandret og akselen lodret. Vandet lededes ind mod hjulets ene side og tvang det rundt. Akselens øverste ende gik gennem et hul i en stenkværn, liggeren, til undersiden af løberen, hvor den endte i et fladt stykke jern anbragt på tværs. Dette jern kaldtes »seglet«, og svarende hertil var der i løberens underside hugget en nøjagtig udhuling, så akselen drejede den rundt, når vandet ramte skovlene. Det var altså et meget enkelt mølleværk, der ikke skulle særlig stor fagmæssig dygtighed til at fremstille. Det krævede kun ringe vandmængde, til gengæld gik kværnen langsomt og fordrede kun lidt pasning, altså en ideel privatmølle. — Selve møllen var som regel en lille bygning, lige stor nok til kværnen. Tit var den opført på stolper og bjælker over vandløbet.

Navnet skvat- eller skvætmølle kan have to betydninger: 1) Den kan drives af en skvat — ringe mængde — vand. 2) Det kan også komme af at skvatte, stænke eller sprøjte. På Bornholm kaldes disse møller ofte plaskemøller.

Møllenæringen var tidligt et frit erhverv. Betingelsen for at få lov til at opføre en vandmølle var, at man »ejede dæmning og damsted således beliggende, at opdæmningen ikke bliver en anden mands ager eller eng til skade og ej heller med bagflod skader de gamle vandmøller, der har været fra Arild« (fra

gammel tid). Således lød bestemmelsen i Jyske Lov af 1241. Skvætmøllerne kan dog føres meget længere tilbage i tiden. Professor Steensberg har foretaget udgravninger, der synes at godtgøre, de har været benyttet i jernalderen — tiden 2—400 år e. Kr.

Senere byggedes større vandmøller med lodrette møllehjul og vandrette kværne. De var mere komplicerede og derfor dyrere at opføre. Desuden krævede de meget mere vand til drivkraft, de måtte derfor ligge ved en bæk eller et større vandløb, hvor der kunne anlægges en mølledam. Af disse årsager var det mest konger og herremænd, der lod dem opføre. Omkring 1600 kom de små møller i vanskeligheder, idet herremændene i lighed med kongen samlede sig store jordegodser. De forlangte, at deres bønder ikke selv måtte male deres korn, men skulle lade det male på de store møller, der skulle betale skat: mølleskyld. Skvætmøllerne blev derfor forbudt, officielt fordi de var for kostbare at vedligeholde og gav for lidt afgift. Resultatet var, at de store møller påtog sig at betale deres afgift, mod at de blev nedlagt.

Trods forbudet mod skvætmøllerne fandtes der dog mange af dem i 1688, især på Bornholm, men efterhånden forsvandt de, og de store, privilegerede vand- og vindmøller overtog arbejdet med at male bøndernes korn.

Den ene af de i Søvind fundne møllesten er en løber til en skvætmølle, idet der foruden rillerne er udhugget til seglet. Den har en diameter på 48 cm. De andre to er, såvidt man kan se, liggere. Den ene har en diameter på 65 cm, den anden er noget mindre. Hvem der har ejet møllen er vanskeligt at afgøre da der som nævnt ikke findes oplysninger om den. Den ligger ikke i umiddelbar tilknytning til en gård. Muligvis har den været byens fælleseje. Dens beliggenhed ved smedien, skolen og kirken kunne tyde derpå.

Kun en omfattende arkivundersøgelse kan afgøre, om der findes skriftlige oplysninger om de interessante fund.

ADSKILLELSEN AF FELDBALLE OG NØDAGER KOMMUNER

AF P. MADSEN PEDERSEN

Med forordningen af 24. september 1708 samt påmindelsen om denne af 6. oktober 1731 angående de fattiges forsørgelse i Danmark lagdes den første egentlige spire til kommunalvæsenets gennem tiderne stedse stigende og omfattende mangesidige virksomhed. En virksomhed, der med forordningen af 13. august 1841 om valget af sogneforstanderskaber i hver enkelt af Danmarks landkommuner pålagde disse at varetage samtlige anliggender, der måtte opstå i kommunal henseende, og søge at løse disse på bedst mulig måde.

Det sidste sogneråd for Feldballe-Nødager kommune for adskillelsesforhandlingerne påbegyndtes 1905. Stående: smed R. Rasmussen, Tåstrup, gårdejer Rasmus Rytter, Kjeldstrup, boelsmand Anders Madsen Jensen, Perstrup, gårdejer Rasmus Pedersen Bonde, Skårupgaard, gårdejer Rasmus Rasmussen, Stabrand, gårdejer Søren Jensen, Mårup. Siddende: gårdejer Anton Nielsen, Feldballe, gårdejer Jeppe Laursen, Nødlager, amtsrådsmedlem, gårdejer Jens Sørensen, Kejlstrup, gårdejer Jens Peder Nielsen (Klemen), Kejlstrup, gårdejer Karl Jensen (Karl i Her'n), Kejlstrup. I vinduet: bestyrerparret Bendix Andreassen, Kjeldstrup Fattiggård.

Sædvanligvis valgtes et sogneforstanderskab ud af det samlede pastorats beboere, som jo i forvejen i kirkelig henseende udgjorde en enhed og derfor også skønnedes at have fælles interesser i kommunal henseende. Men hvor retfærdigt de således sammenknyttede enkelte sogne end behandlede af sogneforstanderskaberne, der forøvrigt ved lov af 6. juli 1867 fik navneforandring til »sogneråd«, så kunne der dog meget let fremkomme visse gnidninger mellem dem, hvor det ene sogn ønskede at skilles ud fra det andet.

Dette blev således tilfældet med Feldballe sogn. I årene fra 1900 havde man gentagne gange drøftet dette problem, der også ved forskellige lejligheder havde fundet udtryk i det samlede sogneråd, hvor Nødager sogns medlemmer længst muligt holdt igen, idet man hævdede, at administrationen altid ville være billigere under en fælles kommune, ligesom man jo fremdeles i kirkelig henseende var henvist til vedblivende at skulle udgøre en enhed. Når beboerne i Feldballe sogn ønskede at blive en selvstændig kommune, så skyldtes dette formentlig, at såvel vejvæsenet som skoleforholdene i Feldballe sogn var betydelig billigere, ligesom det på daværende tidspunkt også var en fordel at have herregården Møllerup, hvis ejer var en god skatteyder, hvilket jo ikke var uden betydning i sagen.

Den 18. april 1905 behandlede man for første gang adskillelsessagen i et sognerådsmøde, hvor der fra amtet forelå et fra Feldballe indsendt andragende om adskillelse af Feldballe og Nødager sogne, således at hver for sig udgjorde en selvstændig kommune.

Medlemmerne fra Nødager sogn stillede sig imidlertid alle herimod ud fra følgende begrundelse: »At Feldballe har to landeveje, der udgør en betydelig del af det derværende vejnet. Desuden er man betydelig bedre stillet med hensyn til skolerne, da disse tildels er ny. — Med hensyn til stedet for sognerådsmødernes afholdelse var stedet (fattiggården) jo valgt under fælles godkendelse. Angående antallet af sognerådets medlemmer, så var dette i henhold til folketallet 4 for Feldballe og 6 i Nødager; men man havde intet imod, at Feldballe ved næste valg fik en mand mere i sognerådet.«

Året 1905 randt ud, uden at man hørte mere til sagen. Men i skrivelse fra ministeriet af 15. januar 1906 forlangtes der indsendt oplysning om de forskellige veje og eventuelle broers vedligeholdelse efter en eventuel adskillelse af sognene.

Sognerådsformand på daværende tidspunkt var gårdejer Hans Sørensen Kejser, der egentlig stammede fra Perstrup, men nu boede i Kejlstrup, hvor han havde købt en gård. Imidlertid var der ikke udelt tilfredshed med ham som formand, og ved formandsvalget i 1906 fik han og Anders Madsen i Perstrup lige mange stemmer, hvorefter valget foregik ved lodtrækning, og Anders Madsen blev valgt — meget mod sin vilje for resten. Han var kun formand nogle få måneder, da han bad sig fritaget, og ville man ikke tilstå ham dette, flyttede han til en anden kommune. Sognerådet godkendte hans fritagelse, eftersom han var meget tunghør og derfor havde vanskeligt ved at følge med i forhandlingen ved møderne. Hans Kejser trådte nu til igen; men ved valget næste år gled han atter ud, idet Marinus Pedersen, Stabrand, valgtes som formand, og det faldt derfor i hans lod at skulle føre de afsluttende forhandlinger og ordningen ved adskillelsen.

Samtidig med formandsvalget forelå en til amtet og fra dette tilsendt skrivelse, hvori meddeltes, at man var betænkt på at ville godkende adskillelsen,

men at man forinden ønskede sognerådets oplysninger om, hvorvidt man tænkte sig godtgørelser i en eller anden henseende fra den ene kommune til den anden. Ligeledes udbad man sig en vurdering af de forskellige skoler.

Den 5. marts behandlede man i Nødager disse spørgsmål, og forhandlingsbogen viser følgende notat:

»Nødager sogns medlemmer formener, at da sagen er fremkommen uden fælles overenskomst fra begge sogne, kan nævnte sogn ikke være tjent med sogneadskillelsen, der efter Nødager sogns medlemmers mening vil afstedkomme Nødager sogn forøgede byrder, hvorfor man af nævnte grund protesterer mod adskillelsen og imod vurderingen af skolerne.«

Amtet udnævnte imidlertid under 7. maj amtsrådsmedlemmerne Dinesen, Katholm, og P. Bager i Voldby til sammen med et medlem fra hvert af sognene at vurdere skolerne.

En skrivelse af 25. juli fra landbrugsministeriet angående grænseclinien i den ikke matrikulerede Øjesø besvaredes derhen, at skellet jo er sat i endepunkterne, og at skellinien derefter ved en eventuel deling bør rette sig herefter.

Ministeriet meddelte derefter i skrivelse af 10. oktober amtet, at »man overlader sognerådet spørgsmålet angående delingen — dog bifalder man forlods, at Nødager kommune får 2.000 kr. i godtgørelse for skolerne, og således, at skolelodderne i Nødager sogn holdes ude fra delingen, samt at Feldballe ligeledes beholder de 3.500 kr., som skoleloddet i Feldballe indbragte.«

»Hvad fremdeles mellemværendet med hensyn til fattigvæsenet angår, vil det være hensigtsmæssigt, at der træffes bestemmelse om, hvilke af de personer, der på tidspunktet for adskillelsen nyde fattigunderstøttelse i henhold til lov nr. 96 af 23. maj 1902. Man må derhos anse det rigtigst, at det fastsættes, at når der i fremtiden måtte opstå spørgsmål om personer, der inden 1. april 1908 enten ifølge fødsel eller på grund af ophold måtte være blevet forsørgelsesberettigede i den tidligere samlede kommune, men som på adskillestiden ikke ere under offentlig forsørgelse, bliver at iagttage følgende regler:

1. at hvor fødselen begrunder forsørgelse, påhviler forsørgelsesbyrden den kommune, under hvilken efter adskillelsen det sted hører, hvor fødselen foregik, såvidt dette efter de sædvanlige regler må betragtes som fødehjemmet, og
2. at hvor forsørgelsesretten er vundet ved ophold, blive de pågældende at forsørge af den af de nydannede kommuner, under hvis område de under forsørgelsesretten begrundede ophold have tilbragt den længste tid, og dersom de have opholdt sig lige lang tid på begge territorier, da af den kommune, på hvis territorium de sidst havde ophold.

Man skal dernæst henlede opmærksomheden på, at amtsrådet i henhold til landkommunallovens § 2 vil have — efter indstilling af sognerådet — at tage bestemmelse om antallet af de tvende sogneråds medlemmer, og at der træffes foranstaltninger til, at valget forberedes i god tid.«

Sognerådet drøftede så under 21. oktober de opstillede betingelser, men var som sædvanlig uenigt om visse punkter. Således holdt Nødager sogn det for rimeligt, at man fik udbetalt af Feldballe sogn 5.000 kr. som godtgørelse til istandsættelse af Nødager-Perstrup-vejen som amtsvej.

Amtets svar forelå i skrivelse af 28. november 1907:

1. Den samlede kommunes formue og gæld, herunder kassebeholdning eller mulig underbalance ved årets udgang, fordeles med halvdelen på hartkorn og halvdelen efter indbyggertal.
2. Antallet af sognerådsmedlemmer fastsættes til 7 for hver af de to kommuner.
3. Hver af de nye kommuner vil i tilfælde af krigsforberedelser have at fremstille 8 heste og 2 vogne, hvoraf 4 heste og 1 vogn af hver kommune.
4. Med hensyn til skole- og fattigvæsenet samt alderdomsforsørgelsen forbeholdes i overensstemmelse med indenrigsministeriets skrivelse, dog således at de personer, der er født på fattiggården, betragtes som fødte i kommunen, hvor forældrene efter adskillelsen blive hjemmehørende, indtil de erhverve sig et forsørgelseshjem.
5. Hver af de nye kommuner overtager de offentlige veje, der findes inden for deres grænser, uden godtgørelse fra nogen af siderne.
6. Den nuværende kommunes arkiv overdrages Nødager kommune, imod at Feldballe kommune i påkommende tilfælde får ret til at indhente oplysninger i nævnte arkiv.
7. Med hensyn til spørgsmålet om salget af kommunens fattiggård skal man, forinden videre foretages, bede meddelt oplysninger om, hvor mange fattiglemmer der findes på fattiggården, og hvorledes disse ville kunne forsørges, når fattiggården sælges.

I sognerådets svar af 5. december 1907 oplystes, at der fandtes 9 faste fattiglemmer foruden den i oktober måned anbragte svenskfødte Ole Johansen Hjort (fra Stabrand). Han havde gennem mange år opholdt sig som røgter hos gård-ejer Rasmus Holst.

Udover foranstående førtes endnu en del forhandlinger om den endelige ordning. Feldballe sogns medlemmer vægrede sig gentagne gange angående fordelingen af fattiglemmer; men under 23. marts 1908 blev det endeligt fastslået, at Feldballe kommune skulle have tildelt 23 fattigunderstøttede personer og 33 alderdomsunderstøttede, Nødager henholdsvis 29 og 35.

Under 1. februar 1908 forelå amtets godkendelse af en eventuel afhændelse af fattiggården. Salget blev imidlertid ikke til noget den gang. Først i 1935 blev gården afhændet til bestyreren Karl Andreasen for 94.000 kr.

Den 23. marts 1908 var Feldballe-Nødager sogneråd samlet for sidste gang til det afsluttende møde, hvor bl. a. konstateredes, hvilke mænd der var valgte for hver især af de adskilte kommuner, nemlig:

For Feldballe sogn:

- Gårdejer Chresten Hansen, Skårup.
- Gårdejer Anton Nielsen, Feldballe (valgt til formand).
- Gårdejer Anders Løber, Tåstrup
- Gårdejer Marinus Sørensen, Kejlstrup.
- Boelsmand Søren Sørensen, Tåstrup mark.
- Bager Hans Poulsen, Feldballe.
- Politibetjent Jøhnsson, Feldballe.

For Nødager sogn:

Gårdejer Anton Friis, Perstrup.
 Gårdejer Rasmus Jacobsen, Kjeldstrup.
 Gårdejer Valdemar Hansen, Ildbjerg mark.
 Gårdejer Bertel Rønde, Horstved.
 Snedker Hendrik Andreassen, Nødager.
 Gårdejer Marinus Pedersen, Stabrand (valgt til formand).
 Boelsmand Anders Kolind, Mårup mark.

Et 200-årigt samarbejde var nu afsluttet, siden den første fattigforordning så lyset i 1708. Et arbejde, der efterhånden havde udviklet sig også til andre formål. Og nu gik man altså hver til sit, åbenbart under højst stilfærdige og noget trykkede stemninger. Man har et tydeligt indtryk af, at der ligesom har hvilet en underlig kold og isnende atmosfære iblandt mændene ved dette sidste møde. Afskedens stund var nu oprundet for dem, og man har indtryk af, at de er skiltes, uden at nogen af dem har fundet udtryk i de forløsende ord.

Og som stemningen var blandt sognerådets medlemmer, således var den også blandt befolkningen i begge sogne i den første tid efter adskillelsen; men det gamle ord: »Tiden læger alle sår« gjorde sig også gældende her, og inden længe stod det vistnok klart for de fleste i begge sogne, at det skete i grunden var ganske fornuftigt, og ikke mindst kom man til at indse dette, efterhånden som arbejdet i kommunalforvaltningen stedse lagde mere beslag på sognerådsmedlemmernes og da i særlig grad på formandens tid, eftersom han jo indtil omkring 1940 tillige i de fleste kommuner var regnskabsfører og kasserer og for disse hverv kun erholdt en ganske ubetydelig løn (700 kr.) for sit arbejde. Der var i hine tider ikke tale om diæter eller godtgørelse til sognerådsmedlemmer for udførelsen af et eller anden småarbejde i kommunens tjeneste.

Det, der skete i 1908, ville for resten være kommet af sig selv, da flyvepladsen i 1944—45 blev anlagt og næsten totalt afskar forbindelsen mellem Feldballe og Nødager kommuner, som kun var forbundne i ca. 1 kilometers længde. Fuldbyrdsen er nu tilendebragt, efter at Nødager sogn er gået op i Kolind-Ebdrup-Skarresø kommuner under fællesnavnet Kolind kommune, medens Feldballe sogn er sammensluttet med Thorsager-Bregnet kommuner under fællesnavnet Rønde kommune. I kirkelig henseende er der i sidstnævnte kommune ansat en kapellan, som bor i Feldballe præstegård, sammen med sognepræsten, der bor i Thorsager.

I Nødager sogn er der sket dette, at man fremtidig betjenes af sognepræsten i Tirstrup-Fuglslev og sammen med dette udgør et fælles pastorat.

Ja, sådan er forholdene altså i det gamle Feldballe sogn, der nu — forhåbentlig som en lille enhed — er gået op i den nydannede Rønde kommune, hvor navnet Feldballe ganske givet ud i Fremtiden vil blive bevaret blandt befolkningen. De gamle stednavne ligger heldigvis fastere, end man tror. Ikke mindst sognegrænserne ligger fast, idet de i hine længst forsvundne tider fastlagdes af vore forfædre, som i sandhed havde øjet åbent for alle de naturlige sognegrænser, som fandtes i landskabet. Kun hvor sådanne ikke fandtes, søgte de at finde en såvidt muligt lige linie.

Ret betegnende er det for øvrigt at lægge mærke til, at kommunalreformens mænd kun meget nødtigt har søgt at gøre brud på de gamle sognegrænser, men derimod har hævdet disse som noget, der ligger fast og kun undtagelsesvis bør

brydes. Når dette altså er tilfældet, kan man sikkert i hovedsagen takke vore gamle landsbykirker herfor. Disse ærværdige bygninger ligger jo derude i sognene som en synlig overlevering fra vore forfædre, der gennem de svundne århundreder i onde som gode tider søgte herhen for at hente kraft og styrke i livets mange genvordigheder. Kirken i Feldballe ligger smukt på en lille banke, der oprindeligt må have været en ø omgivet af et lille engdrag. Her på dette sted har marsken Stig Andersen i hine fjerne tider bygget sin kirke, under hvilken der indrettedes en krypt, hvor slægten gennem tiderne har fundet deres sidste hvilested.

Fællesskabet mellem Feldballe og Nødager sognes beboere har gennem århundreder været en notorisk kendsgerning. De gamle folianter bringer således bud om fattigvæsenets organisation helt tilbage til 1522, da kong Christian II så sig nødsaget til at skride ind mod betleriets overhåndtagen. Gennem forordningen af 8. januar 1522 udstedte han det første påbud om fattigvæsenets organisation i sognene under ledelse af sognepræsten, der jo mange steder var den enesete skrivekyndige mand i sognet.

At der imidlertid også var bønder, der mestrede skrivekunsten, bærer bl. a. vore skiftebøger vidne om. Man lægge blot mærke til denne autograf af min tipoldefar, gårdmand Peder Christophersen af Stabrand i Nødager sogn:

The image shows a handwritten signature in black ink on a white background. The signature is written in a cursive, historical script. It appears to read 'Peder Christophersen' with a flourish at the end. The ink is dark and the handwriting is fluid and somewhat slanted.

Just nu i dette øjeblik, da jeg sidder og nedskriver disse noteringer efter den gamle sognerådsprotokol, bringes avisen ind ad døren til mig med bud om, at amtet har fundet for godt at danne en storkommune bestående af Marie Magdalene-Koed og Nimtofte-Tøstrup sammen med den for et par år siden nydannede Kolind kommune, i hvilken er indbefattet Ebdrup-Skarresø samt det tidligere Nødager sogn, der tilsammen for en halv snes år siden dannede skoleforbund med realskoleundervisning og siden da har været gensidigt tilfredse med forholdene, som man absolut ikke ønskede brudte. Her var nemlig en kreds af mennesker, som gensidigt kendte hverandre, havde fælles interesser og ønskede at stå sammen om de mange opgaver, som tid efter anden også er fremkommet i de få år, samarbejdet har været ført.

TYENDE OG SMÅKÅRSFOLK I HADS HERRED I BEGYNDELSEN AF ÅRHUNDREDET

AF RS. M. RASMUSSEN

Jeg har her skildret, hvad jeg i løbet af 84 år har oplevet. De unge i dag vil måske sige, det er løgn, og med de kår, som de unge lever under i dag, kan jeg godt forstå, at de stiller sig tvivlende, men der er ikke noget overdrevent.

Tyende er et ord, som forsvinder af det danske sprog. De få medhjælpere, der er tilbage ved landbruget, benævnes ikke ved ordet tyende, men for 60—70 år siden var der mange, der henregnedes til tyendet.

Jeg har gået i den gamle skole i Rude. Huset ligger der endnu. Den nye skole mellem Rude og Saksild blev bygget 1900—1901, men jeg blev konfirmeret i Nølev kirke i foråret 1899. Læreren var en gammel mand, som efterhånden blev så nervesvækket, at han måtte antage en hjælpelærer. De store drenge drillede ham, han blev ikke regnet for ret meget, og når forældrene talte nedsættende om ham, tabte børnene respekten for ham. Vi havde nogle skiftende andenlærere, unge mennesker, som kom direkte fra seminariet. Vi blev undervist i regning, skrivning, bibelhistorie, danmarkshistorie og geografi. Vi skrev med en griffel på en tavle.

Karakteristisk for lærerens stilling var, at han ved udstykningen havde fået tildelt det ringeste stykke jord, en sandknode i den ene side og en lerknode i den anden med noget sur eng imellem. Der kunne fødes et par køer på de 6—7 td. ld. Rede penge fik han nok ikke mange af, men lejlighed var der jo, og så var han kirkesanger i Saksild kirke, der var også høstoffer. Til jul blev vi børn sendt til kirke med offer til degnen og præsten indsvøbt i hver sin seddel. Der var stor forskel på præstens og lærerens stilling. Således havde præsten i Gylling den bedste gård på 160—170 td. ld. første klasses jord.

I Rude er der 14 gårde, fæstegårde indtil begyndelsen af århundredet. Fæstevæsenet var op gennem det nittende århundrede blevet afløst af selveje, men der var det særlige forhold i Rude, at der var ingen, der ejede gårdene. Den sidste ejer, David Davidsen, havde givet dem til bønderne i arvefæste. Det var små stamhuse, og når der ingen ejere var, kunne fæstebønderne jo ikke købe dem, men den ældste af børnene kunne overtage dem som fæste, hvorefter de andre børn ikke kunne arve noget, da der selvfølgelig ikke kunne lånes i en fæstegård.

Der var almindelig utilfredshed med dette forhold, og der var et udvalg ovre at forhandle med ministeriet. Der blev vedtaget en lov, hvorefter der skulle betales en symbolsk pris; hvis jeg husker ret, gav de 2.000 kr. pr. td. hartkorn, i alt ca. 6.000, 8.000 eller 10.000 kr. Pengene blev anbragt i et fond, som administreres af amtsrådet. Renterne kommer tilbage til efterkommerne i form af legater til unge, der bliver gift, til soldater eller skolebørn. Som en kuriositet kan nævnes, at den ene af gårdene hørte under Rathlousdal. Jeg har hørt for-

tælle, at den var spillet bort i kortspil, så ejeren havde tabt den til ejeren af Rathlousdal.

Da jeg var konfirmeret, kom jeg til at tjene på en gård i Rude. Det første år fik jeg 150 kr. i løn. Til jul blev jeg sendt ud med et sigtebrød og en krukke mælk til hver arbejderfamilie. Der var sikkert mere godgørenhed den gang end senere, men der var også mere brug for den. Sulten stod på lur uden for døren. En arbejdsmand kunne den gang tjene 3—400 kr. om året: 1,50 kr. om dagen om sommeren og 1 kr. om vinteren samt kosten. Hvor der var mange børn, blev de sendt ud at tjene i tiårsalderen. Skolegangen var tilrettelagt sådan, at de tre første år gik vi 4 dage ugentlig om sommeren og 2 dage om vinteren, de sidste 4 år var det omvendt, velsagtens for at de største børn skulle hjælpe til hjemme. En dreng kunne tjene 10 kr., et par træsko og et pund tov (uld) for sommerhalvåret. Han kom op om morgenen for at udføre lidt arbejde, førend han skulle i skole; det var ikke så mærkeligt, at han undertiden sad og faldt i søvn.

Arbejdstiden var om sommeren fra 4—5 om morgenen til 7—8 om aftenen, enkelte steder i Vestjylland til »æ sucl gik ned«. Når en karl eller pige havde fæstet sig for et halvt eller helt år, havde de solgt deres arbejdskraft, og jeg tror ikke, der ad rettens vej kunne findes frem til en minimums-arbejdsdag, men det var i hvert fald ikke 40 timers arbejdsuge, snarere 70. Et par steder forlangte de, at vi arbejdede søndag formiddag.

Der var selvfølgelig forskel på husbondsfolk. Et par steder var jeg glad for at være, den ene mand hjalp mig senere, da jeg købte ejendom. Men der var også nogle, som søgte at udnytte os efter bedste evne.

Ungdommen kom ikke så meget ud at more sig, som de har gjort senere. Hvor klimaet inde hos familien var køligt, blev det derfor mest i karlekamrene, vi opholdt os, når vi ikke følte, at vi var velkomne inde hos familien. Der findes altid nogle blandt de unge, som fører an, og der var mange, som satte en ære i at kunne drikke så meget spiritus som muligt. En ung karl, som ikke kunne tåle en hel del spiritus, var ikke rigtig regnet for noget.

Spiritus var billig, en hel flaske brændevin kostede 25 øre og en bajer 10 øre hos købmanden. I enhver gård havde man et anker eller en dunk med brændevin.

Den anden plads, jeg havde, var på en gård på 100—110 td. ld., der var 3 karle og 1 fodermester samt 2 piger. Manden var et fordrunken subjekt. Han gik om formiddagen hen i den nærliggende brugsforening, hvor han sad og drak sammen med kunderne. Det foregik helt åbenlyst, skønt udskænkning var ulovlig. Så kom han ravende hjem til middag, sov et par timer, hvorpå han kørte til Odder, hvor han opholdt sig på et af hotellerne til ud på aftenen. Hesten, en lille russer, var så vant til det, at den selv kunne finde hjem. Så skulle vi jo spænde fra for ham og hjælpe ham ned af vognen, men det skete, at han var så drukken, at han gik på hovedet ned på stenbroen.

Han kom undertiden ind til os, for at vi skulle drikke med ham. Jeg var ganske ung, og selv om jeg en gang imellem har drukket en bajer eller to, har jeg aldrig syntes om det, men hvis man nægtede det, blev han gal. Han måtte til sidst sælge gården og bosatte sig i Århus, hvor de til sidst fandt ham; han havde hængt sig i et havehus.

Jeg kan ikke lade være med at sammenligne med Ludvig Holbergs Jeppe på bjerget, han var lige så fordrunken, men billedet halter alligevel. Min husbond

var en velhavende mands eneste søn, velbegavet og uddannet jurist. Man kan jo så spørge, hvordan en velbegavet mand kan blive så fuldstændig slave af denne last, men hvorfor bliver unge mennesker i vore dage narkomaner?

Jeg tjente i Kysing, og der var et mundheld på egnen, der lød sådan: Hvis man havde en kalv, der ikke ville drikke, så skulle den sendes til Kysing for at lære at drikke. Der blev drukket meget spiritus. Når vi havde liegstou (bal), foregik det på den måde, at vi fik lov at danse i en vognport med bræddegulv, og så købte vi selv kaffe og brød. Musikken leverede Jakob Due fra Odder og Jens Kristian fra Assedrup, en kone lavede kaffen, og pigerne serverede. Jakob Due satte lidt kolorit på gildet ved at synge nogle af tidens døgnviser; jeg husker endnu den om Lersøbøllen Ferdinand og Karen Spidsmus. Når vi så fik samlet alle udgifterne, betalte karlene, det blev som regel højst et par kroner. I Kysing skulle vi have lidt ekstra brændevin, da der gerne kom nogle karle ovre fra Ning herred, og det var nogle hårde halse. Det skete undertiden, at vi fandt en karl i vejgrøften ved siden af cyklen. Hvis det var en sommernat, skete der ikke noget ved at lade ham ligge, men de gamle kunne fortælle om, at det var sket, de havde fundet en karl liggende død i vejgrøften, velsagtens på grund af kulde og spiritus.

De tidligere stavnsbundne fæstebønder havde gennem det nittende århundrede arbejdet sig frem til mere selvstændighed og bedre økonomiske kår, men samtidig var de kravlet op på det næste samfundslag, tyende og arbejdsfolk.

Socialdemokraterne begyndte at agitere blandt arbejderne i begyndelsen af århundredet. Arbejderne og husmændene blev selvfølgelig interesseret i at få bedre kår, hvad socialdemokraterne lovede dem. Her på egnen var det særlig Peter Sabroe fra Århus, der virkede. Han interesserede sig især for småbørns kår. Det var ret almindeligt, at børn blev brugt til visse arbejder, som de kunne magte, men fra at blive brugt til at blive misbrugt er der jo ikke så langt, og det var det, Peter Sabroe søgte at bekæmpe. Han udgav et lille blad, »Lille Povel«. Han blev forøvrigt dræbt ved en togulykke i sommeren 1913, men han havde forinden nået at vække folks interesse for disse små samfundsborgere. Der er rejst en statue af ham i Århus, hvor han står med en lille pige ved hånden.

Der blev jo talt en del om det blandt arbejderne, men ved samtale med dem blev jeg klar over, at flertallet ikke vidste ret meget om, hvad målsætningen var. Jeg havde ikke tidligere hørt tale om Karl Marx og hans teorier, og jeg var i begyndelsen lidt usikker, men efterhånden som jeg fik forståelsen af, hvad målet var, kunne jeg ikke slutte mig til tanken. Det skete, at jeg blev beskyldt for, at jeg ikke ville støtte småkårsfolks arbejde for at forbedre deres kår, men jeg kan ikke indse, at de forhold, som den almindelige befolkning i Sovjet og Mellemeuropa lever under i dag, betyder et fremskridt.

Karlekamrene var mange steder under al kritik. Enkelte steder var der cementgulv og jernvinduer, og så sov vi to i en seng. Jeg har oplevet at blive puttet i seng til en karl, der var luset. Der blev talt om, at det stod i tyende-loven, at der ikke måtte være jernvinduer i karlekamrene. I tilfælde af ildbrand kunne vi jo ikke komme ud.

Jo, der var skam en særlig lov for tyende, som om vi ikke kunne indordnes under almindelige lovparagraffer. Det var jo næsten, som om vi var en slags laverestående individer, og for mange var vi også bare et nødvendigt onde.

På gårde, hvor der var et par karle, bestilte manden ikke andet end at gå omkring og ryge på sin pipe, og så kunne man endda undertiden høre sådanne herrer udtale sig om, at det var dem, der forsørgede småfolk. Selvfølgelig var det jo da også dem, der betalte skatterne, men det må være arbejderne, der ved deres arbejde tjente pengene til at betale med. De beklagede sig også over de store lønninger, som de måtte betale folkene. At det ikke var så dårligt, fremgår af, at en mand, jeg tjente hos, da jeg var 25 år, havde 9 børn, som han kunne give hver en gård, da de blev voksne. Jeg fik 400 kr. for et år dengang, og da jeg nogle år senere købte en lille ejendom, havde jeg sparet 1.500 kr. sammen.

Der var også en anden samfundsklasse, aftægtsfolkene, som nu er forsvunden. Når folk blev så gamle, at de ikke kunne overkomme arbejdet, men måtte afstå gården, som oftest til et af børnene, men undertiden til vildfremmede, så flyttede de gamle ind i en stue, og så skulle de have ophold, som det blev kaldt, penge eller naturalier. Det var som oftest til gavn og glæde for begge parter, særlig hvis de unge havde småbørn; da blev det som oftest hos de gamle, børnene holdt til, og det var tit en stor sorg, ikke mindst for børnene, når de gamle døde. Men det skete, at der udviklede sig en stærk uvilje, hvis de unge ikke magtede at betale de fastsatte udgifter. Det kunne undertiden gå sådan, at de unge længtes efter, at de gamle skulle dø.

Jeg kom en del sammen med en dreng på min egen alder. Han opholdt sig mest inde hos sine bedsteforældre. Der var lergulv i stuen, i forstuen var der brolagt med små sten, og det var der også i køkkenet. I baggrunden af stuen var der alkovesenge med forhæng for og halm i bunden. Nu synes folk vel, at det var forfærdeligt, men det var nu ikke ringe; når der kom en dyne over, lå man godt. I karlekamrene havde vi heller ikke andet. Det var ret hyggeligt, også for rotter og mus.

Som barn forstår man det jo ikke, men senere som voksen har jeg ofte undret mig over, hvordan to familier fik føden på en lille dårlig ejendom på 10—12 td. ld., men de levede vel mest af det, de selv avlede. Når de havde mælk, en gris at slagte og nogle høns, som lagde æg, og selv avlede kartofler og korn til at lave mel og gryn af, så var der jo det meste af, hvad de skulle bruge.

På gårdene fik vi om morgenen mælkebrød, rugbrødsterninger med kogt mælk, om middagen grød eller vælling eller også vandmad, kogt på hjemmeslagtet saltet kød. På gårdene var det ret almindeligt, at man slagtede et par grise og et par får om året. Om aftenen fik vi mælkegrød (byggørød), desuden fik vi både formiddags- og eftermiddagsmellemmad om sommeren. Det var en lidt ensformig kost, men jeg tror, vi var godt tjent med den. Der blev ikke talt om vitaminer og kalorier, og jeg tror, sundhedstilstanden var lige så god som nu. Folk bliver ældre nu, men det skyldes vel, at syge- og lægehjælp er blevet mere almindelig.

Sidst i forrige århundrede begyndte de gamle at få, hvad man den gang kaldte alderdomsunderstøttelse, det er jo senere blevet til aldersrente og nu til folkepension. Jeg synes, der blev talt om 17 øre om dagen, og der var også noget, man kaldte den frivillige fattiggasse. Det var jo selvfølgelig umuligt for arbejdsfolk at spare noget op til de gamle dage med den dagløn, de fik, og så var der ikke anden udvej end fattiggården, og det var de gamles skræk; det blev betragtet som vanærende.

Arbejdet på gårdene foregik dengang på en meget primitiv måde. På den første gård, hvor jeg tjente, høstede vi kornet med le. Der var en tærskemaskine med hesteomgang, en hakkelemaskine og en kornrensemaskine til håndkraft. Der blev i årene omkring århundredskiftet anskaffet tærskemaskiner; tidligere havde man tærsket kornet med plejl. Lidt senere fik de høstmaskiner, de såkaldte aflæggere. Det var først omkring 1910—15, de fik selvbindere.

Som barn hørte jeg ofte de gamle, når de sad og fik en kaffepunch, tale om liglam, helheste, lygtmænd og lignende fænomener, som de mente at have set. De var for uoplyste til at forstå, hvad det drejede sig om. Lygtmænd skyldes fosfordampe, som fremkommer på sure, fugtige arealer, de kan i mørke aftener vise sig som flakkende lys. Helhesten var en trebenet hest, som kom humpende og slog gnister i stenbroen. Der blev også talt om kloge mænd. I Saksild boede der en, som hed Mads, han kunne kurere mange sygdomme og var meget søgt. Det var nok ikke lutter overtro, da der jo bevislig er mennesker, der har større evner end andre.

Der var, mens jeg var barn, ældre folk, som ikke kunne skrive. Der boede en ældre kone hos os, en fjern slægtning, som en dag fik besøg af en ridende gendarm, som skulle have hendes underskrift, vistnok i en arvesag. Han holdt hende i hånden, mens de skrev. Jeg er ikke klar over, hvor gammel jeg var, men jeg husker, at denne flotte rytter i lyseblå uniform var næsten som en himmelsk åbenbaring. Det må jo have været en af de gendarmere, som blev ansat til at holde befolkningen i ave efter Estrups provisoriske love.

Der har jo gennem tiderne været tilløb fra de undertrykte samfundslags side til at ryste åget af sig. Bondeoprøret under anførsel af skipper Clement blev slået ned med hård hånd og bidrog vel kun til at gøre bøndernes kår endnu ringere, og der har vel udviklet sig det, man kalder trællesind og mindreværds-komplekser, men omkring århundredskiftet skete der et vårbrud, der blev oprettet højskoler, og socialdemokraterne fik dem, der var mest forkuet, til at rejse hovedet. Grundtvig skrev: »Hvad solskin er for det sorte muld, er sand oplysning for muldets frænde«. Man kan vist sige, at der var gærende kræfter, der brød sig frem til lyset.

Jeg har undertiden hørt udtrykket »de gode gamle dage«, og selvfølgelig er den tid, da man kan betragte verden ud fra barndomshjemmets trygge verden, altid en god tid, men heller ikke det var forundt alle børn. Fattigdom og undertiden spiritus var skyld i, at børnene ikke fandt den tryghed, som burde være en selvfølge. Nej, der var for mange, der havde det sådan, at man ikke kan kalde det en god tid, der var for mange, der levede på livets skyggeside.

Vi, der har levet i denne periode, har været med til de trange og fattige kår; vi har oplevet, at de socialøkonomiske levevilkår langsomt blev bedre. Ungdommen mærker ikke så meget til det, den har den lykkelige evne at kunne glemme, uden at det efterlader bitterhed i sindet. Det var værst for de gifte med en flok børn.

Selv om man ikke er enig med socialdemokraterne på alle punkter, så må man jo indrømme, at det i første række skyldes dem, at vi ældre har så gode kår, som vi har.

I begyndelsen af århundredet kom der en del polske arbejdere her til landet, velsagtens fordi de var billigere end landets egne arbejdere. Det lyder jo utroligt, men kårene må vel have været endnu ringere i Polen end her. Det var særlig de store gårde, der »importerede« dem. Der blev en del boende her; de

må jo ikke have længtes tilbage. De var katolikker, og som sådan søgte de jo de katolske menigheder, og f. eks. i Pindstrup er der så mange, at de selv har bygget kirke.

På Gersdorffslund var der en halv snes stykker. Hvor meget de fik i dagløn, ved jeg ikke, men ifølge en arbejdsoverenskomst mellem forpagteren og de danske arbejdere på gården 1892 fik de 185 kr. om høsten, fra 1. april til 1. oktober 135 kr., om vinteren 1 kr. daglig minus 10 øre i husleje. De boede jo i gårdens arbejderhuse, og så fik de 6 pottes skummetmælk daglig, men ellers var det på egen kost.

I 1896 om høsten strejkede arbejderne, i alt 40 mand. De forlangte 25 øre mere om dagen, men forpagteren hentede folk i Århus, og omegnens landmænd hjalp til med at få bjerget høsten. Der var nok, der gerne ville have arbejdet, og der var en ret udbredt uvilje mod arbejderne. I 1899 var der storlockout. Hvad striden drejede sig om, ved jeg ikke, og hvad resultatet blev, ved jeg heller ikke, men jeg kan huske, at der var en ung mand fra Rude, en gårdmands-søn, som tog til Århus og fik arbejde. Han kaldtes skruebrækker. De krav, man stillede, har sikkert været i høj grad berettigede, måske endda dikteret af den bitre nød, men der var i de besiddende samfundsklasser så meget sammenhold, at de kunne holde arbejderne nede. Når man sammenligner med vore dages arbejds konflikter, kan jeg ikke lade være med at synes, vi er ved at havne i den anden vejgrøft. Bare det ikke går som med konen i muddergrøften.

Der er i det sidste 30—40 år sket en flugt fra landet til byerne. Arbejderne har mere frihed i byerne end på landet, og de tjener flere penge; det har medført, at de er blevet mere selvbeviste og nærmest ser ned på »de bønder«. Landmændene har jo stadig syv dage i ugen, mens byarbejderne kan nøjes med fem, til gengæld har landmanden glæden ved at arbejde ude i naturen. »Min er den klare kilde, og min den friske luft«. Der er jo selvfølgelig altid nogle sure efterårsdage, men det er glemt, når mulden om foråret bliver levende, og lærken jublende stiger i vejret. Luften dufter af grøde. Da kan landmanden føle sig som et lille, men nødvendigt led i dette årligt tilbagevendende mirakel, en arbejdets glæde, som fabriksarbejderen ikke oplever.

BIDRAG TIL TORRILD OG VEDSLET SOGNES PRÆSTEHISTORIE I

AF TH. SPARRE

I koret i Torrild kirke er opstillet en gravsten over en præstekone, som var gift med to efter hinanden følgende præster i Torrild og Vedslet sogne. Hendes navn var *Kirstine Rasmusdatter*. Hun var født 1564 og døde 19. oktober 1649, 85 år gammel. Hvor hun stammede fra, vides ikke. Hun var først gift med *Niels Rasmussen*, som var sognepræst her o. 1595—1621. Han var født o. 1567 og døde 29. juni 1621, 54 år gammel. Efter hans død blev hun gift 2. gang med *Melchior Jensen*, som var præst her 1621—67. Da Kirstine Rasmusdatter døde i 1649, giftede han sig 2. gang med *Karen Jørgensdatter*. Heller ikke om hende ved man noget nærmere; men hun levede i hvert fald i 1669, thi 13. oktober 1669 indstævner provsten i Hads herred, Hans Lauridsen i Odder, salig hr. Melchiors enke for landemødet (Århus stifts synodalia 1654—94, Ny Kgl. Saml. 1193 b).

I Niels Rasmussens tid blev den nuværende altertavle og prædikestol opstillet i kirken. På altertavlen står øverst oppe årstallet 1610 og navnene N. Rasmussen og Peder Michelsen. Peder Michelsen har muligvis været kirkeværge i dette år. Prædikestolen er fra 1616. De farver, som blev fremkaldt ved restaureringen i 1950, er de oprindelige, som de blev stafferet med i 1610.

Om Niels Rasmussen og Melchior Jensen ved man ellers ikke noget nærmere. I embedets liber daticus nævnes, at Melchior Jensen byggede præstegårdens lade, som stod til 1829, altså i ca. 200 år. Ligstenen over dem har tidligere ligget i gulvet foran altret. Der ligger de nemlig begravet sammen med Kirstine Rasmusdatter. Da døbefonten i 1928 blev flyttet frem til sin nuværende plads midt foran alterskranken, blev der gravet et hul i altergulvet, hvori der blev støbt et fundament til fonten, og da stødte man på fodenden af en kiste. Det har ganske sikkert været Kirstine Rasmusdatters og hendes to præstemænds hvilested.

Den næste præst i Torrild-Vedslet, man ved noget om, er en mand, der hed *Gregers Gregersen Prytz*. Han var født 1642 og blev kaldet til kapellan i Torrild-Vedslet 1665, altså i Melchior Jensens sidste levetid. Han har muligvis boet i Grumstrup, Vedslet sogn, thi her forlovede han sig med rytterbonden Michel Pedersens datter *Margrethe Michelsdatter*. Da han i 1670 blev kaldet til sognepræst i Vester Tørslev og Svenstrup, blev de viede i Vester Tørslev kirke.

I Wibergs præstehistorie fortælles om ham, at han i de første år forholdt sig som en retsindig og skikkelig mand. »Men da der siden kom en irring mellem

ham og hans hustru, og hun øvede stor ondskab imod ham, slog han sig til drik. Han begik mange forseelser og blev derfor nogle gange stævnet for landemodet. Men da han aldrig ville møde, blev han mulkteret at give noget til kirken, som lyseslager, patillen til kalken, døbebækkenet.« Han døde i november 1705, 63 år gammel. Hans enke Margrethe flyttede fra sognet og kom ved Mikkelstid 1726 til Hovedgård i Ørridslev sogn, hvor hun boede hos sin svigersøn, rytterbonden *Hans Jacobsen*. Her døde hun 16. januar 1727.

En af deres efterkommere, *Jens Vincentsen*, blev senere gårdmand i Assendrup, Vedslet sogn, hvor han døde 1762, 59 år gammel. Med sin første hustru, *Bodil Rasmusdatter* (begravet 2. april 1742), havde han flere børn. Oplysninger om deres efterkommere findes i T. Baumgarten: *Slægten Tørsleff* (1913).

Melchior Jensens efterfølger som sognepræst i Torrild-Vedslet var *Ole Jensen Holmboe*. Om ham og hans efterslægt ved man mere end om hans forgængeres. Han blev nemlig stamfader til en meget udbredt slægt både i Danmark og Norge. Han var født på Hirtsholmene 1637 som søn af en velhavende skipper og handelsmand ved navn *Jens Olsen*. Denne Jens Olsen skal bl. a. have udredet de fleste af de penge, som det kostede at opføre Hirtsholmenes kirke. Sønnen Ole Jensen Holmboe var den første, der blev døbt i denne kirke. Hans far satte ham på skolebænken i Ålborg latinske skole, og derfra blev han student 1656. I studentertiden oplevede han svenskernes belejring af København 1659 og deltog sammen med de andre studenter i byens forsvar. I året 1663 blev han personel kapellan hos præsten i Torrild og Vedslet, og 1668 blev han kaldet til sognepræst her. Han døde 7. november 1715, 77 år gammel. Hvis man regner hans kapellantid med, har han altså været præst her i over 50 år. Han havde et svageligt helbred, og i sine sidste 20 leveår lå han fængslet til et hårdt sygeleje, så han måtte holde kapellan. En af dem var hans næstældste søn, *Niels Holmboe*, der fungerede som sådan 1700—14.

Han blev gift 1669 med en præstedatter fra Vester Skjerninge på Fyn. Hun hed *Karen Gregersdatter Krag*, var født ca. 1644 og datter af sognepræst *Gregers Knudsen Krag*. Hun døde i Torrild i maj 1716, 67 år gammel. Hun får det vidnesbyrd, at hun trofast plejede sin mand under hans lange sygdom, og at hun var en god moder for deres mange børn. De havde 9 sønner og 5 døtre, hvoraf 5 døde som små. Men de fleste af de andre blev gift, og fra dem stammer den store Holmboe-slægt. Slægten i Norge har ladet udarbejde en stamtafle, som omfatter alle deres efterkommere, både i Danmark og Norge. Den bliver ført à jour hvert 15. år.

Da Ole Holmboe blev gammel, lod han sig med hustru og samtlige 14 børn male på et epitafium i den hensigt at lade det ophænge i Torrild kirke. Men dette ville kirkens patron, godsejeren på Åkær, ikke tillade, med mindre han betalte 50 rdlr. til kirken »som for et andet epitafium«. Ole Holmboe beholdt da selv maleriet og hængte det op i sin stue. Siden er det stadig gået i arv til den ældste søn i familien. Det findes nu hos frk. Lilli Holmboe i Oslo.

For nylig har jeg fra styrelsen af Holmboe-legatet i Norge modtaget en skrivelse, hvori det meddeles, at frk. Holmboe i sit testamente har bestemt, at det gamle familiemaleri af Ole Jensen Holmboe med hustru og børn ved hendes død skal tilfalde Torrild kirke til ophængning i kirken. Der er således nu udsigt til, at det gamle maleri kommer til at indtage den plads, som oprindeligt var tiltænkt det.

Det kan også nævnes, at Ole Holmboe indrettede en ny kirkebog for Torrild og Vedslet sogne i 1683. Da kom der nemlig en forordning, som indskærpede, at alle præster skulle føre kirkebøger, hvori de skulle indføre oplysninger om fødte, viede, døde, absolverede o. s. v. Før den tid har der også været ført en kirkebog, men den eksisterer desværre ikke mere.

På den tid havde alle præster en medhjælper, den såkaldte sognedegn. Han skulle også ledsage præsten til annekskirken og medvirke ved kirkelige handlinger der. Han havde tillige det hverv at ringe med kirkeklokken morgen og aften, ved alle gudstjenester, og når der ellers var brug for det. I Torrild var der fra 1659 til 1715 en sognedegn ved navn *Johan Andersen Smed*. Han har åbenbart i begyndelsen forsøgt, om han ikke kunne unddrage sig sin pligt som ringer, thi i Hads herreds tingbog 1662 (fol. 28) berettes, at præstens medhjælper i Torrild er blevet stævnet for retten, fordi han ikke længer vil ringe med kirkeklokken, hvis han ikke får ekstra betaling for det. Nu fremstår 8 af sognets mænd og vidner, at så længe de kan huske tilbage har de mænd, som betjente sognekaldet i Torrild, ringet klokken morgen og aften uden nogen anden betaling end deres årlige degnerente, d. v. s. den løn, de fik af sognets beboere. Desuagtet har Johan Andersen forsømt dette hverv på det skammeligste, særlig siden sidste Mikkelsdag. Hvilket udfald sagen fik, er ikke oplyst. Men han og sognebeboerne er sikkert blevet forligt, thi han beholdt degneembedet i over 50 år lige til sin død i 1715, og hans datter, *Anna Johansdatter Smed*, blev gift med 3 efter hinanden følgende sognedegne i Torrild.

En tilføjelse.

Jeg skylder at oplyse, at min artikel i Østjysk Hjemstavn 1967 om rivemordet i Torrild delvis var udarbejdet på grundlag af optegnelser, foretaget på Landsarkivet i Viborg af hr. Fischer Nielsen, Kolding.

ET MINDE FRA DET GAMLE EGÅ

AF VILLADS VILLADSEN

I det sydøstlige hjørne af min nuværende have lå i min barndom, det vil sige i 70'erne, et ejendommeligt lille hus.

Det meste af tagværket var gavle, der alle hældede udad, og det holdtes kun fast i denne skrå stilling af en mægtig vid skorsten, som så ud til at være det eneste solide ved huset.

Det lå tæt op ad den dengang smalle vej, som førte ud til Grenå landevej og til stranden ved Kaløvig. Huset havde også i tidens løb fået slagside ud mod denne vej, og væggen var over $\frac{1}{2}$ alen længere ude over vejen foroven end forneden, så tagskægget på det lave hus var ved at hindre færdselen på vejen. Det var et helt under, at huset kunne holdes sammen, og det var også som nævnt kun den store skorsten, der var åben forneden i den ene side og som spændte over det meste af det lille køkken, der var skyld i, at det blev stående.

Når der om vinteren kom stærkt snefald og snefog fra nordøst, kunne det ske, at huset blev helt tildækket med sne, da det lå sådan, at nordøstvinden fra de åbne marker kunne føre sneen ned over huset. Til den side var der helt frit, og haven var ikke så stor, at der var plads til blot en antydning af hegn.

Jeg husker også fra den tid, at vi drenge havde vor fornøjelse med fra toppen af det lille hus at lave slædebane ned på langs ad den smalle havvej.

Jeg kan også huske, at de ældre fortalte, at når der nogle vintre kom særlig meget sne, så gik færdselen over selve huset. Vogne kom muligvis den gang sjældent, for ud over den brug, som de tilgrænsende ejendomme gjorde af vejen, brugtes den kun, når gårdmændene skulle hente sand til at strø på gulvene i deres stuer. Kom der så et sådant læs sand gennem byen, strømmede konerne fra byens huse til og bad om sand til strøning i deres stuer, så det kunne svinde betænkeligt i læsset, før det kom til bestemmelsesstedet.

Men der var jo altid nogen færdsel af gående, og en vinteraften var en af byens karle, der ikke havde bemærket skorstensåbningen, gået igennem den vide skorsten og landet i husets køkken til nogen forskrækkelse både for ham og husets beboer.

Der blev måske nok dengang kastet sne; men da denne gade først blev optaget som offentlig vej i 1887, fik den lov at ligge så temmelig urørt af snekastere, og det var dem, der boede langs vejen, der skulle kaste den, hvis de ville have den farbar. Den fik derfor lov at ligge, til de offentlige veje var kastet fri.

Jeg husker også, at når vore karle havde kastet det højst nødvendige om gården, fik de ordre til at gå hen for at kaste døren og muligvis vinduerne fri for sne hos vor nabo i det lille hus ved vejen.

Jeg kan, mens jeg skriver dette, ikke undgå at tænke på forskellen mellem dengang og nu. Nu er den samme vej asfalteret og anlagt med gangsti med kantsten og har ordnede kloakforhold, og nu er den særlig om sommeraftnerne vist kommunens mest befærdede vej, idet der langvejsfra kommer bil efter bil fra og til stranden med badelystne mennesker for ikke at nævne det utal af cyklister, der farer af sted i samme ærinde.

Men det var det lille ejendommelige hus, vi skulle høre lidt mere om.

Hvor gammelt det var, og hvem der har bygget det i den form, det havde, kan vel ikke oplyses, og det gør for så vidt heller ingen ting, men i min barndom beboedes det af en gammel, værkbruden kone, som hed Karen Jensdatter, i daglig tale kaldet »Ka Broders«. Hvorfra Broders-navnet stammer, vides vist ikke.

Hun var jo nabo til os, og fra min tidligste tid kan jeg huske, at hun gik og syslede i sin lille have støttet til sin stok.

Haven var kun nogle få kvadratalen stor, og den dannede en lille trekant vest for huset; men her havde hun også et blomsterflor af de dengang almindelige haveblomster, som mest var kodriver, kejserkrone, påske- og pinseliljer.

Sidst i 70erne blev hun dårligere til at gå og kom vist aldrig ud, men kunne ved en krykke og en stok rokke lidt om inde i huset for at lave kaffe og lignende.

I den tid fik hun middagsmad fra nogle af gårdene i byen, idet 7 gårde havde hver sin dag i ugen. Vi fra vor gård havde søndagen, og jeg måtte i reglen af sted med mad hver søndag middag, hvilket jeg ikke tror, jeg nogensinde var ked af, thi jeg blev altid modtaget med det venligste smil, og hun var altid meget taknemmelig.

I reglen havde hun nok mad til både middag og aften i det, der blev bragt hende, så nød led hun på ingen måde.

Fra Hjortshøj-Egå kommune fik hun fra marts 1877 en årlig understøttelse af 50 kr. Det var ikke meget målt efter nutidsforhold, men pengene var mere værd dengang, og folk var så nøjsomme.

Man skulle synes, at det var en trist tilværelse for hende, og hun led sikkert meget af gift, og dog var hun tilsyneladende altid glad og tilfreds, og hun var altid beskæftiget. Hun broderede overdelen af morgensko, først til alle, der bragte hende mad, senere også til andre for betaling. Så tjente hun lidt derved, og at det var solidt og godt arbejde, hun leverede, ses af, at der endnu findes enkelte par morgensko, som Karen har broderet, hos ældre folk her på egnen.

Efterhånden var huset dog blevet for farligt at opholde sig i, og det befrygtedes, at det skulle styrte sammen. Ved et sognerådsmøde 12. april 1881 var der en forespørgsel om, hvad der skulle gøres ved sagen, og samtidig forelå et tilbud fra naboen Anders Jensen om, at han ville huse Karen til hendes død mod at få grunden, hvorpå hendes hus lå.

Der blev nedsat et udvalg af sognerådet til at ordne sagen; men der findes intet i sognerådets forhandlingsprotokol, der siger, hvordan det blev ordnet. Sognerådet tog dog ikke imod nabovens tilbud, men der blev på grunden bygget et andet bindingsværkshus til hende. Jeg tror ikke, det var meget større end det gamle, men det kunne da holde sammen, og her boede hun så i 9 år.

Folk var dengang — ligesom nu — ikke så gode, som de burde være, og en nat havde et par mænd fået for meget af de våde, stærke varer, ondskabten kom op i dem, og de brød ind i huset til Karen, hvor den ene af dem, Jens Hansen fra Skæring, også kaldet Jens Langkniv, gjorde et voldtægtsforsøg mod den værkbrudne kone. Sagen blev meldt til politiet, og Jens Hansen fik 2 års ophold i forbedringshuset, den anden mand, for resten en genbo, fik en mindre straf, og købmanden, der havde solgt de berusende drikke, blev mulkteret for ulovlig udskænkning.

Efter at dette var passeret, kom Karen ikke mere op af sin seng, og sognerådet lejede en nabokone til at passe hende, til hun døde den 18. august 1890, ca. 60 år gammel.

For os andre at dømme var hermed et trist og vel nok pincfuldt menneskeliv afsluttet, og dog bar hun sine lidelser på en beundringsværdig og gudhengiven måde. Provst Bülow, der i den tid, hun var dårligst, var sognepræst for Hjortshøj og Egå menigheder, besøgte hende ofte, vistnok hver søndag efter gudstjenesten i Egå kirke, og holdt en lille, kort opbyggelsestale til hende, hvilket hun og måske begge havde udbytte af.

Hjortshøj-Egå sogneråds forhandlingsprotokol viser, at Karens efterladeskabers dels blev ført til kommunens fattiggård, dels givet til andre fattige familier i Egå, samt at det vedtoges at sælge huset, hun havde boet i, til nedbrydning. Den 23. oktober 1890 modtog sognerådet Randers amts tilladelse til at sælge huset for 50 kr. til nedbrydning og med forpligtelse til ikke senere at bebygge grunden samt at afgive en del af grunden til en stærkt tiltrængt vejudvidelse. Huset blev på disse betingelser købt af naboen, landpost Anders Jensen, og grunden kom et par år senere ved magelæg i min besiddelse og er nu en del af min have.

Karen Jensen var datter af landpost Jens Jensen Loj og Marens Jensdatter i Egå. Denne Jens Jensen husker jeg også noget om. Han gik post så tidligt, jeg kan huske, og hentede sikkert postsager og aviser ved diligencen, der kom på Grenålandevejen med tur til Rønde, hvor der var stoppested og vel skiftested for hestene. Efter 1873 fik vi post fra Hjortshøj, da Ryombanen blev færdig, og så blev Jens Loj, som han kaldtes, fast ansat som landpost og fik udleveret uniformsfrakke med tilhørende hue og taske med kongeligt navnetræk. Jens Loj, der var lille af vækst, blev ikke mindre af den grund, tværtimod. Den første gang, jeg så ham i det ny antræk, var i skolen, hvor han præsenterede sig for læreren med ordene: »Hum, hum, kongelig embedsmand«, og han daskede på tasken på det sted, hvor kongens navnetræk var fæstet, mens han efter sin vane spyttede småspyt ud mellem tænderne: »Ty, ty«.

MINDER OM EN GAMMEL BONDESLÆGT I VELLEV

AF JENS M. SØRENSEN

Jyske landboere havde i tidligere tider en udpræget hang til at medgive enkelte slægter et tilnavn, der faktisk blev det dagligdags navn mand og mand imellem, medens det virkelige efternavn (døbenavnet) enten stod i skygge eller ligefrem glemtes -- selv af naboerne, for døbenavnet kom kun frem ved betydningsfulde lejligheder, kirkelige (dåb, konfirmation, vielse) eller juridiske (ejendomsøvertagelser, testamenter, vidneafgivelse). Denne tilbøjelighed til de såkaldte øgenavne bundede egentlig ikke i hverken drilleri eller andre mindre pæne kilder, men må ses som et hjælpemiddel for folk til at holde slægterne ude fra hinanden. Sagen var den enkle, at alle børn lige til midten af forrige århundrede fik faderens fornavn til efternavn, og havde en mand navnet Jens Nielsen, fik hans børn efternavnet Jensen; men når samme slægt optrådte med forskellige efternavne, ja, hvem var så hvem? Så hæftedes et tilnavn på, ofte hentet fra et naturforhold: Skov, Bæk, Bak (hyppigt germaniseret: Schau, Bech, Bach), eller fra et erhverv: Møller, Smed, Kræmmer, Skrædder, ja selv gejstlige titler kunne bruges: Præst og Degn.

Den i Vellev i forrige århundrede så udbredte Kræmmerslægt, der også forplantede sig til nabosognene Aidt, Vejerslev og Gerning, må engang langt tilbage i tiden have haft en forfader, der ernærede sig væsentlig ved handel, og denne har været så givtig, at den satte vedkommende i stand til at fæste en god gård i Vellev på over 60 tdr. land af ejeren, den almægtige, men vist retsindige greve på Frijsenborg.

Omkring 1820 sad ægteparret Kirsten og Kristen Kræmmer inde med fæstet af omtalte gård, der for længst i folkemunde havde fået navnet Kræmmergården. Dette par fik en hel flok sønner, men ingen døtre, og da begge ægtefællers fædre hed Thomas, fik følgelig de to ældste sønner dette navn. Flokken var: 1) Thomas Kræmmer, født 1823, der overtog fæstet, som kort efter blev købt til fri ejendom, 2) Thomas Kræmmer, født 1825, blev allerede i drengeårene adopteret af barnløse slægtninge i Danstrup, Gerning sogn, og fik efter disse en god gård, 3) Frederik Kræmmer, født 1827, var længe ugift og karl hos sin ældste broder, 4) Rasmus Kræmmer, født 1830, fik en gård i Tungelund, Aidt sogn, 5) Jens Kræmmer, født omkr. 1833, fik gård i Borre, Vejerslev sogn, (6) Peder Kræmmer, født 1834, fik en af de nordre gårde i Vellev og endelig 7) Jørgen

Kræmmer, født 1837 eller 38, var ligesom sin ældre broder Frederik længe ugift og karl på fødegården.

Flokken var af ydre ret forskellig: nogle høje, andre middelhøje og endelig to, der var små; løden også forskellig: nogle udpræget lyse, andre mørke, dog havde alle smukke, blå øjne. Af sind var de noget »hastige«, men også hurtigt gode igen; et fællespræg hos alle syv var en udpræget ordenssans med deres arbejde og properhed med deres person. Den ældste, Thomas Kræmmer i Vellev, blev den mest kendte af flokken og får derfor mest omtale; men først lidt om de andre. Alle var de døbt Kristensen, da faderen jo hed Kristen; men deres virkelige efternavn kerede ingen mors sjæl sig det bitterste om, for Kræmmernavnet var uløseligt påhæftet slægten.

Thomas Kræmmer i Danstrup var en høj, kraftig mand, der aftjente sin værnepligt ved de berømte Randers dragoner og deltog som sådan i treårskrigen 1848—50. Han blev i en fremrykket alder gift med Ane Pedersdatter (Ann Peesde) fra Holmriis i Vellev sogn. Han døde midaldrende, og hans kone ejede gården en lang årrække i enkestand.

Frederik Kræmmer var lille, men meget kraftig bygget. Han blev sent gift (over de 40 år) men godt gift, og han og hustruen Marie fik Kræmmergårdens »Enslevmarklod« på omkring 12 tdr. land øst for byen. De klarede sig godt økonomisk trods Frederiks stærke tunghørighed.

Rasmus Kræmmer i Tungelund var middelhøj, uhyre proper i alt, han deltog i krigen 64 som infanterist.

Jens Kræmmer i Borre sås aldrig i Vellev og var ligesom lidt »uden for familien«, hvorfor vides ikke.

Peder Kræmmer i Vellev var høj og kraftig, deltog i krigen 64 som infanterist og var med i de hårde kampe ved Dybbøl; han døde i en høj alder 1921.

Jørgen Kræmmer var lille og spinkel, meget lys af lød, en dygtig arbejder, og efter sit sene giftermål (omkring de 50) fik han og hans ægtefælle en god, lille ejendom på 6—7 tdr. land på Enslev mark, hvor de klarede sig fint.

Den ældste, Thomas Kræmmer (på Vellevmålet: Tammes Kræme), var en smuk mand, meget lys med kønne blå øjne, garderhøj, meget kraftig bygget og rank som et lys (kavsret som et af hans udtryk lød). Da han trådte ind i sessionslokalet, råbte krigskommissæren: »Den karl skal være dragon!« Men en kroget pegefinger på højre hånd hindrede ham i at blive dette. Han blev udskrevet til trainet og deltog i hele treårskrigen som fører af ammunitionsvogne.

Tammes blev en meget driftig og dygtig landmand, der hurtigt var i stand til at købe gården af grev Frijs, og de gunstige konjunkturer i halvtredserne, tresserne og de fleste af halvfyrdserne gav store indkomster ved kornsalg og studedefning; da han samtidig tog fat på dræning og mergling, blev han en velstående mand. Han byggede i tresserne en stor kornlade og en rummelig stue-længe, der står den dag i dag. Også han blev sent gift, 38 år, med en af byens smukkeste og rigeste piger, Kristine Amdisen, der døde ung, 33 år, men havde bragt ham en betydelig medgift. Den satte ham i stand til at købe en mindre nabogård på 30 tdr. land, hvorved Tammes faktisk blev storbonde med omkring 12 tdr. hartkorn.

Nu sad han myndig og værdig på sin gode gård som en af byens ansete mænd, og utallige anekdoter er knyttet til hans person, krydret af hans ejendommelige udtryksmåder og originale påfund. Han havde kun en datter, høj og smuk; hun blev purung gift med byens andenlærer Jens Ankersen i 1889.

Året efter afstod Tammes gården til de unge mod en god rundelig aftægt; han gik da i sit 68. år og fik overladt en ældre hoppe og en let vogn til sin rådighed, når han besøgte udensogns familie, for han var meget slægtskær. Hoppen, øget i daglig tale, var Tammes uhyre om for ligesom for heste i almindelighed, akkurat som andre bønder den gang. Han fjalte ikke gerne, hans folk kørte eller red i trav, og hvis hjorddrengen på gården ville tage en rask ridetur på en plag, »hvøvtede« Tammes med kæppen; han gik altid med stok grundet på stærk lamhed (formodentlig af gigt). Bemeldte øg blev med årene utrolig dovent, da det meget sjældent deltog i markarbejdet. Ganske tydelig ser jeg for mig hans køreture til Danstrup, hvor jo svigerinden Ann Peesde boede. Så sad Tammes magelig tilbagelænet i agestolen som i en sofa, medens øget sindigt luntede af sted; han kørte ikke ét rask trin, og turen Velle-Danstrup, 5—6 km, tog mindst halvanden time, om ikke mere; men det gjorde intet, bare øget ikke kom af med en dråbe sved, og i halvfemserne havde man god tid. Turen til Danstrup opfattede han som et pligtbesøg; svigerinden sad enke i lang tid med en 3—4 uforsørgede børn, så det var nødvendigt med en »inspektion« nu og da, så alt var i orden. Skønt øget sikkert havde godt af disse ture, der dog gav lidt bevægelse, havde Tammes dog ondt af det »stakkels« dyr, og da både Hvorslev og Danstrup blev interessenter i Velle Mejeri, der opførtes 1887, kom der daglig en mælkevogn fra nævnte byer til mejeriet, og her fandt han lejlighed til at lindre dyrets »hårde« tilværelse: han fik lov at køre med Danstrupvognen på tilbagevejen, og den gamle mand fandt sig med glæde i at sidde på det umagelige træsæde de 5—6 km.

Tammes fik en lang og blid alderdom hos sin datter og svigersøn. Men selv gamle ege segner engang; sin 80 års fødselsdag fejrede han stort med gamle venner den 9. marts 1903, og sommeren derefter færdedes han som sædvanlig omkring i byen, men en smuk, mild septemberdag følte han sig noget træt og lagde sig på sengen for at hvile ud, men hen mod aften — lidt før seks — sov han stille ind i en blid og rolig død til nogen overraskelse for familien. Budskabet bredte sig med lynets fart over byen; han var jo en af de kendteste skikkelser og i sine »velmagtsdage« en af byens ansete og førende mænd. Man følte, at med Tammes Kræme gik en hel tidsalder i graven, og de følgende år viste, at anelserne var rigtige. Han døde den 23. september 1903, mæt af dage, 80½ år gammel. Hans begravelse den 30. samme måned blev den største i mands minde.

FOLKEMINDER FRA TVINGSTRUP

MEDDELT AF ARNOLD HANSEN
EFTER JEPPE JENSENS OPTEGNELSER

Jeg er født den 11. november 1858 i Tvingstrup by, Ørridslev sogn, mellem Horsens og Skanderborg. På opfordring vil jeg her prøve på at give en skildring af julen på en almindelig bondegård i treserne i forrige århundrede.

Forberedelserne til julen begyndte vel allerede i november, når man var færdig med fåreslagtingen. Da støbtes der lys af fåretalg. Det bedste af talgen blev brugt til bagning af æbleskiver og bakkelser(klejner). Når vi støbte lys, blev der altid støbt et tregrenet lys, der blev brugt helligtrekongersaften. For sjov blev der undertiden lagt lidt krudt der, hvor grenene samledes; når lyset da var brændt dertil, blev der jo lidt fyrværkeri.

Når vi så kom hen i december, skulle vi have korn til mølle, cirka 4 skæpper malt til øl, 6 skæpper rug til rugbrød, 3 skæpper rug til sigtning, 3 skæpper hvede også til sigtning, samt byg til mel og gryn. Flormel kendte de ikke dengang. Der blev slagtet en stor gris hen midt i december på cirka 400 pund; grisehovedet blev der lavet sylte af; karlene måtte om aftenen på en træknut hakke det kød, der skulle bruges til medister- og lungepølse. Der blev brygget øl, to halve tønder til hverdagsbrug, en fjerding juleøl; det første tapdryp var meget sødt, det tog man lidt af til pebernødder og søsterkage, det kaldte de »uet«, det blev ikke gæret. Så kom julebagningen. Ovnens blev da altid varmet to gange; når brødet og søsterkagerne var bagt, kom pebernødderne i ovnen, de behøvede ikke så megen varme for at blive bagt, dem var vi børn forfærdelig glade for at få lov til at trille og skære.

Nogle dage før jul kom der gerne en del tiggere (ikke fra byen), de fik gerne et stort stykke rug- og sigtebrød, et stykke flæsk og et lys. Fattigfolk fra byen fik gerne korn til både brød, mel og gryn; de kunne da få det malet i møllen; havde de ikke selv en ovn, fik de det bagt et andet sted.

Dagen til lillejuleaften skulle der renses i fårestien. Hvorfor? Man troede, at når den gødning, fårene lagde om julen, blev liggende i stien, til de fik lam, var lammene mere levedygtige.

Dagen til juleaften var vist sådan halvhellig. Der blev ryddet lidt til side, der blev skåret hakkelse til hestene. Der måtte ikke gerne løbe noget rundt i julen, der måtte ikke spindes. Man måtte ikke sy i julen, for så fik man bulne fingre.

Jeg glemte, at lillejuleaften skulle vi altid smage vort brød og øl; øllet blev kogt i en gryde, hvori der var brød skåret fint i terninger; det fik vi så af til mellemmad.

Vi skulle være færdige med fodringen i god tid de højhellige aftener, og der blev rensset i staldene, således at det var lettere om morgenen. Kreaturerne fik

altid en stor »gibt« hø de højhellige aftener. Når så alle folkene var samlede ved bordet juleaften, fik vi sigtebrød. Der var da smør, fårelår og rullepølse på bordet, og alle vi børn fik lov til selv at smøre mellemaderne og spise alt det, vi ville have af det, der var på bordet; til slut fik vi kogt øl. Når vi var færdige med at spise, fik vi hver en håndfuld pebernødder. Vi morede os da med at spille effen eller ueffen, »hjojt heje« eller kort, til vi skulle have julenadver. Til julenadver fik vi gerne suppe, ribbenssteg og medisterpølse, æbleskiver ovenpå; der blev så sunget julesalmer, til vi fik kaffe med søsterkage og tvebakker til. Julemorgen fik vi flæskesylte og svinetæer med stuvet hvidkål og sennep til, kaffe ovenpå. De unge skulle så til kirke, der skulle jo ofres til præst, kapellan og lærer. Der skulle altid en til kirke. Dengang blev nyhederne jo læst op ved kirkestævne, da der hverken var aviser eller radio.

Dagene mellem jul og nytår var vist halvhellige allesammen; enten besøgte vi familien, eller den kom i besøg hos os.

Hvad maden angår, da var det det samme om nytår som om julen; men når vi havde spist til aften, kom almanakken frem, da skulle den læses. Vi havde i min første barndomstid ikke anden læsning; de gamle almanakker blev også læst igennem tit.

Nytårsaften blev der lavet lidt løjer, det gamle år skulle jo skydes ud og det nye skydes ind. Der blev slået pot for døren, som de kaldte det; et fad eller en krukke, der havde en skavank, blev slået på døren. Nogle brugte en »futtipot«, det var en potte, hvorom der blev bundet en svineblære, en gåsefjer blev stukket ned i midten og bundet om; når man så gned fingeren på gåsefjeren, frembragte det en futtende lyd. Det var sådanne uskyldige fornøjelser, som børn og unge mennesker havde. Om også en husmand en nytårs morgen fandt en stud i stalden i stedet for en ko, tog de det altid fra den gemytligste side; det gjaldt så om at få skiftet om, uden at manden mærkede det. Nytårsdag var den gladeste dag i hele året for os drenge, da fik vi lov til at skyde nytår ind i byen. Vi begyndte om morgenen, så snart vi kunne se, blev heller ikke færdige, inden det var aften. Vi drenge brugte en pigkæp; der blev sat en knaldhætte på enden af piggen, når vi så slog imod en sten, gav det et knald. Vi sagde så »glædeligt nytår« og blev budt på æbleskiver, fik enten en håndfuld pebernødder eller trænødder, undertiden et æble. Der var dengang 12 større og mindre gårde i byen og 18 huse foruden udflyttere. Vi gik alle steder og skød. Om det så var de gamle, fattige koner, satte de en ære i at få dette skud.

Når nytår var forbi, begyndte man at tærse og spinde igen. Helligtrekongersaften var lige så højhellig som jule- og nytårsaften, da blev de tregrenede lys tændt. Der blev sagt, at hvis en karl eller pige den aften ville gå gården rundt tre gange, så skulle de møde den, som de skulle giftes med. Der blev også sagt, at hvis nogen kom til at slukke lyset en højhellig aften, skulle de dø inden næste år.

Nytårsny måtte man ikke se under tag; man skulle helst den første gang, man så det, gå ud i gården og have en salmebog i hånden, når man så slog op i den, kunne man tage varsel deraf, enten det var en dåbs-, bryllups- eller begravelsessalme.

Når vi nåede kørmis (kyndelmisse), skulle vi altid have brød, der var bagt til jul, så fik man ikke ondt i tænderne. Når det sneede om kyndelmisse, sagde man altid: »No komme kørmis knui mæ di hvi stui«.

Der var en mand i vor by, der skrev, hvordan vejret var de første tolv dage efter jul. Han troede, at han deraf kunne se, hvordan vejret ville blive hele året (julemærker).

Julegilder havde vi ingen af i vor by i min barndomstid; men vi havde tiendegilder. Juletræer var der ingen af i min barndomstid. Det første juletræ, jeg har set, var i julen 1881; det var på Tøjhuset i København, hvor jeg dengang gjorde vagttjeneste. Jeg lå dengang ved 4. artilleriafdeling på kasernen ved Frederiksholms Kanal. Jeg så også dengang for første gang det elektriske lys, det var på Store Købmagergade.

— — —
Over for skolen på den anden side af vejen ligger der et gammelt bindingsværkshus. På en løsholt står der årstallet 1754. I tyverne i forrige århundrede var der en dør i gavlen af huset. Ud mod vejen i det første fag af huset var der bryggers, der var så derfra en bagerovn ind i huset. Nu havde drengene hørt fortælle, at manden, der boede i huset, inde i bagerovnen havde en skruptudse, der kunne gøre penge, den kunne gøre en skilling hver dag. Intet under, at de var svært nysgerrige efter at få det mærkelige dyr at se.

En dag, de var ude til frikvarter, og gavldøren stod åben, stormede de derover, og et par af de største drenge var begyndt at kravle ind i ovnen, da konen opdagede det. Hun fik jo så fat i ovnrageren, bandte og skældte ud over dem. De mindste drenge, der stod yderst, kom jo snart derfra, men et par stykker, der var ved at kravle ind i ovnen, fik jo nogle rap i enden af ovnrageren.

Manden, som boede i huset den gang, havde i sin tid tjent som karl hos en mand i byen, vistnok hos sognefogeden. En dag, da manden ville køre til Horsens, blev han og karlen uenige. Det spand heste, som manden ville have for vognen, ville karlen beholde hjemme til markarbejde; men manden satte sin vilje igennem. Da manden var kommet op i vognen og ville til at køre, siger karlen: »Ja, do kommer ikke ret langt, det ska a vis dø«. Da så manden var kommet et stykke forbi Røverkulen ved Jordkilde, standsede hestene pludselig, det var ikke muligt at få dem til at gå længere. Manden måtte køre tilbage og skifte heste med karlen; da han så havde fået de andre heste for vognen, var der ikke noget i vejen. Karlen havde jo hekset en streg over vejen, som hestene ikke kunne gå over.

En mand var på jagten kommet på spor efter en hare, men kunne ikke komme den på skudvidde; når han var nærved at være den på skudvidde, løb haren et stykke og satte sig. Således blev den ved med at drille manden længe, indtil de var kommet i nærheden af en ejendom. Da syntes manden, at han var den nær nok, og så skød han haren. Da han gik hen efter den, var der ingen hare, men der lå en gammel kone og jamrede sig. Hun havde brækket benet. Det var jo konen, der var en heks; hun kunne skabe sig om til en hare, og det var denne hare, jægeren havde ramt i benet; da hun så var blevet menneske igen, havde hun taget skade i benet.

En dreng kom hjem en aften og fortalte, at han på en mark havde set en flok ryttere, som lignede krigsfolk og var i hvide kapper. Der var jo ingen, som troede på det, men året efter havde vi krig, og netop på den mark, hvor drengen havde set det syn, holdt fremmede tropper øvelse; det var hestfolk, og de var i hvide kapper. Nu troede folk på det, drengen havde fortalt.

Da hoveriet var blevet ophævet, blev der på det yderste af en gårds jorder bygget en ejendom tæt ved en kratskov, hvor der var hugorme. Nu søgte hug-

ormene ind til husene, men manden, der var en klog og oplyst mand, tog brodden af dem (en hugorm har jo ingen brod, men en gifttand) og solgte dem på apoteket. Der fortælles, at han fik en mark (33½ øre) for hver brod. Når han så havde taget brodden af dem, hængte han dem op i træerne. De blev ved at strømme til, så det blev en hel indtægt for manden; men til sidst kom hugormekongen, det var en svær karl, den havde manke ligesom en hest, og hvis manden ikke havde haft den bog, der kaldes Cyprianus, havde han heller ikke fået bugt med den.

Samme mand var en dygtig jæger, især var han så god til at fange ræve. En ung mand af hans slægt spurgte ham engang, hvad han brugte at smøre rævesaksen i. De sagde, at han kunne trække rævene til sig i miles omkreds. Svaret blev: »Når du nu er blevet dyrlæge, så kan du spørge mig igen, så skal du få det at vide.« Jeg har selv engang spurgt dyrlægen, om han så nogen sinde fik at vide, hvad rævesaksen blev smurt i. Han svarede: »Nej, jeg har aldrig spurgt om det, der er ikke sådan noget til, det er ikke andet end overtro.«

Der boede en mand i byen, som ikke rigtig forstod ungdommen. De havde så morskab af at drille ham. En gang havde de en nat taget hans gårdport og båret den op i en branddam. Manden gik nu og talte om, hvem af de unge karle han troede havde lavet dette nummer, og sagde, at han ville have dem indstævnet for retten og have dem afstraffet. En anden mand, der var en filur, styrkede ham i det og sagde til ham, at han skulle bare stævne dem ind for retten; han skulle nok vidne, for han havde set ham, der havde båret porten. Da de kom ind for retten, siger dommeren til de unge karle: »I har vel ikke båret den mands port op i dammen?« »Nej,« siger karlene så, »det har vi ikke.« Da så han kom frem, der havde lovet at vidne, siger dommeren til ham: »Har du set, hvem der bar den port?« »Ja,« siger manden så, »jeg har set, at han selv og tre andre mænd har båret den fra dammen og hjem. Hvem der har båret den derop, har jeg ikke set, det har jeg heller aldrig sagt.« Så kunne hele selskabet træde af. Da karlene marcherede forbi mandens gård på hjemvejen, sang de af fuld hals: »Så kommer han nu der igen med sit vrøvl, den nar.«

LOKALHISTORISKE ARKIVER I ØSTJYLLAND

AF ÅGE BREDSTED

Oprettelse af lokalhistoriske arkiver her i landet er en forholdsvis ny kulturel bevægelse. Det første blev oprettet i Fåborg i 1937. Siden da har de kun langsomt bredt sig, og det er først i de allersidste år, at der er kommet rigtig gang i arbejdet. I vore dage er interessen for lokalhistorie stigende.

På samme måde som befolkningen i sin tid interesserede sig for skoler, biblioteker og museer, synes nu turen at være kommet til arkiverne. Interesserede kvinder og mænd tager sig af sagen, og der er ingen tvivl om, at så længe denne interesse er levende, er arkiverne i de bedste hænder.

Men for at de ikke skal komme til at lide samme skæbne, som f. eks. folkebibliotekerne gjorde i sin tid, så bør der sikkert allerede nu træffes visse foranstaltninger, så at de kan komme ind under ordnede og stabile forhold, der kan forhindre, at de nedlægges, hvis interessen for dem midlertidigt svækkes.

I Østjylland findes allerede flere lokalhistoriske arkiver, hvoraf det i Odder er helt fra 1943. Hertil kommer, at de største folkebiblioteker allerede længe har haft såkaldte lokalhistoriske afdelinger, der hovedsagelig har lagt vægt på den lokalhistoriske litteratur og indsamling af billeder. Centralbibliotekerne i Århus og Silkeborg ejer bemærkelsesværdige lokalhistoriske særsamlinger.

For at fremme samarbejdet mellem disse afdelinger og de nye lokalhistoriske arkiver her i Østjylland afholdtes den 13. marts 1969 et møde efter indbydelse af Østjysk Hjemstavnsforening. Man blev her enig om at nedsætte et udvalg, som navnlig skulle søge kontakt med eksisterende og kommende arkiver og yde dem hjælp og vejledning vedrørende arbejdsopgaver og økonomi.

På mødet drøftede man, hvorledes man skulle fremme denne hjælp og vejledning, og der var enighed om, at det måtte være opgaven at arrangere kursus, møder, udstillinger, gensidige besøg og måske offentliggørelse af arkivernes beretninger i foreningens årsskrift Østjysk Hjemstavn.

Udvalget kom til at bestå af afdelingsbibliotekar Kjeld Elkjær, Århus, fotograf fru Else Otzen, Odder, bibliotekar fru Gerda Reppke, Solbjerg, skoleinspektør E. Salomonsen, Viby, og trafikkontrollør S. E. Sørensen, Århus, og det gik straks i gang med arbejdet.

På mødet førtes i øvrigt en lang diskussion om arkivernes arbejdsforhold og økonomiske status. Der var enighed om at samarbejde med andre foreninger, f. eks. foredragsforeninger, biblioteksforeninger, sportsforeninger o. s. v. for at kontakte så mange mennesker som vel muligt. Thi selv om det bedste måske er at gå fra dør til dør, så er et oplysningsarbejde over for befolkningen nødvendigt.

Der var også enighed om, at en forbindelse med skolen og biblioteket er naturlig, og at sognerådet bør kontaktes fra første færd. For selv om penge-gaver fra private ikke helt kan udelukkes, så må det anses for helt naturligt, at kommunen i enhver henseende bør stå bag ved arkivet.

I øvrigt drejede diskussionen sig en hel del om økonomien, og selv om der blev givet udtryk for skepsis, må det vist siges, at der var mange, der gik ind for en tilknytning til folkebibliotekerne, således som det allerede er sket de fleste steder i Østjylland. Motiveringen var den, at en sådan tilknytning giver stabilitet på næsten alle områder, økonomisk så vel som arbejdsmæssigt. Og ikke mindst økonomisk, da det er den eneste måde, hvorpå der kan ydes stats-tilskud til arkiverne.

Foreløbig kan følgende måske noget tilfældige oplysninger om de enkelte lokalhistoriske arkiver i Østjylland meddeles:

Beder-Malling er oprettet 1968 og åbnet for publikum 1969. Det er tilknyttet biblioteket og har til huse i skabe og skuffer i bibliotekslokalet. Dets øverste myndighed er biblioteksudvalget, som har afsat 2000 kr. årligt på biblioteks-budgettet. I virkeligheden er det lærer A. B. Nørgaard, der sammen med 15 interesserede personer leder det daglige arbejde, der er delt op i emneområder, f. eks. »Ejendomme«, »Billeder«, »Avisudklip«, »Affotografering«, »Interviews« og »Film«. Det første år afsluttedes med en udstilling på skolen, der viste beboerne, hvilke ting man var interesseret i. Ved denne lejlighed kørtes en hjemstavnsfilm, som var optaget i kommunen 1952. Det er i øvrigt også hensigten at lave en egnshistorisk samling af mindre genstande (museum).

Ebeltoft er en afdeling af Ebeltoft Museum. I 1968 har Ebeltoft Museumsfor-ening erhvervet Teknisk Skoles tidligere bygning og stillet den til rådighed for arkivformål. Man råder her over 3 lokaler på i alt 180 m², et til arkiv og to til skiftende udstillinger af museumsgenstande og af arkivets samlinger. Foruden rutinemæssig indsamling af arkivstof benytter man også båndoptager. Arkivet ledes af bogtrykker Poul Hvitved.

Fruering-Vilved er oprettet i 1968. Det er tilknyttet biblioteket og har beskedne lokaler i kælderens under Vurring Skole. Arkivet ledes af skoleinspektør G. Lundgaard, pastor J. Bennedsen og gårdejer Sevel Andersen, der alle har et godt kendskab til egnens historie. Ved hjælp af båndoptager fremskaffer man ældre folks erindringer og interviewer egnens kendte folk. Man har anset det for nødvendigt at rette personlige henvendelser til kommunens beboere for at få fat i arkivalier, billeder m. m. Alle kommunens matrikelnumre er katalogiseret, og hver familie har sin egen mappe med materiale.

Hammel er oprettet 1969. Det ejes af kommunen og skal indgå i et nyoprettet bibliotek. Foreløbig har det til huse på De Gamles Hjem og ledes af viceinspek-tør Arne Gammelgaard, Hammel. Kommunen har bevilget 6000 kr. til oprettel-sen, og der regnes med et årligt budget på 1200 kr. fra 1970/71. Arkivet har en særlig dias-samling og en arkæologisk samling. Det er også interesseret i bil-leder m. m. vedrørende Frijsenborg. Der afholdes 3—4 foredrag årlig, og kon-takten med pressen er energisk.

Harlev-Framlev er oprettet i 1968 og åbnet i 1969. Det er tilknyttet bibliote-ket og har til huse i midlertidige lokaler på skolen. Gårdejer Victor Jensen, Harlev, er formand, og overlærer Rigmor Frandsen, Harlev, er leder af det daglige arbejde. På bibliotekets budget er afsat 2500 kr. årligt. Arkivet ejer en sær-samling vedrørende skolehistorie.

Hinnerup er startet i 1967 af Den Konservative Vælgerforening. Repræsentant N. P. Boye Nielsen, Sandbygård, har særlig arbejdet med sagen. Man regner

med bl. a. at få arkivmateriale fra grevskabet Frijsenborg. Navnlig lokalespørgsmålet har været vanskeligt, men sognerådet er interesseret, og pensionist Chr. Jensen, Søften, har påtaget sig at videreføre arbejdet.

Hjortshøj-Egå er oprettet i 1969. Det er tilknyttet biblioteket, og det disponerer midlertidigt over et depotrum i Virupskolen i Hjortshøj. Lærer Lars Häuser Petersen, Hjortshøj, er formand og leder af arkivet. Der er afsat 10.000 kr. på biblioteksbudgettet. Man regner med foruden indsamling af arkivalier og billeder at anvende både film og lydbånd. Der er sendt rundskrivelser til alle de familier, som menes at have interesse for sagen. I øvrigt modtager kommunens biblioteker materiale og besvarer spørgsmål.

Holme-Tranbjerg. Biblioteket har i 1963 oprettet en lokalhistorisk samling, der i øjeblikket har 4—500 billeder og enkelte andre ting, f. eks. interviews med ældre borgere. Samlingen ledes af overbibliotekar Jørgen Thorsted.

Hornslet. Her forberedes oprettelsen af et arkiv under ledelse af overlærer, bibliotekar Søren Sloth Carlsen, der gennem adskillige år har indsamlet arkivalier, billeder og tryksager fra Hornslet og Kaløvigegnen. Man savner endnu et egnet lokale til samlingerne.

Hørning. Allerede i 1955 påbegyndtes indsamling af materiale under ledelse af redaktør N. Bach-Jensen, Hørning.

Mols er stiftet 1967 og åbnet 1968. Det er tilknyttet Molsbiblioteket i Knebel og har til huse i velegnede lokaler på Molsskolen, hvor biblioteket også er. Det ledes af et repræsentantskab bestående af 1 medlem fra hver af følgende 5 kommuner: Agri-Egens, Helgenæs, Knebel-Rolsø, Tved og Vistoft. Formand er gårdejer Svend Dam Sørensen, Vistoft. På bibliotekets budget er afsat 2000 kr. årligt. Arkivet har allerede afholdt et instruktionsmøde for sine medarbejdere og haft kontakt med Ebeltoft Byhistoriske Arkiv og Århus Kommunes Bibliotekers lokalhistoriske samling.

Odder er oprettet i 1943. Det er for nylig blevet omorganiseret og tilknyttet biblioteket, hvor det har fået lokale på 70 m². På bibliotekets budget er foruden husleje opført 6000 kr. til arkivets årlige udgifter. Det er det ældste arkiv i Østjylland, og det skyldes afdøde stationsforstander E. Kaster meget for tilvejebringelsen af dets ret store og omfattende samlinger. I dag ledes det af Kasters tidligere medarbejder, fotograf fru Else Otzen. Opgaven at få ordnet disse samlinger løses, ved at frivillige interesserede arbejder i grupper og hjælper lederen. Arkivet ejer en film om Odder fra 1909 og er for tiden i gang med en række optagelser til en ny. Der arbejdes også med at skabe specialfilm om handelsskolen, vippebrøndhuset, Randlev præstegård og håndværkerforeningen. Det er et velforsynet og velorganiseret arkiv, der søger at dække hele Hads herred.

Ry er oprettet i 1969 på foranledning af Ry Rotaryklub. Det er tilknyttet biblioteket og har til huse på kommunkontoret. Det ledes af et arbejdsudvalg med førstelærer Harald Nielsen, Gl. Ry, i spidsen. På bibliotekets budget er opført 2000 kr. årligt til udgifter vedrørende arkivet, der har etableret en ret omfattende mødevirksomhed og optaget et arbejde med båndoptager.

Silkeborg. Den lokalhistoriske samling ved biblioteket er meget gammel — måske lige så gammel som biblioteket. Den omfatter bøger, udklip, billeder og arkivstof. Samlingen er særdeles omfattende og meget velindrettet.

Skanderborg. Fotograf Henning Andersen, pedel Gunnar Andersen og overtrafikassistent Eigil Carlsen har siden 1967 lavet egns historie på bånd ved hjælp af mikrofon og båndoptager. Det drejer sig om forskellige optagelser fra by og land, f. eks. interviews med personer og reportage af begivenheder. Man kalder samlingen, der for øjeblikket indeholder 300 indslag, for »Skanderborg-kontakten«. Denne »lydavis« udsendes en gang om måneden og bliver hørt af omkring 225 blinde ældre. Stoffet katalogiseres og arkiveres, og det tænkes skænket til et kommende egnsarkiv.

Skejby-Lisbjerg er oprettet i 1964 som en afdeling af Århus Kommunes Bibliotekers lokalhistoriske samling. Det ledes af fhv. gårdejer R. Bendixen, der helt alene har skabt arkivet med det formål for øje at redde så meget som muligt af lokalhistorisk stof i et område, der nu er indlemmet i Århus. Det har til huse i Århus kommunes sognegård i Lisbjerg, hvor det har et selvstændigt lokale på loftet. Dets udgifter — også til et beskedent honorar til lederen — afholdes af Århus Kommunes Biblioteker. Det har medvirket ved flere møder og udstillinger, men dets virksomhed karakteriseres bedst ved den imponerende indsamlevirksomhed, som R. Bendixen har udført, og som kan være forbilledlig og inspirerende for andre arkiver i området.

Solbjerg er oprettet i 1966. Det er tilknyttet biblioteket og har et lokale på 30 m² i en kælder i Solbjergskolen. Arkivet ledes af bibliotekar fru Gerda Reppke, der i ægte kærlighed til og stor indsigt i lokalhistorien har æren for denne nyskabelse i biblioteket. På bibliotekets budget er optaget 2000 kr. årligt til arbejdet, der allerede omfatter en del stof, der er skænket af beboerne. Billedsamlingen er på ca. 800, dokumenter o. l. på ca. 100, og 70 gamle bøger og skrifter er behandlet. Der har været afholdt et par møder, hvor der er gjort rede for arkivets formål, og man er stærkt interesseret i udveksling af materiale med andre arkiver. Lejlighedsvis har man udsendt opfordring til aflevering af specielle ting f. eks. vedrørende skolen, lærerne, gamle elever, præster, sagn, sange o. l. Fru Reppke fik i 1967 overrakt Aarhus Stiftstidendes initiativpokal på grund af sit arbejde med biblioteket og arkivet, og hun har i høj grad været inspirerende for andre arkiver i Østjylland.

Vejlby-Risskov. Biblioteket har påbegyndt oprettelse af en lokalhistorisk samling. Der findes allerede en del billeder, og man er interesseret i at modtage materiale til samlingen, hvis leder er overbibliotekar Erik Lembo.

Viby er oprettet i 1965. Det er tilknyttet biblioteket og har til huse her uden selvstændige lokaler. Formand er skoleinspektør E. Salomonsen og daglig leder overbibliotekar E. Svendsen. På bibliotekets budget er opført 6000 kr. Samlingen har for tiden en film om Viby under udarbejdelse. Den arbejder med båndoptagelser, lysbilleder og affotografering. Der afholdes offentlige lokalhistoriske møder, og pressen tages ofte i anvendelse. I samlingen findes fhv. sognerådsformand Jens Juuls utrykte erindringer. Juul var med til at stifte arkivet, og han har i sit lange liv betydet meget for Viby.

Åby drøfter for tiden oprettelse af en lokalhistorisk samling i forbindelse med biblioteket. Kommunen er interesseret i sagen og har bevilget penge. Der arbejdes allerede med planer om et filmprojekt til 10.000 kr. Bankbogholder Kaj Haarup er leder af arbejdet.

Århus. Lokalhistorisk samling ved Århus Kommunes Biblioteker blev oprettet i 1948 af daværende stadsbibliotekar Åge Bredsted. Det ejer en meget stor sam-

ling biografiske og topografiske billeder samt litteratur og udklip. Det ledes af afdelingsbibliotekar Kjeld Elkjær.

Østjysk Hjemstavnforening vil gerne være medvirkende til, at de lokalhistoriske arkiver i Østjylland kommer ind under faste og stabile arbejdsformer, og »Østjysk Hjemstavn« er stærkt interesseret i et godt samarbejde med det formål for øje at bringe artikler og beretninger om arbejdet.

Der er måske grund til at supplere denne artikel med kort at omtale andre organisationsbestræbelser. I Roskilde-området har man allerede skabt en form for en fast organisation af områdets arkiver. Denne organisation hviler på et nært samarbejde med centralbiblioteket i Roskilde, der har stillet ½ bibliotekar med arkiverfaring til rådighed.

Forudsætningen i Roskilde er selvfølgelig, at langt de fleste lokalhistoriske arkiver er tilsluttet de lokale biblioteker som afdelinger, altså at de er organiseret på en sådan måde, at de kan opnå statsrefusion efter biblioteksloven.

Det er Roskilde Centralbiblioteks byhistoriske afdeling, der leder arbejdet, og byrådet har allerede bevilget økonomisk støtte. Det samme gælder amtsrådet (10.000 kr.) og amtsbiblioteksforeningen (1000 kr.). Det er tanken, at Roskilde bibliotek skal virke som centralarkiv for disse arkiver på samme måde, som det er centralbibliotek for bibliotekerne, altså yde råd og vejledning samt medvirke ved indsamling og registrering.

Også i Sorø-området, der næsten helt er dækket af lokalhistoriske arkiver, er der etableret et lignende nært samarbejde mellem arkiverne.

Hvis man til slut i korte træk skal understrege fordelene ved en tilknytning til det lokale bibliotek, må det være at fremhæve, at man herved bedre kan sikre kontinuitet i arbejdet, gode lokaler med faste åbningstider og bedre betjening af publikum samt statstilskud til driften af arkivet.

Hertil kommer, at et samarbejde med rigsarkivet, landsarkiverne og erhvervsarkivet, som i høj grad er påkrævet, helt givet bedre kan udfolde sig, når arkiverne virkelig er organiserede. Et sådant samarbejde mellem arkiverne skulle gerne nå op på samme plan som det, der i øjeblikket finder sted mellem folkebibliotekerne og de videnskabelige og faglige biblioteker her i landet.

Til sidst er der vist grund til at advare arkiverne mod, at man lægger sig alt for fast på den tanke, at enhver kommune bør have sit selvstændige arkiv. De kommende sammenlægninger af amter og kommuner til større enheder kan ikke undgå at komme til at betyde meget for fremtidens organisationsform.

Men én ting skal man ikke vente med, og det er at starte et arbejde med at indsamle materiale. Det haster, og man skulle nødig vente så længe, at stoffet formindskes eller helt forsvinder på grund af udviklingen.

I øvrigt vil en kommende tids storkommuner sikkert på mange måder blive nødt til at decentralisere. Helt urealistisk er det sikkert ikke at tænke sig en udvikling, der svarer til bibliotekernes med deres hovedbiblioteker og filialer.

Til allersidst vil jeg henlede arkivernes opmærksomhed på, at der findes en landsforening, Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver, som har hjemme i centralbiblioteket i Viborg. Denne forening, som overbibliotekar Åge Bonde er formand for, er rede til at yde sine medlemmer råd og vejledning. Den udgiver siden 1967 tidsskriftet Lokalhistorisk Arkiv, der er et fælles organ for alle landets lokalhistoriske arkiver.

KIRKERESTAURERINGER I ØSTJYLLAND

Dover kirke.

Forarbejderne til Dover kirkes istandsættelse blev påbegyndt i 1966. Oprindelig var der tale om en ren istandsættelse af kirken, der i det indre frembød synlige tegn på fugtskader, men under arbejdet med projektet blev enkelte fornyelser tilføjet.

Dover kirke efter istandsættelsen. Karin Munk fot.

Menighedsrådet havde selv truffet aftale om en udvendig kalkning, og en omordning af kirkens adgangsforhold var under forberedelse, herunder etablering af en parkeringsplads på kommunens foranstaltning. Efterhånden blev disse arbejder taget med i helheden og tilpasset de øvrige arbejder.

Kirken ligger ensomt ved landevejen mellem Skanderborg og Ry. Den er helt hvidkalket og består af skib og kor af romansk oprindelse med senere tilføjet,

oprindelig »styttet« tårn i vest og et lille våbenhus i syd. I 1863 tilføjedes 10 karakteristiske, men lidet forskønnende stræbepiller.

I tidens løb er terrænet om kirken hævet ret betydeligt, og ved restaureringens påbegyndelse lå kirkens gulv 4 trin lavere end det omgivende terræn, hvilket var en væsentlig årsag til de nævnte fugtskader i murværket.

Det indre af Dover kirke efter istandsættelsen. Karin Munk fot.

I forbindelse med udførelsen af de omtalte reguleringer af kirkens adgangsforhold blev der afgravet 40—50 cm af terrænet syd for kirken, og det viste sig, at ydermurene bar spor af kalk helt til denne dybde. Afgravningen har bevirket, at våbenhusets yderdør, der før lå 2 trappetrin nede, nu er i plan med adgangsvejen.

Den indre istandsættelse omfatter fornyelse af gulvene og afrensning og nykalkning af vægge og hvælv. Det stærke og smukke inventar fra det 18. århundrede blev afrenset og nymalet i lyse farver, tilpasset alter og prædikestol. Kirkens elektriske varmeanlæg blev geninstalleret, idet man benyttede lejligheden til at udføre en skjult installation i forbindelse med fornyelse af gulvene.

Et problem opstod i forbindelse med kirkens orgel, der var kassabelt. Det var vigtigt at få fastslået, om et nyt instrument kunne tilpasses det eksisterende pulpitur, da det i modsat fald måtte anses for rigtigst at fjerne det, mens kirken var under istandsættelse. Pulpituret var fra ca. 1915 som orgelet, men på forsiden var opsat 13 dekorerede fyldinger fra et tidligere pulpitur. Malerierne er udført af lærer Niels Jensen, Boes, og forestiller de 12 apostle og Kristus.

Nogen kunstnerisk værdi kan ikke tillægges dem. Nationalmuseet henstillede, at man bevarede pulpituret, men da orgelbyggeren anbefalede at anbringe det nye orgel på gulvet i kirkens vestende, og da en undersøgelse godtgjorde, at pulpiturets konstruktive tilstand var uforsvarlig, gav museet sin tilslutning til, at det blev fjernet. De 13 malede fyldinger er — forsvarligt indpakket — opmagasineret på kirkens loft.

Kirken må nu en tid klare sig med et midlertidigt orgel, men udkast til det nye instrument vil i den nærmeste fremtid blive indsendt.

Arbejdet i kirken blev påbegyndt midt i februar måned 1967, og den 24. marts 1968 blev kirken genåbnet af biskoppen.

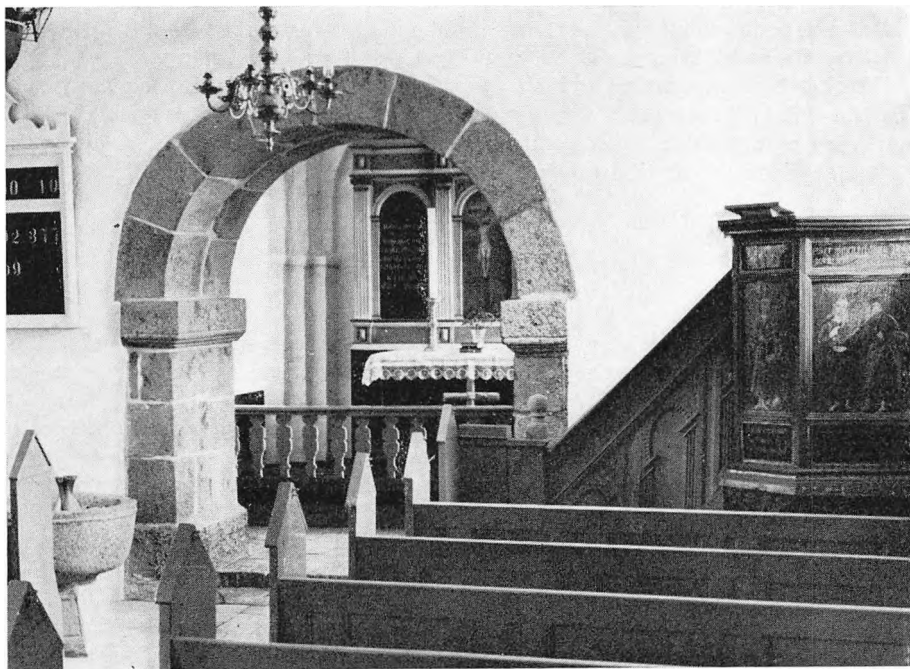
De samlede udgifter til den indvendige istandsættelse er opgjort til kr. 135.577.

Elev kirkes istandsættelse.

Elev kirke er en af de mindste kirker på egnen. Det er en kvaderstensbygning bestående af kor og skib med senere tilføjet våbenhus på sydsiden.

Kirkens indre er særlig bemærkelsesværdigt ved, at inventaret virker helt urørt. Selv om inventardelene har forskellig tidsalder, danner de et smukt hele og minder om almuetiden.

Man glæder sig over, at det aldrig har været ude for at skulle gøres »fint«.

Det indre af Elev kirke efter istandsættelsen.

Stolestaderne, der stammer fra tiden før midten af forrige århundrede, er malet uden nogen særlig bundbehandling og står med den skruehøvlede overflade. Det samme gælder vægpanellerne, der er sammensat af lodretstående brede planker.

Prædikestolen er fra slutningen af 1500-tallet og altertavlen fra begyndelsen af det 16. århundrede, medens knæfaldet er fra 1700-tallet.

Istandsættelsen af kirkens tage blev påbegyndt foråret 1968 og var yderst påkrævet. Der var mange huller, hvor vand og sne kunne trænge ind, og selve murkronen havde store skørnede partier, forårsaget af vand og frost.

Der er oplagt helt nyt tag på kirken. Som underlag for tagstenene er der lagt brædder og pap, og fremtidig vedligeholdelse med understrykning skal ikke finde sted.

I loftsrummet er der over bjælkelaget isoleret med 100 mm batts og udlagt et nyt blændgulv.

På undersiden af bjælkelaget er forskallingen og pudsen fjernet. Loftet er sat i stand, så det fremstår som hvidtet bjælkeloft.

Indvendig var kirkens vægge forsynet med et tykt lag puds af nyere dato. Dette pudslag er rensat af, og der er foretaget en udbedring af den oprindelige skepuds, som havde skørnede partier. Der er hermed blevet en bedre overensstemmelse mellem væggene og kirkens inventar.

Prædikestolen har været på værksted, hvor konservator Svenning Elmholdt har sat den grundigt i stand. Den fremstår nu afdækket, og den oprindelige bemaling er konserveret.

Altertavlen er ikke rørt ved denne istandsættelse af kirken, men man må håbe, at det ikke vil vare alt for længe, inden den bliver sat i stand og medvirker til at forøge rummets skønhed.

Det øvrige inventar er malet op og afstemt efter prædikestolen.

Udvendig er kirkens vægge sat grundigt i stand og kalket påny.

Efter kirkens genåbning, der blev foretaget ved biskop Høirup og fandt sted lige før jul 1968, var alle, der havde deltaget i istandsættelsen, samlet til et samvær i en skolestue i den gamle skole tæt ved kirken.

Den samlede udgift til istandsættelsen beløber sig til 128.378,26 kr.

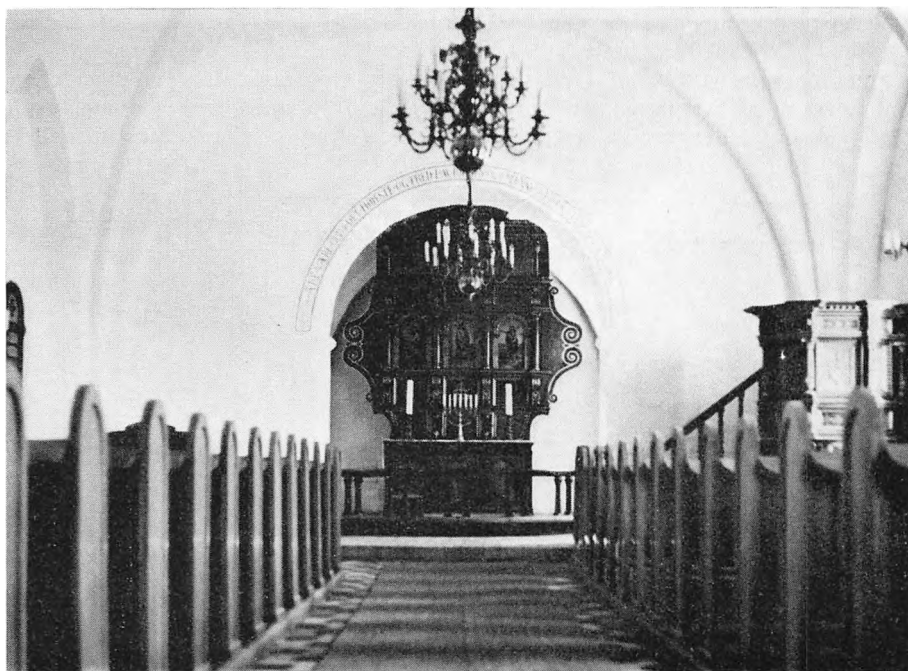
Haldum kirke.

Samtidig med at det eksisterende dårlige kalorifereanlæg skulle udskiftes, skulle der foretages en rensning af hvælvedekorationerne og en nykalkning af væggene.

Døbefonten skulle flyttes ned på kaloriferens plads, og der skulle opstilles et frontpanel ved den nordlige række stolestader.

Det nye varmeanlæg er et luftopvarmningsanlæg. Varmeaggregatet er anbragt i den gamle kaloriferegrav, og oliefyret er anbragt i den bageste del af ligkapellet. Installationen er forestået af ingeniør I. O. Christensen, Århus.

Rensningen af de kalkmalede hvælvedekorationer, der var fra slutningen af forrige århundrede og efterligninger af egnens almindelige type, skulle foretages ved rulning med franskbrødsdej. Det viste sig imidlertid ugørligt, fordi hvælvne var aldeles tilsodede, og det yderste kalklag, hvorpå dekorationerne var malet, kunne ikke holde til rensningen.

Det indre af Haldum kirke efter istandsættelsen.

Efter forhandling med menighedsrådet blev det besluttet, at man skulle give afkald på dekorationerne, og Nationalmuseets tilladelse blev indhentet.

Både vægge og hvælv blev herefter rensed for det yderste kalklag, og der blev foretaget en nykalkning.

Der var ikke regnet med, at stolestaderne skulle males, men efter nykalkningen kom det af sig selv, at det måtte gøres, for de virkede helt forkerte og var mørke i forhold til rummet.

Stolestaderne blev malet i en lys egetræsådring sammen med panelerne i tårnrummet (våbenhuset).

På grund af de forskellige ændringer i planen kom arbejdet til at vare længere tid end beregnet. Udgiften til varmeinstallationen og istandsættelsen beløber sig til 133.316,86 kr.

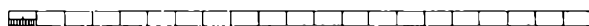
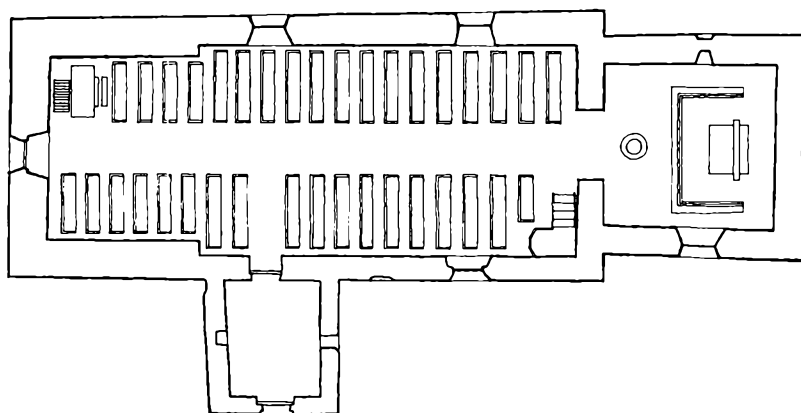
Låsby kirkes restaurering.

Låsby kirke består af skib og kor i huggede granitkvadre. I gotisk tid er der tilføjet tårn mod vest og våbenhus mod syd. Tårnets overdel er senere nedbrudt til højde med skibet og erstattet af en lille tagrytter i bindingsværk med tag af træspån. Våbenhuset og skibet er tegldækket, medens koret har blytag.

I september 1966 blev der foretaget en besigtigelse af kirken med henblik på en gennemgribende istandsættelse.

Ved besigtigelsen viste taget sig at være i dårlig stand, fordi taglæggerne var for klejne, hvilket bevirkede, at understrygningen ikke kunne holde.

Spærene var i god stand, men skulle sikres mod udskridning ved spærfoden. Optagningen af et gennemgående loftsbræt viste, at bjælkerne gennemgående var gode, og at der var kalket på ydervæggene over loftsforskallingen mellem

Plan over Låsby kirke.

bjælkerne. Dermed var det klarlagt, at kirkens loft tidligere har stået som loft med synlige bjælker.

Kirkens gulve havde en meget uens belægning. Under stolestaderne i nord-siden var der trægulv med begyndende råd og i sydsiden teglsten dækket med et kokustæppe. I tårnrummet var der teglsten under stolestaderne og brede fodbrædder foran hver stol. Gulvet i koret havde teglsten på fladen, og i midtergangen var der sekskantede teglstensfliser, mens våbenhusets gulv var belagt med cementfliser.

Kirkens indvendige vægge var sodet til af kaloriferen, der var kassabel, og et nyt varmeanlæg var påkrævet.

Orglet var ikke i god stand og ville næppe kunne overleve overgangen til et nyt varmeanlæg.

Vinduerne var udført i støbejern og havde defekte ventilationsrammer. Stolestaderne var ikke særlig gamle og derfor ikke så værdifulde, at de kunne anses for bevaringsværdige. De var meget umagelige at sidde på.

Ud fra besigtigelsen blev der udarbejdet et forslag til kirkens restaurering, og efter at sagen var behandlet af myndighederne, kunne arbejdet påbegyndes i februar 1968.

Kirkens loft er sat i stand. Puds og forskalling på bjælkeundersiden er taget ned. Loftsbjælkerne er udbedret, og der er lagt nyt loft af fyrretræsbrædder i uens bredde. Brædderne er behandlet med imprægneringsvæske, så de har farvetone som de gamle bjælker.

Kirkens indvendige vægge er rensset for gamle kalklag og løs puds, hvorefter de er sat i stand med hydraulisk mørtel og kalket påny med boesdalskalk.

Gulvene er udskiftet. I koret, midtergangen og våbenhuset er der lagt kvadratiske teglstensfliser, og under de nye bænke er der lagt gulv af trykimprægnerede fyrretræsbrædder i uens bredde.

Døbefonten, der stod i korets nordside og ikke kunne ses fra skibet, er flyttet hen midt for alterpartiet, og den er i lighed med indgangsportalen sat i stand

Det indre af Låsby kirke efter restaureringen.

af billedhugger Vitus Nielsen. En tilsvarende istandsættelse skulle også have fundet sted ved korbuen, hvor kragstenene ved en brand i middelalderen er sprængt, men afrensningen af de uheldige cementudbedringer, der er foretaget ved en tidligere restaurering, måtte opgives.

For at opnå en smuk helhed ved korbuen blev den i stedet kalket, og det bevirkede, at døbefonten, der forøvrigt menes at være et arbejde af »Sjorslevmesteren«, virkelig kom til sin ret.

Kirkens støbejernsvinduer er udskiftet med nye jernvinduer af fladjern og forsynet med almindelige vinduesglas i blysprosser.

Indgangsdørene er udskiftet med nye egetræsdøre, der er udført som kraftige revledøre.

Kirkens stolestader er udskiftet med nye, der er udført i trykimprægneret fyrretræ. Sæde og ryg er polstret.

Prædikestolen har fået en ny og smallere trappe. Den er restaureret ved kirkemaler Georg N. Kristiansen og står i en blågrå marmorering med gul staffering. Trappepanelet er ligeledes restaureret.

Der er installeret nyt centralvarmeanlæg i kirken med centralfyret anbragt i redskabsrummet syd for kirken. Varmeinstallationen er projekteret af ingeniør I. O. Christensen, Århus.

Udvendig er kirken kalket, og taget på skibet og koret har fået nye håndstrøgne tagsten. Korets blytag er omstøbt.

Kirkegårdens indgangsparti ved våbenhuset er ommuret. Murvangerne var frostsprængt og trappen uheldig, fordi den var placeret helt ude ved trælågen. Ved ommuringen blev vangerne drejet en smule, så man nu går vinkelret ind fra vejen, og trinene er trukket et godt stykke tilbage og delt med en mellemrepos.

Der er bestilt nyt orgel hos orgelbyggerfirmaet Th. Frobenius og Sønner.

Den 16. marts 1969 blev kirken taget i brug igen ved en festgudstjeneste, hvor biskop Høirup genåbnede den.

Risskov kirkes kortbygning.

For 25 år siden ombyggedes fabrikant Fritz Clausens villa i Risskov under arkitekt Aksel Skovs ledelse til kirke.

I den forløbne tid siden indvielsen, der fandt sted den 1. søndag i advent 1934, er sognet vokset så meget, at menighedsrådet fandt det nødvendigt, at der blev foretaget en udvidelse af kirken.

Efter et møde med kirkens arkitekt blev det besluttet at søge kirken udvidet med et kor, ligesom man ønskede indrettet et kordegnekontor ved kirken.

Projektet kom derefter til at omfatte tilbygningen af det 58,5 m² store kor, der i højde stemmer overens med højden i kirkerummet.

Under koret er der indrettet kordegnekontor, venterum, toilet og et boxrum til opbevaring af kirkebøgerne. Med adgang fra det fri er der indrettet toiletter til besøgende på kirkegården.

Ved tilbygningen og de ændringer, der har fundet sted i den eksisterende bygning, er anvendt tilsvarende formsprog og materialer som ved ombygningen for 25 år siden.

Ændringerne i kirkens indre omfatter bl. a., at der til det nye kor er udført en ny og større alterskranke med plads til ca. 30 altergæster.

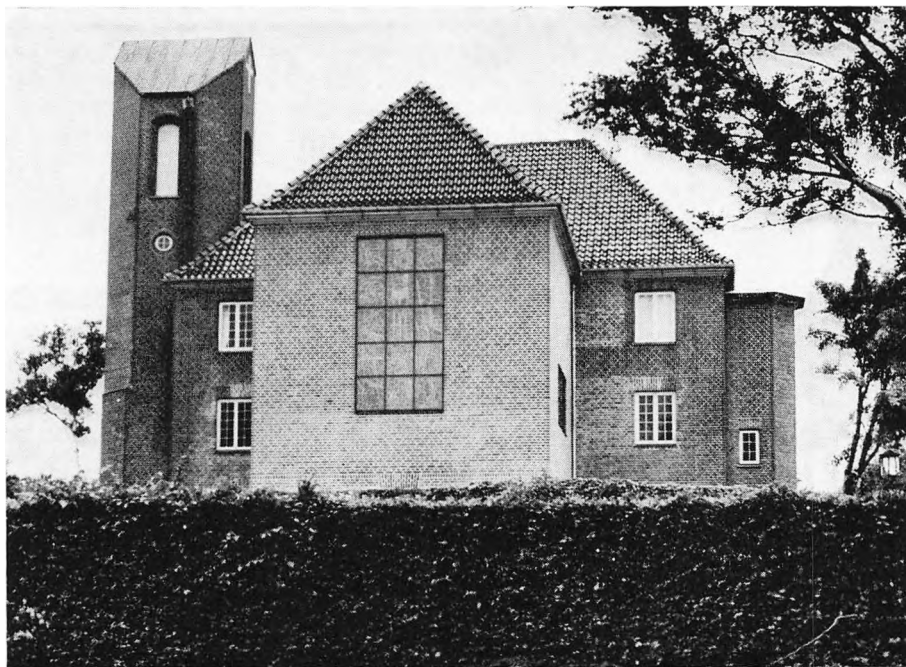
Fortil i alterskranken er der indrettet to brede låger, så det er muligt at gå direkte op til alteret.

Alterbordet, der har samme udseende som tidligere, er løftet et trin og står på et marmorbeklædt podie.

Prædikestolen er flyttet fra sydvæggen i kirkeskibet til sydsiden i koråbningen, og gulvet i den er hævet et trin over korets.

Professor Kræsten Iversens glasmosaikvinduer er anbragt i korets vægge. De har været på værksted hos glarmestrene Freese og Søn i København, hvor de i sin tid er udført, for at blive sat om.

Kirken blev genåbnet ved en festgudstjeneste den 1. søndag i advent 1968.

Risskov kirke efter udvidelsen.

Them kirkes restaurering.

Them kirke ligger på en banke midt i Them by. Kirkens kor og skib er opført i granitkvadre i romansk tid.

I gotisk tid er mod vest opført et tårn, som senere er nedbrudt til højde med skibet. Det nuværende tårn er fra 1863, medens våbenhuset og det anselige sideskib mod nord stammer fra 1874.

Koret og skibet har indsatte stjernelvælv med dekorationer på ribber, skjoldbuer og gjordbuer. I det tilbyggede tårnrum mod vest er der fladt, pudset træloft, der er afsluttet med bue og gesims langs væggene.

Ved restaureringen er hvælvene rensed ved rulning med franskrødsdej, og nykalkning har kun fundet sted på væggene, hvor der ikke fandtes dekorationer. Kalken er let tonet, så farven passer til hvælvenes bundfarve.

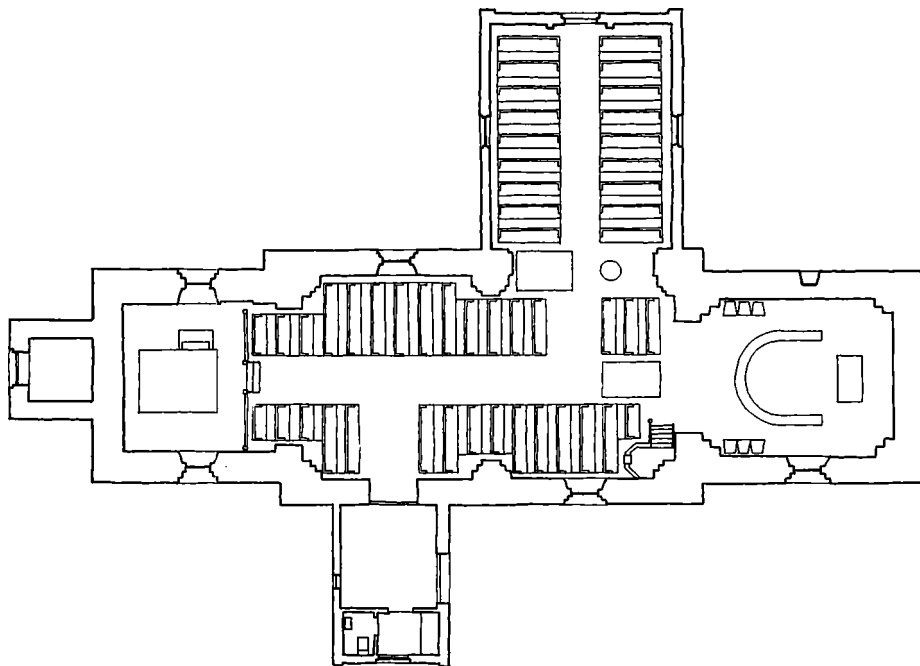
Kirkens gulve er sat i stand. I skibet og sideskibet er der lagt nyt gulv af gule kvadratiske teglstensfliser, medens der er anvendt gamle gulvmaterialer i koret og i våbenhuset.

Der er udført nye stolestader til kirken. Stolestaderne, der er malet i farver efter hvælvdekorationerne, kan i udseendet minde om den gamle agestol, med hynde på sædet og smal ryghynde ophængt i læderstropper. På bagsiden er der lommer til salmebøger og træknage til ophæng.

Et særligt aktiv for stolestaderne er, at der ved gavlene er anbragt gamle cgetræsgavle. Disse gamle gavle, der er sat i stand på Nationalmuseets foranledning, og som stammer fra det 16. århundrede, blev ved en restaurering i

slutningen af forrige århundrede forsynet med hjørnestolper og anvendt i stolestaderne. En del var også anvendt som vægpanel i koret og i våbenhuset. Gavlene er renset for maling, befriet for hjørnestolperne og påsat de nye stolestader.

Kirkens renæssancealtertavle var forsynet med en nyere predella, der tillige med alterbordsforsiden var i træskulptur. Begge disse trærelieffer var ikke af

Plan over Them kirke.

stor værdi, og da den gamle predella stod på kirkens loft, blev den indsat på sin oprindelige plads, medens alterbordet blev beklædt med antependiestof.

I koret er det hævdede trægulv bag knæfaldet fjernet, og alterskranken er sat i stand.

Kalkmalerierne på korbuens vanger, hvoraf det ene viser Jomfru Maria med de syv sværd, er istandsat ved konservator Robert Smalley fra Nationalmuseet.

Der er udført en ny trappe til prædikestolen. Kirkemaler Georg N. Kristiansen har sat prædikestolen og altertavlen i stand, ligesom han også har restaureret den gotiske krucifixfigur, der er ophængt på skibets sydvæg ved indgangsdøren.

Kirkens orgel er anbragt i tårnrummet og fylder dette næsten helt ud. Rummet virkede derfor mørkt. Der blev følgelig arbejdet en del med belysningen. I loftet blev indsat belysningsarmaturer, og på orgelsiderne opsattes der lyskasser. Loftet og orglet blev malet i en lys farve svarende til væggenes kalkfarve, og det lykkedes ved opsætning af kultrådspærer i armaturerne at opnå samme lysvirkning omkring orglet som i kirkerummet.

Kirken har fået nyt centralvarmeanlæg, projekteret af ingeniør I. O. Christensen, Århus.

I våbenhusets redskabsrum er der indrettet et nyt toilet og et skabsrum.

Det indre af Them kirke efter restaureringen. Asgers foto.

Udvendig omfatter restaureringen en istandsættelse af væggene og nykalkning samt omlægning af tagene fra skifer- til blytækning, med undtagelse af sideskibet, der stadig har skifertag.

Arbejdet med kirkens restaurering påbegyndtes i april 1968, og den 14. december 1968 blev kirken genåbnet ved biskop Høirup.

De samlede udgifter til restaureringen beløb sig til 412.358,98 kr.

Aksel Skov og Aage Kristensen.

NOGLE DØDSFALD I ØSTJYLLAND 1968

1. Den 6. marts døde fhv. borgmester *Jens Chr. Juliussen*, Horsens, 83 år gammel. Han var arbejderson fra Horsens og boede hele sit liv i sin fødeby. Efter læretid ved Horsens Avis arbejdede han fra 1908 som typograf ved Horsens Social-Demokrat og senere som faktor ved Horsens Venstreblad. Fra 1922 blev han ansat som forretningsfører for Sygekassen Horsens og gik i øvrigt op i politisk og socialt arbejde. 1928 blev han socialdemokratisk byrådsmedlem og formand for fattigudvalget, og 1939 valgtes han til borgmester efter Axel Sørensen, der var blevet udnævnt til minister for offentlige arbejder. Som borgmester i de vanskelige besættelsesår vandt han respekt som en dygtig og djærv kommunalmand. Da han ved en fejltagelse kom til at proklamere tyskerens kapitulation allerede den 1. maj 1945, måtte han gå under jorden et par dage. 1949 trak han sig af helbredsmæssige grunde ud af byrådsarbejdet og efterfulgtes som borgmester af Robert Holm. Sine sidste år tilbragte han på hvilehjemmet Gimle.

2. Den 23. marts døde fhv. stadsgartner *Leif Sandberg*, Århus, 76 år gammel. Han var født i Kristiania, det senere Oslo, som søn af den senere lensmand i Kongsvinger P. C. Sandberg. Efter at have været gartnerelev, blandt andet ved Bernstorff slot, blev han 1911 havebrugskandidat fra Landbohøjskolen og ansattes 1912 som assistent ved Århus kommunes parkvæsen. Han udnævntes 1916 til stadsgartner og beklædte denne stilling — hvortil fra 1941 var knyttet administrationen af Århus begravelsesvæsen — til han tog sin afsked i 1960. Under Sandbergs ledelse er der foregået en meget betydelig udbygning af byens parker og grønne områder. Man kan nævne anlægget af Marselisborg Mindepark (1924—25), Rømerhaven og Mølleparken (1930), Rådhusparken (1937—41) samt udvidelsen af Botanisk Have til dens nuværende areal (22,5 ha). Alle disse anlæg har et venligt og åbent præg med store græsarealer, frit tilgængelige for publikum. Med særlig interesse har Sandberg også virket for indretning af offentlige lege- og tumlepladser. Ved byjubilæet 1941 tog han initiativet til opstilling af blomsterkrukker på byens torve og pladser, et eksempel, der siden er taget op af andre byer. Til Østjysk Hjemstavn har han 1950 bidraget med en artikel om parker og anlæg i Århus.

3. Den 7. april døde forfatterinden *Esther Malling Pedersen*, Odder, 83 år gammel. Hun var født i Hejlskov præstegård, Ørslevkloster sogn, Viborg amt, som datter af den kendte præst og forfatter Vilh. Malling. Allerede i hendes første leveår flyttede familien til Odder, hvor faderen var kaldet til valgmenighedspræst, og her kom hun til at bo resten af sit liv. Efter almindelig forbedelseseksamen fra Odder Realskole blev hun 1902 journalistelev ved Odder Dagblad, arbejdede senere som journalist ved Grenå Folketidende og var fra 1908 ansat ved Aarhus Amtstidende. 1917—43 var hun bladets lokalredaktør i Odder. 1910 var hun blevet gift med tømrermester Thue Pedersen. Politisk sluttede hun sig til Venstre og var opstillet som folketingskandidat 1929 i Odderkredsen, 1935 og 1939 i Lemvigkredsen. 1936 indvalgtes hun i landstinget for 5. kreds, og 1939—53 var hun tingvalgt medlem. Af hendes tillidshverv kan

nævnes, at hun var medlem af bestyrelsen for Hads Herreds Sønderjyske Samfund og af præsidiets for Danske Kvinders Samfundstjeneste og for Red Barnet. Hendes forfatterskab omfatter 4 romaner og et skuespil, og hun har oversat adskillige romaner fra engelsk. Til Østjysk Hjemstavn har hun i 1957 skrevet et bidrag om Odder valgmenighed og dens første præst Vilh. Malling.

4. Den 31. maj døde fhv. overkirurg *J. Fabricius-Møller*, Århus, 83 år gammel. Han var født i Vejle som søn af læge J. L. Møller og blev student fra Vejle Latin- og Realskole 1903. Først gik han et par år på Polyteknisk Læreanstalt, men begyndte derefter et medicinsk studium, som han afsluttede med embeds-eksamen 1911. Efter ansættelse ved forskellige Københavnske hospitaler og efter 1922 at have taget den medicinske doktorgrad blev han i 1927 udnævnt til overkirurg ved Århus Amtssygehus og beholdt denne stilling, til han i 1935 tog sin afsked. Ved opførelsen af det nye amtssygehus 1932—35 nedlagde han et stort arbejde i udformningen af planerne. Særlig kendt er hans indsats inden for seksualoplysningen. På dette område har han gjort en pionergerning ved sine talrige foredrag over hele landet og ved sine bøger, ikke mindst »Kønslivet«, (1944), der er kommet i mange udgaver, både på dansk og fremmede sprog.

5. Den 18. juni døde professor *Torsten Dahl*, Charlottenlund, 70 år gammel. Han var født i København som søn af professor Frantz Dahl, blev student fra Metropolitanskolen 1914 og cand. mag. i engelsk, latin og tysk 1922. Efter studieophold i London, Oxford, Cambridge og Edingburgh virkede han som undervisningsassistent ved Københavns Universitet 1925—28. Da universitetsundervisningen i Jylland 1928 begyndte under primitive former i Århus Tekniske Skole, hørte Dahl til de første lærerkræfter, som docent i engelsk. 1934 udnævntes han til professor i engelsk ved Århus Universitet og forblev i denne stilling, til han 1967 tog sin afsked og flyttede til Charlottenlund. Endvidere har han været lærer ved Handelshøjskolen i Århus og censor i engelsk ved lærereksamen. I krigsårene 1940—45 var han formand for English Club i Århus. Foruden en række videnskabelige arbejder har han udgivet en oversættelse af den oldengelske krønike for Selskabet til Historiske Kildeskrifters Oversættelse.

6. Den 14. oktober døde læge *Jens Didriksen*, Højbjerg, 83 år gammel. Han var gårdejersøn fra Møn, tog studentereksamen fra Herlufsholm 1904 og medicinsk embedseksamen 1912. 1914 nedsatte han sig som praktiserende læge i Gylling og virkede her, til han 1956 solgte sin praksis og flyttede til Højbjerg. Han var anset som læge og beklædte flere lokale tillidshverv, blandt andet formandskabet i Gylling Sygeplejeforening og i Gylling Biblioteksforening. Men det er som arkæolog, han særlig har gjort sit navn kendt. Historisk interesseret fra barndommen begyndte han straks efter sin ankomst til Hads herred at syle med egnens rige forhistorie. Han var en af initiativtagerne til oprettelsen af Odder Museum i 1928, gennem mange år medlem af museets bestyrelse og til sidst æresmedlem. I en afhandling i Århus Stifts Årbøger for 1953 har han gjort rede for sine talrige udgravninger af oltidsminder. Hans to mest betydelige undersøgelser vedrører dog middelalderen: Bjørnkær borgruin 1930—33 og Kærsgård voldsted 1949—50. Om dem har han offentliggjort vægtige artikler i Østjysk Hjemstavn 1941 og 1950.

PERSONREGISTER

- Amdisen, Kristine, gift med Thomas
 Kristensen (Kræmmer), 128.
- Andersen, A. C., lærer, Skødstrup, 80.
- Andersen, Anders, gårdejer, Pannerup,
 33—35, 37—40.
- Andersen, Anders, gårdejer, politiker, 10—19.
- Andersen, Anders, Snærild, 101—03.
- Andersen, Bjørn, Stenalt, 31.
- Andersen, Gunnar, pedel, Skanderborg, 137.
- Andersen, Henning, fot., Skanderborg, 137.
- Andersen, Jenny, folketingskandidat, 18—19.
- Andersen, Jens, gårdejer, Balle, 101, 103.
- Ankersen, Jens, lærer, senere gårdejer,
 Vellev, 128—29.
- Andersen, Jens, lærer, Ølsted, 42, 47.
- Andersen, Jørgen, redaktør, Horsens, 94.
- Andersen, Lars Herluf, Arden, 13—14.
- Andersen, Laurits, Snærild, 98.
- Andersen, Niels, Balle, 103.
- Andersen, Peder, bolsmand, Pannerup, 41.
- Andersen, Peder, Fillerup, 99, 102—03.
- Andersen, Peder, Snærild, 101—03.
- Andersen, Sevel, gårdejer, Solbjerg, 135.
- Andersen, Stig, marsk, 114.
- Andersen, V., skoleelev, Horsens, 93.
- Andreassen, Bendix, fattiggårdsbestyrer,
 Kjeldstrup, 109.
- Andreassen, Karl, fattiggårdsbestyrer,
 Kjeldstrup, 112.
- Andreassen, Hendrik, snedker, Nødgager, 113.
- Asmund, Johs., provst, Ørsted, 15.
- Bach-Jensen, N., redaktør, Hørning, 136.
- Bager, P., amtsrådsmedlem, Voldby, 111.
- Baltersen, Jørgen, bolsmand, Trige, 37—38.
- Bandholdz-Madsen, G., kæmner, Trige, 61.
- Basse, Ingvar, foged, Bjørnsholm, 30.
- Baunsgaard, Hilmar, politiker, 19.
- Bech, Jens Nielsen, gårdejer, Trige, 36—43.
- Bech, Niels Nielsen, gårdejer, Trige, 42—44.
- Beda, historieskriver, 21—22.
- Bendixen, Ole, Snærild, 99, 103.
- Bendixen, R., gårdejer, Skejby, 137.
- Bendsen, Rasmus, murer, Vonge, 67.
- Bennedsen, J., sognepræst, Fruering, 135.
- Bennike, Bjørn, stud. scient. pol., 17.
- Berg, B., læge, Viborg, 65—66.
- Berg, Chr., politiker, 42.
- Bjerre, Vald., adjunkt, Horsens, 91, 93.
- Bjørnbak, Viggo, politiker, 42.
- Blaunfeldt, V., skoleelev, Horsens, 93.
- Blicher, Niels, sognepr., Randlev, 98, 101—02.
- Blicher, St. St., forfatter, 101.
- Boeck-Hansen, E., direktør, 8.
- Bojsen, Frede, politiker, 42.
- Bomholt, N. J., tømremester, Lisbjerg, 57.
- Bonde, Rasmus Pedersen, gårdejer,
 Skårupgård, 109.
- Bonde, Age, overbibliotekar, Viborg, 137.
- Bording, Kristen, landbrugsminister, 73.
- Borg, Jens P. Jensen, arbmd., Ølsted, 58.
- Boye Nielsen, N. P., repræsentant,
 Sandbygård, 136.
- Brandt, Anders, bolsmand, Trige, 38, 40.
- Brangstrup, J. G., degn, Hvirring, 76—77.
- Branner, Louise, lærerinde, Horsens, 90.
- Bredsted, Age, stadsbibliotekar, Århus, 137.
- Broch, Gustav, højesteretsadvokat, 65.
- Bruun, Anna Petrea, lærerinde, Horsens, 91.
- Buchwald, Emil, overlærer, senere
 seminarieførstander, Horsens, 92.
- Budtz, J., proprietær, Thomasminde, 35, 37.
- Bugge, Niels, stormand, 30.
- Buhl, Vilhelm, politiker, 5—6.
- Bundgaard, Søren, dødsdømt, 67.
- Bülow, A. V., sognepræst, Trige, 50, 54.
- Bülow, Adam, provst, Hjortshøj, 126.
- Bølle, Ejler Madsen, biskop, 30.
- Bøtker, Bruno, snedker, Århus, 13—19.
- Baatrup, Frederik, gårdejer, Trige, 48, 51.
- Carlsen, Eigil, overtrafikassistent,
 Skanderborg, 137.
- Christensdatter, Johanne, hospitalslem, 71.
- Christensen, Andreas, skarpretter, 67—68.
- Christensen, Anna, skoleelev, Horsens, 93.
- Christensen, Anton Peter, gårdejer, Trige, 41.
- Christensen, Chr. Jensen, gårdejer, Trige, 53.
- Christensen, I. O., ing., Århus, 142, 146, 149.
- Christensen, Jens, Fillerup, 102—03.
- Christensen, Mikkel, gårdejer, Trige, 36—37.
- Christensen, Rasmus, gårdejer, Trige, 41.
- Christensen (Aalykke), R., fabr., Odder, 99.
- Christian II, konge, 114.
- Christian IV, konge, 70.
- Christiansen, Anders, gårdejer, Trige, 38, 40.
- Christiansen, H., lærer, Trige, 37, 39.
- Christiansen, Kirstine Marie, Claus
 Hessellunds søster, 67.
- Christiansen (Hessellund), Claus Frederik,
 dødsdømt, 62—69.
- Christiensen (Tornekran), Niels, ridder, 31.
- Christmas Møller, J., politiker, 5—7.
- Christophersen, Peder gmd., Stabrand, 114.
- Clausen, Fritz, fabrikant, Århus, 146.
- Dahl, Frantz, professor, København, 151.
- Dahl, K., skoleelev, Horsens, 93.
- Dahl, Torsten, professor, Århus, 151.
- Dahlgaard, Bertel, politiker, 14, 16.
- Dalhoff, Herlov, degn, Hvirring, 75—79.

- Dam, Jens Nielsen, fattiggårdsbestyrer, Trige, 41.
- Dam Sørensen, Svend, gårdejer, Vistoft, 136.
- Damgaard, H., politiassistent, Brædstrup, 69.
- Damgaard, P., lærer, Trige, 41, 54.
- Davidsen, David, student, 116.
- Demstrup, E., malermester, Lystrup, 57.
- Demstrup, P., lærer, Ølsted, 47, 49—50, 57.
- Didriksen, Jens, læge, Gylling, 151.
- Dinesen, W. L., godsejer, Katholm, 111.
- Due, Jakob, spillemand, Odder, 117.
- Dybbroe, A., skovrider, Hornslet, 17—19.
- Dybdal, Viktor, adjunkt, Horsens, 88, 90—91.
- Dyrkjøb, Hans Nielsen, fæstehusmand, 70.
- Ebbesen, Niels, væbner, 30.
- Eberhard, Laurs, gdr., Trige, 45, 47, 49, 53, 57.
- Elkjær, Kjeld, afd.bib., Århus, 134, 138.
- Elkjær, Sigurd, forfatter, 73, 90.
- Elkjær, Søren Peder, lærer, 73.
- Elmholdt, Svenning, konservator, 142.
- Emma, dronning, 25.
- Erik Glipping, konge, 28.
- Erik Plovpenning, konge, 28.
- Eriksen, Chr., Fillerup, 99.
- Eriksen, Erik, politiker, 10—13, 16.
- Eriksen, Simon, daglejer, Horsens, 66.
- Erslev, Kr., historiker, 74.
- Esbernsen, Jeppe, Hinge, 30.
- Esken, Morten, højskoleforstander, Uth, 72.
- Estrid, kongedatter, 26.
- Estrup, J. B. S., politiker, 18.
- Ethelred, konge, 25.
- Faëricius-Møller, J., overkirurg, Århus, 151.
- Fibiger, Chr., distriktslæge, Them, 66.
- Filt, Jens Andersen, gårdejer, Herst, 35.
- Finelly, Carl, købmand, Horsens, 66.
- Fledelius, Chr., adjunkt, Horsens, 90.
- Fraenkel, Arnold, politiker, 86.
- Frandsen, Frands, gårdejer, Trige, 50.
- Frandsen, Niels, lærer, Ebeltoft, 15—16.
- Frandsen, Rigmor, overlærer, Harlev, 135.
- Frandsen, Søren, sogneforstander, Herst, 35.
- Fransen, Jens, Snærild, 103.
- Fransen, Søren, Snærild, 101—03.
- Friis, Anton, gårdejer, Perstrup, 113.
- Friis, Sophie Amalie, adelsdame, 70.
- Frijs, Emmy, komtesse, 72.
- From, Simon, gårdejer, politiker, 11, 15.
- Gammelgaard, Arne, viceskoleinspektør, Hammel, 135.
- Gandrup, Charles, forfatter, 86.
- Gert (Gerhard), greve, 29—30.
- Gertsen, Jens, gårdejer, Trige, 33, 35.
- Gertsen, Laurs, gårdejer, Trige, 36—38, 40, 43.
- Glarman, Rud., sognepræst, Skødstrup, 80.
- Glob, P. V., rigsantikvar, 25.
- Gorm den Gamle, konge, 24.
- Graversen, A., skoleelev, Horsens, 93.
- Grim, Thomas, gårdejer, Herst, 33.
- Grove, C. H., sognepræst, Trige, 34—36.
- Græbild, Knud, fabrikant, Randers, 17—19.
- Grønbæk, Ejnar, overlærer, Randers, 15, 18.
- Grøndahl, Axel, plantageejer, folketingsm., 15.
- Guldbjerg, Ove Hansen, spr., Hvirring, 74—76.
- Gunnar, biskop, 27.
- Hald, Kristian, professor, 80.
- Hansen, Chresten, gårdejer, Skårup, 112.
- Hansen, Christen, slagter, Ølsted, 46, 48.
- Hansen, H. C., politiker, 13—14.
- Hansen, H. P., adjunkt, Horsens, 90.
- Hansen, Hans, gårdejer, Trige, 55—57.
- Hansen, Kristine, lærerinde, Trige, 42, 48.
- Hansen, Peder, prokurator, Brædstrup, 65.
- Hansen, Poul, højskoleforst., politiker, 13.
- Hansen, Rasmus, Snærild, 103.
- Hansen, Søren, gdr., Panneupgård, 35—36.
- Hansen, Valdemar, gdr., Ildbjerg mark, 113.
- Hansen (Langkniv), Jens, Skæring, 126.
- Hardeknud, konge, 24—25.
- Hartling, Poul, politiker, 16.
- Hedtoft, Hans, politiker, 6, 8—10, 13.
- Heltberg, Grethe, forfatter, 91.
- Henrichsen, Chr., boghandler, Horsens, 94.
- Henrik, greve af Schwerin, 27.
- Henrik (Jernhenrik), greve, 30.
- Hjort, Ole Johansen, røgtter, Stabrand, 112.
- Hjortshøj, Marius, statshm., Panneup, 58—59.
- Hjortshøj, Rasmus, gårdejer, Trige, 55—56.
- Hjortshøj, Søren P., gårdejer, Trige, 52.
- Hoe Andersen, skoleelev, Horsens, 93.
- Holm, Henrik, gårdejer, Panneup, 40.
- Holm, Jens Pedersen, gårdejer, Trige, 36, 41.
- Holm, Niels, gårdejer, Ølsted, 46—47.
- Holm, Rasmus, prokurator, Viborg, 65.
- Holm, Robert, borgmester, Horsens, 150.
- Holmboe, Lilli, Oslo, 122.
- Holmboe, Niels, kapellan, Torrild, 122.
- Holmboe, Ole Jensen, spr., Torrild, 122—23.
- Holme, Poul, gårdejer, Trige, 33—35, 37.
- Holst, Martin, husmand, Panneup, 51, 53, 55.
- Holst, Peder, sognepræst, Hvirring, 78—79.
- Holst, Rasmus, gårdejer, Stabrand, 112.
- Holt, A., adjunkt, Horsens, 91.
- Husum, Chr., ejendomshandler, Grenå, 18.
- Hvitved, Poul, bogtrykker, Ebeltoft, 135.
- Häuser Petersen, Lars, lærer, Hjortshøj, 135.
- Højer, Henning, biskop, 141—42, 146, 149.
- Højer, Johannes, sognepræst, Rye, 78.
- Højlund, Jacob, prop., Allingåbro, 14—16.
- Hørslev, Peder, bolsmand, Herst, 37—38.
- Haarup, Kaj, bankbogholder, Åbyhøj, 137.
- Ib, (Jep), biskop, 30.
- Ingemann Pedersen, tromlefører, senere statshusmand, Trige, 56, 60.
- Ingemann Sørensen, C., fabriksarbejder, Randers, 7.
- Iversen, Kræsten, maler, 146.
- Jacobsen, Hans, rytterbonde, Hovedgård, 122.
- Jacobsen, Rasmus, gårdejer, Kjeldstrup, 113.
- Jakobsen, Chr., Trige, 54.
- Jakobsen, Niels, gdr., Panneup, 42, 44—45.
- Jensby, A., lærer, Trige, 54—58, 61.

- Jensdatter, Benedikte, Niels Christiernsens hustru, 31.
- Jensdatter, Julien, Lars Lunovs h., 30—31.
- Jensdatter, Karen, Egå, 125—26.
- Jensdatter, Karen, Mads Jensens hustru, 30.
- Jensdatter, Maren, Egå, 126.
- Jensdatter (Seefeld), Anne, Jens Madsens hustru, 29—30.
- Jensen, Anders, gårdejer, Trige, 38, 40—41.
- Jensen, Anders, husmand, Snærild, 101.
- Jensen, Anders, landpost, Egå, 125.
- Jensen, Anders Madsen, bmd., Perstrup, 109.
- Jensen, Andreas, gårdejer, Ølsted, 51, 53.
- Jensen, Anton, gårdejer, Pannerup, 48.
- Jensen, Arnold, arbejdsmand, Ølsted, 60.
- Jensen, Bjarne Verner, indkøbschef, Hornslet, 18—19.
- Jensen, Chr., pensionist, Søften, 136.
- Jensen, Chr., slagter, Ølsted, 51, 53, 55.
- Jensen, Christen, gårdejer, Ølsted, 40—41.
- Jensen, Edv., skoleelev, Horsens, 93.
- Jensen, Enevold, arrestf., Brædstrup, 64, 69.
- Jensen, Evan, sekretær, folketingsmand, 17.
- Jensen, H. P., lærer, Horsens, 87, 92.
- Jensen, Harald, redaktør, politiker, 42.
- Jensen, Henrik, bolsmand, Trige, 37.
- Jensen, Jens, gårdejer, Trige, 55—56, 60.
- Jensen, Jens P., gårdejer, Kalmusgård, 49.
- Jensen, Jens P. O., bolsmand, Trige Bærmosse, senere Herst, 50—52, 57.
- Jensen, Jens Thomas, gårdejer, Ølsted, 57.
- Jensen, Jørgen, husmand, Snærild, 101.
- Jensen, Karl, gårdejer, Kejlstrup, 109.
- Jensen, Kurt, snedker, Hornslet, 9, 12.
- Jensen, Marinus, vært, Trige fors.hus., 56—57.
- Jensen, Melchior, sognepr., Torrild, 121—22.
- Jensen, Mikkel, Balle, 102.
- Jensen, Niels, gårdejer, Trige, 33, 35.
- Jensen, Niels, gårdejer, Ølsted, 35—36.
- Jensen, Niels, lærer, Boes, 140.
- Jensen, Niels Peter, bager, Trige, 43—44.
- Jensen, Niels Peter, gdr., Ølsted, 49—51, 55—56.
- Jensen, Peder, Balle, 101.
- Jensen, Peder, bolsmand, Ølsted, 58.
- Jensen, Rasmus, Fillerup, 99.
- Jensen, Rasmus, gårdejer, Ølsted, 33, 35.
- Jensen, Søren, gårdejer, Mårup, 109.
- Jensen, Søren, gårdejer, Pannerup, 38—39.
- Jensen, Thomas, skovfoged, Trige, 57—58.
- Jensen, Thyge, gårdejer, Pannerup, 56, 51.
- Jensen, Victor, gårdejer, Harlev, 135.
- Jensen (Loj), Jens, landpost, Egå, 126.
- Jensen (Munk), Mads, Visborg, 30.
- Jensen (Udsen), Lave, Kollerup, 30.
- Johansen, Søren, fattiggårdsbestyrer, Trige, senere husmand, Ølsted, 45—46.
- Jonsen, Rane, stormand, 28.
- Juel, Ingeborg, Erik Nielsen Tornekran's hustru, 31.
- Juhl, Arne U., godsejer, Bjørnholm, 13—14.
- Juliussen, Jens Chr., borgm., Horsens, 150.
- Juul, Jens, sognerådsformand, Viby, 137.
- Juul Christensen, Kr., gdr., Mosekær, 6—7.
- Jørgensen, Gunhild, bogh., Allingåbro, 7, 9—12.
- Jørgensen, H. P., sognepræst, Trige, 42, 45.
- Jørgensen, J. F., sognepræst, Trige, 39, 41.
- Jørgensen, Jens Poulsen, gårdejer, Pannerup, 45, 47, 49—50.
- Jørgensen, Jørgen, politiker, 16.
- Jørgensdatter, Karen, præstek., Torrild, 121.
- Jørgensen, Mikkel, Balle, 103.
- Jørgensen, P., sparekassedir., Søvind, 105.
- Jørgensen, R. P., gårdejer, Trige, 53, 55—56.
- Jørgensen, Rasmus, Snærild, 101—03.
- Jørgensen, Visti, bolsmand, Trige, 44, 46.
- Kampmann, Viggo, politiker, 14—15.
- Karlsen, K. Thode, husejer, Herning, 16.
- Kaster, E., stationsforstander, Odder, 136.
- Kejser, Hans Sørensen, gdr., Kejlstrup, 110.
- Kieler, H. F. F., provst, Trige, 35—37, 39.
- Kildsgaard, Knud, grosserer, Århus, 15—17.
- Kirk, Ole, bolsmand, Trige skov, 48—49.
- Kirkegaard, Johs., gartner, Ølsted Knolde, 60.
- Kjeldsen, Karl, bolsmand, Ølsted, 48.
- Kjeldsen, P. C., andenlærer, Trige, 48.
- Kjeldsen, Peder Hansen, gårdejer, Ølsted, 38, 40, 42, 44.
- Kjær, Erik, gårdejer, Trige, 44—45, 47.
- Kjærholm, Knud, dommerfuldmægtig, Hornslet, 10—12.
- Knud den Store, konge, 24—26.
- Knudsen, Jens, Fillerup, 102—03.
- Koch, B. G., prop., Thomasminde, 38—40.
- Koch, Jens, gårdejer, Trige, 45.
- Koch, Søren Rasmussen, gårdejer, Trige, 35.
- Kock, Vagn, maskinsnedker, Hornslet, 9—12.
- Kolind, Anders, bolsmand, Mårup mark, 113.
- Kraft, Ole Bjørn, politiker, 10, 13.
- Krag, Gregers Knudsen, sognepræst, Vester Skerninge, 122.
- Krag, Jens Otto, politiker, 15—17, 19.
- Krag, Karen Gregersdatter, præstekone, Torrild, 122.
- Kragh, Anders, sognepræst, Lundum, 76.
- Krefting, Ole Severin, spr., Hvirring, 76—77.
- Kristensen, Knud, politiker, 5—8, 10—12, 16, 19.
- Kristensen, Thorkil, politiker, 17.
- Kristensen (Kræmmer), Frederik, gårdejer, Enslev mark, 127—28.
- Kristensen (Kræmmer), Jens, gårdejer, Borre, 127—28.
- Kristensen (Kræmmer), Jørgen, husmand, Enslev mark, 127—28.
- Kristensen (Kræmmer), Peder, gårdejer, Vellev, 127—28.
- Kristensen (Kræmmer), Rasmus, gårdejer, Tungelund, 127—28.
- Kristensen (Kræmmer), Thomas, gårdejer, Danstrup, 127—128.

- Kristensen (Kræmmer), Thomas, gårdejer, Velle, 127—29.
- Kristiansen, Georg N., kirkemaler, 145, 148.
- Krogh, L. J. N., sognepræst, Trige, 41.
- Kruppen, Jørgen, Trudsholm, 30.
- Krøbbels, Maren, hospitalslem, Uth, 71.
- Købke, Aug. C. C., herredsfoged, Brædstrup, 62, 64, 66—67.
- Kaae, Niels, gårdejer i Herst, 34.
- Kaalund, K., møller, Trige, 44—45.
- Kaas, Ellen, Erik Nielsen Tornekran's hustru, 31.
- Kaasdatter, Anne, Skovsgård, 32.
- Lagesen, Jens (Udsen), Kollerup, 29—30.
- Langkjær, Johs., lærer, Horsens, 88.
- Larsen, Aksel, politiker, 14—15, 17.
- Larsen, Martin, muremester, Hobro, 57.
- Laugesen (Brock), Axel, Clausholm, 30.
- Lauridsen, Hans, provst, Odder, 121.
- Laursen, Hans Martin, statshusmand, 10—11.
- Laursen, Jens, gdr., Ølsted, 42, 44, 46—47, 55.
- Laursen, Jeppe, gårdejer, Nøgdeager, 109.
- Laursen, Julius, cykelhandler, Trige, 58.
- Laursen, Karl, gårdejer, Ølsted, 58.
- Lillelund, Børge B., lærer, Århus, 13—14.
- Lund, A., lærer, Ølsted, 57.
- Lund, A. M., amtsforvalter, Skanderborg, 99.
- Lund, Ingeborg, lærerinde, Horsens, 91.
- Lund, Johanne, skoleelev, Horsens, 93.
- Lund, Otto, rektor, Horsens, 84, 89, 91.
- Lundberg, skoleelev, Horsens, 93.
- Lundgaard, G., skoleinspektør, Virring, 135.
- Lunov, Lars, væbner, Kollerup, 30—31.
- Løber, Anders, gårdejer, Tåstrup, 112.
- Madsen, Anders, sognerådsformand, Perstrup, 110.
- Madsen, Chr., vicevært, Randers, 15—19.
- Madsen, Mette Marie, bestyrerinde, Uth, 72.
- Madsen, Rasmus Nielsen, gdr., Ølsted, 37—41.
- Madsen (Munk), Jens, ridder, Kollerup, 29—30.
- Magnus den Gode, konge, 24.
- Malling, Vilh., valgpræst, Odder, 150—51.
- Malling Pedersen, Esther, forfatterinde, Odder, 150—51.
- Marcher, Aage H., postkontrollør, Århus, 6.
- Marcussen, Søren, hospitalslem, Uth, 72.
- Marott, Emil, redaktør, politiker, 42.
- Marquardsen, Niels, Mejlgård, 32.
- Marsvin, Ellen, adelsdame, 70.
- Mejer, Frederik, hmd., Trige mark, 57, 61.
- Michelsdatter, Margrethe, gift med Gregers Gregersen Prytz, 121—22.
- Michelsen, Hans, regnskabsfører, Århus, 12.
- Michelsen, Peder, kirkevæрге, Torrild, 121.
- Mikkelsen, Jens, Balle, 103.
- Mikkelsen, Mikkil Peter, hmd., Ølsted, 50—53, 55.
- Mikkelsen, Niels, gårdejer, Kalmusgård, 35, 37—40, 42, 44.
- Mikkelsen, Rasmus, varetægtsfange, 62—66, 68—69.
- Mogensen, A., smed, Trige, 48—49.
- Mogensen, Peder Jensen, tømrrer, Ølsted, 41, 44—46.
- Mortensen, Erik, bolsmand, Trige, 36—37.
- Mortensen, Jørgen, Balle, 99.
- Mortensen, Niels, bolsmand, Trige mark, 37—38, 40.
- Morville, Georg, overretsprøvk., Viborg, 65.
- Munk, Kirstine, Chr. IV's hustru, 70, 72.
- Munk, Ludvig, statholder i Norge, 70.
- Munk, Niels, ridder, 30.
- Møller, Anna, skoleelev, Horsens, 93.
- Møller, Carl, forfatter, 69.
- Møller, J. L., læge, Vejle, 151.
- Møller, Per, redaktør, folketingsmand, 16.
- Møller (Lauritzen), Søren, skovfoged, Trige skov, 43—46, 48—52.
- Mørch, Otto, politibetjent, Århus, senere Hornslet, 13—15.
- Neergaard, A., rektor, Horsens, 89.
- Neergaard, Niels, politiker, 42.
- Nielsdatter, Ane Marie, hospitalslem, Uth, 72.
- Nielsen, Anders, gårdejer, direktør, Svejstrup Østergård, 8.
- Nielsen, Anton, gårdejer, Feldballe, 109, 112.
- Nielsen, C., skoleelev, Horsens, 93.
- Nielsen, Christian, gdr., Vester Alling, 12.
- Nielsen, Christian, husmand, Stavtrup, 64.
- Nielsen, Frederik, slagter, Trige, 44.
- Nielsen, Hans, politiker, 86.
- Nielsen, Hans, præstegårdsforp., Trige, 61.
- Nielsen, Harald, førstelærer, Gl. Ry, 136.
- Nielsen, Harry, smedemester, Søvind, 105.
- Nielsen, Jens, gårdejer, Panterup, 36.
- Nielsen, Jens, husmand, Balle mark, 101.
- Nielsen, Jens Peder, gårdejer, Kejlstrup, 109.
- Nielsen, Karl, statshmd., Trige, 58, 60—61.
- Nielsen, N. P., karetmager, Mejlby, 5, 7—8.
- Nielsen, Niels, sognef., Ølsted, 34—35, 38, 44.
- Nielsen, Niels Peter, gdr., Ølsted, 41—45, 47.
- Nielsen, Niels Aage, undervisningsassistent, Århus, 6—7.
- Nielsen, Ole, Fillerup, 99, 102—03.
- Nielsen, Otto, ridder, 30.
- Nielsen, P., landstingsmd., Lisbjerg Terp, 49.
- Nielsen, Peder, gårdejer, Ølsted, 35, 40.
- Nielsen, Peder, den yngre, gdr., Ølsted, 38.
- Nielsen, Rasmus, gdr., Trige, 38, 40, 43, 45.
- Nielsen, Søren, arbejdsmand, Trige, 61.
- Nielsen, Søren, Fillerup, 102—03.
- Nielsen, Theodor, statshusmand, Thomasminde mark, 57—58.
- Nielsen, Vitus, billedhugger, 145.
- Nielsen (Staal), Rasmus, tømrrer, Trige, 48—53, 58.
- Nyeland, L., proprietær, Petersminde, 38.
- Nøhr, Magne, redaktør, Randers, 5, 7—9.
- Nørnbæk, skoleelev, Horsens, 93.
- Nørngaard, A. B., lærer, Malling, 135.

- Olesen, Hans, Fillerup, 103.
 Olesen, Oluf, kapellan i Horsens, senere biskop i Ribe, 86, 91.
 Olsen, C. F., prop., Thomasminde, 33—34.
 Olsen, Frederik, kromand, Knob, 62—63.
 Olsen, Jens, skipper og handelsmand, Hirtsholmene, 122.
 Otterstrøm, C. E., højskoleforst., Uth, 72.
 Ottosen, Johan, historiker, 89.
 Ottosen, Marius, overlærer, Horsens, 83, 86, 90—91.
 Otzen, Else, fotograf, Odder, 134, 136.
 Overgaard, Anders, gårdejer, Ølsted, 56, 58, 60—61.
 Overgaard, Chr., tømrermester, Søften, 57.
 Paludan Nielsen, skoleelev, Horsens, 93.
 Pedersdatter, Ane, gift med Thomas Kristensen (Kræmmer), 128—29.
 Pedersdatter, Anna, hospitalslem, Uth, 71.
 Pedersen, Anders John, gdr., Storring, 8—9.
 Pedersen, Christian, Snæild, 103.
 Pedersen, Gustav, politiker, 13.
 Pedersen, Hans Peter, gårdejer, Trige, 46, 48.
 Pedersen, Irma, syerske, Århus, 15—17.
 Pedersen, Jens, bolsmand, Herst, 41.
 Pedersen, Jens, gårdejer, Trige, 35.
 Pedersen, Jens, husmand, Balle mark, 101.
 Pedersen, Laurs Gertsen, gdr., Ølsted, 52, 55.
 Pedersen, Marinus, gdr., Stabrand, 110, 113.
 Pedersen, Marius, handelsmand, Skejby, 57.
 Pedersen, Michel, rytterb., Grumstrup, 121.
 Pedersen, P., lærer, Trige, 50.
 Pedersen, Peder, gårdejer, Trige, 35.
 Pedersen, Rasmus, gårdejer, Trige, senere Ølsted, 42, 44.
 Pedersen, Søren, Balle, 103—103.
 Pedersen, Søren, bolsmand, Ølsted, 44.
 Pedersen, Thue, tømrermester, Odder, 150.
 Pedersen (Udsen), Anders, væbner, Kollerup, 28—29.
 Petersen, Chr., møller, Trige, 59.
 Petersen, Jac., skoleelev, Horsens, 93.
 Petersen, L., adjunkt, Horsens, 91.
 Philipsen, Henning, montør, Alborg, 18—19.
 Plouborg, A., lærer, Trige, 54.
 Pontoppidan, Carl, købmand, Horsens, 66.
 Porse, Peder, stormand, 28.
 Poulsen, Hans, bager, Feldballe, 112.
 Poulsen, Iver, dyrlæge, Kjellerup, 16.
 Poulsen, Jens Nielsen, gdr., Ølsted, 41—42, 44—45.
 Poulsen, S. A., sognerådsformand, Todbjerg-Mejlby, 49.
 Poulsen, Søren P., gdr., Pannerup, 53, 55.
 Prytz, Gregers Gregersen, kapellan, Torrild, 121—22.
 Ranisdatter, Anne, Jens Lagesens hustru, 29.
 Ranisdatter, Cecilie, 28.
 Rasmusdatter, Birthe, hospitalslem, Uth, 72.
 Rasmusdatter, Bodil, gift med Jens Vincentsen, 122.
 Rasmusdatter, Karen, hospitalslem, Uth, 72.
 Rasmusdatter, Kirstine, præstek., Torrild, 121.
 Rasmussen, Anders, lærer, Ølsted, 42.
 Rasmussen, Bendix, arbejdsmand, Trige, 60.
 Rasmussen, Chr., gårdejer, Trige, 36.
 Rasmussen, Chresten, vejmd., Gammelstrup, 69.
 Rasmussen, Frans, Fillerup, 102—103.
 Rasmussen, Gustav, udenrigsminister, 8.
 Rasmussen, J. P., godsejer, Thomasminde, 58, 61.
 Rasmussen, Jens, gdr., Trige, (matr. 6 c), 40—41.
 Rasmussen, Jens, gdr., Trige, (matr. 8 a), 41—42.
 Rasmussen, Jens, gdr., Trige, (matr. 13 a), 45, 47, 50—51.
 Rasmussen, Jens, tømrer, Trige, 38—40.
 Rasmussen, Jørgen, gårdejer, Herst, 33, 35.
 Rasmussen, Niels, Fillerup, 102—103.
 Rasmussen, Niels, spr., Torrild, 121.
 Rasmussen, Peder, gårdejer, Trige, 35—36.
 Rasmussen, R., smed, Tåstrup, 109.
 Rasmussen, R. J., gårdejer, Ølsted, 60.
 Rasmussen, R. N., gårdejer, Trige, 51—61.
 Rasmussen, Rasmus, Fillerup, 102—103.
 Rasmussen, Rasmus, gårdejer, Stabrand, 109.
 Rasmussen, Søren, bmd., Trige Bærmose, 41, 43.
 Rasmussen, Søren, bmd., Ølsted Knolde, 41.
 Rasmussen, Søren, gårdejer, Kalmusgård, 44.
 Rechendorff, Astrid, skoleelev, Horsens, 93.
 Reppke, Gerda, bibl., Solbjerg, 134, 137.
 Roluf, Albert, bolsmand, Herst, 46, 48.
 Rosznecki, Stanislaw, slavist, 74.
 Rytter, Rasmus, gårdejer, Kjeldstrup, 109.
 Rønde, Bertel, gårdejer, Horstved, 113.
 Sabroe, Peter, politiker, 117.
 Salicath, Peter, højesteretsadvokat, 65.
 Salomonsen, E., skoleinspektør, Viby, 134, 136.
 Sandberg, Leif, stadsgartner, Århus, 150.
 Sandberg, P. C., lensmand, Kongsvinger, 150.
 Saugmann, Elisabeth, skoleelev, Horsens, 93.
 Saxo, historieskriver, 22, 24.
 Schack, Tage, sognepræst, Ring, 66, 68.
 Schmidt, Alfred, tegner, 90.
 Schmidt, H. R., proprietær, Petersminde, 33.
 Schmidt, Ludvig, overlærer, Horsens, 89—90.
 Seidelin, Alfred, sømand, 64.
 Sejersen, Herdis, skoleelev, Horsens, 93.
 Siersted, H. C., sognepræst, Trige, 54.
 Simonsen, Anders, gårdejer, Trige, 35—36.
 Simonsen, C., skoleelev, Horsens, 93.
 Simonsen, Jens, fattiggårdsbest., Trige, 45.
 Sinnbeck, Verner, redaktør, Grenå, 15.
 Skaumager, Jens, Fillerup, 103.
 Skibby, Peder Jensen, gårdejer, Ølsted, 41—42, 44—45.

- Skibby, Rasmus Jensen, gårdejer, Ølsted, 40—41.
- Skov, Aksel, arkitekt, Aarhus, 146.
- Skovby, Chr. Jensen, gårdejer, Trige, 40—41.
- Skovby, Niels, forp., Trige, 52, 56, 58—59.
- Skytte, Karl, politiker, 16.
- Sloth Carlsen, Søren, overl., Hornslet, 136.
- Smed, Anna Johansdatter, Torrild, 123.
- Smed, Johan Andersen, degn, Torrild, 123.
- Sommer, Karl, gårdejer, Ølsted, 42, 44—46.
- Sommer, Peder, gårdejer, Ølsted, 37—38, 40.
- Sommer, Søren Pedersen, sognepræst, Hvirring, 75.
- Starcke, Viggo, politiker, 14.
- Stauning, Th., politiker, 16.
- Steenberg, Andr. Schack, overlærer, Horsens, 88—89.
- Steensberg, Axel, professor, 108.
- Stegger Nielsen, S., amtsskolekonsulent, Randers, 8.
- Stenholt Jensen, købmand, Trige, 61.
- Stensballe, Johannes, politiker, 12.
- Stygge, Hans, lensmand, 32.
- Sunds, Stephen, kapellan, Hvirring, 77—79.
- Svane, Peder, gårdejer, Honum, 75—77.
- Svend, biskop, 29.
- Svend Tveskæg, konge, 22.
- Svendsen, E., overbibliotekar, Viby, 136.
- Svendsen, Ebba, skoleelev, Horsens, 93.
- Svendsen, Aase, skoleelev, Horsens, 93.
- Svensson, Ellen, Brabrand, 135.
- Søby, Frederik, sognefoged, Vrads, 63.
- Søderberg, Ingeborg, skoleelev, Horsens, 93.
- Sørensdatter, Maren, hospitalslem, Uth, 72.
- Sørensen, A., Vesterskov, 99.
- Sørensen, Aksel, borgmester, Horsens, 86.
- Sørensen, Anders, Balle, 101.
- Sørensen, Anders, gårdejer, Ølsted, 50—51.
- Sørensen, Axel, borgmester, Horsens, 150.
- Sørensen, Chr., gårdejer, Pannerup, 33, 35.
- Sørensen, Egon, overjagt-konsulent, Skærvad Møllegård, 18—19.
- Sørensen, Ejnar, gårdejer, Trige Østergård, 57—58, 60.
- Sørensen, Hans L., gårdejer, Trige, 44, 46.
- Sørensen, Hektor, gårdejer, Trige, 36—37.
- Sørensen, Jens, gårdejer, Kejlstrup, 109.
- Sørensen, Jens, i byen, Fillerup, 102—03.
- Sørensen, Jens, i skoven, Fillerup, 102—03.
- Sørensen, Lars, adjunkt, Horsens, 91.
- Sørensen, Marinus, gårdejer, Kejlstrup, 112.
- Sørensen, Marius Schou, bmd., Malling, 14—15.
- Sørensen, Mikael, slagter, Pannerup, 50.
- Sørensen, Mikkel, gårdejer, Trige, 40—41.
- Sørensen, Olaf, gårdejer, Trige, 51, 56.
- Sørensen, Poul, Balle, 102—03.
- Sørensen, S., Vesterskov, 99.
- Sørensen, S. E., trafikkontrollør, Aarhus, 134.
- Sørensen Søren, bmd., Tåstrup mark, 112.
- Sørensen, Søren, Fillerup, 99, 102—03.
- Sørensen, Søren, Snærild, 101—03.
- Sørensen, Søren Chr., gårdejer, Trige, 57.
- Terkelsen, Johs., højskoleforst., Ry, 9—10.
- Therkelsen, Johs., forfatter, 29.
- Thomasdatter, Kirsten, gift med Kristen Thomassen (Kræmmer), 127.
- Thomassen (Kræmmer), Kristen, fæstebonde, Vellev, 127—28.
- Thomsen, Albert Lie, gårdejer, Hvam, 9.
- Thomsen, Holger, sygehusl., Hornslet, 6—7.
- Thomsen, Johs., realskolel., Aarhus, 13—15.
- Thorsted, Jørgen, overbibliotekar, Holme-Tranbjerg, 136.
- Thorup, A., adjunkt, Horsens, 86, 91—92.
- Thøgersen, Jens, arbejdsmand, Trige, 46.
- Thøgersen, Jens, lærer, Hadsten, 18—19.
- Tornekrans, Erik Nielsen, ridder, Kollerup, 27, 31—32.
- Tornekrans, Henrik, abbed, 31.
- Tornekrans, Mikkel Nielsen, ridder, Kollerup, 31—32.
- Traustedt, H. P., sognepræst, Trige, 45, 50.
- Udsen, Svend, Sestrup, 29—30.
- Ulf, jarl, 26.
- Ulfeldt, Corfitz, rigshofmester, 29.
- Valdemar Sej, konge, 26—28.
- Warthoe, A. T., prok., Brædstrup, 62, 65, 69.
- Vedel, P. J., arkitekt, Skåde, 60.
- Wegge, Gertrude, skoleelev, Horsens, 93.
- Villadsen, Villads, gårdejer, Egå, 80.
- Willemsen, S. F., adjunkt, Horsens, 91, 94.
- Vincentzen, Jens, gårdmand, Assendrup, 122.
- Vinther, Jens P., gårdejer, Trige, 61.
- Ørsted, A. S., statsmand, 33.
- Østerberg, Valdemar, adjunkt, Horsens, 85, 88, 91—93.
- Østergaard, Christen, gårdejer, Herst, 41, 43.

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

Virksomheden

fra 1. oktober 1968 til 30. september 1969.

Fra 1. oktober blev kontingentet efter forhandling i bestyrelsen forhøjet fra 15,00 til 16,00 kr.

Den ordinære generalforsamling afholdtes på hotel »Ansgar« 2. december med deltagelse af ca. 100 medlemmer. Formanden Rs. Bendixen aflagde beretning, hvorefter kassereren E. Salomonsen fremlagde regnskabet, som udviste et driftsunderskud på kr. 228,17 og en kassebeholdning på kr. 2.957,42. Såvel beretning som regnskab godkendtes af forsamlingen.

Af de på valg værende bestyrelsesmedlemmer genvalgte biskop H. Høirup, konsulent Jelsbak, godsejer Erik Kjær, pens. førstelærer M. R. Mikkelsen, fhv. driftsbestyrer J. C. Pedersen, skoleinspektør E. Salomonsen, fotograf fru Otzen og gdr. Viggo Leth, idet sidstnævnte, som er æresmedlem, anses som medlem af bestyrelsen uden valg.

Nyvalgt blev proprietær N. P. Boye, gartner N. E. Møllerup, gdr. Ø. Poulsen og boghandler N. Stubbe Østergaard. Thorup og Grosen havde frabedt sig genvalg. Til revisor valgtes bogholderske frk. Marie Villadsen.

Efter kaffebordet holdt borgmester Bernhardt Jensen et interessant og veltilrettelagt lysbilledforedrag om gamle gader og bygninger i Århus.

Ved et bestyrelsesmøde 11. december konstitueredes bestyrelsen således: Formand Rs. Bendixen, næstformand J. C. Pedersen, kasserer E. Salomonsen, sekretær N. Stubbe Østergaard (Thorup havde frabedt sig genvalg), og som femte medlem af forretningsudvalget E. Holm. Til redaktionsudvalget genvalgte Åge Bredsted, Knud Thorup og Kjeld Elkjær.

På samme møde vedtoges at tage initiativet til et nærmere samarbejde med egnsarkiverne i Østjylland. Denne beslutning resulterede i en række møder, som har skabt en betydningsfuld kontakt mellem arkiverne indbyrdes, og som foreløbig har ledt til nedsættelse af et kontaktudvalg bestående af repræsentanter for Østjysk Hjemstavnsforening og egnsarkiverne.

Der er i årets løb afholdt møder og udflugter: 15. februar på hotel »Ansgar« et foredrag af overlærer H. K. Kristensen, Varde, med ca. 40 deltagere. 22. marts sammesteds et foredrag om »Ernestine Blicher« af fhv. postmester Frøbert med ca. 60 tilhørere. Kristi Himmelfartsdag 15. maj en heldagsudflugt til Herningegnen med 150 deltagere. Grundlovsdag 5. juni en aftenudflugt til Kærbygård med 160 deltagere, og endelig en Blichertur, i hvilken deltog omkring 215.

For tilskud, foreningen har modtaget fra stat, amt, by og sogne, udtales en hjertelig tak, ligesom annoncørerne takkes for den støtte, de har ydet foreningen gennem annoncer i årbogen.

N. S. Ø.

I N D T Æ G T

Kontingent à 16 kr.		24.720 00
Tilskud: Kulturministeriet	2.500 00	
Århus amt	250 00	
Århus købstad	800 00	
Skanderborg købstad	100 00	
Brabrand-Årslev kommune	50 00	
Hjortshøj-Egå kommune	250 00	
Holme-Tranbjerg kommune	50 00	
Hørning kommune	50 00	
Mårslet kommune	75 00	
Odder kommune	50 00	
Randlev-Bjerager kommune	30 00	
Vejlby-Risskov kommune	50 00	
Viby kommune	75 00	
Åby kommune	25 00	4.355 00
Renteoverskud (29,31 ÷ 26,60)		2 71
Salg af årbøger m. m.		1.399 91
Annoncer i årbog 1968		416 25
	ialt	30.893 87

U D G I F T

Årbog 1968: Trykning, 1900 eksemplarer	17.951 72	
Ekspedition m. v.	1.108 65	
Redaktion	1.200 00	
Forfatterhonorarer	1.865 00	
Særtryk	126 56	22.251 93
Møder og udflugter	3.150 32	
÷ deltagerafgift	145 00	3.005 32
Kontingent til Sammenslutn. af lokalhist. Foreninger		679 50
Sekretær		250 00
Annoncer og reklame		213 75
Abonnement på Fortid og Nutid		54 00
Repræsentation, incl. deltagelse i årsmøde		402 47
Bestyrelsen		442 35
Addressografplader		155 80
Porto, kontorartikler m. m.		857 56
	ialt	28.312 68
Driftoverskud 1968—69		2.581 19
		30.893 87

S T A T U S pr. 30. sept. 1969

Aktiver		Passiver	
Bankbeholdning	5.112 16	Saldo pr. 30/9 1968	2.957 42
Girobeholdning	270 74	Overskud 1968—69	2.581 19
Kassebeholdning	155 71		
	5.538 61		5.538 61

Viby J., den 8. oktober 1969.

E. Salomonsen, kasserer.

Revideret foreningsråds regnskab den 10/10 1969 og intet fundet af bemærke

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Hornsletkredsen	5
Af folketingsbibliotekar <i>Magnus Sørensen</i> .	
2. Af en herredsgårds saga fra oldtid til middelalder	20
Af godsejer <i>Harald Mark</i> .	
3. Trige-Ølsted sogneforstanderskab og sogneråd	33
Af fhv. sognerådsformand <i>R. N. Rasmussen</i> .	
4. Den sidste henrettelse i Tyrsting herred	62
Af museumsassistent <i>Johs. Lægdsmand</i> .	
5. Uth Hospital	70
Af hospitalsinspektør <i>Aage Dyrkjøb</i> .	
6. Sigurd Elkjær	73
7. Mundtlig tradition og skriftlige kilder	74
Af forfatteren <i>Sigurd Elkjær</i> (†).	
8. Mellem Sønderborg og den hule bæk	80
Af forfatteren <i>Nielsine Mikkelsen</i> .	
9. Elev i Horsens Statsskole 1906—1910	83
Af fhv. førstelærer <i>N. C. Spandet</i> .	
10. En vej, der blev omlagt, og en by, der forsvandt	96
Af pensionist <i>P. C. Trust</i> .	
11. Uddrag af befordringsprotokol fra Fillerup fogderi	98
Af fhv. overlærer <i>Ejnar Jørgensen</i> .	
12. Har der ligget en skvætmølle ved Søvind kirke?	105
Af fhv. lærer <i>M. R. Mikkelsen</i> .	
13. Adskillelsen af Feldballe og Nødager kommuner	109
Af skovsejer <i>P. Madsen Pedersen</i> .	
14. Tyende og småkårsfolk i Hads herred i begyndelsen af århundredet ..	115
Af pensionist <i>Rs. M. Rasmussen</i> .	
15. Bidrag til Torrild og Vedslet sognes præstehistorie	121
Af pastor emer. <i>Th. Sparre</i> .	
16. Et minde fra det gamle Egå	124
Af gårdejer <i>Villads Villadsen</i> (†).	
17. Minder om en gammel bondeslægt i Vellev	127
Af lærer <i>Jens M. Sørensen</i> (†).	
18. Folkeminder fra Tvingstrup. Efter Jøppe Jensens optegnelser	130
Ved apoteker <i>Arnold Hansen</i> (†).	
19. Lokalhistoriske arkiver i Østjylland	134
Af fhv. stadsbibliotekar <i>Åge Bredsted</i> .	
20. Kirkerestaureringer i Østjylland	139
21. Nogle dødsfald i Østjylland 1968	150
22. Personregister	152
23. Østjysk Hjemstavnsforening	158

ANDELSBANKEN

OVER

HELE

LANDET

... er til Deres tjeneste

I økonomiske spørgsmål sætter vi en ære i at give Dem den bedste og grundigste vejledning, og De er altid velkommen i

ANDELSBANKEN

A.m.b.A.

ARHUS

ODDER

SKANDERBORG

Indmeldelse i Østjysk Hjemstavnsforening

modtages af kassereren, skoleinspektør **E. Salomonsen**, Vestergårdsskolen, 8260 Viby J. Tlf. (06) 14 10 60, postgiro 3 29 10. Samme sted kan fås alle årgange af Østjysk Hjemstavn fra 1949 for 10 kr. pr. stk. og desuden årgang 1939 for 15 kr. Endvidere flg. særtryk:

Indholdsfortegnelse til 1.-25. årgang. Gratis ved tilsendelse af 60 øre i frimærker.

Rasmus Nielsen, Lillering: En mindebog. 48 sider. 2 kr.

Chr. Heilskov: Sønder-Vissing sogn. 88 sider. 10 kr.

Poul Rasmussen: Herreklostrenes jordegods (Århus stift). 153 sider. 6 kr.

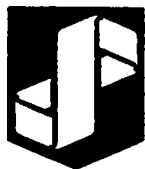
Th. Madsen: Træk af Rodstensejes og Odder sognekirkes historie. 143 s. 10 kr.

De fire sidstnævnte tilsendes pr. postoprævning.

HVORFOR
hedder den
PROVINSBANKEN
i daglig tale?

1. Ikke blot fordi det er en nem forkortelse af
»**DEN DANSKE PROVINSBANK**«

2. Men også fordi provinskunderne fra næsten
alle dele af vort land har god og hyggelig om-
gang med deres afdeling af provinsbanken.
– Der er noget særligt ved at være kunde i en
bank, der har rod tilbage til 1846.

DEN DANSKE PROVINSBANK
ÅRHUS ODENSE ÅLBORG KØBENHAVN